শিক্ষা প্ৰণালীৰ টোকা ।

PLEASE [illegible]ON'T
UNDE[illegible] [illegible] OR TEAR
ANY [illegible] PICTURE.
[illegible] HALL [illegible] - GAUHATI

নগাওঁ নৰ্ম্মাল ট্ৰেনিং স্কুলৰ শিক্ষয়িত্ৰী—

মিচ্ এ, কেনৱাৰ এম.এ, বি-টি

দ্বাৰা

সংগৃহিত ।

প্ৰাপ্তিস্থান—

নগাওঁ ট্ৰেনিং স্কুল ।

নগাওঁ, অসম ।

নগাওঁ মিচন গাৰ্লচ ট্ৰেনিং স্কুলৰ পৰা
প্ৰকাশিত ।

১ম তাঙৰণ ।

১৯৪০

মূল্য দুটকা মাথোন ।

প্ৰিণ্টাৰ—
শ্ৰীকমল চন্দ্ৰ বড়া ।
—শেৱালী প্ৰেছ—
নগাওঁ, অসম ।

অসমৰ

শিক্ষক শিক্ষয়িত্ৰী

সকলৰ হাতত এই সামান্য

পুথিখন দিলোঁ, আশা এই যে ইয়াৰ

পৰা কোনো কোনোৱে অলপ সহায় পাব।

ইতি—

এ, কেনব্ৰাব।

HALL LIBRARY

পাতনি ।

অসমীয়া ভাষাত “শিক্ষা প্ৰণালী”ৰ কিতাপৰ অভাৱত শিক্ষক শিক্ষয়িত্ৰী সকলৰ যি অসুবিধা হয় সেই অসুবিধা লঘু কৰা কামত অলপ সহায় দিবৰ আশাতেই এই টোকাখিনি সংগ্ৰহ কৰা হল । চমুৈক সম্ভৱ মতে সকলো নতুন শিক্ষা প্ৰণালীবোৰৰ বিবৰণ দিবৈল চেষ্টাও কৰা হল । ইতি—

নগাওঁ, অসম ।

এ. কেনৰাৰ ।

২৩-৮-৪০

সূচী

বিষয়		পিঠি।
১।	স্কুলঘৰ	১
২।	স্কুলৰ সুব্যৱস্থা	৮
৩।	শিক্ষক	১৩
৪।	শিক্ষকৰ কাম	১৭
৫।	ক্লাচ	২২
৬।	কাৰ্য্য চালনা	২৬
৭।	পাঠ	৩৫
৮।	প্ৰশ্ন	৫৭
৯।	পঢ়িবলৈ প্ৰস্তুত হোৱা	৪৬
১০।	পাঠ	৬২
১১।	পাঠ আৰম্ভ	৭২
১২।	প্ৰিমাৰ পঢ়া	৭৭
১৩।	ওপৰ শ্ৰেণীৰ পাঠ	৮৪
১৪।	ৰচনা	৯৮
১৫।	অঙ্ক	১০৮
১৬।	হাতৰ লিখা	১৩২
১৭।	হাতৰ কাম	১৩৮

বিষয়	পিঠি
১৮। অঙ্কন	১৪০
১৯। বানান	১৫৮
২০। প্ৰকৃতি পাঠ	১৬৩
২১। ভূগোল আৰু বুৰঞ্জী	১৬৮
২২। ভূগোল	১৭০
২৩। বুৰঞ্জী	১৮৬
২৪। গল্প	১৯৬
২৫। ব্যাকৰণ	২০২
২৬। দ্ৰুতলিপি	২০৬
২৭। ব্যায়াম	২০৯
২৮। নৈতিক শিক্ষা	২১৬
২৯। স্বাস্থ্য ৰক্ষা	২২৬
৩০। অভিনয়	২৩০
৩১। অধ্যয়নৰ অভ্যাস	২৩২
৩২। ডলটন প্লান	২৩৫
৩৩। প্ৰজেক্ট মেথড	২৪৫
৩৪। Activity Programme ..	২৬১
৩৫। New Type Test	২৭৯
৩৬। শিক্ষা-জগতৰ দুজনমান আগবঢ়ুৱা ...	২৯১
৩৭। উপৰ্ক	২৯৯

শিক্ষা প্ৰণালীৰ টোকা।

১। স্কুল ঘৰ।

অৱস্থিতি আৰু কম্পাউণ্ড—

স্কুল ঘৰ গাঁৱৰ মাজত নহৈ, গাঁৱৰপৰা অলপ আঁতৰত এডোখৰ শুকান, ওখ, মুকলি ঠাইত আলিবাটৰ পৰা অলপ আঁতৰত হব লাগে। ঠাই ডোখৰ ভালকৈ বেৰি লব লাগে।

এই বেৰি লোৱা ঠাইডোখৰত তলত দিয়াবোৰ হব লাগিব—

(১) ব্যায়াম আৰু খেলৰ নিমিত্তে এডোখৰ মাটি সমান কৰি লব লাগে।

(২) এচুকত এজোপা গছৰ ছাঁত শিশুশ্ৰেণীৰ খেলিবৰ

ঠাই। এই খিনিতে জুলনি, এটা See saw, বালিৰ এটা দ'ম, মাটিৰ কামৰ নিমিত্তে আলটিয়া মাটি আৰু যথেষ্ট ইটা হব লাগে।

(৩) এচুকত খেলাৰ হৰ সাজিবলৈ ঠাই হব লাগে।

(৪) স্কুলঘৰৰ চাৰিওকালে ফুলৰ বাগিচা।

(৫) ওপৰৰ ক্লাচৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিলিফ মেপ কৰিবলৈ এডোখৰ ঠাইও হব লাগে।

কম্পাউণ্ডত ছাঁ দিবলৈ গছ নেথাকিলে লৰাবিলাকে নিজে কই লব পাৰে।

স্কুল ঘৰ।

স্কুল ঘৰত ছাত্ৰবিলাকৰ যথেষ্ট ঠাই হব লাগে। সাধাৰণত স্কুলঘৰ খোটোত ছাত্ৰই প্ৰতি গড়ে ১০ বৰ্গ ফুট ঠাই লোৱা হয়।

কাম ভালকৈ লোৱাবলৈ হলে অলপ দীঘলীয়া কোঠা হলে সুবিধা হয়। গাঁৱলীয়া স্কুল ঘৰ বহলে ১৪।১৫ ফিট হলেই যথেষ্ট।

স্কুলৰ ছাত্ৰৰ সংখ্যা চাই প্ৰতি ছাত্ৰৰ নিমিত্তে ১০ বৰ্গ ফুট ঠাই লৈ স্কুলঘৰৰ দীঘ কিমান হব হিচাব কৰি লব পাৰি। পঠালিৰ জোখ ওপৰত দিয়া হল।

পোহৰ আৰু বতাহ।

খিড়িকি আৰু দুৱাৰবোৰ যথেষ্ট ডাঙৰ হব লাগে। লৰাৰ মুখৰ আগত কোনো খিড়িকী হব নেলাগে কাৰণ পোনে পোনে ৰ'দ আহি চকুত পৰে। কিন্তু ক্লাচৰ সোঁ আৰু বাওঁ ফালে যথেষ্ট খিড়িকী হব লাগে। এই খিড়িকীবোৰ মজিয়াৰ পৰা ২ বা ৩ ফুট ওখত হব লাগে আৰু জোখত দীঘে আধা সাৰে তিনি আৰু বহলে ২॥ আঢ়ৈ ফুট হোৱা উচিত। সোঁ ফালৰ খিড়িকীবোৰ বাওঁফালৰ পোনে পোনে হব লাগে, তেন্তে এফালৰ পৰা অহা বতাহ আন ফালেদি ওলাই যাব।

স্কুল ঘৰৰ ভিতৰৰ বেৰত চূন দিয়া উচিত, তেতিয়া ঘৰ যথেষ্ট পোহৰ হয় আৰু লৰাৰ চকুৰ শক্তি অযথা ব্যৱহাৰ কৰিব লগাত নপৰে।

স্কুল ঘৰৰ বাহিৰ আৰু ভিতৰ সকলো সময়তে চাফ-চিকুন হব লাগে।

আহিলা-পাতি।

১। ব্লাক বোৰ্ড—

এই সঁজুলিটো সকলো স্কুলৰ নিতান্ত প্ৰয়োজনীয় সঁজুলি। বোৰ্ড নহলে কোনো স্কুল চলিব নোৱাৰে। সাধাৰণতে প্ৰতিজন

শিক্ষকৰ নিমিত্তে এখন বোৰ্ড দিয়া হয়, কোনো কোনো ঠাইত প্ৰতি ক্লাচৰ নিমিত্তে এখন এখন বোৰ্ডও দিয়া হয়। প্ৰতি স্কুলত প্ৰতি ক্লাচৰ নিমিত্তে অতি কমকৈও এখন এখন বোৰ্ড হব লাগে। বোৰ্ড মাটিৰ পৰা ২ বা ৩ ফুট ওখত হব লাগে। মাটিৰ পৰা বোৰ্ডৰ ওপৰ দাঁতি ৬ ফিটহে হব লাগে। বোৰ্ডৰ কালি যমান বেচি হয় শিক্ষকৰ সিমান সুবিধা হয়।

২। শিক্ষকৰ বহা ঠাই—

চুৰ্‌ল নহলে চকি।

৩। ছাত্ৰৰ বহা ঠাই—

প্ৰতি ছাত্ৰৰ নিমিত্তে এটা এটা ডেস্ক হোৱা আটাইতকৈ উত্তম। কিন্তু সকলো স্কুলে ইমান খৰচ কৰিব নোৱাৰে। সাধাৰণতে দুজন দুজন ছাত্ৰ একে লগে বহে।

ছাত্ৰৰ বহা বেঞ্চ আৰু লিখা ডেস্কৰ সমানুপাত (proportion) ঠিক নহলে সিবিলাকৰ শৰীৰ বিকৃত হয় আৰু নিশ্বাস প্ৰশ্বাস লোৱাৰ অসুবিধা, কামত আমনি পোৱা আৰু ভাগৰ পোৱা ইত্যাদি কুফল দেখা যায়। ডেস্ক আৰু বেঞ্চৰ সম্বন্ধে তলৰ টি, কি কথাৰে কোৱা ভালত দিয়া কথা কেইষাৰ মনত ৰাখিলে ভাল।

(ক)—বহা বেঞ্চৰ পৰা লিখা ডেস্কৰ উচ্চতা এনেকুৱা হব লাগে যে লৰাই যেতিয়া বহে তেতিয়া সহজে

পিঠি কুঁজা নকৰাকৈ আৰু কান্ধ ওখ নকৰাকৈ অতি সহজে দুয়ো বাহুৰ কিলাকুটি ডেস্কত থব পাৰিব।

(খ)—লৰাৰ ভৰিৰ গোৰোহাৰ পৰা আঠুলৈকে জুখি সেই অনুসাৰে বহা বেঞ্চ মাটিৰ পৰা ওখ কৰিব লাগে। দুয়ো সমান হব লাগে। বহোঁতে লৰাৰ ভৰিয়ে মাটি ভালকৈ ঢুকি পাব লাগে আৰু আঠু বহা বেঞ্চতকৈ অলপ ওখত হব লাগে।

(গ) -বেঞ্চ ইমান বহল হব লাগে যে লৰাই সুখেৰে বহিব পাৰে। অতি কমেও ১০"।১২" ইঞ্চি বহল হব লাগে। বেঞ্চৰ সন্মুখতকৈ পাছফাল ১" ইঞ্চিমান চাপৰ হব লাগে। নহলে লৰা চুচৰি ওলাই আহিব।

(ঘ)—প্ৰতি বেঞ্চত পিঠি আওজিবলৈ ঠাই হব লাগে। এই আওজা ঠাইডোখৰো লৰাৰ উচ্চতা চাই ওখ কৰিব লাগে।

(ঙ)—বহা বেঞ্চখন লিখা ডেস্কৰ তললৈ অলপদূৰ সোমাই যাব লাগে, তেহে লৰাই লিখা কাম কৰোঁতে পিঠি কুঁজা নকৰাকৈ, পাছফালে আওজিবৰ ঠাইত ভৰ দি অনায়াসে লিখিব পাৰিব। বেঞ্চখন ডেস্কৰ তলত ১½" ডেৰ বা ২" ইঞ্চি সোমোৱা হব লাগে।

(চ)—ডেস্কৰ সন্মুখ ভাগতকৈ পাছৰ ভাগ ৩" ইঞ্চি মান ওখ হব লাগে। এনেকুৱা ডেস্ক কেৱল লিখা কামৰ

সময়ত ব্যৱহাৰ কৰা উচিত।

(ছ)—প্ৰতি ক্লাচত লৰা-ছোৱালীৰ শৰীৰৰ অবয়ৱ চাই ডেস্ক আৰু বেঞ্চ দিব লাগে।

স্কুলৰ ডেস্ক আৰু বেঞ্চবোৰ এনে হোৱা উচিত যে—লৰা-ছোৱালীয়ে অনায়াসে উঠিবলৈ, বহিবলৈ, আৰু নিজৰ ঠাইৰ পৰা ওলাই আহিবলৈ পাৰিব।

৪। আলমাৰি—

শিক্ষকৰ ব্যৱহাৰৰ বস্তুবোৰ ৰাখিবৰ নিমিত্তে এটা আলমাৰি অতি প্ৰয়োজন। এই আলমাৰিৰ ভিতৰৰ ঠাকবোৰ ভালকৈ নিৰ্দ্দেশ কৰা থাকিব লাগে।

৫। মানচিত্ৰ ও গ্লোব

৬। কাগজ আদি পেলাবৰ নিমিত্তে এটা পাচি।

৭। বোৰ্ড মচিবৰ নিমিত্তে এখন ঝাৰণ।

৮। গণনা শিকাবৰ নিমিত্তে নানা ৰকমৰ গুকান গুটি।

(ক)—এই গুটিবোৰ বৰ সৰু হব নেলাগে। নাহৰৰ গুটি জিকা বা ভোলৰ গুটি, লাও বা কুমলাও,

কেৰেন্দা ইত্যাদিৰ গুটিৰ দ্বাৰা ভালকৈ কাম চলে।

(খ)—বল ফ্ৰেইম।

(গ)—সৰু সৰু কাঠি।

৯। খেলিবৰ নিমিত্তে সৰু বল, "বিন-ব্যাগ ইত্যাদি।

২। স্কুলৰ সুব্যৱস্থা।

(Organisation)

২। স্কুললৈ যাবলৈ আৰম্ভ কৰা বয়স—

কোনো কোনো লৰা-ছোৱালী ৩॥ বা ৪ বছৰ বয়সত স্কুললৈ যায় আৰু কোনো ৫।৬ বছৰ বয়সত যায়। স্কুলত ৪ বছৰ বয়সীয়া শিশুৰ নিমিত্তে এটা শ্ৰেণী থাকিব লাগে। এই শ্ৰেণী এজন ট্ৰেনিং পোৱা শিক্ষকৰ হাতত থাকিব লাগে। এই শ্ৰেণীৰ শিশু বিলাকে বিশেষ একো পঢ়া-শুনা কৰিব নেলাগে, দিনটো খেলাতেই থাকিব। কিন্তু অধিকাংশ স্কুলত তল শ্ৰেণীৰ শিক্ষকৰ লৰাৰ লগত খেলিবলৈ সময় নহয়। সেই কাৰণে যি শিশুৰ ক্লাচত চাই কাম কৰিবলৈ বয়স হোৱা নাই সেই শিশুক স্কুলত নোলোৱাই শ্ৰেয়।

শিশুৰ মনৰ আৰু শৰীৰৰ একো ক্ষতি নকৰাকৈ স্কুলৰ শিক্ষা আৰম্ভ কৰিবলৈ হ'লে লৰাৰ বয়স ৫।৬ বছৰ হব লাগে।

অৰ্থাৎ ৫ বছৰ হৈ গলেহে ঠিক নিয়মমতে স্কুলীয়া শিক্ষা আৰম্ভণ হব লাগে।

ঘৰত স্বাধীন ভাবে থাকি লৰাই অকস্মাৎ স্কুলত সীমাবদ্ধ জীৱনত সোমাব লগাত পৰে। তাৰ দ্বাৰা সিবিলাকৰ শাৰীৰিক আৰু মানসিক কষ্ট উভয়েই হয়। সেই কাৰণে বয়স নহওঁতে শিশুক স্কুললৈ পঠালে লাভৰ ঠাইত হানিহে হয়। যদি ৩। বা ৪ বছৰীয়া শিশুক স্কুললৈ পঠিয়াবই লাগে তেন্তে সেই স্কুলত যথেষ্ট স্বাধীনতা দিব লাগে আৰু তাত লিখা পঢ়া শিকাবলৈ নিৰিচাৰি খেলাৰ সহায়েৰে কিছুমান সু-অভ্যাস গঠন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।

২। ছাত্ৰ—

যি শিশুৱে কেতিয়াও কাৰো হাতত পঢ়া নাই—সেই শিশুক স্কুলত ভৰ্ত্তি কৰিলে অতি উত্তম ফল পোৱা যাব। যিবিলাকে আন মানুহৰ হাতত পঢ়িছে সেইবিলাকৰ কোনো কোনো গঠিত অভ্যাস দূৰ কৰিবলৈ টান। ছাত্ৰ যিমানেই নতুন হয় শিক্ষকৰ কাম সিমানেই উজু হব।

৩। নতুন ছাত্ৰ।

সকলো নতুন ছাত্ৰক "ক" শ্ৰেণীত একে সময়তে ভৰ্ত্তি কৰি, যিমানদূৰ সম্ভৱ একেলগে ৰাখিব লাগে। (অৱশ্যে প্ৰতি জনৰ ক্ষমতাত অলপ বেলেগ হব) বছৰৰ কোন মাহত, কোন

তাৰিখৰ পৰা কোন তাৰিখলৈ লৰা-ছোৱালী ভৰ্ত্তি কৰা হব গাৰ্জক জনাই দিব লাগে। তাৰ পাছত কেৱল সেই কেই-দিনত নতুন ছাত্ৰ গ্ৰহণ কৰা উচিত।

৪। কেই বছৰত কাম শেষ কৰিব লাগে—

বয়স বেচি নহওঁতেই স্কুলত পঢ়াই শেষ কৰাবৰ নিমিত্তে তল শ্ৰেণীবোৰত দুবছৰৰ কাম এবছৰতে শেষ কৰিবলৈ লৰালৰি কৰা ন্যায় নহয়। শিশুবিলাকৰ কাম লাহে ধীৰে চলাব লাগে। কোমল বয়সীয়া লৰাৰ উন্নতি লাহে ধীৰেহে কৰাব লাগে। যদি ৭।৮ বছৰীয়া লৰা আহি "ক" শ্ৰেণীত ভৰ্ত্তি হয় তেতিয়া হলে "ক" শ্ৰেণীৰ কাম শেষ কৰাবলৈ গোটেই বছৰ ধৰি ৰাখিব নেলাগে। স্কুলত সোমোৱাৰ সময়ত লৰাৰ বয়স বেচি হোৱাত তল শ্ৰেণীৰ কাম তেওঁ অলপ দিনতেই কৰি শেষ কৰি ওপৰ শ্ৰেণীলৈ যাবলৈ উপযুক্ত হব। ছাত্ৰৰ বয়স আৰু মানসিক অৱস্থা চাই কাম চলোৱা উচিত।

৫ উপস্থিত—

স্কুলৰ কাম ঠিক মতে ঠিক সময়ত শেষ কৰিবলৈ হলে ছাত্ৰই ঠিক মতে স্কুললৈ আহিব লাগে। ছাত্ৰৰ মাক বাপেকক কথাবাৰ ভালকৈ বুজাই দিলে আৰু লৰাৰ স্কুললৈ অহাৰ আৰু ঠিক মতে অহাৰ ফল দেখুৱালে বহুত সহায় হব। কিন্তু তাতোকৈ ভাল ফল হব যদি স্কুলে লৰাক

আকৰ্ষণ কৰিব পাৰে। স্কুলত লৰা অনুপস্থিত হোৱাৰ দায় শিক্ষকৰ গাত। শিক্ষকৰ শিক্ষা প্ৰণালীৰ দুৰ্ব্বলতাই লৰাৰ লৰাৰ অনুপস্থিতৰ প্ৰধান কাৰণ।

৬। স্কুল বহাৰ সময়—

লৰা-ছোৱালীৰ মাক-বাপেক আৰু অভিভাৱকৰ সুবিধা চাই স্কুল বহাৰ সময় নিৰ্ণয় কৰিব লাগে। গোটেই বছৰ প্ৰতিদিন যে একে সময়তে স্কুল বহিব তাকো নহয়। সুবিধা বুজি সময় আৰু ছুটিৰ দিন সলাব লাগে। কিন্তু সপ্তাহৰ কোন কোন দিন ছুটি বা এবেলা ছুটি দিয়া হয় আৰু দিনৰ কোন সময়ত স্কুল বহে তাক "চাব ইন্সপেক্টৰ বা ডি, আইক জনাব লাগে। সপ্তাহত ৫ দিন পূৰা আৰু এবেলা স্কুল হলেই হব।

৭। টাইম টেব্‌ল্‌—

কাম শৃঙ্খলাৰে চলাবসৈ হলে এখন ভাল টাইমটেব্‌ল হব লাগে।

(ক)—প্ৰতি ঘণ্টাত প্ৰতি শ্ৰেণী কামত ব্যস্ত থাকিব লাগে।

(খ)—প্ৰতি ঘণ্টাত শিক্ষক কোনো নহলে কোনো শ্ৰেণীত ব্যস্ত থাকিব লাগে।

(গ)—লৰাৰ বয়স চাই ঘণ্টাবোৰ দীঘল বা চুটি কৰিব লাগে।

(ঘ)—" চিলেবাচত " দিয়া বিষয়বোৰ বিবেচনা কৰি গোটেই সপ্তাহৰ নিমিত্তে ভগাই লব লাগে।

যিবিলাক স্কুলত এজন শিক্ষকৰ হাতত দুটা বা তিনটা বা তাৰ বেচি সংখ্যাৰ শ্ৰেণী থাকে সেই স্কুলৰ "টাইম টেব্‌লত—"

(ক)—শিক্ষক ব্যস্ত থকা শ্ৰেণীৰ নামত এটা বিশেষ চিন দি থব লাগে।

(খ)—শিশু শ্ৰেণীয়ে খেলাৰ সময়ত শিক্ষকে কোনো ওপৰ শ্ৰেণীত সহায় দিব। মাজে সময়ে শিশুবোৰৰ ওপৰত চকু দিব লাগে। সেই কাৰণে কোনো দিন কাম সলাব লাগে।

(গ)—শ্ৰুতলিপিৰ ঘণ্টাত শ্ৰুতলিপি হৈ গলে হাতৰ লিখা, ৰচনা, সাৰাংশ লিখা ইত্যাদি কাম কৰিব পাৰে।

(ঘ)—পাছবেলা কেতিয়াবা দুটা বেলেগ বেলেগ শ্ৰেণীক সমানে শিক্ষকে চাব লগাত পৰে। এনেকুৱা ঠাইত এজন দুজন চোকা মনৰ ছাত্ৰক শিক্ষকক সহায় কৰিবলৈ শিকাই বুজাই লব পাৰি।

৩। শিক্ষক।

—•○•—

স্কুলৰ কৃতকাৰ্য্যতা সম্পূৰ্ণ ভাৱে শিক্ষকৰ উদ্যমৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। অৱশ্যে শিকাবলগীয়া বিষয়বোৰ আৰু সেই বিষয়বোৰ শিকোৱা প্ৰণালী জানিলে বহুত সুবিধা হয়। কিন্তু স্কুলৰ উন্নতিৰ বাটত আগবঢ়া কামত শিক্ষকৰ উপযুক্ত উদ্যম আৰু চৰিত্ৰৰ প্ৰভাৱ প্ৰবল।

ব্যক্তিত্ব—শিক্ষকৰ স্বাস্থ্য ভাল হোৱা, মানসিক আৰু নৈতিক গুণ থকা নিতান্ত প্ৰয়োজন। এজন শিক্ষকৰ শৰীৰ স্বাস্থ্যবান আৰু নিখুঁত হব লাগে। শৰীৰত কিবা খুঁত থাকিলে কাম ঠিক নহব পাৰে।

শৰীৰৰ গুণবোৰতকৈ মানসিক গুণবোৰৰ ফালে লক্ষ্য কৰা দৰ্কাৰ। শিক্ষকে কিতাপত থকা কথা-বোৰ বুজিলে মাথোন যথেষ্ট নহয়, তেওঁৰ মন এনেকুৱা চোকা হব লাগে যে তেওঁ যি জ্ঞান কিতাপৰ পৰা পায় তাৰ দ্বাৰা নিজৰ মানসিক উন্নতিও কৰিব পাৰে।

পৰিশ্ৰম।—স্কুলত সকলোৱে উপযুক্ত কামত ব্যস্ত থাকিলে বহুত দায়-দোষৰ পৰা ৰক্ষা পায়। সকলো ছাত্ৰই পৰিশ্ৰম কৰিব লাগে আৰু পৰিশ্ৰমৰ আহি শিক্ষকে নিজে দেখুৱাব লাগে। যি শিক্ষকে নিজে শিকিবলৈ এৰিলে সেই শিক্ষকৰ হাতত লৰা-ছোৱালীয়ে জ্ঞানত বৃদ্ধি পোৱা অসম্ভৱ। এনেকুৱা শিক্ষকৰ হাতত পঢ়া লৰা পৰিশ্ৰমীও হব নোৱাৰে। এনেকুৱা মানুহে, বাট দেখুৱাব নোৱাৰে, লৰাৰ শক্তি কামত লগাব নোৱাৰে আৰু লৰাক শিক্ষা দিব নোৱাৰে।

বিশুদ্ধতা—শিক্ষক সকলো কামত সাধু হলেই নহয়। তেওঁ ব্যৱহাৰতো বিশুদ্ধ হব লাগে। তেওঁৰ আহিতেই লৰাৰ চৰিত্ৰ গঠিত হব।

প্ৰফুল্লতা—শিক্ষক প্ৰফুল্ল নহলে লৰাৰো উৎসাহ মৰি যায়। শিক্ষকেই লৰাৰ কামত উৎসাহ দিওঁতা যদি তেওঁ প্ৰফুল্ল মনৰ নহয় তেন্তে লৰাই কেনেকৈ উৎসাহ পাব ?

শিক্ষক ধৈৰ্য্যশীল আৰু সহানুভূতিপূৰ্ণ হোৱাও নিতান্ত প্ৰয়োজন। শিক্ষকৰ জীৱনত সহানুভূতি আটাইটকৈ ডাঙৰ গুণ। ধৈৰ্য্যৰ লগত দৃঢ়তাও থাব লাগে, প্ৰতি ছাত্ৰৰ উন্নতিৰ কাৰণে তেওঁ পৰিশ্ৰম কৰিব লাগে, সিবিলাকৰ দুখ কষ্ট বুজিব লাগে। কিন্তু সিবিলাকৰ দোষ দেখিলে সেই

দোষ দূৰ কৰিবলৈকো চেষ্টা কৰিব লাগে।

অলপতে বিৰুদ্ধি হৈ যোৱা শিক্ষকৰ নিমিত্তে বৰ বেয়া। ক্লাচ কামৰাত অলপ হুলস্থুল হলে শিক্ষকে বিৰুদ্ধি হৈ সকলোকে টান ভাবে শাসন কৰা উচিত নহয়। তেওঁ মনত ৰাখিব লাগে যে "শক্তিয়ে অনায়াসে কায চলায়, দুৰ্ব্বলতায় অনবৰত ভাৱনা কৰায়।

অভ্যাস—যি জনে উচিত অভ্যাস গঠন কৰা নাই সেই জনে শিক্ষকৰ কাম লোৱা উচিত নহয়। শিক্ষাৰ অৰ্থ ই "অভ্যাস গঠন"—চিন্তাৰ অভ্যাস, ভদ্ৰতাৰ অভ্যাস, চৰিত্ৰৰ অভ্যাস, সাধুতা আৰু বিশুদ্ধতাৰ অভ্যাস, গঠন কৰাকেই শিক্ষা বোলে। অশিক্ষিত মানুহৰ মনে শিক্ষা পোৱা নাই. অৰ্থাৎ সেইজন মানুহে চিন্তাৰ সু-অভ্যাস গঠন কৰা নাই। অভ্যাসৰ সমান শিক্ষাত আন কোনো কামৰ প্ৰভাৱ নাই। কোমল বয়সত আমাৰ অভ্যাসবোৰ আমাৰ অধীন। কিন্তু বয়স হলে আমি অভ্যাসৰ অধীন হওঁ। প্ৰতিজন শিক্ষকে নিজৰ অভ্যাসবোৰ পৰীক্ষা কৰি চোৱা উচিত।

দায়িত্ব—স্কুলৰ আগত উচ্চ আহি দেশ উন্নাৰ দায়িত্ব শিক্ষকৰ ওপৰত।

(১)—শিক্ষকৰ পিন্ধন উৰণ পৰিছন্ন হব লাগে। দামী কাপোৰ নহয়। কিন্তু পৰিস্কাৰ কাপোৰ পৰিছন্নভাৱে পিন্ধিব লাগে। পোচাক এনেকুৱা হব লাগে যেন লৰাৰ মন আকৰ্ষণ নকৰে। জাকজমক পোচাক কৰিলে বা ফটা লেতেৰা কাপোৰ পিন্ধিলে লৰাৰ মনাকৰ্ষণ কৰে।

(২)—নখ, চুলি আৰু দাঁতৰ যত্ন লব লাগে।

(৩)—সমাজত শিক্ষকৰ চৰিত্ৰৰ সম্বন্ধে যেন কোনেও একো প্ৰশ্ন কৰিব নোৱাৰে।

(৪)—পৰনিন্দা পৰচৰ্চ্চাত যোগ দিব নেলাগে।

(৫)—সদায় লোকৰ দায়-দোষ আৰু দুৰ্ব্বলতা দেখুৱাবলৈ সাজু থাকিব নেলাগে। ভাল হবলৈ সহায় কৰিব লাগে। কিন্তু নিজৰ শ্ৰেষ্ঠতা দেখুৱাবলৈ ব্যস্ত হোৱা অনুচিত।

(৬)—আন শিক্ষকৰ নিন্দা কৰা অতি অন্যায়।

(৭)—নিজৰ আচাৰ ব্যৱহাৰত সাৱধান হব লাগে। যথেষ্ট বিশ্ৰাম নেপালে, উপযুক্ত আহাৰ নেপালে শিক্ষকে শিক্ষা দিয়া কাম ভালকৈ কৰিব নোৱাৰে। অতি ভোজনো অপকাৰী।

(৮)—নিজে যিটো উচিত বুলি বিশ্বাস কৰে কেৱল তাকেহে কৰিব লাগে। অন্যায় বুলি জনা কামত হাত দিব নেলাগে, কাৰণ শিক্ষকেই সমাজৰ আদৰ্শ।

৪। শিক্ষকৰ কাম

শিক্ষা দিয়া আৰু শিকা—

স্কুলত শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ কামৰ পদ্ধতি চাই বুজা যায় যে "শিকোৱা আৰু শিকা"ৰ সম্বন্ধে মানুহৰ বেলেগ বেলেগ ধাৰণা আছে। কোনো কোনো স্কুলত দেখা যায় যে ছাত্ৰবোৰে পাঠ্য বিষয়বোৰৰ প্ৰতি অলপো অনুৰাগ নেদেখুৱায়। দৈনিক যি কাম দিয়া হয় সেই কামবোৰ অতি কষ্টে কৰি শেষ কৰে। এনেকুৱা স্কুলৰ কামবোৰ ছাত্ৰই সৰহ ভাগ সময়ত মুখস্থ কৰি শেষ কৰে। এনেস্থলত "শিকা" বুলিলে নানা কথা মগজত সুমুৱাই থোৱা বুজায় আৰু এনেকৈ শিকিলে মনৰ শাসন আৰু শিক্ষা হয় বুলি ভাবি লোৱা হয়। এই ধৰণৰ স্কুলত শিক্ষকে কেৱল লৰাক কাম হে দিয়ে। স্কুলৰ সময়ত তেওঁ স্কুলত শৃঙ্খলা ৰাখে আৰু পাঠ লয়। ছাত্ৰই নিজৰ সময়ত সেই পাঠবোৰ শিকে।

আজি কালি এনেকুৱা বহুত স্কুল আছে য'ত স্বাধীনতা পূৰ্ণমাত্ৰায় ব্যৱহৃত হয়। এই স্কুলবোৰত শিক্ষকে "ঘৰৰ কাম" নিদিয়ে আৰু ছাত্ৰই যি কামৰ ফালে আকৰ্ষিত হয় সেই কাম কৰে। এনেকুৱা স্কুলত "শিক্ষা"ৰ অৰ্থ ই বাঢ়ন বুলি বিশ্বাস কৰে। শিক্ষকে স্কুলত শৃঙ্খলা ৰখা বা ছাত্ৰ বিলাকক চলোৱাৰ ফালে বিশেষ মন নিদিয়ে।

এই দুই ৰকমৰ স্কুল দুই শেষ সীমাত, কিন্তু মাজত নানা ধৰণৰ নানা স্কুল আছে। কোনো কোনো স্কুলত শিক্ষা পদ্ধতিৰ যিবোৰ নিয়ম সৰ্ব্বসাধাৰণে মানি চলে সেই নিয়ম অনুসাৰে শিক্ষকে পাঠ যুগুত কৰে, আৰু ক্লাচৰ সময়ত যিমানখিনি সময় পায়, সিমান খিনি সময়ত প্ৰাণপণে সেই পাঠবোৰ খাপে খাপে শিকায়। শিক্ষক বুদ্ধিমান আৰু সুদক্ষ হলে ছাত্ৰবিলাকৰ নিমিত্তে নিৰ্দ্দিষ্ট কৰি দিয়া কামো ভাল হয়। কিবা কামত ছাত্ৰক সুদক্ষ কৰিবলৈ হলে যত্নেৰে আৰু সাৱধানে "ড্ৰিল" লেচন ঠিক কৰা হয়। সবাৰ ভুল আৰু দুৰ্ব্বলতা যত্নেৰে লক্ষ্য কৰে আৰু তাৰ প্ৰতিকাৰৰ উপায় দিয়ে। স্কুলৰ সময়ত শিক্ষকে ছাত্ৰৰ পঢ়া লয়। কিন্তু সেই সময়ত কামৰ হিচাব লোৱা নহয়, শিক্ষা কামহে হয়।

আন কোনো কোনো স্কুলত ছাত্ৰক যথেষ্ট স্বাধীনতা দিয়ে। এইবোৰ স্কুলত আগৰ পৰা বিশেষ কাম সদায় নিৰ্দ্দিষ্ট কৰি দিয়া নহয়। সৰহভাগ সময়ত

কথোপকথনৰ সময়ত সোধা প্ৰশ্নৰ পৰাই আলোচ্য বিষয় বাচি লৈ তাৰ বিষয়ে অনুসন্ধান আৰু শিক্ষা হয়। এইবোৰ স্কুলত "শিকা" কাম উদ্যমশীল কাম আৰু ছাত্ৰই নিজে কৰিবৰ উপযোগী বুলি ভৱা কাম কৰিলেহে প্ৰকৃত শিক্ষা লাভ কৰা যায় বুলি বিশ্বাস কৰে। এনেকুৱা স্কুলত শিক্ষকে বিশেষকৈ ছাত্ৰবোৰক সিবিলাকৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিবলৈ আৰু যি শিক্ষা সমাজত আৰু শিক্ষাত ফলদায়ক হব সেই শিক্ষা পাবলৈ সহায় হে কৰে। স্কুলৰ কাম সকলোৱে মিলি কৰে আৰু এই কামত শিক্ষকৰ সহায় ও পৰামৰ্শ ছাত্ৰই ব্যৱহাৰ কৰে। ছাত্ৰবোৰে শিকিবলগীয়া বিষয়টোত বেচি পৰ মন দিয়ে কাৰণ সিবিলাকে নিজে সেই বিষয়টো বাচি লৈছিল আৰু সেই জ্ঞানৰ প্ৰয়োজনীয়তা নিজে বুজে।

শিক্ষকৰ কাম কি হোৱা উচিত।

শিক্ষক বাট দেখুৱাওঁতা ও চলাই নিওঁতা হব লাগে। তেওঁ মহৰি নহয়। ছাত্ৰই তেওঁৰ পৰা উৎসাহ, সহানুভূতি, সহায় আৰু বুজা শক্তি আশা কৰিব পাৰিব লাগে।

১। শিক্ষক জ্ঞান দিওঁতা বা খবৰ দিওঁতা নহয়। অৱশ্যে লৰাই যি কাম কৰিব তাৰ পৰা কি কি ক্ষমতাৰ উন্নতি হব আৰু সেই কামৰ কি উদ্দেশ্য হোৱা উচিত সেইবোৰ শিক্ষকে আগবে পৰা ভাবি ললে নহব।

২। তাৰ পাছত শিক্ষকে উদগনি আৰু উৎসাহ দিব লাগে।

৩। কেৱল উদগনি আৰু উৎসাহ দিলেই কাম শেষ নহব, তেওঁ বাট দেখুৱাবও লাগিব।

(ক)—উদ্দেশ্য সাধনৰ নিমিত্তে সঁজুলি বাচিবলৈ আৰু সেই সঁজুলিবোৰ কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰিলে উত্তম হব তাক বুজিবলৈ সহায় কৰিব।

(খ)—বাচি লোৱা কামটোৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিবলৈ হলে আৰু কি কি জানিলে ভাল হব কৈ দিব।

(গ)—যদি প্ৰয়োজন হয় কামত অলপ সহায় দিব।

(ঘ)—কিমান আগবাঢ়ি গৈছে জানিবৰ নিমিত্তে কামৰ ফল-বোৰৰ হিচাব হব।

এই কামবোৰৰ দ্বাৰাই লৰাক বহুত সহায় কৰা যায়।

শিক্ষাত 'নিজে কাম কৰা'ৰ ঠাই।

শিক্ষকে দক্ষতা, ধাৰণা, জ্ঞান, মূলনীতি আৰু পূৰ্ণতাৰ আদৰ্শ পোনে পোনে ছাত্ৰক দিব নোৱাৰে। জ্ঞান কিতাপৰ পৰা পোনে পোনে ছাত্ৰৰ মগজলৈ সোমাই নেযায়, কাৰণ "শিকা" এটা বাঢন কাম। শিশু বাহিৰৰ পৰা চাপ দি বিশেষ আকাৰত গঢ়িব পৰা বস্তু নহয়। ই জীয়া বস্তু আৰু ইয়াৰ মানসিক বাঢ়নৰ কাম স্কুলে নিয়মমতে চলাই নিব লাগে।

শিকিবলৈ ইচ্ছাৰ উপকাৰীতা

লৰাই যেতিয়া কাম এটা শিকিব লগাত পৰি শিকে তেতিয়া সেই শিকা কামৰ পৰা শিক্ষা হিচাবে একো উপকাৰ নহয়। লৰাই কামৰ দ্বাৰা আকৰ্ষিত নহৈ কাম শিকাৰ দ্বাৰা আকৰ্ষিত হলেহে শিক্ষা হিচাবে উপকাৰ হয়। যেনে—এটা লৰাই ঠেকত পৰি মিস্ত্ৰিকাম শিকিলে তাত শিক্ষা হিচাবে একো লাভ নহয়। কিন্তু যদি লৰাই মিস্ত্ৰি কাম শিকিবলৈ হেপাহ কৰি শিকে তেন্তে তাত শিক্ষা হিচাবে বহুত লাভ আছে। কেৱল কাম কৰিলেই যথেষ্ট নহয়, কাম কৰিবৰ ইচ্ছা হলেহে উপকাৰ হয়।

বিশেষ পদ্ধতি।

সকলো শিকাবলগীয়া বিষয় শিকোৱা পদ্ধতি একে নহয়। সেই কাৰণে প্ৰতি শিক্ষকে স্কুলত শিকোৱা বিষয়বোৰ শিকাবৰ বেলেগ বেলেগ পদ্ধতিবোৰ শিকি লোৱা নিতান্ত প্ৰয়োজন।

৫। ক্লাচ।

প্ৰতিজন লৰাক যদি অকলে লৈ শিক্ষা দিব পৰা গল হেঁতেন আৰু প্ৰতিজন লৰাৰ নিজৰ নিজৰ ক্ষমতা অনুসাৰে যদি আগবাঢ়িবলৈ দিয়া গলহেঁতেন তেন্তে অৱশ্যে অতি উত্তম হলহেঁতেন। কিন্তু দেশত শিক্ষা বিস্তাৰৰ লগে লগে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা বাঢ়ি গৈ আছে। কোনো কোনো ঠাইত এজন শিক্ষকৰ ওপৰত ৪০।৫০ জন ছাত্ৰৰ শিক্ষাৰ ভাৰ পৰে। এনেস্থলত প্ৰতিজনক অকলে ব্যক্তিগত ভাবে শিক্ষা দিয়া যে অসম্ভৱ তাক কোৱা বাহুল্য মাত্ৰ। শিক্ষক শিক্ষয়িত্ৰীৰ সংখ্যা আৰু ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ সংখ্যা চাই শ্ৰেণী বা ক্লাচ অনুসাৰে পঢ়োৱাই একমাত্ৰ উপায়।

কিন্তু এটা শ্ৰেণীত থকা এদল ছাত্ৰক পঢ়াওঁতে মনত ৰাখিব লাগে যে পঢ়া কিতাপৰ কোনো কোনো অংশ মুখস্থ জনাক পঢ়িবলৈ জনা নোবোলে, আৰ্য্যা মুখস্থ কৰ পৰা বা অঙ্কৰ নিয়ম জনাক অঙ্ক জনা নোবোলে। এই ৰকমৰ লিখা-পঢ়া জনাত কোনো ফল নাই। কাৰণ ছাত্ৰৰ "মন" কামত

বাস্তু নহয়। অৰ্থাৎ লিখা পঢ়া কামত মনৰ শক্তিবোৰ ব্যৱহাৰ হোৱা নাই। যি লৰা-ছোৱালী আমাৰ হাতত পৰে সেইবোৰ জড় পদাৰ্থ নহয়, অসাধাৰণ মানুহো নহয়। সেই লৰা-ছোৱালীবোৰৰ প্ৰতিজন বেলেগ, তথাপি বহুত বিষয়ত সাদৃশ্যও দেখা যায়। সকলো লৰা-ছোৱালীয়ে নতুনৰ ভাল পায়, একেৰকমৰ বস্তু ভাল নেপায়। সালসলনি ভাল পায় আৰু একে সময়তে বহুত পৰ একেটা বস্তু বা ঘটনাৰ প্ৰতি মন দি থাকিব নোৱাৰে। সিবিলাকৰ মন উৰি থকা মৌমাখিৰ দৰে উৰি ফুৰে আৰু কোনো এটা ঠাইত বেচিপৰ নেথাকে। এইবোৰ লৰা-ছোৱালীৰ মনৰ আৰু শৰীৰৰ শক্তিবোৰ ব্যৱহাৰ কৰি উন্নতি কৰাৰ ভাৰ শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীৰ ওপৰত পৰে।

লৰা-ছোৱালীৰ প্ৰকৃতি চাই বুজা যায়, কি ৰকম অৱস্থাত ৰাখিলে সিবিলাকৰ মনৰ শক্তিবোৰৰ পূৰ্ণ বিকাশ কৰাব পাৰি—

(ক)– নিস্তব্ধতা।

(খ)—অনুৰাগ।

(গ)– আন ফালে মনোযোগ দিয়াৰ সুযোগ নোপোৱা, এই তিনিটা নিতান্ত প্ৰয়োজনীয় অৱস্থা।

এইবোৰ কাৰণেই প্ৰতি শ্ৰেণীৰ কোঠালী বেলেগ হলে ভাল আৰু যি স্কুলত এটা কোঠালীত এটাতকৈ বেচি ক্লাচৰ কাম চলে তাত প্ৰতি ক্লাচ সকলো সময়ত কামত ব্যস্ত থাকিব লাগে আৰু মনে মনে থাকিব লাগে।

"শ্ৰেণীত পঢ়োৱাৰ সুবিধা এই যে—

(১)—এই নিয়মত এজন শিক্ষকে বহুত লৰাক পঢ়াব পাৰে আৰু কাম চলাবলৈ জানিলে ব্যক্তিগত ভাৱে কিছুমান ছাত্ৰক বিশেষ সহায়ো দিব পাৰে।

(২)—এই নিয়মত শিক্ষকৰ সময়ৰ অপব্যয় নহয় আৰু মজলীয়া বুদ্ধিৰ লৰা-ছোৱালীয়ে নিয়মিতৰূপে আগ বাঢ়ি যাবলৈ সুযোগ পায়। অতি চোকা বুদ্ধিৰ লৰা-ছোৱালী বা অতি ভোটা বুদ্ধিৰ লৰা-ছোৱালীৰ অসুবিধা হয়। কিন্তু এনেকুৱা লৰা-ছোৱালীৰ সংখ্যা সাধাৰণতে বৰ কম থাকে।

ক্লাচৰ ছাত্ৰৰ ক্ষমতা—

সকলো লৰাৰ ক্ষমতা সমান নহয়। প্ৰতি ক্লাচতেই ক্ষমতা অনুসাৰে লৰা-ছোৱালীক তিনটা দলত ভগাব পাৰি। যেনে—

(১)—অতি চোকা বুদ্ধিৰ।

(২)—মজলীয়া বুদ্ধিৰ।

(৩)—ভোটা বুদ্ধিৰ।

মজলীয়া বুদ্ধিৰ ছাত্ৰৰ সংখ্যা সদাই সৰহ হয়। এই দলটোৰ প্ৰতিয়েই শিক্ষকে বিশেষ মন দিব লাগে। শিক্ষকে এই দলটোক দিনে দিনে আগ বঢ়াই নিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। চোকা বুদ্ধিৰ লৰাৰ লগত এই দলক টানি চোচৰাই নিব নেলাগে বা ভোটা বুদ্ধিৰ লৰাৰ লগত ধৰি বান্ধি পাছ পেলাই ৰাখিবও নেলাগে।

চোকা বুদ্ধিৰ লৰাবোৰক শিক্ষকে স্কুলৰ পাছত সহায় দিব পাৰে আৰু আগবাঢ়ি যাবলৈ উৎসাহ দিব পাৰে; আন ছাত্ৰবোৰক শিকোৱাৰ পাছত সময় থাকিলে অলপ সহায় দিব পাৰে, কিন্তু এই চোকা বুদ্ধিৰ লৰাবোৰৰ ফালে মন দি মজলীয়া দলক অৱহেলা কৰা একেবাৰে উচিত নহয়।

ভোটা বুদ্ধিৰ লৰা-ছোৱালীবিলাকৰ সম্বন্ধেও একে কথা খাটে। এই দলৰ লৰাছোৱালীৰ লগত আগ বাঢ়িবৰ নিমিত্তে মজলীয়া দলৰ লৰা-ছোৱালীক ধৰি ৰখা অন্যায়। যদি শিক্ষকে মজলীয়া দলক সহায় কৰাৰ পাছত সময় পায় তেহে ব্যক্তিগত ভাৱে এই দলৰ লৰাক সহায় দিব লাগে।

৬। কাৰ্য্য চালনা।

শিক্ষকৰ ডেস্ক—পৰিস্কাৰ পৰিচ্ছন্ন হব লাগে, কাৰণ শিক্ষকৰ ডেস্ক চাই ছাত্ৰবিলাকে নিজৰ ডেস্ক ৰাখিব।

ছাত্ৰবিলাকৰ বহা ঠাই—ছাত্ৰবিলাকক এনেকৈ বহাব লাগে যে শিক্ষকে সকলো সময়তে প্ৰতিজন ছাত্ৰক দেখা পাব আৰু প্ৰত্যেক ছাত্ৰই বোৰ্ডৰ কাম স্পষ্টকৈ দেখা পাব।

বোৰ্ড—দুখন খিড়িকীৰ মাজত বোৰ্ড হব নেলাগে। সম্মুখত উজ্জ্বল পোহৰ থাকিলে লৰা-ছোৱালীৰ চকুৰ অযথা পৰিশ্ৰম হয়। বোৰ্ড বেচি ওখ বা চাপৰ হব নেলাগে। ব্লেকবোৰ্ডত কাম কৰোঁতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে চাপৰিবলৈ বা বেঙা মেলিবলৈ প্ৰয়োজন হব নেলাগে।

বোৰ্ড সকলো সময়তে পৰিচ্ছন্ন থাকিব লাগে। শিক্ষকে যি কাম বোৰ্ডত লিখে, পৰিস্কাৰ ও

স্পষ্টকৈ লিখিব লাগে। যদি কিবা কাম বোৰ্ডত ৰাখিব লগাত প'ৰে তাকো চাকাকৈ ৰাখিব লাগে। বোৰ্ডত কোনো অপৰিস্কাৰ কাম থাকিব নেলাগে আৰু কোনো কাম বেচি দিন থাকিব নেলাগে। কাম হৈ গলে বোৰ্ড চাফাকৈ মুচিব লাগে।

লেচন আৰম্ভ কৰাৰ আগেয়ে—

১। শিক্ষকৰ নিজৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া বস্তু আৰু চিয়াহী, কাগজ ইত্যাদি যুগুত আৰু বোৰ্ড চাফা, খৰিমাটি, বোৰ্ড মচা ফটা কানি, মেপ, চাৰ্ট ইত্যাদি সকলো বস্তু ওচৰত হব লাগে।

২। ছাত্ৰবোৰ কোঠালীত সোমোৱাৰ আগেয়ে শিক্ষক উপস্থিত হব, তেহে গোলমাল আৰম্ভ হবলৈ সুযোগ নেপাব।

৩। ছাত্ৰ পৰিস্কাৰ পৰিচ্ছন্ন হৈ আছিছে নে নাই চাই, অপৰিস্কাৰ হৈ অহা বিলাকক পৰিস্কাৰ হবলৈ সময় দিয়া উচিত।

৪। ছাত্ৰবোৰক বৰ ওচৰা ওচৰিকৈ বহালে ইজনে সিজনৰ কাম চোৱাৰ আৰু কেতিয়াবা ঠাইৰ নিমিত্তে মাৰা-মাৰি লগাৰ ভয় আছে, সেই কাৰণে কাম কৰিবলৈ সুবিধা হোৱাকৈ অলপ দূৰৈত দূৰৈত বহাব লাগে।

বৰ আঁতৰ আঁতৰকৈ বহালেও লৰা অমনোযোগী হয়।

৫। সকলো ছাত্ৰই নিজৰ ব্যৱহাৰৰ নিমিত্তে সকলো লাগতীয়াল বস্তু আনিব লাগে।

৬। প্ৰতিজন ছাত্ৰই শিক্ষকৰ ফালে মন দিলেহে পাঠ আৰম্ভ কৰিব লাগে।

পাঠৰ সময়ত—

১। দেৰীকৈ অহা লৰাবিলাকক শিক্ষকৰ অনুমতি নোলোৱাকৈ সোমাবলৈ নিদিবা। কাৰণ—

(১) ক্লাচত বিশৃঙ্খলা উপস্থিত হয়।

(২) দেৰী হলে একো যেন নেভাবে আৰু দেৰী কৰা অভ্যাস হৈ যায়। যি শিক্ষা আগেয়ে দিয়া হৈ গল সেই শিক্ষা দ্বিতীয়বাৰ দিব নেলাগে।

লৰাই শিকিব লাগে যে, দেৰী কৰা অভদ্ৰতা।

প্ৰতিকাৰ—কাৰণ চাই প্ৰয়োজন হলে ছুটিৰ পাচত স্কুলত ৰাখিবা।

২। শিক্ষকে শিকাই থাকোঁতে কোনেও তেওঁ আৰু তেওঁৰ আগত থকা ছাত্ৰবোৰৰ মাজেদি যাব নেলাগে। ইও বৰ অভদ্ৰতা।

৩। সকলো সময়তে ছাত্ৰবিলাকে পোন হৈ বহিব আৰু থিয় হব।

৪। কোনো ছাত্ৰ আগলৈ যাবলৈ হলে ক্লাচত একো বিশৃঙ্খলা নোহোৱাকৈ কামটো সমাধা হব লাগে।

৫। শিক্ষকৰ অনুমতি নোহোৱাকৈ কোনেও নিজৰ ঠাই এৰি উঠি যাব নেলাগে।

৬। অকাৰণত লৰাক বাহিৰলৈ ওলাই যাবলৈ নিদিবা। যেয়ে সেয়ে সময়ত বাহিৰলৈ যোৱা, পানী খাবলৈ যোৱা কু-অভ্যাস মাত্ৰ। যেই সেই ঠাইত থুই পেলোৱা আৰু নাক চাফা কৰা অভ্যাস দূৰ কৰাব লাগে। লৰাই ৰুমাল ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকা নিতান্ত প্ৰয়োজন।

৭। লৰাক কাম দি আগত বহি নেথাকিবা। সিহঁতে কি কৰিছে ওচৰলৈ গৈ চাবা।

৮। আজ্ঞা দিওঁতে সকলোৱে শুনাকৈ আৰু স্পষ্ট কথাৰে দিবা। এটা আজ্ঞা দিয়াৰ পাচত প্ৰতি ছাত্ৰই সেই কামটো কৰিলেহে তাৰ পাছৰ আজ্ঞাটো দিবা।

৯। কিতাপৰ যত্ন লবলৈ শিকাবা—কিতাপত অনৰ্থক দাগ দিয়া, ছবি অকা, চিয়াহী লগোৱাত বাধা দিবা আৰু সন্মানেৰে কিতাপ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকাবা। আহি দেখুৱাই শিকোৱা উত্তম।

১০। ঘন্টা শেষ হোৱাৰ দুই মিনিট আগেয়ে ক্লাচ বন্ধ কৰিবা। নহলে পাছৰ ক্লাচৰ সময় লোৱা হব।

ক্লাচৰ কাম ভালকৈ চলাবৰ নিমিত্তে প্ৰয়োজনীয় কেইটামান প্ৰশ্ন ।

(ক)

১। পোহৰ ঠিককৈ পোৱাকৈ ছাত্ৰবোৰক বহোৱা হৈছে নে ?

২। যথেষ্ট বিশুদ্ধ বায়ু পাইছে নে ?

৩। ছাত্ৰবিলাকৰ উপযোগী ডেস্ক বা মেজ চকি দিয়া হৈছে নে ?

৪। সকলো ছাত্ৰই বোৰ্ড ভালকৈ দেখা পাইছে নে ?

৫। যিবোৰ মেপ, নক্সা, ছবি, চাৰ্ট আদি ক্লাচত দেখুৱা হৈছে, সকলো ছাত্ৰই সেইবোৰ স্পষ্টকৈ দেখিবলৈ পাইছে নে ?

৬। অভিধান, ছবি আদি যিবোৰ বস্তু সবাই স্বাধীন ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰে, সেইবোৰ সুবিধাজনক ঠাইত থোৱা হৈছে নে ?

৭। খোটালিটো পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন আৰু দেখিবলৈ মনৰ আনন্দ দায়ক হৈছে নে ?

শিক্ষকৰ কৰিবলগীয়া কাম।

(খ)

১। পঢ়াবলগীয়া বিষয়টো শিক্ষকে নিজে ভালকৈ জানে নে ?

২। বিষয়টো সাৱধানে বাচি লোৱা হৈছে নে? অৰ্থাৎ ছাত্ৰবোৰৰ মন আকৰ্ষণ কৰিব নে ? সিহঁতে সদায় যি দেখে, শুনে, তাৰ লগত বিষয়টোৰ সম্বন্ধ আছে নে ? এই বিষয়টো শিকাত বৰ্ত্তমান জীৱনত বা ভবিষ্যতত কিবা উপকাৰ হব নে ?

৩। প্ৰতি ৰকমৰ পাঠৰ সম্বন্ধে শিক্ষকে সকলো কথা স্পষ্টকৈ জানে নে ? পাঠ তিনি ৰকমৰ আছে। যেনে —

(ক) নতুন জ্ঞান দিয়া পাঠ।

(খ) পুনৰালোচনা কৰা পাঠ।

(গ) হাতৰ বা মানসিক শক্তিৰ দক্ষতাৰ নিমিত্তে অভ্যাস কৰোৱা পাঠ। যেনে—নানা ৰকমৰ ড্ৰিল লেচন।

কোনো কোনো সময়ত সকলো ৰকমৰ কাম একেটা পাঠতে ওলায়।

৪। বিশেষ বিশেষ কথাবোৰত জোৰ দি পাঠ দিয়া হৈছে নে ?

৫। শিক্ষকৰ কথাবোৰ স্পষ্ট নে ? সকলো ছাত্ৰই

তেওঁৰ ভাষা বুজিছে নে ? তেওঁ অতিৰিক্ত কথা কৈছে নে কি ?

৬। পাঠ ঠিক গতিত আগ বাঢ়িছে, নে ভোটা বুদ্ধিৰ লৰাবিলাকৰ নিমিত্তে সকলোকে থমাই নিয়া হৈছে, নে চোকা বুদ্ধিৰ লৰাবিলাকৰ লগে লগে সকলোকে টানি আজুৰি নিয়া হৈছে ?

৭। প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ সকলোৱে সুযোগ পাইছেনে ?

৮। লৰা-ছোৱালীৰ নিজৰ জ্ঞান আৰু বুদ্ধি ক্লাচৰ কামত ব্যৱহাৰ হৈছে নে ?

৯। পাঠ বুজাবৰ নিমিত্তে ছবি, মেপ ইত্যাদি যথেষ্ট পৰিমাণে ব্যৱহাৰ হৈছে নে ?

১০। যি শিকিছে তাৰ প্ৰতি লৰাক মনোযোগী কৰাবৰ নিমিত্তে লৰাৰ মগজ টাট্‌কা থাকোতে টান কাম দিয়া হৈছে নে ? আৰু প্ৰয়োজন হলে শিক্ষকৰ শিক্ষা প্ৰণালী সলনি হৈছে নে ?

পাঠৰ সময়ত ছাত্ৰবিলাকৰ ভাব।

(গ)

১। পঢ়াৰ যি অংশলৈ শিক্ষকে লক্ষ্য কৰাব খুজিছে, ছাত্ৰই তাক বুজিছে নে ? সিহঁতে তাৰ সহভাগী হৈছে নে ?

২। সকলো ছাত্ৰই কাম কৰিছে নে ?

৩। ছাত্ৰই ভয় নকৰাকৈ প্ৰশ্ন সুধিছে নে ? পৰস্পৰক প্ৰশ্ন সোধে আৰু তাৰ উত্তৰ দিয়ে নে ?

৪। সহজে আৰু স্বাভাৱিক ভাবে মন দিছে নে ? বিষয়টো ভাল পাই মন দিছে নে, বলেৰে মন দিছে ?

৫। ক্লাচত বস্তু বিলাবলৈ আৰু ছপাবলৈ বিশেষ নিয়ম দিয়া আছে নে ?

৬। ক্ষমতা চাই লৰা-ছোৱালীক দল দল কৰি দি কাম দিয়া হৈছে নে ?

৭। সিবিলাকে নিজে যি পঢ়ে আৰু শিক্ষকৰ মুখৰ পৰা যি শুনে সেই সকলো নিজৰ কথাৰে কব পাৰে নে ?

৮। যি কাম কৰিবলৈ দিয়া হয় সেই কাম শেষ হলে এনেই বহি থাকে, নে নিজে কাম বিচাৰি লয়।

৯। কৰিবলৈ দিয়া কাম ছাত্ৰই বুজে নে ?

ছাত্ৰৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ।

(ঘ)

১। ছাত্ৰই প্ৰফুল্ল মনেৰে স্বইচ্ছাৰে বাধা হয় নে ? আনৰ নিমিত্তে চিন্তা কৰে নে ?

২। স্কুলৰ ভালৰ নিমিত্তে শিক্ষকৰ লগত আৰু ইজনে সিজনৰ লগত মিলা-প্ৰীতিৰে কাম কৰে নে ?

৩। ন্যায়সঙ্গত কাম কৰিবলৈ আৰু অন্যায় কাম নকৰিবলৈ খোজে নে?

৪। স্কুলৰ বস্তুৰ যত্ন লয় নে? আৰু স্কুল পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন ৰখা কামত সহায় কৰে নে?

৫। সকলো সময়ত ন্যায়ত চলিবলৈ চেষ্টা কৰে নে?

৭। পাঠ।

—··0··—

১। প্ৰত্যেক পাঠৰ বেলেগ বেলেগ অংশবোৰ পৰিপাটিকৈ ভুকিয়াই লব লাগে। অৰ্থাৎ বুজাবলগীয়া বিষয়টো লাহে লাহে, খাপে খাপে স্পষ্টকৈ প্ৰকাশ পাব লাগে। আৰম্ভণি, মাজৰ অংশ আৰু উপসংহাৰ থাকিব লাগে।

২। পাঠৰ ভিতৰৰ ভাববোৰৰ সম্বন্ধ থাকিব লাগে। সেই পাঠত আন যি কি নহওঁক পাঠৰ যাই যাই কথাবোৰৰ ইটোৰ লগত সিটোৰ সম্বন্ধ থাকিবই লাগিব। একেটা বিষয়কে লৈ নানা ৰকমৰ অলাগতীয়াল কথা উলিয়াই লৰাৰ মনত গোলমাল লগাই দিয়া উচিত নহয়। পাঠৰ প্ৰতি খাপৰ এটা এটা অৰ্থ থাকিব লাগে। আৰু এই অৰ্থবোৰে যাই বিষয়টো বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।

৩। যি বিষয়টো শিকোৱা হৈছে আৰু তাৰ বিষয়ে যিবোৰ কথা কোৱা হৈছে সকলো সত্য হব লাগে। যিমানদূৰ সম্ভৱ বিষয়টো মনাকৰ্ষক হোৱাকৈ শিকাব লাগে কিন্তু লৰাৰ

মন আকৰ্ষণ কৰিবৰ নিমিত্তে অসত্য বিষয়বোৰ সেই সম্পৰ্কে টানি আনিব নেলাগে। অপ্ৰধান কথাবোৰত বেচি জোৰ দি প্ৰধান কথাবোৰ অৱহেলা কৰিব নেলাগে।

৪। সকলো পাঠ একেধৰণৰ কৰিলে লৰাই আমনি পায়, সেই কাৰণে পাঠ দিয়াৰ প্ৰণালী সদাই সলাব লাগে। পাঠৰ উদ্দেশ্য ঠিক কৰি সেই উদ্দেশ্য সাধন কৰিবৰ নিমিত্তে নানা উপায় অৱলম্বন কৰিব পাৰি। ছবি, মেপ, ব্লাকবোৰ্ডত অঙ্কন এইবোৰ শিক্ষা প্ৰণালীৰ অতি লাগতিয়াল সহায়কাৰী।

৫। নতুন ধৰণেৰে শিকাবলৈ চেষ্টা কৰিবা। সদায় একে ধৰণৰ শিক্ষা কোনেও ভাল নেপায়। আনে যেনেকৈ শিকায় তাতকৈ বেলেগ কৰিবৰ নিমিত্তে উপায় বিচাৰিবা। তোমাৰ প্ৰণালী, ভাষা আৰু উদাহৰণৰ ওপৰত লৰাৰ মনোযোগ নিৰ্ভৰ কৰে।

৬। পাঠ উত্তমৰূপে শিকাবা। অনৰ্থক সময় নষ্ট নকৰিবা। সহজে নিজৰ পাঠৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিবা। কোনো পাঠ ছাত্ৰ বা শিক্ষকৰ ভাৰ স্বৰূপ হব নেলাগে।

ভালকৈ যুগুত নহৈ পাঠ ললে শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ উভয়ৰেই ক্ষতি হয়।

৮। প্ৰশ্ন।

—•—

বৰ্ত্তমানে স্কুলবিলাকত শিক্ষাৰ উন্নতিৰ বাটত দুটা বিশেষ উজুটি খোৱা শিল আছে। এই দুটা বিঘিনি গুচুৱাই শিক্ষকৰ প্ৰধান কাম। দুৰ্ব্বলতা দুটা—

(১) সম্পূৰ্ণভাৱে মৌখিক স্মৰণ শক্তিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ আক—

(২) লৰাবিলাকৰ উত্তৰ দিয়া কামত সহায় কৰিবৰ নিমিত্তে প্ৰশ্নৰ ভিতৰত উত্তৰৰ কথাৰ ওংসূত্ৰ দিয়া।

প্ৰশ্ন কি ৰকমে সুধিলে এই দুটা বিঘিনি জয় কৰিব পৰা যায় সেইটো বিবেচ্য।

বৰ্ত্তমানে শিক্ষকে নিজৰ কামৰ ফল পৰীক্ষা কৰিবলৈ খুজিলে তেওঁ প্ৰশ্নবোৰ ঠিক কৰোঁতে ভাবে—"মই যি শিকালোঁ লৰাই সেইবোৰ আবৃত্তি কৰিব পাৰিব নে?" যদি লৰাই আবৃত্তি কৰিব পাৰে তেন্তে শিক্ষকে তাতেই সন্তোষ পায়। যদি নোৱাৰে তেন্তে লৰাক আকৌ পঢ়িবলৈ দিয়া হয়।

মৌখিক স্মৰণ শক্তিত নিৰ্ভৰ কৰাৰ পৰাই শিক্ষকৰ মনৰ ভাব এনেকুৱা হয়। লৰাই শিক্ষা বিষয়বোধ আওৰাব পাৰে নে, নোৱাৰে তাক নেচাই শিক্ষকে চাব লাগে “লৰাই পোৱা জ্ঞান ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে নে ? উদাহৰণ :—

(১) যদি লৰাবিলাকে দুই বন্ধুৰ গল্পটো পঢ়িছে তেন্তে পুনৰালোচনাৰ সময়ত গল্পটো কৰলৈ নিদি এনেকুৱা প্ৰশ্ন সুধি চাবা “তুমি নিজে মাটিত থকা লৰাটো হোৱা হলে কি কৰিলা হেতেন” ? তোমাৰ কেনে লাগিল হেতেন ?

(২) কিছুমান নতুন শব্দৰ অৰ্থ শিকোৱা হল। তাৰ পাছৰবাৰ যদি সেই শব্দ আকৌ পোৱা যায় তেন্তে লৰাক তাৰ অৰ্থ সুধিলে অৱশ্যে লৰাই তাৰ প্ৰতিশব্দৰে অৰ্থ কৰলৈ চেষ্টা কৰিব। তাকে নকৰি লৰাক সেই শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰি বাক্য ৰচনা কৰিবলৈ দিব লাগে ! লৰাই কিতাপৰ বাক্যৰ নিচিনা বাক্য দিলেও গ্ৰহণ নকৰিবা। সেই বাক্য সম্পূৰ্ণ বেলেগ বিষয়ে ৰচনা কৰিব লাগিব।

(৩) লৰাই এটা গল্প শুনিলে। গল্পৰ পাছত এটা লৰাৰ গল্পটো আকৌ কৰলৈ নিদিবা। ধৰি লোৱা ৰাম-চন্দ্ৰৰ গল্পটো শুনিলে। তেন্তে এনেকুৱা প্ৰশ্ন সুধিবা যেন লৰাই অলপ ভাবিহে উত্তৰ দিব পাৰে

(৪) যদি ভূগোলৰ সূত্ৰবোৰ স্কুলত শিকিছে তেন্তে বাহিৰৰ দিনত বহুমূল্য দিওতে যিবোৰ সৰু সৰু দ্বীপ বা উপদ্বীপ বা উপসাগৰ দেখা যায় সেই-বোৰ লৰাই চিনি পাব লাগে। সূত্ৰ কব পাৰি-লেই যে জনা হয় এনে নহয়।

(৫) গণিতত যি শিকে সেই জ্ঞান প্ৰকৃত কামত ব্যৱ-হাৰ কৰিব পাৰেনে নোৱাৰে তাকেহে পৰীক্ষা কৰি চাবা।

প্ৰশ্ন প্ৰধানতে দুই শ্ৰেণীৰ। ওপৰত যিবোৰ উদাহৰণ দিয়া হল এইবোৰক পৰীক্ষাপ্ৰশ্ন বোলে। আনশ্ৰেণীয় প্ৰশ্নক "শিকোৱা প্ৰশ্ন" বোলে।

"শিকোৱা প্ৰশ্ন"ৰ দ্বাৰাই শিক্ষকে লাহে লাহে, খাপে খাপে শ্ৰেণীক কোনো এটা নতুন জ্ঞান আবিষ্কাৰ কৰোৱাৰ নিমিত্তে চলাই নিয়ে। পৰীক্ষাপ্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ চুটি হব লাগে আৰু এই শ্ৰেণীয় প্ৰশ্ন কৰি পাঠৰ সময় বেচি ব্যৱহাৰ কৰিব নেলাগে। "শিকোৱা প্ৰশ্নত" পৰীক্ষা প্ৰশ্নতকৈ বেচি সময় লাগে।

ভাল শিক্ষকৰ প্ৰশ্ন সদাই একে ধৰুণৰ নহয়। নিতৌ নতুন নতুন ধৰণৰ প্ৰশ্ন হব লাগে।

পৰীক্ষা প্ৰশ্ন	শিকোৱা প্ৰশ্ন
১। বুজনশক্তি আৰু স্মৰণ-শক্তিৰ ওপৰত উত্তৰ নিৰ্ভৰ কৰে।	১। বিবেচনা শক্তি আৰু ধাৰণা কৰিবৰ শক্তিৰ ওপৰত উত্তৰ নিৰ্ভৰ কৰে।
২। কৰা বিষয়ৰ ফালে মনোযোগক ওভটাই নিয়ে।	২। নকৰা বিষয়ৰ ফালে মনক আগবঢ়াই নিয়ে।
৩। হৈ যোৱা কাম পুনৰা-লোচনা কৰি লৰাই কিমান জানিলে তাৰ পৰীক্ষা কৰে।	৩। নতুন কামলৈ চিন্তা নিয়ায় আৰু নতুন জ্ঞানৰ লগত পৰিচয় কৰি দিয়ে। লৰাই কি আৱিষ্কাৰ কৰিব পাৰে চায়।
৪। এবাৰ পোৱা জ্ঞান মনত দৃঢ় কৰাই দিয়ে।	৪। লৰাৰ মনক নতুন সত্যতা বা জ্ঞানৰ ভিতৰলৈ নিয়ে।
৫। লৰাই যি শিকিলে তাকে ভাবি চাবলৈ থমাই দিয়ে।	৫। যি শিকিলে তাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি নতুন জ্ঞান পাবলৈ আগ বঢ়াই নিয়ে।

৬। সঠিককৈ জানিলেহে আৰু সেই কথা যিনি ভাষাৰে ভালকৈ প্ৰকাশ কৰিবলৈ পাৰিলেহে উত্তৰ দিব পাৰে।	৬। বুজা শক্তি আৰু ধাৰাবাহিক ভাৱে ভাবিব পৰা শক্তিৰ ওপৰত উত্তৰ নিৰ্ভৰ কৰে।
৭। সকলো বিষয়তে এই শ্ৰেণীয় প্ৰশ্ন ধৰিব পাৰি।	৭। বিবেচনা ও বিচাৰ শক্তি ব্যৱহাৰ কৰিব লগীয়া বিষয়বোৰতহে এই শ্ৰেণীয় প্ৰশ্ন ধৰিব পাৰি।
৮। শিক্ষকে নিজৰ কাম আৰু শিক্ষা পদ্ধতিত কিমান কৃতকাৰ্য্য হৈছে বুজা যায়।	৮। লৰাই নিজে যি জানে তাৰ পৰা কি কৰিব পাৰে বুজা যায়।

(ক) প্ৰশ্ন কৰা কামত কৃতকাৰ্য্য হোৱা তলত দিয়া বিষয়বোৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে:—

২। শিক্ষকে নিজে বিষয়টো ভালকৈ আৰু নিৰ্ভুলে জানিব লাগে।

২। বিবিধাত্মক প্ৰশ্ন কৰা হৈছে সিবিলাকৰ পূৰ্ব্বজ্ঞান কিমান আছে শিক্ষকে জানিব লাগে।

৩। প্ৰশ্নত উৎসাহ থাকিব লাগে আৰু লৰাৰ প্ৰতি সহানুভূতি থাকিব লাগে।

৪। নিজৰ মনৰ ভাব স্পষ্ট ভাষাৰে স্পষ্টভাবে প্ৰকাশ কৰিব পাৰিব লাগে।

(খ) অতিৰিক্ত প্ৰশ্ন সুধিব নেলাগে।

(গ) উচিতৰূপে প্ৰশ্ন সুধিলে লৰাই আমনিও নেপা আৰু বিবুদ্ধিও নহয়।

(ঘ) ভাল প্ৰশ্নই শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ উভয়ৰেই মগজ ভাল ব্যায়াম দিয়ে।

প্ৰশ্ন আমি তলতদিয়া উদ্দেশ্যবোৰ সাধন কৰিবৰ নিমিত্তে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰো—

১। বৰ্ত্তমানে লক্ষ্য কৰা শক্তি বা অতীতৰ অভিজ্ঞতা ব্যৱহাৰ কৰি লৰাক বিবেচনা কৰিবলৈ সুযোগ দি পাঠ চলোৱা আৰু জ্ঞানৰ উন্নতি কৰোৱা।

২। আগৰ কাম বা পঢ়াৰ পৰা কিমান জ্ঞান লাভ কৰিলে তাকে পৰীক্ষা কৰি শিক্ষকে নতুন পাঠ সেই অনুসাৰে চলোৱা।

৩। ঠিককৈ, স্পষ্টভাবে নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ আৰু লোকৰ কথা ধৰকৈ বুজি পাবলৈ অভ্যাস কৰোৱা।

৪। নিজৰ উপৰোক্ত শক্তিবোৰ পূৰ্ণমাত্ৰাই ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ উদগোৱা।

৫। একে সময়ত কেৱল এটা বিষয়ত মন দিবলৈ শিকোৱা।

৬। যি বিষয়বোৰ শিকিলে, সেইবোৰ মনত থিতাপি ভাবে ৰখাবলৈ সক্ষম কৰোৱা।

৭। বিশেষকৈ প্ৰধান কথাবোৰলৈ মন কৰিবলৈ শিকোৱা।

৮। পাঠ সজীৱ কৰি তোলা।

প্ৰশ্ন কেনেকুৱা হোৱা উচিত

১। স্পষ্ট আৰু সিদ্ধা:—

লৰাই ঠিক কি বিবেচনা কৰিব লাগিব আৰু উত্তৰ দিব লাগিব তাক স্পষ্টকৈ বুজি পাব লাগে। উত্তৰত সন্দেহ হবলৈ সুযোগ দিব নেলাগে।

২। অৰ্থ স্পষ্ট হব লাগে আৰু প্ৰশ্নত ব্যৱহাৰ কৰা ভাষা সৰল হব লাগে।

৩। মগজে অলপ পৰিশ্ৰম কৰিলেহে উত্তৰ ওলোৱা প্ৰশ্ন হব লাগে। অমনোযোগী, অসাৱধান, আন্দাজী হবলৈ সুযোগ দিয়া প্ৰশ্ন হব নেলাগে।

৪। যি শ্ৰেণীত প্ৰশ্ন ধৰা হৈছে সেই শ্ৰেণীৰ পক্ষে প্ৰশ্ন অতি কঠিন হবও নেলাগে আৰু উত্তৰ অতিৰিক্ত দীঘলো হব নেলাগে।

৫। বেলেগ বেলেগ ধৰণৰ হব লাগে। আৰু কেতিয়াবা যথেষ্ট সহজ আৰু কেতিয়াবা যথেষ্ট টান হব লাগে।

৬। এনেকৈ সুধিব লাগে যে সবাই স্বভাৱতেই আকৰ্ষিত আৰু উদ্যোগিত হব।

৭। সকলোৱে প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ সুযোগ পাব লাগে।

৮। কেতিয়াবা লৰাক ইজনে সিজনক প্ৰশ্ন সুধিবলৈ সুযোগ দিবা।

৯। গোটেই ক্লাচক প্ৰশ্ন সুধিলে লৰাৰ নাম কোৱাৰ আগেয়ে প্ৰশ্ন ধৰিবা। ভাবিবলৈ সময় দিবা তাৰ পাছত লৰাৰ নাম কবা।

উত্তৰ কেনেকুৱা হোৱা উচিত

১। যিমান দূৰ সম্ভব নিৰ্ভুল হব লাগে।

২। সম্পূৰ্ণ হব লাগে।

৩। ঠিককৈ, চুটিকৈ আৰু স্পষ্ট ভাষাৰে দিব লাগে।

৪। উত্তৰ দিওঁতে অযথা সময় নষ্ট হব নেলাগে।

৫। মুখেৰে উত্তৰ দিলে সকলোৱে শুনাকৈ দিব লাগে

লিখিলে স্পষ্টকৈ লিখি দিব লাগে ।

গোটেই ক্লাচক একেলগে উত্তৰ দিবলৈ নিদিবা কাৰণ নজনাবোৰে সহায় পাবৰ সুযোগ নেপায় ।

পৰীক্ষা-প্ৰশ্ন সোধোতে এজনে ঠিক উত্তৰটো কলেই থামি নেযাবা । আৰু দুই তিনিজন মানক সুধিবা, তেহে সকলোৱে সমানে উত্তৰ ভাবি থাকিব ।

৯। পঢ়িবলৈ প্ৰস্তুত হোৱা।

Reading Readiness

প্ৰথম শিক্ষাৰ্থী বিদ্যাকৰ মাজত যিবোৰ শিশুৱে পঢ়াত স্বাভাৱিক উন্নতি কৰে, আৰু যিবোৰ শিশু পাছপৰি থাকে সেইবোৰক বিশেষকৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰিবলৈ যিবোৰ শিশু সাজু আছিল সেইবোৰে স্বাভাৱিক উন্নতি কৰে।

পঢ়িবলৈ শিকাবলৈ হলে, সেই কামৰ নিমিত্তে লৰাক প্ৰস্তুত কৰিব লাগে। এই প্ৰস্তুত হোৱা কামত তলত দিয়া বিষয়বোৰৰ ফালে মন দিব লাগে।

১। ৬ বছৰ বা তাতকৈ বেচি বয়সৰ "নৰ্ম্মাল" লৰাৰ মগজুৰ শক্তি যিমান হোৱা উচিত ছাত্ৰজনৰো সিমান হোৱা প্ৰয়োজন। লৰাৰ মানসিক বয়সৰ ওপৰত পঢ়িবলৈ শিকাৰ কৃতকাৰ্য্যতা নিৰ্ভৰ কৰে। ৬ বা ৬॥ বছৰতহে পঢ়িবলৈ শিকোৱা উচিত।

২। পূৰ্ব্বজ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতাৰ ক্ষেত্ৰ বহল হব লাগে। নিজৰ ঘৰ, নিজৰ ঘৰুৱা জীৱন, ওচৰচুবুৰীয়া আৰু বাহিৰৰ জগতৰ সম্বন্ধে কিছুমান স্পষ্ট জ্ঞান থাকিব লাগে। নহলে ছপোৱা আখৰেৰে লিখা কথাবোৰ বুজি নেপাব।

৩। সেই বয়সৰ শিশুৰ ভাবিবৰ শক্তি যিমান হোৱা উচিত পঢ়িবলৈ খোজা শিশুৰ সিমান শক্তি থকা প্ৰয়োজন। পঢ়া আৰু ভবা এই দুই কাম একেলগে চলে। লৰাই এতিয়া যি পঢ়িছে, তাৰ লগত আগেয়ে জনা কথাৰ সম্বন্ধ স্থাপন কৰিব পাৰিব লাগে। তাকে কৰিবলৈ হলে ভাবিব পৰা মন হব লাগে।

৪। অবাধে, অনায়াসে কথা কবলৈ পাৰিবৰ নিমিত্তে কিছুমান বাক্য জনা প্ৰয়োজন। লৰাই কথা কওঁতে ভাল বাক্য ব্যৱহাৰ কৰিলে, কোনটো ভাবৰ পাছত কোনটো ভাব প্ৰকাশ পাব লাগে জানে। পঢ়া শব্দবোৰৰ অৰ্থ আৰু বাক্যৰ ভাব খৰকৈ বুজি পায়। যদি প্ৰত্যেক শব্দৰ অৰ্থ শিকিব লগা হয় তেন্তে পঢ়া কাম বৰ লাহে লাহে চলিব।

৫। সেই বয়সৰ কথা বাৰ্ত্তাত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ উপযোগী যথেষ্ট সংখ্যাৰ শব্দ জানিব লাগে। যিখিনি পঢ়িছে তাত যদি সিহঁতে ব্যৱহাৰ কৰা শব্দবোৰ থাকে তেন্তে শব্দৰ অৰ্থ ভাবিবৰ নিমিত্তে সময় নষ্ট কৰিব নালাগে কেৱল সেই শব্দবোৰ লিখিলে কি ৰকমৰ দেখি তাকেহে

মন কৰে। এই সময়ত পঢ়া শব্দবোৰ সিইঁতে আগেয়ে শিকা আৰু অৰ্থ বুজা শব্দ হব লাগে।

৬। কথা স্পষ্টকৈ উচ্চাৰণ কৰিবলৈ ভাল অভ্যাস থাকিব লাগে। কথা কওঁতে স্পষ্টকৈ উচ্চাৰণ কৰিব নোৱৰা লৰাই মৌখিক পঢ়া দিওঁতে উচ্চাৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাত বহুত সময়ৰ অপব্যয় হয়।

৭। শৰীৰ পুৰঠ স্বাস্থ্যৱান হব লাগে। লৰাৰ শৰীৰৰ অৱস্থাৰ লগত যে শিকাৰ উন্নতি নিৰ্ভৰ কৰে এইটো এটা প্ৰমাণিত কথা।

৮। আবেগৰ দৃঢ়তা—লৰাৰ আবেগ আৰু অনুভৱ কৰা শক্তিৰ ওপৰত তাৰ কামৰ অভ্যাস, আৰু শিক্ষাৰ প্ৰতি মনৰ ভাব নিৰ্ভৰ কৰে। স্নায়ুদোষ, খামখিয়াল আমিষ আৰু লাজ ইত্যাদিয়ে পঢ়াকামত বাধা দিয়ে। যেতিয়ালৈকে লৰাই স্কুলৰ অৱস্থাত নিজক মিলাই লব নোৱাৰে; তেতিয়ালৈকে লোকৰ লগত নিজেও সমানে কাম কৰিব পাৰে বুলি বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰে তেতিয়ালৈকে লৰাক পঢ়িবলৈ শিকাব নেলাগে।

এই সময়ত স্কুলৰ কামৰ উদ্দেশ্য কি হোৱা উচিত আৰু সেই উদ্দেশ্যবোৰ সাধনৰ নিমিত্তে শিক্ষকে কাম চলালে কিমান ফল আশা কৰিব পাৰি তলত দেখুৱা হল।

উদ্দেশ্য	আশা কৰা ফল
(ক) পূৰ্ব্বজ্ঞান বঢ়োৱা।	১। অনেক সাধাৰণ বিষয়ে অনায়াসে কথা পাতিব পাৰে। ২। এটা বস্তুতকৈ আন এটা বস্তু কিহত বেলেগ মন কৰে আৰু কয়। ৩। নতুন কিবা দেখুৱালে কৌতুহল দেখুৱায়।
(খ) ভাবৰ হেমেজালি নোহোৱাকৈ ভাবিবৰ শক্তি বঢ়োৱা।	১। গল্প কওঁতে বা নিজৰ অভিজ্ঞতা বৰ্ণনা কৰোঁতে কিহৰ পাছত কি কৰ লাগে গমি লব পাৰে। ২। এটা মানসিক ধাৰণাৰ লগত আন এটা মানসিক ধাৰণাৰ সম্বন্ধ দেখে। ৩। ভাববোৰ বাচি জুকিয়াই লয়।

	৪। প্ৰয়োজন আৰু সাধা মতে বিচাৰ আৰু বিবেচনা কৰি নিজৰ মত ঠিক কৰে। ৫। যি কৰিবলৈ দিয়া হয় আজ্ঞা অনুসাৰে সেই কামবোৰ কৰে।
(গ) অনায়াসে কথা কবলৈ পাৰিবৰ নিমিত্তে ভাষাৰ উন্নতি কৰোৱা।	১ আলোচনাৰ সময়ত কথাত যোগদিবলৈ খোজে। ২। নানাৰকমৰ সকল বাক্য ব্যৱহাৰ কৰে। ৩। মনৰ ভাৱ সহজে আৰু ঠিককৈ প্ৰকাশ কৰিব পৰাকৈ ভাষাৰ শব্দ জানে। ৪। সাধাৰণতে যিবোৰ শব্দ ব্যৱহাৰ হয় সেইবোৰ স্পষ্টকৈ উচ্চাৰণ কৰিব পাৰে। ৫। আধাকুটা কথা নকয়।

(ঙ) নৱাৰ আবেগবোৰ স্থিৰ কৰি, ভাল অভ্যাস স্থাপন কৰি স্কুলৰ অৱস্থাত নিজক খাপ খুৱাব পৰা কৰা।	১। স্কুলৰ জীৱনত নিজক খাপ খুৱাব পাৰে। ২। লাজ, ভয়, বা অশান্তিয়ে বাধা নিদিয়ে। ৩। কাম ভালকৈ চলাবলৈ সহায় কৰে আৰু লোকৰ অধিকাৰ বুজে।
(চ) । নৱ'ৰ শাৰীৰিক অৱস্থা লক্ষ্য কৰা। । উপযুক্ত সংশোধন কৰা। । শক্তি বিকাশ পাবলৈ সহায় কৰা।	১। শৰীৰ "নৰ্ম্মাল" আৰু অলপ অচৰপ ভাগৰ সহিব পাৰে। ২। ভালকৈ দেখে আৰু ভালকৈ শুনে। ৩। সাধাৰণ আকাৰবোৰৰ সামঞ্জস্য আৰু পাৰ্থক্য দেখে। ৪। শব্দৰ উচ্চাৰণৰ সামঞ্জস্য ও পাৰ্থক্যলৈ মন কৰে।

(গ) পঢ়িবলৈ শিকিবৰ নিমিত্তে বিশেষ আকৰ্ষণ আৰু উত্তেজনা দিয়া।	১। কিবা চিন বা বৰ্ণ দেখিলে মন দিয়ে। ২। গল্প শুনিবলৈ ভাল পায়। ৩। ছবিৰ কিতাপ চাবলৈ ভাল পায়। ৪। চিনৰ অৰ্থ বুজিবলৈ কৌতূহল থাকে।

(১) পূৰ্ব্বজ্ঞান বঢ়োৱা

(ক) পঢ়াত সবাই অকৃতকাৰ্য্য হোৱাৰ প্ৰধান কাৰণ পূৰ্ব্বজ্ঞানৰ অভাৱ। অৰ্থ বুজা মানসিক ধাৰণা যথেষ্ট নেথাকিলে পঢ়া শব্দবোৰ বুজি নেপায়, ফলে ভাবো নেপায়। সেই কাৰণে নানাৰকমে উৎসাহ দি যথেষ্ট অভিজ্ঞতা দিয়াই শিক্ষকৰ ঘাই কাম। অভিজ্ঞতা থাকিলে ভাষাৰ শব্দৰ অৰ্থ বুজে। যিজনে বৰফ দেখা নাই, খোৱা নাই সি তাৰ কি অৰ্থ বুজিব ?

(খ) অভিজ্ঞতাৰ দ্বাৰা শব্দৰ অৰ্থ শিকিলে সহজে নতুন শব্দ শিকে। সবাই মিঠাই, পিঠা, কেঁচুৱা ইত্যাদিৰ অৰ্থসহজে বুজে কাৰণ এইবোৰ পৰিচিত বস্তু। পঢ়োতে এইবোৰ শব্দ লিখিতে সহজে চিনি পাব।

(গ) পূৰ্ব্বজ্ঞান যথেষ্ট থাকিলে লৰাই বাক্য ও শব্দৰ অৰ্থ বুজে তাৰ বাহিৰে শব্দ চিনিবলৈকো সহজ পায়। পাছত যিবোৰ কিতাপ পঢ়িব তাত থকা শব্দ আৰু বাক্য বিলাকৰ অৰ্থ ভালকৈ বুজিবৰ নিমিত্তে আৰু পঢ়া কাম অলপ সহজ যেন অনুভব কৰাবৰ নিমিত্তে শিক্ষকে তলত দিয়া কামবোৰ কৰাব পাৰে:—

১। ফুৰিবলৈ যোৱা

লৰাই যিবোৰ চৰাই বা জন্তুৰ গল্প শুনিব সেই-বোৰ আগেয়ে দেখিব লাগে। জন্তুবোৰক লক্ষ্য কৰিবলৈ, নতুন বিষয় আবিষ্কাৰ কৰিবলৈ, প্ৰশ্ন সোধা সুধি কৰিবলৈ উৎসাহ দিব, তেন্তে লৰাবৰ মগজে কাম কৰিব আৰু শব্দৰ অৰ্থও ভালকৈ বুজিব। বজাৰ, দোকান ষ্টেচন, ঘাট, ঘৰ সজাঠাই ইত্যাদি চাবলৈকো নিব লাগে। একে সময়তে সিহঁতে বাটে ঘাটে বা সমাজত কেনেকৈ আচাৰ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে শিকিব। যিবিলাকে সিহঁতৰ সুখৰ নিমিত্তে পৰিশ্ৰম কৰে সিবিলাকৰ ভদ্ৰব্যৱহাৰৰ ফালে মন কৰি শলাগ পাবলৈকে শিকাব লাগে।

২। খণ্ড সভা

নিজৰ ধাৰণা বঢ়াবৰ কাৰণে আৰু সৰু-সুৰা সমস্যাৰ বিষয়ে মীমাংসা কৰিব পৰা কৰিবৰ নিমিত্তে সিহঁতক খেলা-ধুলা

চৰাইৰ গড়াল ইত্যাদি সাজিবলৈ দিব লাগে। এই হাতৰ কামবোৰৰ লগত স্কুলৰ অন্য কামবোৰৰ সম্বন্ধ থাকিব লাগে। যেনে—সমাজ সম্বন্ধীয় শিক্ষা দিওঁতে নিজৰ ঘৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হব, তাৰ লগত সবাই—

(১) ঘৰৰ বিষয়ে "পোষ্টৰ" বা সৰু বহি বনাব পাৰে।

(২) মাকে কি কি কাম কৰে তাৰ ছবি (কামৰ ছবি)।

(৫) নানা ৰকমৰ ছবি গোটাই ঘৰৰ বিষয়ে এখন বহি বনাব পাৰে।

৩। গোটেই দলে একেলগে কৰা কাম।

ইয়াৰ উদ্দেশ্য—

(ক) সবাই লোকৰ লগত মিলা-প্ৰীতিৰে থাকিবলৈ শিকিব।

(খ) একেলগে কাম কৰিবলৈ শিকিব।

(গ) পঢ়া কিতাপত থকা গল্পবোৰ পঢ়ি তাৰ পৰা যথেষ্ট আমোদ পাবৰ নিমিত্তে পূৰ্বজ্ঞান লাভ কৰিব।

সবাই একেলগে কৰিব পৰা কিছুমান কামৰ তালিকা দিয়া হল।

(ক) বিশেষ দিন ঠিক কৰি লৈ সেই দিনা—

১। পুতলাবোৰক ইঘৰৰ পৰা সি ঘৰলৈ ফুৰিবলৈ নিব।

২। খেলাবাৰ দোকান বহাব।

৩। নিজে সজা খেলানা বা নিজৰ যি খেলানা আছে লগৰীয়াক দেখুৱাব।

(খ) সৰু খেলাৰ ঘৰ সাজি তাৰ নিমিত্তে বস্ত্ৰ ছবি, পৰ্দ্দা ইত্যাদি বনাব। পৰ্দ্দা আৰু ঘৰৰ ৰং কি ৰকমৰ হলে ভাল হব স্থিৰ কৰিব।

(গ) মাক বাপেক আৰু লগৰীয়াৰ নিমিত্তে "পাৰ্টি" কৰিব'লৈ বন্দোবস্ত কৰিব অৰ্থাৎ কি কাপোৰ পিন্ধিলে ভাল হব ভাবিব।

ঘৰ সজাবলৈ,
নিমন্ত্ৰণ কৰিবলৈ,
আলহী সুধিবলৈ,
আমোদ দিবলৈ আয়োজনৰ নিমিত্তে বেলেগ বেলেগ "কমিটি" বাচি দিব লাগে।

(ঘ) ফুৰিবলৈ যাওঁতে দেখা ঘটনাবোৰৰ অভিনয় কৰিব।

(ঙ) স্বাস্থ্য ৰক্ষাৰ সাধাৰণ নিয়ম আৰু সমাজৰ নিয়ম নানা কামৰ মাজেদি শিকিব।

(চ) সিহঁতে পোহা জন্তুবোৰৰ তত্বাৱধান লব।

(ছ) বেৰমাটিত দায়িত্ব লব।

(২) ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকা

যি ধাৰণাবোৰৰ অৰ্থ আমি বুজোঁ সেই ধাৰণাবোৰেই আমাৰ চিন্তাৰ সঁজুলি। শব্দ আৰু বাক্যৰ দ্বাৰা অৰ্থ প্ৰকাশ

কৰিবলৈ পঢ়াও পঢ়িবলৈ সাজু হোৱাৰ এটা খাপ। যি লৰাই সহজে নিজৰ মনৰ ভাব ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰিব, পাৰে, সেই লৰাই সহজে আৰু বিনা কষ্টেৰে পঢ়িবলৈ পাৰে।

ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ অভ্যাস কৰাবৰ নিমিত্তে তলত দিয়া নিয়ম আৰু কামবোৰ দিব পাৰি :—

(ক) লৰাৰ মনত লগা বিষয়বোৰ আলোচনা কৰিবলৈ সুযোগ আৰু উৎসাহ দিয়া।

(খ) লৰাই কথা কৈ থাকোঁতে বাৰে বাৰে বাধা দি দোষ ধৰা উচিত নহয়, তাৰ সলনি লৰাক অবাধে স্বাভাৱিকভাৱে মনৰ ভাব ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিব লাগে।

(গ) কথা কবৰ নিমিত্তে প্ৰকৃত উদ্দেশ্য হব লাগে আৰু সঁচাকৈ শুনোতা গোট খুৱাব লাগে।

(ঘ) প্ৰথমে চুটি চুটি বিষয়ে, গাহত গল্প ইত্যাদি স্বাভাৱিকভাৱে কবলৈ উৎসাহ আৰু সুযোগ দিয়া উচিত।

(ঙ) হাতত হোৱা কামবোৰ আৰু ঘটনাবোৰৰ উপযুক্ত নতুন শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ উৎসাহ দিয়া উচিত।

(চ) শুদ্ধ মাতকৈ আৰু শব্দকৈ উচ্চাৰণ কৰাৰ আহি শিক্ষকে নিজে দেখুৱাব লাগে। লৰাই যি শুনে তাৰ অনুকৰণ কৰেই।

কাম।

(আলোচনা)

যি কাম কৰে তাৰ সম্বন্ধে সৰু সৰু সম্পাত্তবোৰৰ মীমাংসা, যি গল্প শুনিছে তাৰ বিষয়ে কথোপকথন, বাটে ঘাটে যি দেখে, বা যি জন্তুবোৰ সিহঁতে পোহে সেইবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰে। প্ৰশ্নৰ দ্বাৰাই এই কথা পতা ক্লাচবোৰ আৰম্ভ কৰিব পাৰি। এই পাঠবোৰত শিক্ষকে মন দিলে দেখিবলৈ পাব যে কোনো কোনোৱে সকলো কমাতে যোগ দিয়ে কিন্তু কোনে কোনোৱে কথা কব নোখোজে। প্ৰশ্ন সুধিলেও উত্তৰ সম্পূৰ্ণ দিব নোৱাৰে।

২। গল্প শুনা আৰু কোৱা ঃ—

লৰাই যিমান কথা বুজে সিমান কব নোৱাৰে। গল্প শুনি শুনি লাহে লাহে নতুন শব্দবোৰৰ অৰ্থ বুজে আৰু নতুন ৰকমৰ বাক্যবোৰৰ অৰ্থ বুজিবলৈ আৰম্ভ কৰে। ইয়াৰ পাছত সিহঁতে নিজে গল্প কওঁতে বা গল্পৰ আলোচনা কৰোঁতে এই নতুনকৈ শিকা শব্দ আৰু বাক্যবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ উৎসাহ দিব লাগে। এনেকৈ নিজৰ ধাৰণা লোকক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰোঁতে ভাষাৰ উন্নতি হয়।

৩। অভিনয়।

যি গল্প শুনে বা যি ঘটনা দেখে তাৰ অভিনয় কৰ লাগে। ইয়াৰ দ্বাৰা লাজুকীয়া লৰাৰ লাজ ভাগে।

৪। নানা ৰকমৰ খেলৰ দ্বাৰাই শিকিবলগীয়া শব্দৰ অৰ্থ বুজাব পাৰি।

৫। মুখস্থ

গান, পদ্য ইত্যাদি মুখস্থ শিকিলে উচ্চাৰণ সংশোধিত হয় আৰু শ্ৰৱণ স্মৃতিৰ উন্নতি হয়।

৬। উচ্চাৰণ-সংশোধন

কোন লৰাই কথা ভালকৈ উচ্চাৰণ কৰিব নোৱাৰে, কোনে কথা কবলৈ টান পায়। শিক্ষকে মন কৰিব লাগে। এইসময়ত লৰাই অনুকৰণৰ দ্বাৰাই শিকে। লাজুকীয়া আৰু তৰাতুৰ লৰাক অকলে লৈ শিকাব লাগে।

(৩) পঢ়িবৰ ইচ্ছা বঢ়োৱা।

কোনো এটা কাম কৰোঁতে লৰাই যদি অনুভৱ কৰিব পাৰে যে পঢ়িবলৈ শিকিলে বেচি আনন্দ পাব তেন্তে হেপাঁহ কৰিব। এই হেপাঁহ জন্মোৱা কামত তলত দিয়াবোৰ বহুমূল্য:—

(১) [illegible]—শিক্ষকৰ ঘৰ কোঠাৰ ধৰণৰ ওপৰত লৰাৰ পঢ়িবৰ ইচ্ছা বহু পৰিমাণে নিৰ্ভৰ কৰে। শিক্ষকৰ

নিজৰ মনোযোগ আৰু গল্পত আনন্দ দেখিলে লৰাবো গল্প পঢ়িবলৈ হেপাহ জন্মিব। পদ্য বা গল্প ল্ৰাই যিমানবাৰ শুনিবলৈ ইচ্ছা দেখুৱাই সিমানবাৰ একে গল্প বা একে পদ্য শুনাই থাকিলেও একো ক্ষতি নাই। বাৰে বাৰে শুনিলে সেই গল্প আৰু সেই পদ্যবোৰ বেচিকৈ ভাল পাবলৈহে শিকে।

(খ) ছবিৰ অৰ্থ বুজা—পঢ়া আৰম্ভ কৰিলে লৰাৰ আনন্দ যেন সম্পূৰ্ণ হয় তাৰ নিমিত্তে পঢ়া আৰম্ভ কৰাৰ আগেয়ে কথোপকথনৰ সময়ত যথেষ্ট ছবি ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰয়োজন। ছবি চাই তাৰ বিষয়ে নিজৰ মতামত কৰোতে ল্ৰাই জানিব যে, ছবিৰ পৰা মানুহে বহুত কথা শিকে। এই সম্বন্ধে তলত দিয়াবোৰ কৰিব পাৰি :—

১। গল্প পঢ়ি শুনোৱাৰ আগেয়ে তাত থকা ছবিবোৰ লৰাক দেখুৱাই তাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ সুযোগ দিব লাগে। ইয়াকে কৰিলে লৰাৰ কল্পনা শক্তি উত্তেজিত হয়, ধাৰণা স্পষ্ট হয় আৰু গল্পত মনোযোগ সম্পূৰ্ণ হয়।

২। তলা পঙ্কৰ শব্দবোৰ বুজাবলৈ কল্পনাযোগী ছবি আঁকিব পাৰে। সেইবোৰ কেৱল লৰাৰ

পাৰে; নহবে "বাইস্কোপ" কৰাব পাৰি। (বাইস্কোপ চলোৱাৰ নিয়ম কিতাপৰ শেষত দিয়া আছে)

৩। ক্লাচত যিবোৰ বিষয় আলোচনা হয় সেইবোৰৰ সম্বন্ধে ছবি আন ঠাইৰ পৰা গোটাই এখন সৰু কিতাপ বনাব পাৰে।

৪। ক্লাচত কৰা কামবোৰৰ ছবি আঁকি এখন বহিত লগাব পাৰে। লৰাৰ অনুৰোধ মতে সেই ছবিবোৰৰ তলত শিক্ষকে কিবা চিন দিব পাৰে; আৰু লৰাই সেই চিনবোৰ চাই বহিখন পঢ়িব।

৫। এখন মেজত যথেষ্ট ছবিৰ কিতাপ, আৰু মনোৰঞ্জক ছবি থকা সৰু সৰু গল্পৰ কিতাপ থলে লৰাৰ পঢ়িবলৈ মন যাব।

(৪) চিনৰ লগত অৰ্থৰ সম্বন্ধ স্থাপন

(ক) ছবিৰ তলত কি লিখা আছে সুধিব।

(খ) মেজত কিবা লিখি আঁৰি দিলে বা বোৰ্ডত কিবা লিখা থাকিলে লক্ষ্য কৰিব।

(গ) বাজাৰত বা দোকানত "চাইনবোৰ্ড" "লক্ষ্য" কৰে।

(ঘ) সবাই যি হাতৰ কাম কৰে তাত নাম লগাবলৈ দিব লাগে। শিক্ষকে লিখিব ছাত্ৰই লগাব কিন্তু ছাত্ৰই এই কাম কৰোঁতে বুজিব যে শিক্ষকে আঁকা চিনবোৰৰ কিবা অৰ্থ আছে।

যিমান দূৰ সম্ভৱ সবাই পাছত যি কিতাপ পঢ়িব সেই কিতাপত থকা শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা উচিত।

১০। পাঠ।

প্ৰাথমিক পাঠৰ উদ্দেশ্য—

১। ঠিক নিয়ম মতে সোঁ কাষৰ পৰা বাওঁ কালে চকু ফুৰাই পঢ়িবলৈ অভ্যাস কৰোৱা।

২। ভাল সাহিত্য পঢ়িবলৈ হেপাহ জন্মোৱা।

৩। মনে মনে পঢ়াৰ অভ্যাস গঠন কৰা।

৪। আনে বুজি পোৱাকৈ ৰবমাতেৰে পঢ়িবলৈ শিকোৱা।

৫। কথা বুজি খৰকৈ পঢ়িব পৰাকৈ কিছুমান শব্দ চিনোৱা।

বেলেগ বেলেগ ৰকমৰ পঢ়া।

প্ৰাইমেৰী স্কুলবোৰত ৫ ৰকমৰ পঢ়া হয়। যেনে—

১। মনে মনে পঢ়া

২। মৌখিক বা বৰ মাতেৰে পঢ়া।

৩। কাৰ্ড বা বোৰ্ডত থকা শব্দ এবাৰ চাই তৎক্ষণাৎ পঢ়া।

৪। নিজৰ ঠাইত বহি নিজে কৰা কাম (seat work)

৫। নানা ৰকমৰ নানা কথা পঢ়া।

১। মনে মনে পঢ়া—

পঢ়িবলৈ শিকাৰ লগে লগে মনে মনে পঢ়িবলৈকো অভ্যাস কৰোৱা প্ৰয়োজন। সকলো সময়তে মনে মনে পঢ়িবলৈ দিয়াও উচিত নহয়। কিন্তু যেতিয়া দিয়া হয়, তেতিয়া পঢ়া অংশটোৰ ভাব বুজি পাবৰ নিমিত্তে পঢ়িবলৈ দিয়া উচিত। যিখিনি পঢ়িলে, তাৰ মুঠ কথাখিনি জানিলেই যথেষ্ট। এই ৰকমৰ পঢ়াৰ পৰা লৰাই মনত যথেষ্ট আনন্দ পাব লাগে আৰু বাহিৰা কিতাপ পঢ়িবলৈ ইচ্ছা জন্মিব লাগে। লৰাই বুজি পাব লাগে যে নিজে পঢ়িলে ভাল পোৱা বহু বিষয় পঢ়িবলৈ পাব।

মনে মনে পঢ়োৱাৰ উপায়—

(ক) নতুন বিষয় মনে মনে পঢ়িবলৈ দিলে ভাল। তাত নতুন শব্দ পালে লৰাই আনন্দ পায়।

(খ) গোটেই পাঠটো পঢ়িবলৈ দিয়া ভাল। নহলে পঢ়াৰ প্ৰতি আসক্তি আঁতৰি যায়।

(গ) যাই কথালৈহে মন কাৰব লাগে ।

(ঘ) যি পাঠ পঢ়ি শেষ কৰিলে সেই পাঠবোৰ মাজে সময়ে মনে মনে পঢ়িবলৈ দিব লাগে ।

(ঙ) ৰবমাতেৰে পঢ়িবলৈ দিয়াৰ আগেয়ে সদাই এবাৰ মনে মনে পঢ়িবলৈ দিয়া উচিত ।

(চ) সাৱধানে পঢ়িবলৈ অভ্যাস কৰোৱা উচিত । কোনো কোনো বিষয়ে ৰব মনোযোগেৰে পঢ়িবলৈ শিকিব লাগে যেনে—কথাৰ অঙ্ক বা কিবা কাম কৰিবলৈ দিয়া দিহা । এইবোৰ তিনিবাৰ পঢ়িব লাগে । ১ম বাৰ সাধাৰণ ভাব পাবৰ নিমিত্তে, ২য় বাৰ ঠিক কি কৰিবলৈ দিয়া হৈছে তাক বুজিবৰ নিমিত্তে আৰু ৩য়বাৰ ঠিককৈ বুজিছেনে নাই চাবৰ নিমিত্তে ।

এই সময়ত মনৰ আনন্দৰ নিমিত্তেহে মনে মনে পঢ়িবলৈ দিয়া হয় কিন্তু সাৱধানে পঢ়িবৰ অভ্যাসো এই সময়তে আৰম্ভ কৰা উচিত ।

(২) মৌখিক বা ৰব মাতেৰে পঢ়া

ৰব মাতেৰে পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰাৰে পৰা উচ্চাৰণ সংশোধন কৰি ঠিক নিয়মমতে পঢ়িবলৈ শিকাব লাগে । ৰব মাতেৰে মানুহে শ্ৰোতাৰ লাভৰ নিমিত্তে পঢ়ে । যদি উচ্চাৰণ স্পষ্ট নহয় আৰু মাত স্পষ্ট নহয় আৰু তাৰ ঠিককৈ নিদিয়ে তেন্তে শ্ৰোতাই বুজি নেপাব । গতিকে ৰবমাতেৰে

পঢ়িবলৈ উৎসাহ দিয়াৰ কেইটামান উপায় তলত দিয়া হল।

(ক) শ্ৰেণীৰ আধা ছাত্ৰই পঢ়া যুগুত কৰি আনি আন বিলাকৰ আগত পঢ়ি শুনাব।

(খ) কোনো এজন আলহীৰ আগত পঢ়ি শুনাব।

(গ) অনুপস্থিত থকাবিলাকৰ আগত হৈ যোৱা গল্প পঢ়ি শুনাব।

(ঘ) বিশেষ "প্ৰগ্ৰামত" আনৰ আগত পঢ়ি শুনাব।

(ঙ) অভিনয় কৰিব। এজনে গল্পৰ দৃশ্য ও বৰ্ণনাবোৰ পঢ়িব আনবোৰে "পাৰ্ট" লৈ অভিনয় কৰিব।

(চ) এজনে গোটেই গল্পটো পঢ়িব আনবোৰে অভিনয় কৰিব।

(ছ) এটা শ্ৰেণীয়ে এটা গল্প উত্তমকৈ পঢ়িবলৈ শিকি আন এটা শ্ৰেণীৰ আগত পঢ়ি শুনাব।

৬। কাৰ্ড ড্ৰিল।

কাৰ্ড ড্ৰিল প্ৰাইমেৰী শিক্ষকৰ এটা প্ৰধান সহায়। ইয়াৰ দ্বাৰাই লৰাই খৰকৈ শব্দ চিনি পাবলৈ আৰু পঢ়িবলৈ অভ্যস্ত হয়। কিতাপত থকা শব্দবোৰকে কাৰ্ডত লিখি তাৰ ড্ৰিল দিব লাগে। ইয়াৰ উপৰিও কাৰ্য্য বুজোৱা শব্দ বা বাক্য লিখা কাৰ্ডৰ ড্ৰিলো দিয়া উচিত। কাৰ্ডত শব্দ লিখোঁতে মনত ৰাখিব লাগে যে—

(ক) লিখা স্পষ্ট আৰু আখৰ ডাল লাগে।

(খ) কাৰ্ড ফ্লিপৰ সময়ত কাৰ্ড স্থিৰকৈ ধৰিব লাগে।
(গ) সকলো কাৰ্ডৰ দীঘ আৰু পুতল সমান হব লাগে।
(ঘ) শব্দ আৰু বাক্যৰ দীৰ্ঘতা চাই সময় দিব লাগে
(ঙ) লৰা-ছোৱালীৰ উত্তৰ, তৎক্ষণাত, নিৰ্ভুলে আৰু চুটিকৈ আহিব লাগে।

১। নিজৰ ঠাইত কৰা কাম (Seat work)

(ক) কিবা এটা উদ্দেশ্য দি পুৰণি পাঠ মনে মনে পঢ়িব পাৰে। ইয়াৰ দ্বাৰাই খৰকৈ চকু চলাবলৈ অভ্যাস হয়।
(খ) বিশেষ এটা পাঠ ঠিক কৰি, তাৰ পৰা এটা প্ৰশ্ন দি, সেই প্ৰশ্নৰ উত্তৰৰ নিমিত্তে গোটেই পাঠটো মনে মনে পঢ়িব পাৰে।
(গ) ওখ শ্ৰেণীত শিক্ষকে প্ৰশ্ন লিখি দিব আৰু লৰাই সেই প্ৰশ্ন পঢ়ি কিতাপৰ পৰা তাৰ উত্তৰ বিচাৰিব। (২য় বা ৩য় শ্ৰেণী)
(ঘ) ক ও খ আৰু ১ম শ্ৰেণীত ছবি অঁকা আৰু ছবিত নানা ৰকম ৰং দিয়া ইত্যাদিৰ দিহা বোৰ্ডত লিখি দিলে লৰাই পঢ়ি সেই কামবোৰ কৰিব।
(ঙ) কেতিয়াবা এনেকুৱা কিছুমান প্ৰশ্ন দিলে ভাল যাৰ উত্তৰত হয়ই 'সঁচা' বা "মিছা" "হয়" বা নহয়

ইত্যাদি লিখিব। (নতুন বিধৰ পৰীক্ষা চোৱা)

৫। নানা ৰকম চাইনবোৰ্ড জাননী পোষ্টাৰ ইত্যাদি পঢ়া।

এইবোৰ পঢ়িবলৈ শিকিলে নানাৰকম পঢ়াত মন দিয়ে আৰু বস্তুলৈ মন দিবলৈকো শিকে।

পঢ়াৰ দল—লৰাৰ পাঠৰ ক্ষমতা চাই পঢ়াৰ দল কৰি দিব লাগে। মাজে মাজে শিক্ষকে পৰীক্ষা কৰি চাই উন্নতি কৰা লৰাক পৰা দললৈ উঠাই দিব পাৰে। পঢ়াৰ পৰীক্ষা মাজে মাজে হৈ থাকিলে দুৰ্ব্বলতা বুজিব পাৰি আৰু তাৰ প্ৰতিকাৰৰ নিমিত্তে ব্যৱস্থা কৰিব পাৰি।

পাঠ আৰম্ভ কৰাৰ ভিন্ন ভিন্ন পদ্ধতি

পাঠ বা 'পঢ়া' আৰম্ভ কৰাৰ অনেক প্ৰণালী অনেক ঠাইত ব্যৱহাৰ হয়। তাৰে বিশেষ উল্লেখযোগ্য কেইটামানৰ বিষয় চমুকৈ দিয়া হল।

১। শব্দ পৰিচয় পদ্ধতি

শব্দ পৰিচয় পদ্ধতিত শিক্ষকে প্ৰথম শব্দ বা এটা সৰু পদ বা কিবা ঘটনা বা বস্তুৰ বৰ্ণনা পঢ়াই পঢ়িবলৈ শিকাবলৈ

আৰম্ভ কৰে। বিখিনি কথা শিকাবলৈ খোজে সেই খিনি চুটি এটা পেৰেগ্ৰাফৰ আকাৰে, চাৰ্টত বা বোৰ্ডত ছপোৱা আখৰেৰে লিখি লয়, তাৰ পাছত—

১। উপযুক্ত সংলগ্নৰ সহায়েৰে লৰাৰ উৎসাহ জগায় লয়।

২। গল্প বা পদ্য ঠিক চাৰ্ট বা বোৰ্ডত লিখা অনুসাৰে কৈ দিয়ে।

৩। লিখাখিনি শিক্ষকে নিজে এবাৰ পঢ়ি দিয়ে।

৪। সবাই শিক্ষকৰ পাছে পাছে পঢ়ে।

৫। লৰাই অকলে পঢ়ে।

৬। কাৰ্ড ড্ৰিলৰ সহায়েৰে বাক্য চিনে।

৭। কাৰ্ড ড্ৰিলৰ সহায়েৰে শব্দ চিনে।

পঢ়া আৰম্ভ কৰাৰ কিছুমান দিনৰ পাছত শব্দৰ আৰম্ভত আৰু শেষত থকা এটা দুটা আখৰৰ নাম শিকে। নহলে হাতৰ লিখাৰ সময়ত আখৰৰ নাম শিকে।

২। বাক্য পৰিচয় পদ্ধতি

এই পদ্ধতিত আৰম্ভনতে এটা গল্প পঢ়িবলৈ নিদি এটা বাক্য পঢ়িবলৈ দিয়া হয়।

১। উপযুক্ত সংলগ্নৰ সহায়েৰে লৰাৰ উৎসাহ জন্মায়।

২। শিক্ষকে বাক্য মুখেৰে কৈ দিয়ে।

৩। শিক্ষকৰ পাছে পাছে লৰায় পঢ়ে।

৪। সবাই অকলে পঢ়ে।

৫। কাৰ্ড বা ড্ৰিলৰ সহায়েৰে শব্দ চিনে।

গল্প পৰিচয় প্ৰণালীত যি প্ৰকাৰে বৰ্ণৰ পৰিচয় দিয়ে সেই প্ৰণালীৰে ইয়াতো বৰ্ণ পৰিচয় দিয়া হয়।

৩। শব্দ পৰিচয় পদ্ধতি।

এই পদ্ধতিৰে শিকালে সবাই—

১। আৰম্ভণত দুটা বা তিনটা শব্দ চিনে।

২। চিনিপোৱা শব্দৰ লগত নতুন শব্দ যোগ দি ৰচনা কৰা বাক্য চিনে।

৩। পৰিচিত শব্দৰ সংখ্যা বাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে গল্প আদি পঢ়িবলৈ শিকে।

ওপৰত দিয়া আন পদ্ধতিত কৰাৰ দৰে কৰি বৰ্ণ পৰিচয় দিয়ে।

৪। বৰ্ণ পৰিচয় পদ্ধতি।

এই পদ্ধতি সকলোৰে পৰিচিত। সবাই সৰ্ব্বপ্ৰথমে বৰ্ণৰ নাম শিকে। তাৰ পাছত বৰ্ণ জোটাবলৈ শিকে, তাৰ পাছত শব্দ পঢ়ে। এই প্ৰণালী শিক্ষকৰ নিমিত্তে অতি উজু আৰু ছাত্ৰৰ নিমিত্তে অতি কঠিন। আখৰ জোটাই পঢ়োতে অযথা বহুত সময় নষ্ট নহয়। কেৱল এটা এটা শব্দলৈ মন দিব পাৰে আৰু গোটেইখন সাৰ কথা ধৰিব নোৱাৰে।

উত্তম পদ্ধতি-·

ওপৰত উল্লেখ কৰা সকলো ৰকমৰ পদ্ধতি মিহলাই পঢ়িবলৈ শিকোৱাই আটাইতকৈ উত্তমমিশ্ৰ পদ্ধতিটো কেনেকৈ চলাব লাগে তলত দিয়া হল—

১। কেইটামান শব্দ বাচি লৈ শিকাব লাগে।

২। শিকা শব্দবোৰেৰে বাক্য ৰচনা কৰি পঢ়িব।

৩। প্ৰতি দিনে দুটা বা তিনিটা শব্দ শিকিব।

৪। পৰিচিত শব্দৰ সংখ্যা বঢ়াৰ লগে লগে পেৰেগ্ৰাফ আৰু সৰু গল্প পঢ়িবলৈ শিকি যাব।

৫। লাহে লাহে জটিল বাক্যও পঢ়িবলৈ পাৰিব।

পাঠ শিকোৱা আৰম্ভণৰ সঁজুলি

১। চাৰ্ট বা বোৰ্ড

(ক) চাৰ্ট বা বোৰ্ডত লিখা বিষয়বোৰ লৰাছোৱালীৰ অভিজ্ঞতাৰ ভিতৰত থকা বিষয় হব লাগে আৰু স্বভাৱতেই লৰাই মন দিব খোজা বিষয় হব লাগে।

(খ) শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ উভয়ে মিলি চাৰ্টৰ বাক্যবোৰ ৰচনা কৰিব লাগে।

(গ) যি সঁজুলিৰ সহায়েৰে লৰাক পঢ়িবলৈ শিকোৱা হয় সেইবোৰ মনাকৰ্ষক হব লাগে। বাক্য আৰু গল্পবোৰ একেবুজা হব লাগে যে লৰাই বুজাকৈ

পঢ়িবলৈ শিকিব। যেন পঢ়াৰ কোনো কু-অভ্যাস গঠিত নহয় তাৰ কালে লক্ষ্য ৰখা আৱশ্যক।

(ঘ) চাৰ্ট বা ব'ৰ্ডত লিখা ৰচনাৰ সম্বন্ধে তলত দিয়া বিষয়বোৰ চাব লাগে :—

১। ৰচনাৰ বিষয়টোৱে লৰাৰ মন আকৰ্ষণ কৰে নে? বিষয়টো লৰাৰ অভিজ্ঞতাৰ ভিতৰত নে?

২। বাক্যবো'ৰ সৰল আৰু চুটি হৈছে নে?

৩। নতুন শব্দৰ সংখ্যা কম কৰি দিয়া হৈছে নে?

৫। নতুনকৈ শিকা শব্দ বাৰে ব'ৰে ব্যৱহাৰ হৈছে নে?

৬। প্ৰত্যেক ৰচনাৰ আৰম্ভণ আৰু শেষ ঠিককৈ হৈছে নে?

৭। লিখা স্পষ্ট নে? শব্দৰ মাজত ঠাই এৰা হৈছেনে, ভাঙিব লগা বাক্য উচিত ঠাইত ভঙা হৈছে নে?

৮। যদি চাৰ্টত ছবি ব্যৱহাৰ হৈছে তেন্তে সেই ছবি ৰচাত বা অংকনত লৰাক সহায় কৰিছে নে?

৯। কাৰ্ড

প্ৰতি নতুন শব্দৰ নিমিত্তে এখন কাৰ্ড থাকিব লাগে। এই কাৰ্ডৰ একোণে শব্দটো লিখা থাকিব আৰু আন কাণে সেই শব্দ বুজোৱা ছবি আৰু তাৰ তলত শব্দটো থাকিব। এই কাৰ্ডত থকা ছবি আৰু স্পষ্ট হব লাগে আৰু শব্দ, স্পষ্ট ডাঙৰ ছপোৱা আখৰেৰে লিখা হব লাগে।

১১। পাঠ আৰম্ভ।

সবাই প্ৰথমে স্কুলৈ আহোতে এসপ্তাহমান শিক্ষকে কথা-বাৰ্ত্তা হৈ, গল্প কৈ, হাতৰ কামৰ সময়ত লক্ষ্য কৰি আৰু কোঠালিৰ বস্তুৰ ফালে কোনে কিমান মন দিছে লক্ষ্য কৰি সবাক চিনি লব লাগে আৰু সবাৰ মনত পঢ়িবলৈ হেপাহ জন্মোৱাই তেওঁৰ সকলো কামৰ ধাই উদ্দেশ্য হোৱা উচিত।

এই উদ্দেশ্য মনত ৰাখি তেওঁ ছাত্ৰবিলাকৰ আগত নানা ৰকমৰ গল্প. ধাই নাম ইত্যাদি পঢ়ি শুনাব। এইবোৰ শিক্ষকক পঢ়া দেখিলে সবায়ো পঢ়িবলৈ খুজিব।

"প্ৰি প্ৰিমাৰ" কাম।

প্ৰথমে ছপোৱা আখৰ পঢ়িবলৈ শিকিব।

১। সবা-ছোৱালীৰ নাম—

প্ৰত্যেক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নাম কাৰ্ডত ছপোৱা আখৰেৰে লিখা থাকিব। প্ৰতি ছাত্ৰৰ নামৰ দুখন কাৰ্ড হব লাগে. এখন

ছাত্ৰৰ হাতত থাকিব আৰু এখন শিক্ষকৰ হাতত থাকিব। নাম ডাকিবৰ সময়ত শিক্ষকৰ হাতত থকা কাৰ্ডবোৰ মজিয়াত পেলাই প্ৰতি ছাত্ৰক নিজৰ নাম বাচি নিবলৈ দিয়া হব। অনুপস্থিত বিলাকৰ কাৰ্ড বাকী থাকিব।

২। ডাঙৰ কাগজত বা বোৰ্ডত ছবি আঁকা থাকিব আৰু তাৰ তলত ছবিৰ নামবোৰ লিখা থাকিব। আন কিছুমান কাৰ্ডত সেই একে নামবোৰ লিখা থাকিব। লৰা-ছোৱালীয়ে সেই কাৰ্ডৰ নামবোৰ নি ছবিৰ তলত বহাব।

(এই ছবিবোৰ ক্ৰিয়াৰ ছবি হলে ভাল হয়)

৩। কাম বুজোৱা বাক্য—

শিক্ষকে কাৰ্ডত এই ৰকমৰ শব্দ লিখিব। যেনে—

জঁপা—

যোৱা—

জঁপা আৰু যোৱা।

বহা—

উঠা—

বহা আৰু উঠা। ইত্যাদি—

শিক্ষকে তুলিব কাৰ্ডখনে কি কৈছে কোনে জানে। যদি পঢ়িব পৰা লৰা-ছোৱালী থাকে তেন্তে আহি শিক্ষকৰ মুখে মুখে কৈ দিব কি লিখা আছে। তাৰ পাছত শিক্ষকে

সেই ছাত্ৰক কামটো কৰি দেখুৱাবলৈ কব। যদি কোনেও নোজানে তেন্তে শিক্ষকে নিজে কামটো কৰি দেখুৱাব। লৰাবিলাকে কাম দেখি বুজে কি লিখা আছে। পাছত শিক্ষকে বেলেগ বেলেগ ছাত্ৰৰ নাম ধৰিব আৰু লৰাই কাম কৰি দেখুৱাব—কাৰ্ডত কি লিখা আছে।

৪। কাম বুজোৱা বাক্য আৰু ছবি।

ছবিত থকা নামৰ লগত কাম বুজোৱা বাক্য লিখা কাৰ্ড পঢ়িব। যেনে—

মেকুৰীৰ ওচৰলৈ আহা।

মেকুৰীটোৰ ওচৰলৈ যোৱা। ইত্যাদি—

৫। বস্তুত লেবেল (Label) লগোৱা—

যেনে—দুৱাৰ, চ'ক, মেজ, বোৰ্ড, ছবি ইত্যাদি কাৰ্ডত লিখি বস্তুবোৰৰ গাত লগাই দিয়া। তাৰ পাছত কাৰ্ডত এনেকুৱা বাক্য লিখি লৰাক দেখুৱাব লাগে। যেনে—

"কমল, ছবিৰ ওচৰলৈ যোৱা। যাৰ নাম লিখা থাকিব সি সেই বাক্যটো পঢ়ি কাম কৰিব।

৬। ছবিৰ তলত বাক্য লিখা থাকে, লৰাই নিজে নিজে পঢ়িবলৈ চেষ্টা কৰে। যেনে—

মেকুৰীয়ে মেঁও মেঁও কৰে।

কুকুৰে ভৌ ভৌ কৰে।

মোৰ নাম ছাগলী

মোৰ নাম এন্দুৰ ইত্যাদি।

৭। কার্ডত শিকি যোৱা শব্দবোৰৰ সহায়েৰে প্ৰশ্ন বোৰ্ডত লিখা হব। লবাই মনে মনে পঢ়ি মুখেৰে দিব। যেনে :—

তুমি আহা নে?

তুমি যোৱা নে?

৮। জাননী

প্ৰত্যেক শ্ৰেণীত বেৰত জাননীৰ নিমিত্তে এডোখৰ ঠাই হব লাগে। তাত প্ৰতিদিন কিবা নতুন জাননী থাকিব লাগে। তলত দিয়া বাক্যৰ দৰে সৰল বাক্যৰ দ্বাৰাই সাধাৰণ জাননী দিলেও যথেষ্ট—

আজি সোমবাৰ।

কমল আমাৰ চলাওঁতা।

যোৱা সপ্তাহ ননীয়ে ভাল কাম কৰিছিল।

আজি আমি ফুৰিবলৈ যাম। ইত্যাদি।

৯। অভিধান

এখন ডাঙৰ কাগজত ছবি আঁকি বা লগাই, তাৰ তলত নামবোৰ লিখা থাকিব। নতুন শব্দ শিকাৰ লগে লগে এই অভিধানৰ শব্দৰ সংখ্যা বাঢ়ি যাব। একেবাৰে বহুত শব্দ লিখিলে লবাৰ অসুবিধা হব।

১০। নিজৰ ঠাইত কৰা কাম (Seat Work)

স্কুলৰ প্ৰথম কেইদিনমান কেৱল গল্প শুনাৰ পাছত ল'ৰাই, কাগজ কটা, বং সনা আৰু বোৰ্ডত বা শ্লেটত অঁকা কাম কৰিব পাৰে। কাৰ্ডত যি শব্দবোৰ শিকে সেই শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ কৰি শিক্ষকে আজ্ঞা লিখি দিব পাৰে। যদি প্ৰয়োজন হয়, ল'ৰাই, চাৰ্ট অভিধান চাব। যদি চাৰ্টত দেখুৱাব নোৱাৰা কিবা শব্দ থাকে তেন্তে শিক্ষকে সেই শব্দবোৰ আগতে শিকাই ল'ব। আজ্ঞাৰ উদাহৰণ

১। এটা চৰাই আঁকা।
এটা গৰু আঁকা।

২। এটা চৰাই আঁকা।
চৰাইটোত বগা বং দিয়া।

৩। এটা ছাগলী আঁকা।
তাত ক'লা বং দিয়া।

৪। কাগজ কাটি এটা গৰু বনোৱা।
কাগজ কাটি এটা চৰাই বনোৱা।

ল'ৰাই এই আজ্ঞাবোৰ পঢ়ি সেই অনুসাৰে কাম কৰিব কামবোৰ বৰ ভাল নহলেও শিক্ষকে গ্ৰহণ কৰিব লাগিব

১২। “প্ৰিমাৰ” পঢ়া।

“প্ৰিমাৰ” পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ সময়ত লৰাই দুই বা ততোধিক শাৰী একেবাৰে পঢ়ি তাৰ পৰা অৰ্থ বুজি লব পাৰিব লাগে। এই সময়ৰ কামৰ উদ্দেশ্য আৰু কি ফল আশা কৰা যায় তলত দিয়া হল।

	উদ্দেশ্য	আশা কৰা ফল
১।	পঢ়িবলৈ প্ৰকৃত হেপাহ জন্মোৱা।	১। সহজ কিতাপত থকা বা চাৰ্টত থকা পদ পঢ়িবলৈ আগ্ৰহ হব। ২। কিবা পঢ়িবলৈ সুযোগ পালেই স্বাধীনভাৱে পঢ়িবলৈ খুজিব।

		৩। ঘৰলৈ কিতাপ নি পঢ়িবলৈ খুজিব। ৪। লগৰীয়া আৰু শিক্ষকক দেখুৱাবলৈ ঘৰৰ পৰা কিতাপ আনিব।
২।	পঢ়া অংশ ভোখবৰ ভাব বুজিবৰ নিমিত্তে আৰম্ভণৰ পৰা শেষলৈকে মন দিবলৈ অভ্যাস কৰোৱা।	১। গোটেই অংশ পঢ়ি অৰ্থ বুজিব আৰু ঘটনাৰ শেষ কেনেকুৱা হল জানিবলৈ খুজিব। ২। ছবি চোৱাতকৈ পঢ়িবলৈ বেছি ভাল পাব। শিক্ষকে পঢ়ি শুনালেও ভাল পাব। ৩। স্বাচন্ত পঢ়া গল্প বুজি পাব। ৪। পঢ়া বিষয়টোৰ আলোচনা অনায়াসে কৰিব। নতুন ভাবৰ বিষয়ে প্ৰশ্ন কৰিব আৰু আগেয়ে শিকা বিষয়ৰ লগত তুলনা কৰিব।

৩	কথাৰ অৰ্থ ধৰি লবলৈ উৎসাহ দিয়া আৰু পঢ়া অংশৰ অৰ্থ ভালকৈ বুজি-বলৈ শিকোৱা।	১। স্বাধীনভাৱে বহু সংখ্যক নতুন শব্দ চিনি পাব। ছ'ব বা কিবা চিন দেখি কি লিখা আছে ধৰি লব পাৰিব। ২। ছবি দেখি বা গল্পৰ আৰম্ভ পঢ়ি, শেষ কেনেকুৱা হব কৈ দিব পাৰে।
৪।	"প্ৰমাৰ" ত পঢ়িবৰ উপযোগী কিছুমান শব্দ দেখিলেই চিনি পাব।	১। সাধাৰণ শব্দবোৰ দেখিয়েই চিনি পাব।
৫।	কিছুমান আখৰৰ গঠনৰ ফালে লক্ষ্য কৰিব।	১। মন কৰিবলৈ দিলে কিছুমান শব্দৰ আৰম্ভণ আৰু শেষৰ আখৰ লক্ষ্য কৰি, সেই শব্দৰ লগত সাদৃশ্য থকা শব্দৰ তুলনা কৰি তাৰ উচ্চাৰণ কৰ পাৰিব। ২। নিজে অৰ্থ ভালকৈ বুজা শব্দ দেখিয়েই চিনি পাব।

৬।	সহজে আৰু অবাধে যেন মাতেৰে পঢ়িবলৈ পাৰিব।	১। প্ৰিনাৰ সহজে স্বাভা-বিক ভাৱে, ঠিক ভাৱ দি পঢ়িবলৈ পাৰিব।
৭।	কিতাপৰ ব্যৱহাৰ আৰু যত্নৰ সম্বন্ধে উচিত অভ্যাস গঠিত হব।	১। সহজ ভাৱে কিতাপ ব্যৱহাৰ কৰিব। সাৱধানে পাত লুটিয়াই আৰু ঠিক নিয়মমতে কিতাপ ধৰিব।

কিতাপ বাওঁ হাতেৰে ধৰি সোঁ হাতেৰে পাত লুটিয়াব। নিয়মমতে কিতাপ চকুৰ পৰা ১ ফুট দূৰৈত ধৰিব লাগে। তাতকৈ ওচৰ বা তাতকৈ দূৰৈত কিতাপ ধৰিলে লৰাৰ চকুৰ দৃষ্টি শক্তি ঠিক নহয় বুলি ধৰি লব লাগিব আৰু তাৰ প্ৰতিকাৰ বিচাৰিব লাগিব।

ক আৰু খ মানৰ নিমিত্তে।

এটা নমুনা "পাঠ" লেচন।

বিশেষ সহায় নোহোৱাকৈ লৰাই পাঠ পঢ়িব পৰা হলে তলৰ নিয়মে কাম চলাব পাৰি।

১। সংযোগ

পাঠটোৰ কালে মন আকৰ্ষণ কৰিবৰ নিমিত্তে তাত আৰ

যাৰ বিষয়ে লিখা আছে তাৰ বিষয়ে অলপ আলোচনা কৰি লোৱাৰ পাছত ছাত্ৰবিলাকক কিতাপ মেলিবলৈ দিব লাগে।

২। ছাত্ৰই মনে মনে গোটেই গল্পটো এবাৰ পঢ়ি লব। পঢ়োতে কোন ছাত্ৰই কি শব্দত শিক্ষকৰ সহায় বিচাৰিছে আৰু সেই শব্দ কোন পৃষ্ঠাত আছে শিক্ষকে টুকি ৰাখি, পাছত সেই সেই শব্দৰ ড্ৰিল সেই সেই ছাত্ৰক দিব।

৩। আলোচনা

(ক) যি প্ৰশ্নৰ মীমাংসাৰ নিমিত্তে গল্পটো পঢ়া হৈছিল, তাৰ উত্তৰ পোৱা গলনে ?

(খ) মনে মনে পঢ়ি কিমান মনত ৰাখিলে তাক বুজি-বৰ নিমিত্তে শিক্ষকে প্ৰশ্ন সুধিব। ছাত্ৰবিলাকেও ইজনে সিজনকো সুধিব পাৰে।

(গ) কিছুমান প্ৰশ্নৰ উত্তৰ কিতাপৰ ভাষাৰে দিব।

(ঘ) গল্পটো পঢ়ি কেনে পালে, পঢ়ি ভাল পালেনে ? কি কি টান শব্দ আছিল। লোকৰ আগত পঢ়ি শুনাবলৈ হলে আমি কি কৰিব লগে ? (টান শব্দবোৰ শিকি লব লাগিব)

৪। টান শব্দ শিক্ষা—

প্ৰতিজন ছাত্ৰই নিজে কি টান শব্দ পাইছে কব।

শিক্ষকে উচ্চাৰণত সহায় দিব, আৰু নানা উপায়েৰে শব্দটো দেখুৱাই চিনাব।

৫। শেষত কি কৰা যায়—তাৰ আলোচনা।

এতিয়া আমি কি কৰিম ;
(ক) এটা গল্প পঢ়ি শুনামনে ?
(খ) অভিনয় কৰিমনে ?
(গ) আকৌ মনে মনে পঢ়িম ? (নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ৰ ভিতৰত)

মৌখিক বা ৰব মাতেৰে পঢ়া।

(ক) কাৰ আগত পঢ়িব ঠিক কৰা আৱশ্যক
(খ) কেনেকৈ পঢ়িব !
(১) অভিনয় কৰি পঢ়িব !
(২) প্ৰত্যেকে এটা এটা পেৰেগ্ৰাফ পঢ়িব।
(গ) পঢ়িব লগীয়া পেৰেগ্ৰাফবোৰ বাচি লোৱা হয়।
(ঘ) এই অংশবোৰ মনে মনে পঢ়িব ।
(ঙ) ৰব মাতেৰে পঢ়িবলৈ অভ্যাস কৰিব।
(চ) আনৰ আগত পঢ়ি শুনাব।

ৰব মাতেৰে পঢ়াৰ আগেয়ে সদাই এবাৰ মনে মনে পঢ়ি চাবলৈ দিয়া উচিত। আৰু ৰব মাতেৰে পঢ়োঁতে শুনোতা মানুহ হবই লাগিব।

আঙুলিয়াই পঢ়া আৰু পঢ়োঁতে ওঠ লৰোৱা।

প্ৰথম পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰোঁতা বিলাকৰ চকু চলো-ৱাৰ সহায়ৰ নিমিত্তে অলপ দিন "পইণ্টাৰ" বা কাৰ্ডৰ সহায়েৰে বাক্যৰ শাৰীবোৰ দেখুৱাব পাৰি কিন্তু অলপ পঢ়িবলৈ শিকিলেই এই অভ্যাস এৰুৱাব লাগে। শাৰী দেখুৱাবলৈ আঙুলি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ একেবাৰে দিব নেলাগে।

একে দৰে আৰম্ভণত লৰাই মনে মনে পঢ়োঁতে ফুচফুচাই পঢ়ে কিন্তু যিমান সোনকালে পাৰে সিমান সোনকালে এই অভ্যাস এৰাব লাগে। খ শ্ৰেণীৰ পৰা লৰাই মুখ বন্ধ কৰি মনে মনে পঢ়িবলৈ শিকিব লাগে।

১৩। ওপৰ শ্ৰেণীৰ পাঠ

একজন মানুহৰ মনৰ ধাৰণা আন একজনক জনোৱাৰৰ নিমিত্তে ভাষা ব্যৱহাৰ হয়। এই ভাষা কবও পাৰি আৰু লিখিবও পাৰি। মানুহে কথা শুনিবও পাৰে পঢ়িবও পাৰে। লিখা শব্দবোৰ চকুৰে চাই চিনিপাই তাৰ ভাবৰ ধাৰণা লব পৰাকেই প্ৰকৃত ভাবে "পঢ়া" বুলিব পাৰি।

পঢ়াৰ ঘাই কথা হৈছে কথাবোৰক ধাৰণালৈ নিয়া। অৰ্থ বুজি নোপোৱাকৈ কেৱল চকুৰে পঢ়িব পৰাক "পঢ়া" বুলিব নোৱাৰি।

মনে মনে পঢ়াই আসলকীয় পঢ়া। ৰবমাতেৰে পঢ়াত কেৱল শব্দ চিনিপোৱা আৰু সেই শব্দবোৰ উচ্চাৰণ কৰিবৰ শক্তিৰ পৰীক্ষা হয়। সেই কাৰণে ৰবমাতেৰে পঢ়া 'পৰীক্ষা' স্বৰূপেহে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে, আৰু মনে মনে পঢ়িবলৈ শিকোৱাৰ কালে বেছিকৈ মন দিব লাগে। অৰ্থাৎ শব্দ দেখি তাৰ অৰ্থ বুজি সেই অৰ্থবোধৰ ধাৰণা দিয়াৰ কালেহে বেছি মন দিয়া প্ৰয়োজন।

ধাৰণা ঠিককৈ পাইছে নে নাই জানিবৰ নিমিত্তে লৰাক নিজৰ কথাৰে, সেই পোৱা ধাৰণাটো প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিব লাগে। কিতাপৰ কথাৰে কলে মুখস্থ কৰি কব।

এটা নমুনা পাঠ

বিষয়— নীলধ্বজ আৰু নীলাম্বৰ।

১। সম্বন্ধ

আজি আমি দুজন ৰজাৰ বিষয় পঢ়িম। প্ৰথমতে তোমালোকে গোটেই গল্পটো পঢ়ি লবা। যদি কোনো কোনো শব্দ বুজি নোপোৱা, তাৰ নিমিত্তে ভয় নকৰিবা। আমি গোটেই গল্পটো পঢ়ি সেই ৰজা দুজন কোন আছিল আৰু তেওঁলোক কেনেকুৱা ৰজা আছিল তাকেহে চাম।

২। লৰাই গল্পটো পঢ়োতে শিক্ষকে কোনো ৰকমৰ প্ৰশ্ন সুধিব নেলাগে। লৰাই একেবাৰতে গল্পটো পঢ়ি শেষ কৰিব তাৰ পাছত শিক্ষকে এটা বা দুটা প্ৰশ্ন সুধি লৈ সাৰ কথাখিনি লৰাই নিজৰ কথাৰে কব।

৩। পেৰেগ্ৰাফে পেৰেগ্ৰাফে পঢ়া

শিক্ষকে আগেয়ে প্ৰশ্ন কৈ দিব। লৰাই পেৰেগ্ৰাফ পঢ়ি তাৰ উত্তৰ বিচাৰিব প্ৰশ্ন কৰাৰ আগেয়ে কঠিন শব্দৰ অৰ্থ সুধিবলৈ লৰাই সুযোগ পাব। শিক্ষকে প্ৰশ্ন সুধিব, লৰাই নিজৰ কথাৰে উত্তৰ দিব। শব্দৰ অৰ্থ কৈ দিয়াৰ পাছত সেই শব্দ লৈ বাক্য ৰচনা কৰিবলৈ দিয়া উচিত; আৰু ঠিক কিতাপৰ নিচিনা বাক্য ৰচনা কৰিলে গ্ৰাহ্য কৰিব নেলাগে।

৪। পেৰেগ্ৰাফবোৰ এটা এটাকৈ পঢ়ি শেষ হলে, আকৌ এবাৰ গোটেই গল্পটো পঢ়ি চাব। এই সময়ত

(ক) ৰব মাতেৰে পঢ়িব পাৰে।

(খ) মনে মনে পঢ়িব পাৰে।

(গ) এজনে পঢ়িব আনবিলাকে কিতাপ বন্ধ কৰি শুনিব।

৫। একেবাৰে গোটেই গল্পটোৰ পৰা বহুত প্ৰশ্ন সুধিব পাৰি। কিন্তু কোনো উত্তৰ কিতাপৰ কথাৰে দিবলৈ দিব নেলাগে।

কিয়?

কেনেকৈ?

তাৰ ফল কি হল? ইত্যাদি সুধিব লাগে।

ওপৰৰ গল্পটো নিজৰ কথাৰে কোৱা।

তুমি নীলকমল হৈ তেওঁৰ কথা কামবোৰ বৰ্ণনা কৰা।

ওপৰত দিয়া কোনো কোনো কাম ৰচনাৰ সময়তো কৰিবলৈ পাৰে।

এই পদ্ধতিৰে পঢ়ালে, প্ৰথম প্ৰথম লৰাই নিজৰ সুবিধৰ লগীয়া প্ৰশ্ন সুধিবলৈ লাজ কৰিব, কিন্তু শিক্ষকে যথেষ্ট উৎসাহ দিলে, অলপ দিনৰ ভিতৰতে লৰাই নিজে নিজে যথেষ্ট উপকাৰ লাভ কৰিবলৈ ধৰিব।

লৰাই বছৰত দুটা বা তিনটা কিতাপ পঢ়ি শেষ কৰিব লাগে। লৰাই এবছৰত কেৱল এটা কিতাপ পঢ়িলে, 'কথোপকথন প্ৰায় মুখস্থ হৈ যায়। পঢ়া ক্লাচত পঢ়া বিষয়টো মুখস্থ কৰিবলৈ নিদি ভাব বুজিবলৈ দিয়াহে পঢ়াৰ উদ্দেশ্য।

পঢ়াৰ সময়ত ব্যাকৰণ শিকাব নেলাগে। শব্দ বিশ্লেষণ অন্বয়, সন্ধি, সমাস ইত্যাদি অৰ্থ বুজোৱাৰ লগত শিকাই গলে, লৰাৰ মন গল্পৰ সোতৰ পৰা আতৰি যায় আৰু গল্পটোৰ প্ৰতি অনুৰাগ ভাগি যায়। এইবোৰ ব্যাকৰণ পঢ়োৱাৰ সময়ত কৰা কাম।

সুন্দৰ পদ্য বা সুন্দৰ গদ্যৰ অংশ বা বৰ্ণনা ইত্যাদি লৰাই মুখস্থ শিকিব পাৰে।

সৰৱ মাতেৰে পঢ়োতে আৰু পদ্য বা গদ্যৰ মুখস্থ আওৰাওঁতে লৰাই স্বাভাবিক মাত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে কাৰণ যেনেহে ভাব প্ৰকাশিত হয়।

সৰৱ মাতেৰে পঢ়োতে খৰকৈ পঢ়িলে পঢ়া শুনাই বেয়া হয়।

পঢ়াত লৰাৰ কিছুমান দুৰ্ব্বলতা দেখা যায়। এই দুৰ্ব্ব-লতাবোৰৰ প্ৰতিকাৰ কি কৰা যায় তাৰ কিছুমান উপায় দিয়া হল।

	দোষবোৰ	দোষ হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
১	দক্ষতা আৰু সৎ-সবিয়াকৈ কৰ পৰা শক্তিৰ অভাৱ। (ক) যৰ মাত্ৰেৰে পঢ়োতে ঘনে ঘনে থামি যায় আৰু দোষোৰ-ষোষোৰ খায়।	কথা দেখিয়েই চিনি পোৱা শব্দৰ সংখ্যা তাকৰ।	দেখিয়েই চিনি-পোৱা শব্দৰ সংখ্যা বঢ়াবলৈ উদগনি আৰু উদ্দেশ্য দিয়া উচিত। ড্ৰিলৰ সহায়েৰে শব্দ শিকাৰ; কিমান উন্নতি কৰিছে তাৰ হিচাব ৰাখিবা।
	(খ) যৰ মাত্ৰেৰে পঢ়োতে মাজে মাজে বিযোৰত পৰে।	শব্দ বিন্যাস কৰিব নোৱাৰে। লৰাৰ শক্তিৰ অতীত পাঠ্য বিষয় দিয়া।	পঢ়াৰ সময়ত বিযোৰ শব্দৰ উচ্চাৰণ লোৱে তাৰ হিচাব ৰাখিবা

দোষবোৰ	হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
(গ) মনে মনে পঢ়োতে আৰু বৰ মানুহে পঢ়োতে সাধাৰণ আৰু সৰল শব্দতো শিক্ষকৰ সহায় বিচাৰে।	পঢ়োতে দেখিয়েই চিনি পোৱা শব্দৰ সংখ্যা নবঢ়ায়। শব্দ দেখিয়েই চিনি পাবৰ নিমিত্তে যথেষ্ট শিক্ষা হোৱা নাই।	নিজে নিজক সহায় কৰিবৰ উপায় দিয়া লৰাই যি শব্দবোৰ সোধে তাক নিজে নিজে দাগ দি লবলৈ কবা আৰু ড্ৰিলৰ সময়ত এই শব্দবোৰ শিকাবা।
(ঘ) বৰ মানুহে আৰু মনে মনে পঢ়োতে নজনা শব্দবোৰ লোকে কৈ দিব বুলি ভাবি সদাই লোকৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে।	শিক্ষক নাইবা পিতৃ-মাতৃয়ে প্ৰয়োজনীয় শব্দ কৈ দিবলৈ সাজু হৈ থকা। স্বাধীন ভাবে শব্দ চিনিবলৈ উপায় নিদিয়া	আনৰ ওপৰত কিমান নিৰ্ভৰ কৰিছে লৰাক দেখুওৱা আৰু স্বাধীন হবলৈ হলে কি কৰা যায় দেখুওৱা।
(ঙ) শব্দৰ সমষ্টিলৈ অকণো কাণ নকৰি বাক্য খণ্ড খণ্ড কৰে।	ভাবৰ খণ্ড চিনি নেপায়। আগত কি হোৱা হৈছে তাৰ ফালে মন	বাক্যাংশ গঠন কৰিবলৈ শিকাবা। (Phrase) ভাবৰ সম্পৰ্ক অনুপাতে

দোষবোৰ	হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
	নকৰা অভ্যাস। সাধাৰণতে বাক্যৰ গঠন কেনেকুৱা হয়, তাক নেজানে। দাৰি, কমা, ইত্যাদি চিনৰ পৰা উপকাৰ পাবলৈ অপাৰগ। অৰ্থ কি হব লাগে তাৰ বিষয়ে যথেষ্ট ভাবিব নোৱাৰে আৰু অতি অল্প ঠাইৰ ওপৰত মনোযোগ দিয়ে। মৌখিক পঢ়াত অলপ অংশত মাথোন চকু দিয়ে আৰু সেই খিনি মাতিবলৈ চেষ্টা কৰে।	শব্দৰ সমষ্টি কাৰ-বলৈ শিকাবা।
(চ) অস্বাভাৱিক ভাবে পঢ়ে আৰু	বিষয় কঠিন। শব্দ চিনি, মাতিব পৰাৰ	লৰাৰ শক্তিৰ উপযোগী পাঠ্য

দোষবোৰ	হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
যন্ত্ৰৰ নিচিনাকৈ শব্দ উচ্চাৰণ কৰে।	ফালে বৰকৈ মন দিয়া হৈছে।	বিষয় দিবা। স্বাভাৱিক কথা-কোৱাৰ নিচিনাকৈ পঢ়িলেহে সন্তুষ্ট হবা।
(ছ) মনে মনে পঢ়াৰ সময়ত ফুচ ফুচাই পঢ়ে।	ৰবমাত্ৰেৰে পঢ়াত বেচি মন দিয়া হৈছে। অৰ্থ বুজা বিষয়টো বৰকৈ টানি ধৰা নাই। "ভাবলি পঢ়াৰ" ফালে অতিৰিক্ত মন দিয়া হৈছে।	কথা উচ্চাৰণ কৰিবলৈ নিদিবা। ওঠ লৰাবলৈ নিদিবা আৰু আঙুলি বা আন কোনো বস্তুৰ সহা-য়েৰে ঠাই দেখুৱা-বলৈ নিদিবা। মনে মনে পঢ়িবলৈ সুযোগ কৰাই দিবা।

	দোষখোষ	হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
২	পঢ়াৰ প্ৰতি অনুৰাগৰ অভাৱ। নিজৰ সময়ত কেতিয়াও নপঢ়ে। পঢ়িবলৈ কলেহে পঢ়ে।	পঢ়া সম্বন্ধে কিছু-মান অভ্যাস আৰু দক্ষ-তাৰ ফালে বেচি মন কৰা হৈছে কিন্তু পঢ়াত স্থায়ী অনুৰাগ জন্মাবলৈ বিশেষ চেষ্টা হোৱা নাই অনুৰাগ তৃপ্তি কৰিবৰ নিমিত্তে যথেষ্ট পাঠ্য বিষয়ৰ অভাৱ।	অনুৰাগ জন্মো-ৱাই পঢ়াৰ উদ্দেশ্য কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিবা। নিজৰ সময়ত বা'চ লৈ পঢ়িবলৈ যথেষ্ট কিতাপ দিবা অনুৰাগৰ তৃপ্তিৰ নিমিত্তে নানা ৰক-মৰ পাঠ্য বিষয় দিবা। লৰাই বিশেষকৈ মন দিয়া বিষয়ৰ লগত পঢ়াৰ বিষয়ৰ সম্বন্ধ স্থাপন কৰিবা।
৩	নিৰাশ— পঢ়িবলৈ শিকিব	নিজৰ দুৰ্ব্বলতা গম পায়, যি শ্ৰেণীত হোৱা উচিত তাত নাই।	নিৰাশা'ৰ কাৰণ বোৰ দূৰ কৰিবা। যিমান সহায়

	দোষবোৰ	হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
	নোৱাৰা যেন দেখি।	বাৰে বাৰে অকৃতকাৰ্য্য হোৱা। যথেষ্ট সন্তোষ নোহোৱা। যি শিক্ষা পদ্ধতি ব্যৱহাৰ হৈছে, সেই পদ্ধতিয়ে অনুৰাগ বা চেষ্টাৰ উদ্রেক কৰিব পৰা নাই।	লাগে দিবা। উন্নতিৰ প্ৰমাণ দিবা। পদ্ধতি সলাবা।
৪	বুজি নোপোৱা— (ক) বৰ মাতেৰে ভালকৈ পঢ়িব পাৰে কিন্তু তাৰ সাৰাংশ কব নোৱাৰে।	শব্দ চিনি পোৱা আৰু মৌখিক পঢ়াত অতিৰিক্ত মন দিয়া।	ভাব পোৱাবলৈ চেষ্টা কৰিবা। অৰ্থ বুজি উত্তৰ দিবলৈ সুযোগ দিবা।
	(খ) বৰ মাতেৰে ভালকৈ পঢ়িব	অৰ্থ বুজা আৰু তাৰ বুজাৰ কামত মন দিয়া	মনে মনে পঢ়িলে ভাব পাইছে নে

দোষবোৰ	হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
পাৰে। কিন্তু পঢ়া বিষয়ৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব নোৱাৰে।	নাই। অৰ্থৰ কালে মন নকৰে, মুখেৰে পঢ়িবলৈ পাৰিলেই প্ৰশংসা পায়। কোনো প্ৰশ্ন নিদিষ্টকৈ কেৱল কোন পৃষ্ঠাৰে পৰা কোন পৃষ্ঠালৈ পঢ়িব লাগে বা কোন পেৰেগ্ৰাফ পঢ়িব লাগে কৈ দিয়া হয়।	নাই পৰীক্ষা কৰা। অৰ্থলৈ মন কৰিবলৈ শিকাবা। উদ্দেশ্য দি কাম দিবা।
(গ) যি বিষয়ে পঢ়িছে তাৰ বিষয়ে নিজে মত প্ৰকাশ কৰিবলৈ নোৱাৰা। মূল কথা বাছি উলিয়াবলৈ নোৱাৰা।	শব্দৰ সঠিক অৰ্থ নেজানে। যি পঢ়ে সকলো মুখস্থ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। পঢ়া বিষয়ে তালকৈ বুজি লবলৈ বা ভাবিবলৈ	উদ্দেশ্য দি পঢ়িবলৈ দিয়াৰ পৰিমাণ বঢ়াই দিয়া। ভাবিহে উত্তৰ দিব পাৰে এনে প্ৰশ্ন দিয়া।

দোষবোৰ	হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
	সুযোগ নিদিয়াকৈ কাম কৰিবলৈ দিয়া, মনোযোগৰ দুৰ্ব্বলতা। শিক্ষকৰ আগত পঢ়া দিবলৈ মাথোন পঢ়া আৰু শিকা।	মূল ভাব বুজি-বলৈ শিকোৱা। যিমান দূৰ পাৰে সিমান মন দি কাম কৰিবলৈ উৎসাহ দিয়া।
	কিতাপৰ পিঠি আৰু অধ্যায় নিৰ্দ্দেশ কৰি, কোনো উদ্দেশ্য নোহো-ৱাকৈ পঢ়িবলৈ দিয়া। প্ৰকৃত চেষ্টাৰ নিমিত্তে একো উৎসাহ দিয়া নহয়।	প্ৰধান ভাৱ বাচি লবলৈ দায়িত্ব দিয়া। নিজৰ সময়ত পঢ়ি-বৰ সুবিধা কৰি দিয়া।
	কোনো এটা উদ্দেশ্য সাধনৰ নিমিত্তে পঢ়ি-বলৈ বিষয়ৰ অভাৱ।	প্ৰত্যেকৰ অভাৱ অনুযায়ী, বুদ্ধি আৰু ক্ষমতা চাই কাম দিয়া।

	দোষবোৰ	হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
৫	কামৰ অভ্যাস পঢ়িলৈ আৰম্ভ কৰাৰ আগেয়ে অব্যৱস্ত সময় নষ্ট কৰে। পঢ়ি থাকোতে মাজে মাজে অমনোযোগী হয়। সৰলতাৰ অভাৱ, অসাৱধানতা বিপক্ষ ভাব।	লৰাৰ শক্তি অনুৰাগৰ লগত পঢ়া বিষয় মিলা নাই। স্কুলৰ কামৰ সম্বন্ধে ভাল ভাব নাই। গোটেই শ্ৰেণীক কাম কৰোঁৱা হয়, ব্যক্তিগত যত্ন নেপায়। অনুৰাগৰ কালেও লক্ষ্য কৰা নাই স্কুল আৰু ঘৰত বকনি খায়। দায় ধৰা হয় কিন্তু কোনেও সহায় নিদিয়ে।	স্কুলৰ কাম ফল-দায়ক কৰা। লৰাই যি ভাল পায় তাৰ লগত পঢ়াৰ সম্বন্ধ লগা[ই] আৰু লৰাক নিজৰ পঢ়িবলৈ মন যোৱা বিষয় পঢ়িবলৈ সুযোগ দিয়া লৰাক নিৰাশ হবলৈ নিদিবা। উন্নতিৰ চিন দেখু-ৱাবা। চেষ্টাৰ প্ৰসংশা কৰিবা।
৬	পঢ়াৰ অভ্যাস কিতাপৰ কাম বুজি নেপায়।	কিতাপ বেচি কঠিন। ভাষাৰ দুৰ্ব্বলতা। দিয়া কাম অস্পষ্ট ভাল কৰি পঢ়িবৰ অভ্যাসৰ অভাৱ	উপযুক্ত কিতা[প] দিবা। নতুন শব্দ আৰু তাৰ অৰ্থ শিকাবা।

দোষবোৰ	হোৱাৰ কাৰণ	প্ৰতিকাৰ
	শব্দৰ অৰ্থ জনা আৰু অভিজ্ঞতাৰ অভাৱ। পঢ়াৰ অভ্যাসৰ দুৰ্ব্বলতা	'ষ্টাডি' কৰিবা শিকাবা অভিজ্ঞতা ও জনা শব্দ বঢ়াবা পঢ়া অভ্যাসৰ দোষ বোৰ শুধৰাবা।

১৪। ৰচনা।

ৰচনা এটা বেলেগ বিষয় বুলি ধৰিব নোৱাৰি। স্কুলত শিকোৱা সকলো বিষয়তে ৰচনা চলা উচিত। লৰাই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিলে, ৰচনা কৰা হয়। প্ৰশ্ন সুধিলেও ৰচনা কৰা হয়। ভূগোল, বুৰঞ্জী বা সাহিত্যৰ বা গল্প আৰু স্বাস্থ্য ৰক্ষাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ লিখিলেও ৰচনা কৰা হয়। চিঠি লিখাও ৰচনা। কেৱল বানান, শ্ৰুতলিপি আৰু মুখস্থ লিখোতে আৰু হাতৰ আখৰ লিখোতে ৰচনাৰ ব্যৱহাৰ নহয়।

পঢ়াৰ সময়ত লৰাই ভাষাৰ পৰা ধাৰণা পায়। কিন্তু ৰচনাৰ সময়ত মনৰ ধাৰণা ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰে। এই কামটো লিখিও কৰিব পাৰে, কৈও কৰিব পাৰে। ৰচনাৰ অৰ্থ "ধাৰণা প্ৰকাশিত কৰা"। শিক্ষকে মনত ৰাখিব লাগে যে লৰাই ধাৰণা প্ৰকাশ কৰা বা ৰচনা কৰাৰ আগেয়ে সেই ধাৰণা মনত হব লাগে। ধাৰণাটো বা ভাবটো মনত থাকিলেহে প্ৰকাশ কৰিব পাৰিব। এই ধাৰণাবোৰ

সবাৰ নিজৰ ধাৰণা হব লাগে । এই কথাটো শিক্ষকে কেতিয়াও পাহৰিব নেলাগে ।

যেতিয়া গোটেই ক্লাচৰ ৰচনা একে ৰকমৰ হয়, তেতিয়া জানিব লাগে যে ৰচনা বেয়া হৈছে, কাৰণ কোনো দুজন ল'ৰা একে নহয়, তেওঁলোকৰ ভাবো একে নহয় । ক্লাচত যিমানজন ছাত্ৰ আছে ৰচনা সিমান ৰকমৰ হব লাগে । প্ৰত্যেকে নিজৰ ভাব নিজৰ মতে প্ৰকাশ কৰিবলৈ পাৰিব লাগে । সবাই বাৰে বাৰে নিজৰ মতে নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুযোগ পালে, ভালকৈ ৰচনা কৰিবলৈ শিকিব ।

মুখস্থ কৰাই শুদ্ধ ভাষা শিকাব নোৱাৰি । লাহে লাহে অশুদ্ধ ভাষা, ব্যাকৰণ ভুল আৰু বানানৰ ভুলবোৰ গুচালে লাহে লাহে ভাষা শুদ্ধ হৈ আহিব ।

প্ৰথম ৰচনাৰ বহু দুৰ্ব্বলতা থাকিব । তথাপি সেই ৰচনা গ্ৰহণীয় কাৰণ তাত সবাৰ নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশিত হৈছে ।

বাৰে বাৰে নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুযোগ দিব লাগে, তাৰ পাছত লাহে লাহে এটা এটাকৈ ভুলবোৰ সংশোধন কৰিব লাগে । পাছত শুদ্ধকৈ নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিব পৰা হবলৈ ।

ৰচনাৰ বিশেষ কথা এই যে, ৰচনাখন সহজ, ব্যক্তিগত আৰু স্বাভাবিক হব লাগে । অৱশ্যে ভাষা আৰু ব্যাকৰণো শুদ্ধ হব লাগে । কিন্তু ভাব প্ৰকাশ কৰা কামৰ ঠাই আগত, তাৰ পাছতহে ভাষা আৰু ব্যাকৰণৰ ঠাই । সবাই যোৱা

খুলিকৈ, স্বাধীনভাৱে অবাধে সম্পূৰ্ণকৈ নিজৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰিবলৈ আগেয়ে শিকিব লাগে, তাৰ পাছত লাহেকৈ শুধৰণি পাব।

মৌখিক বা লিখা ৰচনা কৰাৰ আগেয়ে লৰাৰ মনত ধাৰণা বা ভাৱ থাকিব লাগে। আৰু সেই ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ লৰাৰ মন যাব লাগে। "দয়া" "একতা" "ধৈৰ্য্য- শীলতা" ইত্যাদিৰ বিষয়ে লৰাৰ একো বিশেষ ধাৰণা নাই, সেই কাৰণে এইবোৰৰ বিষয়ে লিখা ৰচনাবোৰো একেকমৰ হয়। ৰচনাৰ বিষয় বাচোঁতে শিক্ষকে মনত ৰাখিব লাগে যে—

(ক) প্ৰকাশ কৰিব লগীয়া ভাৱ লৰাৰ মনত থাকিব লাগে।

(খ) সেই বিষয়বোৰ লৰাৰ মনাকৰ্ষণীয় হব লাগে।

ৰচনাৰ উপযুক্ত বিষয়ৰ কেইটামান নমুনা দিয়া হল :—

১। তোমাৰ নিজৰ জীৱনী লিখা।

২। কালি অহা ধুমুহা বৰ্ণনা কৰা।

৩। ভাবি লোৱা তুমি গাড়ী টনা এটা বলদ। নিজৰ জীৱন কাহিনীলিখা।

৪। তুমি দেখা বস্তুবোৰৰ বৰ্ণনা কৰা।

৫। তুমি দুটা টকা পালে কেনেকৈ খৰচ কৰিবা লিখা।

৬। সৰস্বতী পূজাৰ দিনা তুমি কি কৰিছিলা, তোমাৰ বন্ধুৰো নবীনলৈ লিখা চিঠিখনত বৰ্ণনা কৰা।

৭। কপাপাটৰ খেতি কেনেকৈ কৰে বৰ্ণনা কৰা। ভাবি লোৱা তুমি কপাপাটৰ এটা গুটি, এতিয়া তোমাৰ জীৱন কাহিনী লিখা।

৮। তুমি গৰু চৰাই আছা এনেতে এটা বাঘ আহিল তাৰ পাছত কি কি হল বহলাই বৰ্ণনা কৰা।

এই ধৰণৰ অনেক বিষয় ৰচনাৰ নিমিত্তে দিব পাৰি। বিশেষ কথা এই যে, বিষয়বোৰ লৰাই জনা বিষয় হব লাগে। আৰু ভাববোৰ প্ৰকাশ কৰিবলৈ লৰাক স্বাধীনতা দিব লাগে। প্ৰথম প্ৰথমত লৰাই এটা বাক্যৰ ৰচনা দিব। কিন্তু শিক্ষকে দুটা এটা প্ৰশ্নৰ সহায়ে ভাব সম্পূৰ্ণ ভাৱে প্ৰকাশ কৰিবৰ নিয়ম দেখুৱাই দিব পাৰে।

স্কুলত পঢ়া বা শিকা বিষয় বিলাকৰ সম্বন্ধে ৰচনা-দিবলৈ হলে অলপ বেলেগ ধৰণেৰে কামটো কৰিবলৈ দিব লাগে, নহলে কিতাপত পঢ়া শব্দবোৰ বা শিক্ষকৰ মুখত শুনা শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিব।

স্বাস্থ্যৰক্ষা শিকাৰ পাচত চিঠিৰ দ্বাৰাই আন কাৰবাক বিষয়টো বুজাই দিবলৈ কব পাৰি।

ভূগোল শিকাৰ পাছত দৃশ্য বা ভ্ৰমণ ১ম পুৰুষত বৰ্ণনা কৰিবলৈ দিব পাৰি।

গল্পৰ পাছত, ছাত্ৰক গল্পৰ মানুহ হৈ নিজৰ অভিজ্ঞতা বৰ্ণনা কৰিবলৈ দিব পাৰি।

ৰচনাৰ বিষয়বোৰ সম্পূৰ্ণকৈ কব লাগে, কাৰণ লৰাৰ ধাৰণা বা ভাব থাকিলেও যদি তাত অনুৰাগ নেথাকে তেন্তে ৰচনা ঠিক নহব। বিষয়বোৰ দুটিকৈ

কলে নহয়। চিঠি লিখিবলৈ দিলে কালৈ লিখিব লাগিব কৈ দিব লাগে। আলোচ্য বিষয়ৰ প্ৰতি লৰাৰ অনুৰাগ জন্মাবলৈ হলে, কথাটো বিশেষ কৰি কব লাগে।

ক শ্ৰেণীৰ পৰা ১ম শ্ৰেণীলৈ লৰাই লিখিবলৈ সিমান উৰু নেপায় সেই কাৰণে এই শ্ৰেণীবোৰৰ ৰচনা মৌখিক ৰচনা হব লাগে। ২য় শ্ৰেণীৰ অধিকাংশ ৰচনা মৌখিক হব, কিন্তু অলপ লিখিবও পাৰে। ৩য় শ্ৰেণীৰ অধিকাংশ ৰচনা লিখা ৰচনা হব। ৰচনাৰ নিয়ম লিখা আৰু মৌখিক দুয়ো ৰকমতে খাটে।

ৰচনাৰ উদ্দেশ্য লৰাক বস্তু বা ঘটনাৰ বিষয়ে স্বাভাৱিক আৰু স্বাধীনভাবে কথা কবলৈ শিকোৱা। সেই কাৰণে কি কব লাগে, কেতিয়াও শিকাই দিব নেলাগে। দুটা এটা প্ৰশ্ন সুধিব পাৰি কিন্তু কথা শিকাই দিব নেলাগে। লৰাৰ মনত সকলো ভাব আৰু কথা আছে, কিন্তু জুকিয়াই কবলৈ নেজানে। প্ৰশ্নৰ সহায়েৰে লৰাক সেই কথাবোৰ জুকিয়াই কবৰ নিয়ম দেখুৱাই দিব পাৰি। বিশেষ কথা এই যে—

(ক) ভাব লৰাৰ নিজৰ হব লাগে।

(খ) কথা লৰাৰ নিজৰ হব লাগে।

(গ) কথা জুকিওৱা লৰাৰে নিজৰ হব লাগে।

(ঘ) প্ৰতি ৰচনা একেবাৰে বেলেগ ও ব্যক্তিগত হব লাগে।

ৰচনাৰ উদ্দেশ্য :—

বয়স আৰু পঢ়া শ্ৰেণী চাই লৰা-ছোৱালীৰ পৰা যিমানখিনি আশা কৰা যায়, সিমান স্পষ্ট, শুদ্ধ, ধাৰাবাহিকৰূপে আৰু বাছিত ফল দিব পৰাকৈ নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ সক্ষম কৰা।

ইয়াৰ বাহিৰেও, তলত দিয়াবোৰ আশা কৰিব পাৰি।

(ক) পেৰেগ্ৰাফ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ জানিব।

(খ) বাক্য সম্পূৰ্ণকৈ লিখি মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিব।

(গ) ৰচনাত ব্যৱহাৰ কৰা ভাষাত বা কণ্ঠত ব্যৱহাৰ কৰা ভাষাত ব্যাকৰণ ভুল নকৰিব।

(ঘ) ওখ শ্ৰেণীবোৰত ব্যাকৰণৰ সহায়েৰে বাক্যৰ উন্নতি আৰু সাল সলনি কৰিবলৈ পাৰিব।

(ঙ) কথা কোৱাৰ ধৰণ নিভুৰ্ল হব।

(চ) বাক্য সুৰলা কৰিবৰ নিমিত্তে আৰু অৰ্থ স্পষ্ট কৰিবৰ নিমিত্তে শব্দ বাচি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ জানিব।

(ছ) সাধাৰণ শব্দবোৰৰ বানান নিভুৰ্লে লিখিবলৈ জানিব

(জ) নিজে লিখা ৰচনাত দাৰি, কমা আদি চিন ঠিক ঠাইত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকিব।

(ঝ) যি লিখে স্বভাৱতেই পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন আৰু স্পষ্টকৈ লিখিবলৈ অভ্যাস হব।

ৰচনা সম্বন্ধে কৰিবলগীয়া কাম—

(ক) ৰচনা—মৌখিক আৰু লিখা।

(খ) ভুল সংশোধনৰ নিমিত্তে ড্ৰিল।

(গ) শব্দ শিকা আৰু ভাৱ বিষয়ে আলোচনা কৰা।

(ঘ) কথা কোৱাত—

(১) উচ্চাৰণলৈ মন কৰিব লাগে।

(২) মাত আৰু ভাবভঙ্গীলৈ মন কৰিব লাগে।

(ঙ) লিখা কামত—

(১) বানানৰ ফালে মন কৰিব লাগে।

(২) দাৰি কমা আদি দিয়াৰ নিয়ম শিকিব লাগে।

(৩) পেৰেগ্ৰাফ, লিখাৰ স্পষ্টতা, ও পৰিস্কাৰ পৰিচ্ছন্নতাৰ ফালে মন দিব লাগে।

(৪) ভাষাৰ ব্যাকৰণ শুদ্ধ কৰিবৰ নিমিত্তে অলপ ব্যাকৰণ জনা উচিত।

সংশোধনৰ নিয়ম—

১। প্ৰথমতে লৰাই লিখা ৰচনাত ভাষা আৰু ব্যাকৰণৰ ভুল থাকিলেও গ্ৰহণ কৰিবা।

২। ঘৰত সকলো ৰচনা পৰকৈ এবাৰ পঢ়ি চোৱা আৰু ৰচনাখন কি ৰকম হৈছে নম্বৰ দি হওক বা "ভাল" "মধ্যম" "বেয়া" ইত্যাদি লিখি হওক লৰাক জানিবলৈ দিবা।

৩। পঢ়ি থাকোতে গোটেই শ্ৰেণীয়ে বিবোৰ ভুল সাধাৰণতে কৰিছে সেইবোৰলৈ মন কৰিবা। পাছত এইবোৰৰ তালিকা হ'ব।

৪। কিছুমান বহিত বাক্যৰ গঠন ভুল, ব্যাকৰণ ভুল, বিষয় ভুল, ভাষা ভুলবোৰৰ তলত বিশেষ বিশেষ চিন দি যাবা।

৫। স্কুলৰ সময়ত দাগ পৰা বহিবোৰৰ পৰা বাক্যবোৰ পঢ়ি শুনাবা, শব্দবোৰ লিখি দেখুৱাবা, আৰু ক্লাচে নিজে সংশোধন কৰিব।

৬। যদি ক্লাচে ভুল দেখা নেপায় তেন্তে তুমি নিজে ভুল দেখুৱাই দি সংশোধন কৰি দিবা।

৭। কোনো কোনো সময়ত ভুল বাক্যবোৰ লিখি দি সংশোধন কৰিবলৈ দিব পাৰা।

৮। বানান ভুল হলে, অভিধানৰ পৰা শুদ্ধ বানান চাই লৈ তিনিবাৰ বা পাচবাৰ লিখিব।

প্ৰতি ৰচনাৰ সময়ত কাম তলত দিয়া নিয়মেৰে চলাব লাগে।

১। বহি বিলাই দিয়া। সবাই নিজৰ বহি চাই লব।

২। ভুলবোৰৰ সংশোধন (মৌখিক)

৩। নতুনকৈ শিকা শুদ্ধ জ্ঞান কামত ব্যৱহাৰ কৰা।

৪। নতুন পাঠৰ নিমিত্তে সাজু হোৱা।

৫। "ষ্টাডিৰ" সময়ত বানান সংশোধন কৰিব আৰু নতুন ৰচনা লিখিব।

এবাৰ এটা বিষয় শুধৰাই দিয়াৰ পাছত সবাৰ পৰা সদাই সেই বিষয়টো শুদ্ধ বিচাৰিব লাগে। যদি একে ভুলকে

আকৌ কৰে তেন্তে হয় শিক্ষকে তালকৈ সহায় কৰা নাই, নহলে লবাই .দুষ্টামী কৰিছে বুলি বুজিব লাগে। যদি শেষৰটো হয় তেন্তে শাস্তি দিব পাৰি। যদি আগৰ দুট কাৰণ হয় তেন্তে তাৰ উপযুক্ত প্ৰতিকাৰ কৰিব লাগে।

শিক্ষকে যি আঙ্গি দেখুৱাব লবাই তাৰ অনুপাতে কাম দিব। শিক্ষকে যিমানেই ওখ আঙ্গি ধৰিব লবাই সিমানেই উঠি যাব। শিক্ষকে যদি ঢিলা দিয়ে লবাই অসাৱধানে কাম কৰি যেনে তেনে পাল মাৰিব।

কিমান দীঘল ৰচনা হব—

ক শ্ৰেণী—এটা বাক্য কব। বছৰৰ শেষৰ ফালে একেটা বিষয়ে দুটা বাক্য কবলৈ পাৰিব লাগে। অতি সহজ দুটা বাক্য লিখিবলৈ চেষ্টাও কৰিব পাৰে

খ শ্ৰেণী—এটা, দুটা আৰু তিনটা বাক্য একেটা বিষয়ে কব। বছৰৰ শেষৰ ফালে এটা, দুটা বা তিনট অতি সহজ বাক্যৰ ৰচনা লিখিব।

১ম শ্ৰেণী—(১) তিনটা বা চাৰিটা বাক্য মুখেৰে কব আৰু লিখিব। ৰচনা পেৰেগ্ৰাফত লিখিব

(২) আৰম্ভ আৰু শেষ থকা দুই বা তিনটা বাক্যৰ লিখা চিঠি নিৰ্ভুলে নকল কৰিব। বছৰৰ শেষত নিজেই চিঠি লিখিব।

২য় শ্ৰেণী—(১) পাচটা বাক্য থকা ৰচনা লিখিব।

(২) চিঠি লিখিবলৈ শিকিব।

(৩) মৌখিক ৰচনাও হ'ব।

৩য় শ্ৰেণী—(১) পাঁচ বা ছটা বাক্য থকা পেৰেগ্ৰাফ লিখিব আৰু কৰ।

(২) বছৰটোৰ ভিতৰত ৬।৭ খন চিঠি লিখিব।

৪র্থ শ্ৰেণী—(১) ব্যাকৰণ ব্যৱহাৰ কৰি ৰচনাৰ উন্নতি কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিব। ৩য় শ্ৰেণীৰ দৰে পেৰেগ্ৰাফ লিখিব।

(২) চিঠি লিখিব (ব্যৱসায়ী)

৫ম শ্ৰেণী—৪র্থ শ্ৰেণীৰ দৰে কৰিব আৰু দাৰি, কমা আদি চিনৰ ব্যৱহাৰ শিকিব।

৬ষ্ঠ শ্ৰেণী—আন শ্ৰেণীবোৰতকৈ দীঘল ৰচনা লিখিব।

১৫। অঙ্ক

—•:※:•—

প্ৰাইমেৰী—শিশুশ্ৰেণী।

উদ্দেশ্য—(১) প্ৰয়োজন মতে শুদ্ধকৈ গণনা কৰিবলৈ আৰু সাধাৰণ হিচাব কৰিবলৈ দক্ষ কৰোৱা।

(২) বিবেচনা কৰিবলৈ অভ্যাস কৰোৱা।

(৩) শুদ্ধকৈ কাম কৰিবলৈ অভ্যাস কৰোৱা।

(৪) খৰকৈ আৰু পৰিষ্কাৰকৈ কাম কৰিবলৈ অভ্যাস কৰোৱা।

শিক্ষকৰ কৰ্তব্য—(১) লৰাৰ মনত জানিবৰ ইচ্ছা, আৱিষ্কাৰ কৰিবৰ ইচ্ছা জন্মাই দিয়া।

(২) লৰাক সহায় কৰা।

ছাত্ৰৰ কাম—সমস্যাৰ মীমাংসা নিজে কৰা।

ভিন্ন ভিন্ন ৰকমৰ অঙ্কৰ পাঠ :—

(১) "ড্ৰিল" লেচন বা (ক) আৰ্য্যা জনা।

(খ) নেওঁতা জনা।

(গ) সংখ্যাৰ সমষ্টিবোৰ জনা ইত্যাদি।

এইবোৰ জানিলে লৰাই খৰকৈ কাম কৰিব পাৰে।

(২) বিবেচনা ব্যৱহাৰ কৰা অঙ্ক—

(ক) নানা ৰকমৰ কথাৰ অঙ্ক।

লৰাক ড্ৰিল লেচনত শিক্ষা-জ্ঞান নানা ৰকমে নানা অৱস্থাত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ পাৰগ কৰাই কথাৰ অঙ্কৰ উদ্দেশ্য। সেই কাৰণে কথাৰ অঙ্কৰ ধৰণ নানা ৰকমৰ হোৱা উচিত।

প্ৰকৃত বস্তু বা ঘটনাৰ সম্বন্ধে এই কথাৰ অঙ্কবোৰ দিলেহে লৰাই বুজিব যে অঙ্কৰ সমযুক্ত শিকা বিষয়বোৰৰ লগত দৈনিক জীৱনৰ ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ আছে আৰু সেই জ্ঞানবোৰ প্ৰকৃত কামত লাগে।

অঙ্কৰ লেচনত সদাই তিনটা অংশ থাকিব লাগে।

(১) সংলগ্ন।

(২) নতুন অঙ্ক।

(৩) প্ৰয়োগ।

সঁজুলি—

সকলো ৰকমৰ সংখ্যা আৰু অঙ্ক প্ৰকৃত বস্তুৰ সহায়েৰে শিকোৱা নিতান্ত প্ৰয়োজন। লৰাই নিজৰ চকুৰে কি দেখে তাকেহে গণনা কৰিবলৈ আৰু বুজিবলৈ পাৰে।

২+৩=৫' এই অঙ্কটো মনত ৰাখিবলৈ অলপ দিন পাব, "২টা গুটি মোৰ হাতত আছে, তুমি মোক ৩টা গুটি আনি দিয়া, এতিয়া চোৱাছোন কেইটা গুটি আছে ?' এই অঙ্কৰ উত্তৰ সবাই নিজে উলিয়াব আৰু মনতো থাকি যাব। গণনা শিকিবৰ নিমিত্তে কি কি সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি তলত দিয়া হল।

মানা ৰকমৰ গুটি (বেচি সৰু হব নেলাগে)

মাটিৰ গুলি—হাতৰ কামৰ সময়ত গঢ়ি বং লগাই লব।

৪ টকি দীঘল কাঠি—

কাগজৰ টকা পইচা—হাতৰ কামৰ সময়ত বনাই লব।

শিল গুটি

বলফ্ৰেইম (যদি সম্ভৱ হয়)

ইয়াৰ বাহিৰেও পাত, ফুল, ফল ইত্যাদি অসংখ্য বস্তু গণনাৰ কামত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

গণনা বা অঙ্ক শিকাওঁতে শিক্ষকে বিশেষকৈ মন কৰিব যে

(১) এটা নতুন বিষয় শিকা হৈছে।

(২) এই বিষয়টো ভবিষ্যতে আপোনা আপুনি কামত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা হবৰ নিমিত্তে ড্ৰিল দিয়া হৈছে।

(৩) এই বিষয়টো দৈনিক জীৱনত ব্যৱহাৰ কৰিছে।

প্ৰকৃত বস্তুৰ সহায়েৰে অঙ্ক বুজিলে সবাই অঙ্কৰ

অৰ্থ বুজি পায় আৰু কেতিয়া সেই ৰকমৰ অঙ্ক ব্যৱহাৰ হয় তাকো জানে। স্কুলত শিকা অঙ্কৰ প্ৰয়োগ ঘৰ'ৰ দৈনিক জীৱনত হোৱা উচিত।

গণনা শিক্ষা প্ৰণালী

সবাৰ হাতত নানা ৰকমৰ বস্তু দিয়া হব। সবাৰ হাতত দিয়াবোৰৰ নিচিনা বস্তু শিক্ষকৰ হাততো থাকিব।

১। শিক্ষকে বস্তু দেখুৱাই—

এটা মণি লৈ কব—এটা মণি।

এটা গুলি লৈ কব—এটা গুলি।

এটা গুটি লৈ কব—এটা গুটি।

২। বোৰ্ডত সংখ্যা লিখি দেখুৱাব ১

৩। সবাক এটা বস্তু লবলৈ দিব। সবাই বস্তুটো লোৱাৰ লগে লগে মুখেৰে কব "এক"

সবাই লোৱাৰ পাছত শিক্ষকে লিখিব ১

৪। সবাই সংখ্যা লিখিবলৈ শিকিব—

(ক) শিক্ষকে লিখি দিব।

(খ) সবাই তাৰ ওপৰত পেঞ্চিল বা চক বুলাব।

(গ) সবাই নিজে লিখিব।

একে নিয়মে ২ আৰু ৩ শিকিব। তাৰ পাছত—

৫। শিক্ষকে ১টা বস্তু দেখুৱাই কব—কেইটা বস্তু দেখিছা বোৰ্ডত লিখা।

৩টা বস্তু দেখুৱাই কব—কেইটা বস্তু দেখিছা শ্লেটত লিখা।

এনেকৈ দুই তিনিবাৰমান ড্ৰিল কৰাৰ পাছতহে তাৰ পাছৰ কামটো দিব লাগে।

৬। শিক্ষকে কব—লৰাই কাম কৰিব।

কমল, দুটা মণি লৈ হীৰাক দিয়া।

সোমল, দুডোখৰ কাগজ আনি মোক দিয়া। ইত্যাদি।

এই দৰে ১ৰ পৰা ৯ লৈকে লৰাই সহজে গণন কৰিবলৈ আৰু লিখিবলৈ শিকিব।

৯ৰ ওপৰৰ সংখ্যাবোৰ শিকোতেও এই একে সংখ্যা বোধেই ব্যৱহাৰ হয় কিন্তু সংখ্যাবোধৰ ঠাইতে অলপ বেলেগ হয়।

কাঠিবোৰ দহডাল কৰি মুঠি বান্ধি লব। গুটিবোৰ দহটা দহটাকৈ এটা এটা মোনাত সুমুৱাব বা দিয়া-চলাইৰ বাকচত ভৰাই লব।

শিক্ষক	লৰা
১। এটা মুঠি দেখুৱাই সুধিব।	
কেইটা মুঠি দেখিছা?	এটা মুঠি দেখিছো।
একে দৰে..............................	এটা মোনা।
	এটা বাকচ।

শিক্ষক	ল'ৰা
কোনোবাই আহি বোৰ্ডত সংখ্যাটো লিখা	১
২। এডাল কাঠি দেখুৱাই সুধিব কেইডাল কাঠি আছে?	এডাল
একেদৰে কেইটা গুটি	এটা
কোনোবাই আহি বোৰ্ডত সংখ্যাটো লিখা।	১
৩। মুঠি বা মোনা বা বাকচ খুলি ১০ টা বস্তু নিজৰ হাতত একে লগে থৈ শিক্ষকে সুধিব কেইটা গুটি?	দহটা
৪। বোৰ্ডৰ সংখ্যাটো দেখুৱাই সুধিব। দহটা বস্তুৰ নিমিত্তে এই ১ সংখ্যাটো লিখিলে হয় নে?	নহয়। সেই সংখ্যাটোৱে কেৱল 'এটা' বস্তু বুজাইছে।
তেন্তে আমি কিয় ১ সংখ্যাটো লিখিছিলোঁ?	কাৰণ এটাহে মুঠি আছিল।
এডাল যদি হলে আমি ১ লিখোঁ।	

শিক্ষক	লৰা
এটা মুঠি বা এটা মোনা বা এটা বাকচ বুজাবলৈ হলে আমি ১ লিখোঁ আৰু তাৰ ওচৰতে এটা ০ লিখোঁ। তেতিয়া সংখ্যাটো দেখিবলৈ ১০ এনেকুৱা হয়।	
মুঠিটোত কেইডাল খাৰি আছিল ?	দহ ডাল।
এমুঠি লিখোঁতে আমি কেনেকৈ লিখোঁ দেখুৱাই দিয়া ?	১০
১০ সংখ্যাটোক আমি দহ বোলোঁ।	
৫। ১১ ডাল খাৰি লবলৈ যি মুঠিৰ এটা মুঠিত কেইডালকৈ খাৰি আছিল? তোমালোকৰ হাতত থকা খাৰি-বোৰৰ পৰা এটা মুঠি বান্ধা।	দহ ডালকৈ।
খাৰি বাকী আছে নে ?	এডাল আছে।
আমাৰ হাতত ১টা মুঠি আৰু এডাল খাৰি আছে। আমি আঁকোতে	

শিক্ষক	ল'ৰা
কেইটা মুঠি লিখিম তাৰ ওচৰতে কেইডাল খাৰি বাকী থাকিল তাক লিখিম। মুঠি খাৰি ১ ১	
আমাৰ হাতত প্ৰথমতে কেইডাল খাৰি আছিল ?	এঘাৰ ডাল।
লিখোঁতে কেনেকুৱা হল ?	১১

এইদৰে সংখ্যা, গণনা, দহক আৰু একক শিকাব পাৰি।

যোগ বিয়োগ।

সংখ্যা গণনা আৰু লিখা শিকোৱাৰ লগে লগে সাধাৰণ যোগ বিয়োগ শিকা প্ৰয়োজন, তাৰ লগতে সাধাৰণ চিনবোৰো শিকা প্ৰয়োজন। শিক্ষকে ল'ৰাক কব—

১। "এটা গুটি লোৱা"
"আৰু এটা লোৱা"
এতিয়া তোমা কেইটা হল - (২ টা)

প্ৰথমে কেইটা গুটি লৈছিলা লিখা ১
তাৰ পাছত কেইটা লৈছিলা লিখা ১
কিমান হৈছিল তলত এডাল আঁচ টানি ——
তাৰ তলত লিখা ২

২। বহু গণি লিখিবলৈ হলে আমি "আৰু"
কওঁ ; কিন্তু লিখো এনেকৈ— +
শিক্ষকে লৰাক বোৰ্ডত এক লিখিবলৈ দিব ১
আৰু (শিক্ষকে শব্দটো কোৱাৰ লগে লগে + চিন
সংখ্যাৰ ওচৰত লিখিব।) ১+
আন এটা লৰাক আৰু এটা এক
লিখিবলৈ দিব ১+১
শিক্ষকে পঢ়ি শুনাব ১+১
(এক আৰু এক)

২। শিক্ষকে কব লৰাই লিখিব
দুই আৰু দুই ২+২
এক „ দুই ১+২
এক „ এক ১+১
দুই „ তিনি ২+৩ ইত্যাদি

৪। কোনোবাই এক আৰু এক লিখা ১+১
এটা গুটি আৰু এটা গুটি মিলি
কিমান হৈছিল ? দুটা হৈছিল।
এই অঙ্কটো লিখোতে আমি এই

বকমে লিখিম ১+১=২

দুটা গুটি আৰু দুটা গুটি মিলি

কিমান হব ৪টা

অঙ্কটো আমি এনেকৈ লিখিম ২+২=৪

৫। এক আৰু এক আমি আৰু এক

বকমে লিখিব পাৰোঁ

$$\begin{array}{r} 2 \\ +2 \end{array}$$

এনেকৈ লিখিলে তলত আঁচ দিও

$$\begin{array}{r} 2 \\ +2 \\ \hline \end{array}$$

আৰু কিমান হয় তলত লিখো

$$\begin{array}{r} 2 \\ +2 \\ \hline 4 \end{array}$$

এনেদৰে বিয়োগ অঙ্কও শিকাব পাবি। বিয়োগৰ চিনৰ অৰ্থ "লৈ যোৱা" বুলি শিকাব লাগে।

২+২=৪ শিকাৰ লগে লগে ৪−২=২ থাকে আৰু ৩+২=৫ শিকাৰ লগে ৫−৩=২ আৰু ৫−২=৩ ইত্যাদিও শিকি যাব লাগে।*

১ৰ পৰা ৯ লৈকে সকলো সংখ্যাৰ সমষ্টি এনেকৈ শিকাৰ পাছত flash card drills দ্বাৰাই লৰাবিলাকৰ লবাব মনত

*বিশেষ দ্ৰষ্টব্য—প্ৰতি ৰকমৰ অঙ্ক প্ৰকৃত বস্তুৰে বুজাই লব লাগে (লৰাই নিজে কৰিব) আৰু পাছতহে সংখ্যাৰে কৰিব।

স্থায়ীভাবে ৰাখিবলৈ সহায় কৰিব লাগে। যথেষ্ট ড্ৰিল হলে সংখ্যাৰ সমষ্টি দেখা মাত্ৰকে সবাই উত্তৰ কৰ পাৰিব। কিছুমান ড্ৰিল বোৰ্ডতো দিব পাৰি। কাৰ্ডবোৰো তিনি প্ৰকাৰ হব।

১। ডমিনো কাৰ্ড—এফালে ফুটবোৰ থাকিব আৰু পাছফালে কেইটা ফুট আছে তাকে বুজোৱা সংখ্যা থাকিব।

২। অঙ্ক কাৰ্ড—
(ক) এফালে এটা অঙ্ক লিখা থাকিব, যেনে—
[২+২], বা [৩+৩], [২+৩], [৪+১] ইত্যাদি
(খ) পাছফালে উত্তৰ থাকিব
[৪] বা [৬] বা [৫] বা [৫] ইত্যাদি

৩। একে ফালে অঙ্ক উত্তৰে সৈতে লিখা থাকিব যেনে

২ +২ — ৪	৩+৩=৬	২ +৩ — ৫

কাৰ্ড ব্যৱহাৰৰ নিয়ম।

শিক্ষকে কাৰ্ড দেখুৱাব, তাৰ পাছত লুকুৱাব। ছাত্ৰই তৎক্ষণাৎ উত্তৰ কব। যদি কম বোৱাবে ভেন্তে শিক্ষকে

উত্তৰ দেখুৱাই দিব তাৰ পাছত আকৌ এবাৰ কাৰ্ড দেখুৱাব। সবাই উত্তৰ কব।

সম্পূৰ্ণ অঙ্ক লিখা থকা কাৰ্ড দেখুউৱাৰ উদ্দেশ্য এই যে, সবাৰ মনত অঙ্কটোৰ ছবি বহি যাব।

এনেকৈ কাৰ্ড ড্ৰিল দিলে সবাই খৰকৈ গণনা ও অঙ্ক কৰিবলৈ পৰা হৈ উঠে।

প্ৰতিদিন সবাক এই সাধাৰণ অঙ্কবোৰ নানা ৰকমে নানা ধৰণে কৰিবলৈ দিলে, আৰু তাৰ লগতে কৰলৈ, আৰু লিখিবলৈ দিলে সবাই সেইবোৰ সম্পূৰ্ণ ৰূপে জানি খৰকৈ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ পৰা হব।

পূৰণ—

২ + ২ = ৪

৩ + ৩ = ৬

৪ + ৪ = ৮ ইত্যাদি সবাই শিকিছে।

পূৰণ আৰু হৰণ অঙ্কও প্ৰকৃত বস্তুৰে আগেয়ে বুজায় লব লাগিব তাৰ পাছতহে সংখ্যাৰ সমষ্টিবোৰ ড্ৰিলৰ দ্বাৰাই মনত ৰখাবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। পূৰণ আৰু হৰণ একে লগে শিকাব পাৰি। পূৰণ নেওঁতা শিকাব খুজিলে শিশুকে এই দৰে কাম কৰাব পাৰে।

দুটা গুটি লোৱা আৰু কিমান সলা সংখ্যাৰে লিখা আৰু দুটা গুটি লোৱা। কিমান সলা সংখ্যাৰে লিখা? দুটা দুটাকৈ এটি কেইবাৰ সলা?

উত্তৰ—দুবাৰ ললোঁ।

তেন্তে আমি এনেকৈ লিখিম ২+২ অৰ্থাৎ "দুই আৰু দুই"

বা ২×২ অৰ্থাৎ দুই দুবাৰ (× এই চিনে "বাৰ" বুজায়)

তেন্তে ২×২= কিমান হব ?

উত্তৰ—২×২=৪

একে দৰে ২+২+২= কিমান ?

উত্তৰ—৬

ইয়াত ২ কেইবাৰ আছে ? ৩ বাৰ আছে। তেন্তে আমি এই অঙ্কটো এই দৰে লিখিব পাৰোঁ।

২×৩=৬

বাৰু ৪টা গুটিলৈ দুটা দুটাকৈ ভগালে কেইটা ভাগ হব ?

(কবি উত্তৰ দিব) ২টা ভাগ হব

আমাৰ হাতত কেইটা গুটি আছে ?

৪টা আছে।

ভাগবোৰত কেইটাকৈ দিব লাগিব ?

দুটাকৈ দিব লাগিব।

এই অঙ্কটো আমি এনেকৈ লিখিম ৪÷২

অৰ্থাৎ ৪টা গুটিলৈ দুটা দুটাকৈ ভগাই দিয়া।

কেইটা ভাগ কৰিব পাৰিলোঁ ?

২টা ভাগ।

তেন্তে অঙ্কটো এনেকৈ লিখিব ৪÷২=২

আৰু এক ৰকমে লিখিব পাৰি

কেইটাকৈ ভগাব লাগে) কেইটা গুটি আছে
কেই ভাগ হল

২) ৪
২ এই দৰেও ভাগ কৰিব পাৰি।

এই দৰে পূৰণ আৰু হৰণ অঙ্ক একে সময়তে বস্তুৰ সহায়েৰে শিকাব পাৰি। সংখ্যাৰ সমষ্টিবোধ বুজা হৈ গলে flash card drill দিব লাগে। যোগ অঙ্কৰ কাৰ্ড লিখাৰ নিয়মেই এই কাৰ্ডবোৰো লিখিব পাৰি।

শিশু শ্ৰেণীৰ নিমিত্তে অঙ্কৰ কেইটামান খেল

সংখ্যাৰ তাচ—

৫০ বা ৭৫ খন কাৰ্ড

প্ৰতি খন কাৰ্ডত ০ৰ পৰা ১০০ ভিতৰৰ সংখ্যা লিখা হব।

২০ৰ তলৰ সংখ্যা সৰহভাগ কাৰ্ডত লিখিলে ভাল।

৩ জন বা ৬ জনে খেলিব।

এজনে তাচবোৰ মিহলাই লৈ প্ৰতিজনক ৫খনকৈ দিব।

মেজৰ ওপৰত ৪খন কাৰ্ড থাকিব । তাত লিখা সকলো সংখ্যা সকলোৱে দেখাকৈ থাকিব ।

তাচ ভগাই দিওঁতাৰ বাওঁহাতে বহাজনে খেলা আৰম্ভণ কৰিব ।

ধৰি লওঁ তেওঁৰ হাতত ৬, ৪, ৯, ৩ থকা তাচ আছে আৰু মেজত ২৪, ৩, ৪, ১৭ থকা কাৰ্ড আছে তেওঁ কব "ছয় চাৰিগুণ চব্বিচ" আৰু কোৱাৰ পাছত নিজৰ হাতত থকা ৬ আৰু ৪ সংখ্যা থকা কাৰ্ড দুখন লব আৰু মেজত থকা ২৪, লিখা কাৰ্ডখন লৈ তিনিওখন কাৰ্ড একেলগে থব । তেওঁ আকৌ কব "নক তিনিৰে ভাগ কৰিলে তিনি হয়" তাৰ পাছত নিজৰ হাতত থকা ৯ আৰু ৩ লিখা কাৰ্ড দুখন আৰু মেজত থকা ৩ লিখা কাৰ্ডখন লৈ একেলগে থব । ১ম জনৰ সকলো তাচ শেষ হলে চলাওঁতাই আৰু তাচ মেজত দিব আৰু পাছৰ জনে খেলিবলৈ ধৰিব । যি জনৰ বেচি কাৰ্ড হব সেইজন জিকিব ।

যোগ, বিয়োগ, পূৰণ ভাগ, সকলো ৰকমৰ অঙ্ক হব লাগে ।

৮২। চিঠিখেল

কিছুমান কাৰ্ডত লিখিব লগীয়া সংখ্যাৰ সমষ্টিবোৰ লিখা থাকিব । যেনে ৩+৩=? ৪+৭=? ৭−২=? ১২÷২=? সেইবোৰ কাৰ্ড এটা বাকচ

বা খৰাহিত থাকিব ।এজন এজন ছাত্ৰ ওলালৈ আহিব এখন এখন কাগজ লব । তাৰ পাছত পোটেই ক্লাছে দেখাকৈ ধৰি তাৰ উত্তৰ ঠিক উত্তৰ কৰ । দিলে ১ নম্বৰ পাব ।

৩ । কাৰ্ডখেল (Flash Cards)

জোখ ৪ ইঞ্চি × ৮ ইঞ্চি তাত অঙ্কবোৰ লেখা থাকিব । কাৰ্ডবোৰত অঙ্ক পতা থাকিব । শিক্ষকে কাৰ্ড দেখুৱাই এজন লৰাৰ নাম কলে লৰাই উত্তৰ কৰ । যদি উত্তৰ ঠিক হয় তেন্তে সেই কাৰ্ডখন উত্তৰ কৰ্ত্তাই পাব ।

সকলো ছাত্ৰই উত্তৰ দিবলৈ সুযোগ সমানে পাব লাগে ।

শেষত যাৰ হাতত বেছি কাৰ্ড থাকিব সি জিকিব ।

৪ । খেল

শিক্ষকে ক্লাচ দুভাগ কৰিব । দুয়োদলৰ লৰাৰ অঙ্ক কৰা শক্তি প্ৰায় সমান হব লাগে ।

ক দলৰ ১ম লৰা আৰু খ দলৰ ১ম লৰাৰ অঙ্ক কৰা শক্তিও সমান হব লাগে । এই হবে দুয়ো দলৰ লৰাৰ অঙ্ক কৰা শক্তি সমান চাই চাই জোৰ পাতি দিব লাগে ।

দুইদলে মুখা মুখিকৈ বহিব ।

শিক্ষকে কাৰ্ড দেখুৱাই মুখামুখিকৈ বহি থকা দুটা লৰাৰ নাম কৰ । যি জনে প্ৰথমে উত্তৰ

দিব পাৰিব সি কাৰ্ড পাব ।
সকলো কাৰ্ড দিয়া হৈ গলে চোৱা যাব কোন ল'ৰাই বেচি যাত্ৰা কৰিলে ।

৫। কাৰ্ড দিয়া খেল— প্ৰতিজন ছাত্ৰই ৫ খনকৈ কাৰ্ড পাব ।
শিক্ষকে এটা অঙ্ক মুখেৰে কব। যেনে ৪ × ৪ = ?
যি ছাত্ৰৰ হাতত তাৰ উত্তৰ থকা কাৰ্ড আছে সেই ছাত্ৰই সেই কাৰ্ডখন ডাঙ্গি ধৰি কব "চাৰি গুণ চাৰি যোল্ল" কোৱাৰ লগে লগে কাৰ্ডখন শিক্ষকৰ হাতত দিব ।
যদি উত্তৰ ভুল হয় তেন্তে আৰু এখন কাৰ্ড পায়। যাৰ আগেয়ে কাৰ্ড দি শেষ হয় সেয়ে জিকে ।

৬। "বিন ব্যাগ"— ৬ ফিট বহল আৰু ৮ ফিটমান দীঘল এটা আয়তক্ষেত্ৰ আঁকি সমান ১২ টা ঘৰত ভাগ কৰি লব লাগে। প্ৰতি ঘৰত এটা এটা সংখ্যা লিখা থাকিব ।
এই আয়তক্ষেত্ৰৰ ৫ হাত মান দূৰৈত এডাল ৰেখা মাটিত টানিব লাগে ।
লৰাই এই ৰেখাডালৰ পাছফালে থিয় হৈ "বিন ব্যাগ" দলিয়াই সংখ্যাবোৰৰ ওপৰত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিব ।

যদি ৮ ৰ ঘৰৰ পূৰণ নেওঁতাৰ ত্ৰিলৰ কাৰণে এই খেলটো কৰোৱা হৈছে তেন্তে ব্যাপটো ৪ৰ ঘৰত বা ৪ ৰ ওপৰত পৰিলে খেলোতাজনে তৎক্ষণাৎ কৰ—৪ × ৮ = ৩২

এনেকৈ আটাইবোৰ নেওঁতাৰ নিমিত্তে এই খেলটো কৰাব পাৰি।

৭। চাকা খেল—

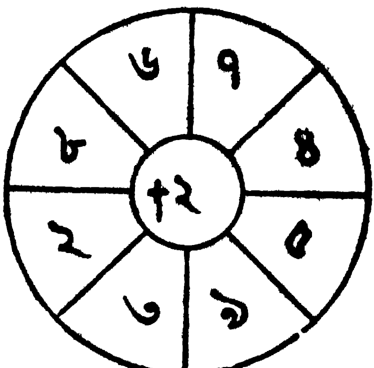

শিক্ষকে এনেকুৱা এটা চাকা বোৰ্ডত আঁকি লব। তেওঁ ৪ সংখ্যাটো দেখুৱাই এটা লৰাৰ নাম কাঢ়িলে সেই লৰাই তৎক্ষনাৎ কব ২×৪=৮।

যদি ৭ দেখুৱাই, লৰাই কব ২×৭=১৪

যদি ২ ,, ,, ,, ২×২=৪

অৰ্থাৎ শিক্ষকে দেখুউৱা সংখ্যাটোক মাজৰ সংখ্যাৰে পূৰণ কৰিব। এই দৰে যোগ, বিয়োগ, ভাগ ইত্যাদিৰ ড্ৰিল হব পাৰে।

কথাৰ অঙ্ক—সৰু ল'ৰাৰ কথাৰ অঙ্ক সদাই লৰা-ছোৱালীয়ে ভাল পোৱা বস্তুৰ বা ঘটনাৰ সম্বন্ধে হব লাগে।

সৰু লৰা-ছোৱালীয়ে খেলিবলৈ ভাল পায়, বস্তু কিনিবলৈ ভাল পায় আৰু যি যি বস্তুৱে কাম কৰে সেই বস্তুবোৰ জুখিবলৈ ভাল পায়। এইবোৰৰ সম্বন্ধেই যথেষ্ট কথাৰ অঙ্ক দিব পাৰি।

কথাৰ অঙ্কৰ ধৰণ সদায় একে হোৱা ভাল নহয়। বৰ্ত্তমানে সকলো কথাৰ অঙ্কৰ ধৰণ প্ৰায় একে। সেই কাৰণে অলপ বেলেগ ৰকমে দিলে লৰাই বুজি নেপায়। স্কুলত যি ধৰণৰ অঙ্ক দিয়া হয় জীৱনত সদায় সেই একে ধৰণৰ কথাৰে দিয়া অঙ্ক নেপায়। একে কাম, কিন্তু বেলেগ বেলেগ ধৰণেৰে অহাৰ। এই কাৰণে স্কুলৰ অঙ্কবোৰৰ ধৰণো সদাই সলাই দিব লাগে।

সাধাৰণতে "তোমাৰ হাতত ১৫ টা কণী আছিল, তুমি ৭টা খালা, কিমান বাকী থাকিব ?"—এই ৰকমৰ অঙ্ক দিয়া হয়। এই একে অঙ্ক এই ধৰণেৰে দিব পাৰি—

তোমাৰ হাতত বাছিগুৱা ১৫ টা কণী আছিল,

কিন্তু তুপৰীয়া ৮টা আছিল। তুমি কেইটা খালা ? বিয়োগ অঙ্কত সদায় "কিমান বাকী আছিল" সুমুখি ওপৰত দিয়া উদাহৰণকহে বা আন ধৰণেৰে দিব পাৰি।

ড্ৰিল লেচন—কথাই হওক বা কামেই হওক পুণৰালোচনা নকৰিলে মাত্ৰে পাহৰি যায় সেই কাৰণেই [illegible]লোচনা আৰু ড্ৰিল লৈচনৰ প্ৰয়োজন। প্ৰাইমেৰী স্কুলত প্ৰতি দিন স্কুল ঘণ্টাৰ ৫।১০ মিনিত এই কামত ব্যৱহাৰ হোৱা উচিত।

ড্ৰিল লেচন শিক্ষকে যুগুত কৰিব লাগে

১। কি কি বিষয়ে ড্ৰিল দিয়া যাব, শিক্ষকে আগৰ পৰা জনা উচিত। সেই কাৰণে কোন সৰাই কোন লেখা বা কোন সংখ্যা সমষ্টি মনত ৰাখিবলৈ টান পায় বিচাৰ কৰিব লব লাগে।

২। শিক্ষকে বিদ্যাৰ মনোযোগ আৰু মনোযোগ লব পাৰিব সিমান ড্ৰিল লেচনৰ ফল ভাল হ'ব।

৩। কেৱল অলপ সময় দিলেও ড্ৰিল লেচন ভাল কিন্তু এই অলপ সময় ভিতৰতে কাম খৰকৈ চলিব লাগে

৪। যি বিষয়বোৰ মনত ৰাখিবলৈ টান সেইবোৰৰ ড্ৰিল বেছি হব লাগে।

৫। লৰা-ছোৱালীৰ মনোযোগ কৰি যোৱা কোন লেখিবলৈ ড্ৰিলৰ ফল সচোৱাৰ [illegible]

৬। নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ৰ ভিতৰত কাম হ'ব লাগে। সময় অতি কম হ'ব নেলাগে কাৰণ সবাই ভাবিবলৈ সময় নেপায় আৰু অতিৰিক্ত দিব নেলাগে কাৰণ সবায় আমনি পায়।

৭। গোটেই ক্লাচক একেলগে নেওঁতা গাবলৈ দিয়া উচিত নহয়।

৮। আগেয়ে যিমান পাৰিছিল, তাতোকৈ ভালকৈ পঢ়িবলৈ উৎসাহ দিয়া উচিত।

৯। কেতিয়াবা ক্লাচত দল ভাগ কৰি দি জিতাজিত কৰিবলৈ দিলে ভাল।

অঙ্কৰ লগত আন আন বিষয়ৰ সম্বন্ধ—

১। পঢ়া—অঙ্কৰ সংখ্যা পঢ়া, পঢ়া কিতাপৰ পিঠিৰ সংখ্যা পঢ়া আৰু কথাৰ অঙ্ক পঢ়া।

২। ড্ৰইং—শিক্ষকে সংখ্যা কলে সিমান সংখ্যাৰ বস্তু আঁকা।

৩। প্ৰকৃতি পাঠ—পাত ফুল আদি গণনা কৰা, পাহি ইত্যাদি গণনা কৰা, প্ৰাণীৰ ঠেং, পাখি ইত্যাদি গণনা কৰা।

টকা অনাৰ আৰ্য্যা শিকোৱা—

কাগজৰ বা মাটিৰে টকা, আধলী, সিকি, আদহীয়া চেপ্টীয়া আৰু পইচা সাজি, মূল্য স্পষ্টকৈ লিখিব। দোকান বা বজাৰ বহাই প্ৰতি মুদ্ৰাৰ মূল্য বুজিব আৰু ভঙনিয়া পইচা দেখাকিলে যে এটা ডাঙৰ মূল্যৰ মুদ্ৰা ভঙাই লব লাগে তাকো শিকিব।

তাৰ পাছত টকা অনা লিখিবলৈ শিকিব।

তাৰ পাছত যোগ বিয়োগ ইত্যাদি শিকিব।

মোন সেৰৰ আৰ্য্যা—

প্ৰকৃত দাবি পাল্লা ব্যৱহাৰ কৰি এপোৱাত কিমান ছটাক, এসেৰত কিমান পোৱা আৰু কিমান সেৰে এমোন হয় ইত্যাদি বুজিব। তাৰ পাছত লিখিবলৈ শিকিব। আটাইবোৰ একেদিনে লিখিলে গোলমাল হয়। সেই কাৰণে এদিন ছটাক আৰু পোৱা। তাৰ পাছৰ দিন সেৰ আৰু মোন ইত্যাদি লিখিবলৈ শিকোৱাহে ভাল।

মাটিৰ জোখ—

লৰাই নিজে মাটি জুখি আৰ্য্যা বুজিব। এই সময়তে ফুট, গজ, হাত ইত্যাদিৰ আৰ্য্যাও জানিব

শুভঙ্কৰী—

শুভঙ্কৰী নিয়মবোৰ মুখস্থ কৰাৰ আগেয়ে শিক্ষক আৰু লৰাই মিলি নিয়মবোৰ প্ৰমাণিত কৰিব তাৰ পাছতহে লৰাই মুখস্থ শিকিব।

ভগ্নাংশ—

অৰ্থাৎ এটা বস্তু সমানে কেইটামান ভাগত ভাগ কৰি তাকে 'শৰা এটা দুটা তিনিটা ইত্যাদি ভাগ লোৱা।

প্ৰকৃত বস্তুৰ সহায়েৰে শিকাৰ-আগে 'ৰ' বস্তু কাটি,

কাগজ কাটি বা বস্তু সমান ভাগে ভগাই শিকিব। যেনে এটা আলু সমান দুভাগে ভাগ কৰা। কেই ভাগে ভাগ কৰিলো? দুই ভাগে। দুই সংখ্যাটো লিখা ২। তাৰে যোক এডোখৰ দিয়া। গোটা আলুটো কেই ভাগ কৰিছিলোঁ? দুভাগ। তাৰে কেইভাগ মই ললোঁ? একভাগ। মই আলুটোৰ কেইভাগ কৰিলোঁ সেই সংখ্যাটো লিখিম—২, তাৰ ওপৰত এডাল আঁচ দিম $\overline{২}$, তাৰ পাছত, মই কেইভাগ ললোঁ, সেই আঁচডালৰ ওপৰত লিখিম $\frac{১}{২}$।

আঁচডালৰ তলৰ সংখ্যাটোৱে বস্তুটো কেইভাগ কৰা হৈছে কৈ দিয়ে আৰু আঁচডালৰ ওপৰৰ সংখ্যাটোৱে আমি কেই অংশ বা ভাগ লৈছোঁ দেখুৱায়। এই দৰে সচা বস্তু লৈ ভগ্নাংশ আৰম্ভ কৰিব পাৰি।

কালি ও ঘন পৰিমাণ।

কালি—

লৰাই নিজে জুখি বস্তুৰ কালি উলিয়াব। তাৰ পাছতহে নিয়ম শিকিব। নিয়ম [illegible] লৰাক নিজে উলিয়াব।

ঘন পৰিমাণ—

কাঠৰ টুকুৰা বা ইটা লৈ সবাই নিজে জুখিব, তাৰ পাছত শিক্ষকৰ সহায় লৈ নিজে ঘন পৰিমাণ উলিওৱা নিয়ম বাহিৰ কৰিব।

সাঙ্কেতিক—

কাগজৰ পইচা লৈ দোকান খুলিলে সহজে বুজিব, তাৰ পাছত তাৰৰ অঙ্ক কৰিবলৈ পাৰিব।

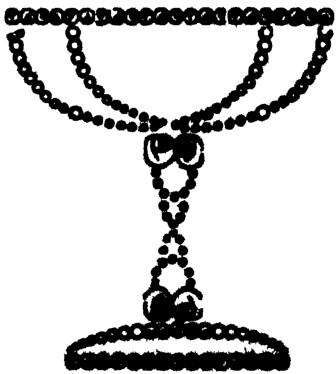

১৬। হাতৰ লিখা

লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ সময়ত ল'ৰাই পেনচিল ধৰিবলৈ জানে আৰু সেই পেনচিলেৰে নানাৰকমৰ আঁচ টানিবলৈ পাৰে। আখৰ লিখিবলৈ হলে যি যি মাংসপেশীৰ চালনাৰ প্ৰয়োজন, সেইবোৰ চলাব পাৰে কিন্তু বিশেষ কোনো আখৰ লিখিবলৈ নেজানে। ল'ৰাই এই দাগবোৰ আঁকোঁতে কিছুমান মাংসপেশী অনৰ্থক চলায় যেনে শৰীৰ বেঁকা কৰে, মুখ বনায়, দাঁত কামোৰে, জীভা উলিয়াই, বাওঁহাত মুঠি মাৰে, ইত্যাদি। লিখিবলৈ শিকাওঁতে সেই অৰ্থ নোহোৱা আঁচবোৰৰ সহায়েৰে আখৰ গঠিত কৰিবলৈ শিকোৱা হয়, তাৰ লগতেই ওপৰত উল্লেখ কৰা কুঅভ্যাসবোৰ দূৰ কৰিব লাগে।

এবাৰতেই ল'ৰাই সকলো কাম ভালকৈ কৰি নিদিয়ে। প্ৰথমবাৰ লিখোঁতে প্ৰয়োজন নোহোৱা বহুত আঁচ টানে আৰু প্ৰয়োজন নোহোৱা বহুত মাংসপেশীও চলায়। প্ৰথমতে ভালকৈ আখৰ লিখা ল'ৰাৰ পক্ষে অসম্ভৱ। লাহে লাহে হে ল'ৰাৰ আখৰৰ উন্নতি হয়। লিখিবৰ কিবা বিশেষ উদ্দেশ্য

লৈ বাৰে বাৰে লিখি থাকিলে আখৰ নিজেই ভাল হব। নিজৰ নাম লিখা, খেলনা বস্তুত "লেবেল" লগোৱা, নিমন্ত্ৰণ পত্ৰ লিখা, চিঠি লিখা ইত্যাদি বিশেষ উদ্দেশ্য। এই কামবোৰ কৰোঁতে লৰাই নিজৰ হাতৰ আখৰ ভাল কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

আখৰ কেনেকৈ লিখিব লাগে, শিক্ষকে দেখুৱাই দিয়াৰ পাছতে বস্তুত লৰাই নিজে লিখিবলৈ চেষ্টা কৰে। লৰাক মাজে মাজে নিয়ম দেখুৱাই দিব লাগে আৰু নিজে নিজে অভ্যাস কৰি শিকিবলৈকো দিব লাগে।

যেতিয়ালৈকে লৰাই নিজে লিখিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰে তেতিয়ালৈকে লিখিবলৈ নিশিকালেই ভাল। অৱশ্যে শিক্ষকে নিজৰ ইচ্ছামতে লৰাৰ মনত এই ইচ্ছা জন্মাব পাৰে।

লৰাই কিমানদূৰ নিজৰ মনৰ ইচ্ছামতে শৰীৰৰ মাংসপেশী চলাব পাৰে তাৰ ফালেও মন কৰিব লাগে। আৰম্ভণৰ সময়ত লিখিলাকৰ আঁচবোৰ অলপো ভাল নহব। অভ্যাস হলেহে আঁচবোৰ ভাল হবলৈ ধৰিব। সৰু লৰাৰ শৰীৰ সম্পূৰ্ণ গঠিত নহয় সেই কাৰণে মাংসপেশীবোৰো ঠিকমতে চলাব নোৱাৰে। এই কাৰণে সৰু লৰা-ছোৱালীক কলমেৰে লিখিবলৈ দিয়া উচিত নহয়। ডাঙৰ আখৰবোৰো ডাঙৰ হব লাগে।

প্ৰাইমেৰী স্কুলত শিক্ষকে লৰাৰ আখৰৰ গঠন ঠিক হৈছে নে নাই তাৰ ফালেহে লক্ষ্য কৰিব লাগিব। আখৰ কিমান ভাল হৈছে সেইফালে বৰকৈ নেচাব।

১। কোন কোন আঙুলীৰে পেনচিল ধৰিব লাগে, আৰু কাগজ বা শ্লেটৰ ওপৰত কেনেকৈ হাত ৰাখি কাম কৰিব লাগে; ইত্যাদি দেখুৱাই শিকোৱাৰ পাছত শিক্ষকে ডাঙৰকৈ আখৰটো গোটেই ক্লাচৰ আগত লিখি দেখুউৱা উচিত। শিক্ষকে লিখি দেখুৱাওঁতে তেওঁৰ হাত কোনফালৰ পৰা কোন ফালে গৈছে সবাই লক্ষ্য কৰে। শিক্ষকে লিখা চোৱাৰ পাছত সবাই নিজে লিখিবলৈ চেষ্টা কৰিব।

২। শিক্ষকে ছাত্ৰবোধক লিখিবৰ সুবিধাকৈ বহুৱাই লৈ পেনচিল ধৰিবলৈ দিব, তাৰ পাছত লিখিবলৈ কব। সবাই লিখিবলৈ টান পালে শিক্ষকে সবাৰ হাত ধৰি এবাৰ লিখাব, তাৰ পাছত লিখিবলৈ দিব। বালিৰ ওপৰত বা শ্লেট বা বোৰ্ডত ডাঙৰকৈ লিখি তাৰ ওপৰত আঙুলী বুলাবলৈ দিলে সহজে সেই আখৰটো লিখিবলৈ শিকে। এনেকৈ ডাঙৰকৈ আখৰ লিখোঁতে সবাই গোটেই বাহু ব্যৱহাৰ কৰি লিখিব লাগে। আখৰ লিখিব পৰা হলেই তেতে বা মেজৰ ওপৰত শ্লেট বা কাগজত লিখাব লাগে। প্ৰথম শিক্ষাৰ্থীবিলাকে মোটা পেনচিল বা ৰঙৰ বং বা শ্লেট-পেনচিলেৰে ১ ইঞ্চি অন্তৰত টানা ৰুলৰ ভিতৰত লিখিব।

৩। লৰাই কেনেকৈ বহিছে, পেনচিল কেনেকৈ ধৰিছে, বহি কেনেকৈ লৈছে, এই সকলো বিষয়ৰ কালে মন দিয়া শিক্ষকৰ কৰ্ত্তব্য। ডেস্ক একেবাৰে সন্মুখত লৈ বহিব লাগে আৰু দুয়োখন বাহুৰ কিলাকুটিৰ পৰা আগ অংশ ডেস্কৰ ওপৰত পোনাই থব লাগিব। যি বস্তুৰ ওপৰত লিখিছে, অৰ্থাৎ কাগজ, শ্লেট, বহি ইত্যাদি বাওঁকালে ৩০° ডিগ্ৰিমান কাতি হব লাগে। এনে হলে বহিখন ঠিক লিখা বাহুখনৰ সমান কাতি হব। অৰ্থাৎ হাতখন পোনে পোনে বহিৰ ওপৰত পৰিব। হাতৰ ভৰ কেঞা আৰু অনামিকা আঙুলীৰ ওপৰত পৰিব। বাকী কেইটা আঙুলীয়ে সহজ ভাবে আৰু স্বাভাৱিক ভাবে পেনচিল ধৰিব। লিখোতে আঙুলীবোৰ আৰু হাতখনে একেলগে কাম কৰিব। এই সকলো বিষয়ে শিক্ষকে আৰম্ভণৰে পৰা মন দিব লাগে। কু-অভ্যাস গঠন হৈ গলে পাছত সংশোধন কৰিবলৈ টান হব। হাতৰ লিখাৰ সম্বন্ধে বিশেষ কথা এই যে,—

(ক) প্ৰতিজন মানুহৰ লিখা বেলেগ হয়, সেই কাৰণে সকলোৰে লিখা একেধৰণৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত নহয়।

(খ) সৰু লৰা-ছোৱালীৰ হাতৰ লিখাত সাধাৰণ বিষয়বোৰ লক্ষ্য কৰিব লাগিব।

একে কাম একেৰকমে বাৰে বাৰে কৰি থাকিলেই যে আখৰ ভাল হব এনে নহয়। লিখিবলৈ শিকাৰো কিবা বিশেষ উদ্দেশ্য হব লাগে। পিপোতাই স্বইচ্ছাৰে লিখিবলৈ শিকিবলৈ খুপুজিলে হেজাৰবাৰ লিখাৰ অভ্যাস কৰালেও আখৰ ভাল নহব। এই কাৰণেই লৰাক হাতৰ আখৰ ভাল কৰিবলৈ বিশেষ উদ্দেশ্য ও উৎসাহ দিয়া প্ৰয়োজন।

যি যি আখৰ ছাত্ৰই ভালকৈ লিখিবলৈ পৰা নাই সেই আখৰবোৰৰ আকাৰলৈ বিশেষ মন কৰাব লাগে। কেনেকৈ সেই আখৰটো লিখা যায় তাকো দেখুৱাই দিব লাগে। আখৰ আৰু আখৰৰ মাজত কিমানখিনি ঠাই থকা উচিত, আৰু শব্দ আৰু শব্দৰ মাজত কিমান ঠাই এৰিব লাগে, এই সকলো ছাত্ৰবোৰক দেখুৱাই দিব লাগে। প্ৰত্যেক ছাত্ৰই নিজৰ নিজৰ উদ্দেশ্য লৈ হাতৰ লিখা লিখিব। কোনোৱে নিজৰ নামটো লিখিবলৈ চেষ্টা কৰিব, কোনোৱে বা কিবা বস্তুত "label" লগাবলৈ বস্তুটোৰ নাম লিখিবলৈ চেষ্টা কৰিব, কোনোৱে নিমন্ত্ৰণ চিঠি লিখিবলৈ চেষ্টা কৰিব, কোনোৱে বা কিবা জাননী লিখিবলৈ চেষ্টা কৰিব। সম্ভৱ হলে লৰাই নিজৰ ভুল নিজে উলিয়াব। কেতিয়াবা শিক্ষকে দেখুৱাই দিব।

নিজে লিখাত কিমান উন্নতি কৰিছে, ছাত্ৰই জানিব লাগে নহলে উৎসাহ নেথাকে। আনেকীৰ লগত তুলনা কৰি নৰব দিলে লৰাই বহুত উৎসাহ পায়।

তল শ্ৰেণীত হাতৰ আখৰ লিখাৰ সময়ত কেৱল আখৰ লিপিবদ্ধৈলহে শিকে। কিন্তু ওপৰ শ্ৰেণীত হাতৰ আখৰৰ সময়ত আখৰৰ আৰু লিখাৰ বেগ, এই দুয়ো বিষয়ে মন দিব লাগে। ওপৰ শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰই ভালকৈ আৰু খৰকৈ লিখিবলৈ অভ্যাস কৰিব লাগে।

প্ৰতিদিন হাতৰ আখৰৰ নিমিত্তে ১০ মিনিট সময় দিয়া ভাল। তাতকৈ সৰহ সময় দিলে লৰাই আমনি পায়।

নিজৰ ছাত্ৰবোৰৰ লিখাৰ দুৰ্ব্বলতা দূৰ কৰিবলৈ উপায় উলিয়াই দিয়াই শিক্ষকৰ কাম। অনেক সময়ত লৰাক ভুল দেখুৱাই দিলেই, লৰাই নিজে সংশোধন কৰে। যদি নিজে কৰিব নোৱাৰে তেন্তে কিহৰ অসুবিধাত পৰা নাই চাব লাগে। এবাৰ শুদ্ধকৈ লিখিলে সেই আখৰটো ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা কাম দিব লাগে, সেই কাম কৰোতে লিখাৰ অভ্যাস হব।

১৭। হাতৰ কাম।

বস্তু সাজিবলৈ ভাল পোৱা লৰাৰ স্বভাৱ। লৰাই হাত ব্যৱহাৰ কৰিব খোজে, নকল কৰিব খোজে। হাতৰ কামত লৰাৰ এই ইচ্ছাবোৰ আৰু অনুকৰণ কৰিবৰ ইচ্ছা পূৰ হয়।

হাতৰ কামত লৰাই নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰে। ইয়াৰ বাহিৰেও হাতৰ কাম খেলাৰ এটা অংশ।

হাতৰ কাম কৰিবলৈ হলে লৰাই আগেয়ে ভাবি লয় কি কৰিব আৰু কেনেকৈ কৰিব। এইবোৰ ভাবোতে লৰাই ধাৰাবাহিকৰূপে ভাবিবলৈ অভ্যস্ত হয়। বস্তু বাচি, কিমান ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিব, বিবেচনা কৰিব লগাত পৰে। ইয়াৰ দ্বাৰাই লৰাই বিবেচনা কৰিবলৈ অভ্যস্ত হয়।

যি কাম মানুহে কৰি শিকে সেই কাম ভালকৈ মনত ৰৈ যায়। স্কুলত শিকাবলগীয়া বহুত বিষয় হাতৰ কামৰ সহায়েৰে শিকোৱা যাব পাৰে। ভূগোল, বুৰঞ্জী ইত্যাদি বিষয়তো হাতৰ কামৰ উপকাৰিতা আছে। নানাদেশৰ উৎপন্ন

দ্ৰব্য, কাৰুকাৰ্য্য, শিল্পজাত বস্তু লৰাই আঁকি, গঢ়ি বা কাগজেৰে সাজি লব পাৰে। এনেকৈ কৰিলে লৰাৰ খেলা সহজাত সংস্কাৰ আৰু বস্তু সজা সহজাত সংস্কাৰ কামত লগাই লৰাৰ আগত স্কুলৰ কাম প্ৰীতিকৰ কৰিব পাৰি।

সৰু লৰাছোৱালীয়ে সজা বস্তু কেঁচা হয়। কিন্তু আনে ভালকৈ কৰা বস্তু দেখুৱালে লৰাই নিজৰ কামো উত্তমকৈ কৰিবলৈ বিচাৰে, কাৰণ জিতাজিত কৰাও মানুহৰ এটা সহজাত সংস্কাৰ। বয়স হোৱাৰ লগে লগে লৰাৰ হাতৰ আঙুলী আৰু বাহুৰ মাংসপেশীবোৰ নিজৰ মনৰ ইচ্ছামতে চলাব পৰা শক্তিও বাঢ়ে, সেই কাৰণে কামবো লাহে লাহে উন্নতি হোৱা দেখিবলৈ পাব লাগে।

সৰু লৰা-ছোৱালীবোৰক সাধাৰণ আৰু মোটামোটি কামহে কৰিবলৈ দিব লাগে।

লৰাই হাতৰ কামৰ সময়তেই বহুত ল্যগতীয়াল বস্তু সাজিবলৈ আৰম্ভ কৰে। অতি তল শ্ৰেণীত হলেও, বিশেষ কিবা এটা উদ্দেশ্য লৈহে হাতৰ কাম কৰোৱাব লাগে। অৰ্থাৎ লৰা-ছোৱালীয়ে যি বস্তুবোৰ সাজে সেইবোৰ কিবা নহলে কিবা কামত ব্যৱহাৰ কৰিবৰ নিমিত্তেহে সাজিব।

১৮। অঙ্কন (Drawing)

উদ্দেশ্য—

১। লবাছোৱালীৰ খেলা প্ৰবৃত্তিৰ ব্যৱহাৰ কৰিবৰ নিমিত্তে উপায় দিয়া।

২। মাংসপেশীক নিজৰ মনৰ ইচ্ছামতে চলাবলৈ সক্ষম কৰা আৰু তাৰ লগতে মানসিক আৰু নৈতিক ক্ষমতা ব্যৱহাৰ কৰোৱা।

৩। মানসিক শক্তিৰ বিকাশ কৰোৱা—

(ক) লক্ষ্য শক্তি

(খ) স্মৰণ শক্তি

(গ) কল্পনা শক্তি

৪। মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰা শক্তিক সম্পূৰ্ণ স্বাধীনতা দিয়া।

৫। বস্তুৰ শোভা বুজিবলৈ ও উপভোগ কৰিবলৈ শিকোৱা।

সজুলী

১। ৰং - (ক) পানীৰ ৰং (Water colour) এই ৰং স্কুলত ব্যৱহাৰৰ উপযোগী সৰু সৰু টেমাত পোৱা যায়।

(খ) মমৰ ৰং (crayon)

(গ) গুৰি ৰং—কাপোৰ ৰঙাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা এই ৰংবোৰেৰে কাম ভালকৈ চলে।

(ঘ) লৰাই নিজে উলিওৱা ৰং—

১। হালধীয়া—হালধী, শেৱালি ফুলৰ ঠাৰিৰ পৰা।

২। কমলা ৰং—হালধী আৰু চুন মিহলাই।

৩। বেঙ্গুনী—কলা জামুকৰ গছৰ ছাল সিজাই।

৪। গোলাপী—পূৰৈৰ পকা গুটি।

৫। সেউজীয়া—বিলাহী বেঙেনাৰ পাত।

৬। গেৰুৱা—ইটাৰ গুৰি।

৭। ক'লা—এজাৰ, এলাহু।

৮। ৰঙা—জেতুকা পাত।

৯। মাটি বৰণ—পিয়াজৰ বাকলি সিজাই।

(ঙ) এজাৰ আৰু তকান মাটিৰ লতা (আঠাৰ নিমিত্তে)

(চ) খৰিমাটি।

(ছ) নানা ৰঙৰ চিয়াঁহী।

(জ) নানা ৰঙৰ ৰঙিন পেঞ্চিল।

২। তলৰ শ্ৰেণীবোৰে কোমল পেঞ্চিল ব্যৱহাৰ কৰিব

লাগে। লৰালৰিকৈ কৰিবলগীয়া মোটামোটি কামৰ নিমিত্তে ছুটি পেনচিল ভাল। মুখ ভোটা হব লাগে। সূক্ষ্ম কামৰ নিমিত্তেহে মোটা পেনচিল ব্যৱহাৰ হয়।

৩। বুৰুচ—অলপ ঠৰঙা হব লাগে।

৪। ফটাকানি—তল ক্লান্ত পনীয়া ৰঙৰ কামৰ নিমিত্তে বুৰুচ ব্যৱহাৰ কৰাৰ সলনি ফটাকানিৰে এটা সৰু টোপোলা কৰি ৰঙত জুবুৰিয়াই ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

৫। কাঁক বা আলুগুটিৰ আৰু কেচা অমৃতাৰ চকলত নক্চা কাটি, ৰঙত জুবুৰিয়াই ছাব মাৰিব পাৰি।

ৰং মিহলোৱা—

প্ৰধান ৰং ৰঙা, হালধীয়া আৰু নীলা। এই ৰঙৰ সংমিশ্ৰণৰ পৰাই আন ৰংবোৰ হয়। ইয়াৰে দুটা ৰঙ মিহলালে আন এটা ৰঙ উৎপন্ন হয়।

ৰঙা + হালধীয়া = সুমথিৰা টেঙাৰ ৰং।

হালধীয়া + নীলা = সেউজীয়া বৰণ।

নীলা + ৰঙা = বেঙেনা বৰণ।

মিহলোৱা ৰং দুটাৰ এটাৰ কম বেচ অনুসাৰে ৰং পাতল বা গাঢ় হব।

ছাই বৰণ বা ধোঁৱা বৰণ—ৰঙা আৰু নীলা মিহলালে বেঙেনা বৰণ ওলায়। তাত অলপকৈ পানী দিলে বেঙেনা

ফুলৰ বৰণ হয়। আৰু সৰহকৈ পানী দিলে ছাই বৰণ হয়। তাৰ ওপৰত অলপ হালধীয়া ৰং বুলাই দিলে ধোৱা বৰণ ওলায়।

মাটি বৰণ—উজ্জ্বল ৰঙাৰ লগত উজ্জ্বল হালধীয়া মিহলালে উজ্জ্বল সুমথিৰা টেঙাৰ ৰং হয়। তাৰ লগত নীলা মিহলালে মাটি বৰণ হয়।

ক'লা—অলপ সৰহ নীলা আৰু কম ৰঙা মিহলালে নীলা-চানেকীয়া বেঙেনা বৰণ ওলায়, তাৰ লগত পাতল হালধীয়া ৰং দিলে ক'লা ৰং ওলায়।

সেউজীয়া ৰং গাঢ়া কৰিবলৈ খুজিলে অলপ ৰঙা মিহলাব লাগে।

নানা ৰকমৰ অঙ্কন।

১। ডিজাইন বা নক্সা—

নানা ৰকমৰ বস্তু সজাবৰ নিমিত্তে এই ৰকমৰ অঙ্কন ব্যৱহাৰ হয়। সৰু লৰা-ছোৱালীয়ে নানা ৰকমৰ ৰেখা আঁকি ডিজাইন আৰম্ভ কৰিব পাৰে। প্ৰথমতে লৰাই যেনে তেনে ৰেখা আঁকে, কিন্তু শিক্ষকে দেখুৱাই দিলে সেই ৰেখাবোৰৰ পৰা নানা ৰকমৰ ডিজাইন সিহঁতে নিজে উলিয়াব পাৰে। লাহে লাহে কি ৰকমে আঁকিলে নিজৰ ডিজাইন উত্তম হব, কি

সজাবৰ নিমিত্তে সেই ডিজাইন ব্যৱহাৰ কৰিলে ভাল হব এই সকলো নিজেই ভাবিবলৈ ধৰিব।

শিক্ষকে বিশেষকৈ মন কৰিব যেনঃ—

১। লৰাই কোনো বাধা বা বিধিনি নোপোৱাকৈ স্বাধীন মনেৰে, স্পষ্টকৈ আৰু ভুল কৰিবলৈ বা বেয়া কৰিবলৈ মনত অলপো সংশয় নকৰাকৈ কামটো কৰে।

২। যি আঁকিলে তাক কিবা বস্তুৰ শোভা বঢ়াবৰ নিমিত্তে ব্যৱহাৰ কৰে। (বহি, কিতাপৰ চামৰাত বা চক বা ফুলদানি বা চোলা, গামোচা ইত্যাদিত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি)

"ডিজাইন" অঙ্কনৰ পদ্ধতি—

১। একে নক্‌চা বাৰে বাৰে কৰা।

২। দুটা নক্‌চা, এবাৰ এটা আৰু এবাৰ এটাকৈ কৰা। ওলব কালে কৰা।

৪। মাজত এডাল আঁচ মাৰি একালে এবাৰ আৰু আনফালে এবাৰ নক্‌চা আঁকা।

৫। একে নক্‌চাৰে গোটেইখন ঠাই ভৰাই দিয়া।

৬। এটা মাত্ৰ ঠাই বাচি লৈ তাৰ চাৰিওকালে একে নকচাকেই আকা।

২। উদ্ভিদ অঙ্কন।

(ক) কোনো উদ্ভিদ বা উদ্ভিদৰ দুয়ো দাঁতি একেবাৰে

সমান নহয়, আৰু সম্পূৰ্ণ পোন নহয়। সেই কাৰণে লৰা-ছোৱালীয়ে আকোঁতে ৰেখাবোৰ পোন আৰু সমান নহ'লে, তাৰ নিমিত্তে নিৰুৎসাহ কৰা উচিত নহয়।

(খ) উদ্ভিদ আঁকিবলৈ হ'লে, যি নমুনা দিয়া হয় সেই নমুনা সম্পূৰ্ণ সতেজ হ'ব লাগে। লেবেলা পাত ঠাল ইত্যাদি নমুনা দিয়া উচিত নহয়। শুকান পাত বা বুঢ়া পাত নমুনা স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা ভাল, কাৰণ এইবোৰ সহজে ক্ষয় নপৰে। তল শ্ৰেণীৰ অঙ্কনৰ নিমিত্তে নমুনা ডাঙৰ আৰু দাঁতি অসমান বা বাকলি খহতা হোৱা ফল ইত্যাদি লাগে। (লাও, আনাৰস, কোমোৰা, নাৰিকল ইত্যাদি) এইবোৰ লৰা-ছোৱালীয়ে নানা ৰকমৰ ৰঙেৰে কৰিব।

গছ, ঠাল ইত্যাদি আঁকিবলৈ হ'লে, সতেজ পুলি উবালি আনি পানীত তিয়াই থৈ আঁকিবলৈ দিব ঠাল হ'লে ঠৰঙা হ'ব লাগে।

(গ) ফুল আঁকিবলৈ হ'লে, সৰু লৰা-ছোৱালীয়ে আঁকা ফুলবোৰ নমুনা ফুলগাছৰ নিচিনা নহ'লেও গ্ৰহণ কৰা উচিত। শিক্ষকে ফুল গাছ লৈ গোটেই শ্ৰেণীৰ আগত তাৰ ৰং, আকৃতি ইত্যাদিৰ সম্বন্ধে অলপ আলোচনা কৰি লৈ, লৰাক নিজে আঁকিবলৈ

দিব লাগে। সম্ভৱতঃ সিবিলাকে মনৰ পৰাই ফুলপাহ আঁকিব। পাহী আৰু পাতৰ আকাৰ সম্পূৰ্ণ শুদ্ধ নহলেও ক্ষতি নাই। অভিজ্ঞতা বঢ়াৰ লগে লগে লাহে লাহে নিজেই আচল ফুলপাহৰ নিচিনা আঁকিবলৈ চেষ্টা কৰিব। যদি লৰাই শিক্ষকৰ সহায় বিচাৰে শিক্ষকে দিব।

অঙ্কন শিকোৱা পদ্ধতি—

স্কুলা অঙ্কন ক্লাচত শিক্ষকৰ কাম :—

(ক) অঙ্কন শিকোৱা।

(খ) অঙ্কনত সহায় দিয়া।

১। সৰু লৰা-ছোৱালীয়ে মনৰ ভাব স্বাধীন ভাবে প্ৰকাশ কৰিবলৈ বিচাৰে, আৰু অঁকা কামে সিহঁতৰ মন আকৰ্ষণ কৰে। সেই কাৰণে লৰাই আঁকে। শিক্ষকে সিহঁতক সৰহভাগ সময়ত শিকোৱাৰ, সহায়হে কৰে। সৰু লৰা-ছোৱালীয়ে ইচ্ছামতে আঁকিবলৈ পাব লাগে আৰু প্ৰতি ড্ৰইংত সিহঁতৰ নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশিত হব লাগে। সিহঁতে নিজৰ ধাৰণা অনুসাৰে আঁকি শেষ কৰিলেহে শিক্ষকে সহায় দিব। ধৰি লোৱা যাওক, এটা সৰু লৰাই এটা মানুহ আঁকিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। নিজৰ ধাৰণা মতে লি ভাত মূৰ আৰু ভৰি হাতহে দিছে। লৰাৰ অঁকা শেষ হলে শিক্ষকে কব পাৰে যে সেই ছবিখনত গা নাই, গাও হব লাগিছিল।

২। যদি কিবা এটা বস্তু কেনেকৈ আঁকিব লাগে, দেখুৱাই দিব লগা হয়, তেন্তে লৰা-ছোৱালীয়ে কাগজ বা বহি পোৱাৰ আগেয়ে, শিক্ষকে গোটেই শ্ৰেণীৰ আগত নিয়ম দেখুৱাবৰ নিমিত্তে আঁকি দেখুৱাব। তাৰ পাছত মচি পেলাব। তাৰ পাছত হে লৰা-ছোৱালীয়ে কৰিবলৈ ধৰিব। কেতিয়াবা একেটা নিয়মকে কেইবাবাৰো দেখুৱাই লগাত পৰে।

৩। এটা কাম সম্পূৰ্ণ সিদ্ধ কৰিবৰ নিমিত্তে বাৰে বাৰে কৰাই থাকিলে লৰাই আমনি পায়।

৪। গোটেই শ্ৰেণীৰ ড্ৰইং একে হোৱা ভাল চিন নহয়, একে হলে, বুজা যায় যে লৰা-ছোৱালীয়ে নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰা নাই, কাৰবাৰ চাই কৰিছে। স্বাধীন ভাবে নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰোৱাবলৈ চেষ্টা কৰাই শিক্ষকৰ উদ্দেশ্য।

৫। বস্তু দেখুৱাই, সেই বস্তুটো লুকুৱাই থৈ লৰা-ছোৱালীক মনৰ পৰা সেই বস্তুটো আঁকিবলৈ দিব পাৰি।

৬। ড্ৰইং ক্লাচত লৰাই বস্তু লক্ষ্য কৰি আৰু বিবেচনা কৰি কাম কৰিবলৈ শিকা উচিত। লৰা-ছোৱালীয়ে আঁকা ছবি খনৰ বিশেষ একো মূল্য নাই, সেই ছবিখন আঁকোতে বিবোধ অভ্যাস গঠন হয় তাৰহে মূল্য আছে। ড্ৰইং কৰি কৰি লৰা-ছোৱালী সেই কামত দক্ষ হৈ উঠিব আৰু আপোন মনৰ নিচিনা আঁকিবলৈ পাৰিব।

৭। বয়স বঢ়াৰ লগে লগে সিহঁতে অঁকা ছবিবোৰ কেনেকুৱা হৈছে, অলপ অলপকৈ তাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব। বিশেষ বিশেষ বস্তু আঁকিবলৈ শিকাবলৈকো পাৰি।

৮। লৰা-ছোৱালীয়ে সকলো সময়তে একে গতিৰে উন্নতি নকৰে। কেতিয়াবা বহুত দিনলৈকে একে ধৰণৰ কাম দিয়ে, তাৰ পাছত অকস্মাৎ উন্নতি কৰে। শিক্ষকে এই কথাষাৰ পাহৰিব নেলাগে।

৯। কেতিয়াবা লৰাই মন নিদিয়া যেন দেখি, কিন্তু হঠাৎ উত্তম দিয়ে।

১০। তল শ্ৰেণীত এইং ক্লাচৰ আৰম্ভণত লৰা-ছোৱালীৰ বিহকে ইচ্ছা তাকে আঁকিবলৈ দি, তাৰ পাছতহে সেই দিনা আঁকিবলগীয়া বস্তুটো আঁকিবলৈ দিয়া ভাল।

১১। লৰা-ছোৱালীৰ মানসিক শক্তি আৰু মাংসপেশী চলাবৰ শক্তি চাই কাম দিব লাগে।

১২। যি কামৰ নিমিত্তে লৰা-ছোৱালী উপযুক্ত, তাতকৈ ওখ খাপৰ কাম দিলে লৰাৰ কাম সৰু হয়। তাত চকুৰ অযথা পৰিশ্ৰম হয় আৰু কামো বেয়া হয়।

১৩। যি শ্ৰেণীৰ লৰাই যেনেকুৱা কাম দিব পৰা সম্ভৱ, সেই শ্ৰেণীৰ শিক্ষকৰ অংকন কামো ঠিক তেনেকুৱা হোৱা উচিত।

১৪। সৰু লৰা-ছোৱালীয়ে অঁকাৰ লগত ৰং কৰাৰ আৰম্ভো

বং লক্ষ্য কৰে, সেই কাৰণে প্ৰথমতে ৰঙেৰে কাম কৰিবলৈ দিয়া উচিত।

লৰা-ছোৱালীৰ মানসিক আৰু শাৰীৰিক শক্তি উপযুক্ত ভাবে নগঢ়ালৈকে সিহঁতৰ পৰা নিখুঁত কাম বিচৰা উচিত নহয় লৰাই আঁকিবলৈ স্বভাৱতেই ভাল পায়। যথেষ্ট উৎসাহ আৰু সহায় পালে নিজৰ সাধ্যমতে উত্তম কাম দিব।

লৰাৰ মানসিক শক্তিৰ উন্নতি কৰোৱা আৰু জ্ঞান বঢ়োৱা অঙ্কনৰ উদ্দেশ্য। লৰাই এটা বস্তু লক্ষ্য কৰি এবাৰ আঁকিলে নিজেই দেখিব যে তাত লক্ষ্য কৰিবলগীয়া আৰু কিবা 'বষয় আছে, সেই কাৰণে আকৌ লক্ষ্য কৰে। এনেকৈয়ে লক্ষ্যকৰা শক্তি বৃদ্ধি পায়। এটয়ে অনুসন্ধান কৰিবৰ ইচ্ছা। এই ইচ্ছা লৰাই অঁকা ছবিতকৈ বহুমূল্য। লৰাৰ আগত অঁকা ছবিৰ অৰ্থ শিক্ষকৰ মনত একো নহব পাৰে, লৰাৰ আগত হলে তাৰ মূল্য অশেষ।

শিক্ষকে যে শিকাব নেলাগে এনেও নহয়। কি প্ৰণা· লীৰে আঁকিব পাৰি শিক্ষকে দেখুৱাই দিব। লৰাক আঁকিবলৈ শিকাওঁতে শিক্ষকে মন কৰিব লাগে যেন অতি উত্তম কাম দিবলৈ নোৱাৰাত লৰা নিৰুৎসাহী হৈ নেযায়।

অইং লেচন দিয়াৰ দুটা কাৰণ আছে। যেনে—

১। লৰাই বি আঁকিছে তাত সহায় দিবৰ নিমিত্তে শিক্ষকে কিবা এটা নিয়ম দেখুৱাব খুজিছে, নহলে পুৰণি পাঠৰ পুনৰালোচনা কৰিছে।

২। সবাই নিজে কিবা আঁকিবলৈ খুজিছে।

সক লৰা-ছোৱালীয়ে আঁকিবলৈ ভাল পায় সেই কাৰণে আঁকে। বয়স হোৱাৰ লগে লগে অঙ্কনৰ উন্নতিৰ নিমিত্তে আঁকে। অঙ্কন কামত কামত ধৈৰ্য্য, সহন আৰু ইচ্ছা-শক্তিৰ যথেষ্ট ব্যৱহাৰ হয়। কেতিয়াবা আঁকিবলৈ মন নগলেও নিজৰ ইচ্ছাক দমন কৰি আঁকি শেষ কৰে।

একেবাৰে সক লৰা-ছোৱালীয়ে যেনে তেনে আঁকে। অলপ বয়স হোৱা লৰা-ছোৱালীক আঁকিবলৈ শিকাওঁতে সিহঁতে আঁকিবলৈ ধৰাৰ আগতে নমুনাটোৰ বিষয়ে অলপ আলোচনা কৰিব লাগে। বস্তুটোৰ কি ৰং বা আকাৰ কি ৰকম ইত্যাদি।

যাৰ অঙ্কন আচল বস্তুটোৰ ওচৰ চাপিছে সেই অঙ্কন কেবল আঁকি গোটেই শ্ৰেণীৰ লগত তাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব লাগে। লৰাক নিৰুৎসাহ কৰিব নেলাগে। কি কি ভালকৈ আঁকিছে উল্লেখ কৰিব লাগে।

পোহৰ বাওঁ কাষৰ ওপৰেদি পাছফালৰ পৰা আহিব লাগে। যি বস্তুটো আঁকিছে তাৰ পাছফালৰ দৃশ্য (back ground) উপযুক্ত হব লাগে। এখন বগা কাগজ দিলেও হয়।

সক লৰাই গোটেই বাহু ব্যৱহাৰ কৰি আঁকিব লাগে।

বস্তু অঙ্কন

তল শ্ৰেণীত লৰাই বস্তু নিজৰ মনৰ পৰা আঁকিব।

কি আঁকিবলৈ খুজিছে নিজেই কব, তাৰ পাছত আঁকিব। আগত বস্তুটো দিলেও লৰাই সেই বস্তুটোলৈ নেচাই, নিজৰ যি ধাৰণা আছে সেই অনুসাৰে আঁকে।

সৰু লৰা-ছোৱালীয়ে যিবোৰ বস্তুৰ ছবি আঁকে সেই ছবিবিলাকত বহুত অসম্ভৱ ভুল দেখা যায়। এইবোৰ ভুল দেখি শিক্ষকে হাঁহিব নেলাগে। লাহে লাহে অভ্যাস কৰোঁৰাৰ লগে লগে এই ভুলবোৰ সংশোধন কৰা যাব। লৰাক কোনোমতে নিৰুৎসাহী কৰিব নেলাগে।

ধীৰে ধীৰে শিক্ষকে লৰাক বস্তু লক্ষ্য কৰিবলৈ শিকাব আৰু প্ৰকৃত বস্তুটো দেখিবলৈ কেনেকুৱা লাগিছে চাবলৈ দিব।

বস্তুটোৰ আকৃতি লক্ষ্য কৰি, কি ৰকমৰ তাক ভাবি চাই, কাগজত সেইটো আঁকি দেখুওৱা সৰু লৰাৰ মগজৰ নিমিত্তে প্ৰথম প্ৰথম বৰ টান কাম হৈ পৰে। যি বস্তুটো চাই লৈ, নিজে সকলো জানে বুলি ভাবি লৈ নিজৰ ঠাইলৈ গৈ, নিজৰ ইচ্ছামতে আঁকি থয়। শিক্ষকে তেতিয়া নিজৰ অঙ্কন দেখুৱাই লৰাৰ অঙ্কনটোৰ অলপ উন্নতি কৰাবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।

সৰু লৰা-ছোৱালীক চতুৰ্ভুজ বস্তু আঁকিবলৈ দিব নেলাগে। গোল বস্তু আঁকিবলৈ সহজ, সেই কাৰণে গোল বস্তুৰ পৰা আৰম্ভ কৰিব লাগে। কলেৰে বনোৱা বস্তুৰ ধাৰিবোৰ সম্পূৰ্ণ সমান হয়, সেই কাৰণে সৰু লৰা-ছোৱালীক

এই ৰকমৰ বস্তু চাই আঁকিবলৈ দিব নেলাগে।

এই সময়ত কাগজ কাটি নানা ৰকমৰ বস্তুৰ আকৃতি উলিয়াবলৈ দিলে বস্তুবোৰৰ আকাৰৰ সম্বন্ধে লৰাৰ ধাৰণা জন্মে।

পনীয়া ৰঙেৰে কাম কৰিলেও লৰাই বস্তুৰ আকৃতিৰ সম্বন্ধে সহজে জ্ঞান পায়।

লাহে লাহে লৰাই নমুনা বস্তুটো চাই ঠিক তাৰ নিচিনা আঁকিবলৈ চেষ্টা কৰিব।

আখৰ লিখা—

আখৰ অলঙ্কৃত কৰি লিখিবলৈ শিকোৱাও অঙ্কনৰ এটা অংশ। ইয়াৰ উদ্দেশ্য—

(ক) আখৰৰ গঠনৰ বিষয়ে জ্ঞান পোৱা আৰু দূৰত্ব আন্দাজ কৰিবৰ শক্তিৰ উন্নতি কৰা।

(খ) আখৰৰ জোখ ও আকৃতি পৰিমাণ বুজিবলৈ দক্ষ কৰা।

(গ) একে জোখৰ আখৰ কাগজত কটা কাম বা লিখা কামত চকুৰে বিমান জাজৰ দেখে হাতেৰেও সঙ্গে সঙ্গে তাৰ সমান কাটি বা লিখি উলিয়াবলৈ, আৰু সমান দূৰত আখৰ লগাবলৈ বা লিখিবলৈ দক্ষ কৰোৱা।

শিকোৱা প্ৰণালী—

১। নানা ৰকমৰ মনোহাৰী আখৰৰ নমুনা শিক্ষকে শ্ৰেণীক দেখুৱাব (বাতৰি কাগজ বা আহিলী পত্ৰিকাবোৰত

নানাৰকমৰ জাননী আৰু বিজ্ঞাপনত এইবোৰ আখৰ ব্যৱহাৰ হয়, তাৰ পৰা নমুনা গোটাই লব লাগে।)

(ক) কি ৰকমে আখৰ অলঙ্কৃত কৰা হৈছে।

(খ) কিমান ডাঙৰ।

(গ) "মাৰ্জিন" কিমান এৰিছে।

(ঘ) আখৰৰ আকাৰ কি ৰকম—ইত্যাদি লক্ষ্য কৰিব।

২। কেইটা আখৰ ব্যৱহাৰ কৰিব খুজিছে গণনা কৰিব।

৩। তল শ্ৰেণীত আখৰবোৰ কাগজৰ পৰা কাটিব, শিক্ষকে শিকাই দিব কেনেকৈ কাটিব লাগিব।

৪। আখৰবোৰ বহি বা কিতাপৰ চামৰাত লগাব নহলে ছবিৰ তলত লগাব।

৫। কাম পৰিষ্কাৰ হব লাগিব।

আঙুলীৰে ৰং লগোৱা—অলপমান ময়দা লৈ পানীত মিহলাই সিজাই ঘন কৰি লব লাগে। তাতে ৰং মিহলাই দি কাগজৰ ওপৰত সেই ৰঙিন আঠাখিনি সানি লৈ তাৰ ওপৰত আঙুলীৰে নানাৰকমৰ ছবি, নক্চা ইত্যাদি আঁকিব পাৰি।

এঙ্গাৰৰ গুৰিৰে কৰা কাম—কোমল কোমল চাই এঙ্গাৰ অলপমান গোটাই ভালকৈ গুৰি কৰি লব লাগে। এই এঙ্গাৰৰ গুৰিখিনি এখন পাতল কটাকানিত অলপ ঢিলাকৈ এটা সৰু টোপোলা বান্ধি লব লাগে। এখন কাগজৰ ওপৰত এই টোপোলাটোৰে নানাৰকম ছবি আঁকিব পাৰি।

গোটেই কাগজখনৰ ওপৰত পাতলকৈ এঙ্গাৰৰ গুৰি লগাই লৈ ৰবৰেৰে মচি মচিও ছবি উলিয়াব পাৰি। পেনচিলৰ গুৰিৰেও এই কামটো কৰিব পাৰি।

কাগজ কাটি লগোৱা—বং বিৰঙৰ কাগজেৰে নানা আকাৰৰ সৰু সৰু টুকুৰা কাটি লব লাগে। কাগজৰ ওপৰত আঠা লগাই লৈ তাৰ ওপৰত এই কাগজৰ টুকুৰা লগাই নানাৰকমৰ ডিজাইন আৰু দৃশ্য কৰিব পাৰি।

কাগজেৰে মডেল কৰা—কাগজ পানীত তিয়াই কোমলাই লৈ তাৰেও সৰু সৰু বস্তু গঢ়িব পাৰি।

ছাব মৰা——কাঠৰ বা আলুগুটি, কাঁক বা অমৃতাৰ পাতৰ ঠাৰি ইত্যাদিৰ সাঁচ ৰঙত জুবুৰিয়াই ছাব মাৰি নানা ৰকমৰ ডিজাইন কৰিব পাৰে।

দিয়াচলাইৰ কাঠি ৰঙত জুবুৰিয়াইও নানা আকাৰৰ ডিজাইন ছাব মাৰিব পাৰি।

কলম আৰু চিয়াহী-পেনচিলেৰে অকাৰ দৰে, গুধ মেঁৰীবোৰত কলমেৰেও "আউট লাইন" কৰি আঁকি তাত ৰং দি ছবি উলিয়াব পাৰি।

ডিজোৱেট—কলমেৰে আউট লাইন আঁকিলৈ ভিতৰ ফালৰ চিয়াহীৰে ঢাকি দিও ছবি আঁকিব পাৰি।

মাটিৰ কাম-সৰাই স্বভাৱতেই বোকা লৈ খেলিবলৈ ভাল পায়। বোকা সৰাৰ স্বাভাবিক খেলানা। সৰাই বোকা পিটিকিবলৈ এ বোকাৰে নানা ৰকমৰ বস্তু সাজিবলৈ ভাল পায়।

শিক্ষাত মাটিৰ কামৰ পৰা বহুত উচ্চ উদ্দেশ্য সাধিত হয়।

১। মাটিৰ কাম কৰোঁতে লৰাই বস্তু লক্ষ্য কৰিবলৈ শিকে। কাৰণ আচল বস্তুটোৰ গঢ়পিট ভালকৈ চাই নললে মাটিৰে সজা বস্তুৰ নিচিনা নহব।

২। হাতৰ মাংসপেশীবোৰৰ উন্নতিত সহায় কৰে।

৩। যি কাম কৰে সেই কামত মন দিবলৈ শিকে।

৪। সকলো বস্তুৰ গঢ়ৰ শোভা দেখিবলৈ শিকে।

সঁজুলি—

১। আলতীয়া মাটি।

মাটিৰ পৰা শিল, শিপা আদি গুচাই লৈ, পানী দি ভালকৈ পিটি লব লাগে। মাটিখিনি সদাই কোমলাই থব লাগে। অতি মাত্ৰায় কোমলালে বস্তু গঢ়িবলৈ টান হব। শিক্ষকে লৰাছোৱালীক কাম দিয়াৰ আগেয়ে চাই লব মাটি ঠিক নিয়মৰ হৈছে নে নাই।

২। পুৰণি শ্লেট বা ৯″×৯″ ইঞ্চি জোখৰ তক্তাৰ চটা এইবোৰৰ ওপৰত থোকা থৈ লৰাই কাম কৰিব।

৩। সৰু সৰু বাঁহৰ চটা, কটাৰী, পেনচিল ইত্যাদি বস্তু গঢ়োতে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। কিন্তু সৰহভাগ কাম কাম আঙুলীৰে কৰিব।

শিকোৱা পদ্ধতি—

১। ফল মূল, ঘৰত ব্যৱহাৰ কৰা নানা ৰকমৰ বস্তু

ইত্যাদি কৰোৱাবলৈ হলে, আচল বস্তুটো সকলোৱে দেখাকৈ থব লাগে। সম্ভৱ হলে প্ৰতিজন ছাত্ৰক এটা এটা নমুনাও দিব পাৰি।

২। গম কোৱাৰ পাছত মাটিৰ কাম কৰিবলৈ দিওঁতে লৰাক স্বাধীন ভাবে নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিয়া উচিত।

৩। লৰাই সজা বস্তুবোৰৰ আকৃতি যথেষ্ট ডাঙৰ হব লাগে।

৪। যদি এটা কাম এদিনত শেষ নহয় তেন্তে এডোখৰ তিতা কটাকানিৰে ঢাকি থলে পাছৰ দিনলৈকে বস্তুটো কোমল হৈ থাকিব।

৫। প্ৰয়োজন হলেহে শিক্ষকে সহায় দিব। কেতিয়াবা ফল কোপোলা কৰিবলৈ বা এলডা মাটিৰ পৰা এটা বস্তু কাটি উলিয়াবলৈ হলে শিক্ষকে দেখুৱাই দিব লগাত পৰে। লৰাই মাটি হাতত লোৱাৰ আগেয়ে শিক্ষকে দেখুৱাই দিব। তাৰ পাছত লৰাই নিজে কৰিব

৬। একেবাৰে সক লৰা-ছোৱালীক কি গঢ়িব লাগে কোৱা উচিত নহয়। সিহঁতে নিজে নিজৰ ইচ্ছামতে কাম কৰিব, কিন্তু অলপ পাছত সিহঁতে বিশেষ বিশেষ বস্তু সাজিবলৈ বিচাৰিব। তেতিয়া শিক্ষকে প্ৰয়োজনীয় সহায় দিব। নিজে কৰিলে লৰাই নিজৰ "ডিজাইন" বাচি লয়।

৭। লৰা-ছোৱালীয়ে সজা বস্তু শুকালে তাত "বাৰ্ণিচ"

বা বং দিবলৈ দিয়া উচিত। ডাঙৰ লৰা-ছোৱালীয়ে সজা বস্তুবোৰ গুকুৱাই পুৰিব লাগে।

কাগজ ভাঁজ কৰা আৰু কটা কাম— কাগজ ভাঁজ কৰা আৰু কটাৰ দ্বাৰাইও লৰাক নানা ৰকমৰ হাতৰ কাম কৰোৱাব পাৰি। ড্ৰইঙৰ লগত এই কামৰ ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ আছে। ইয়াৰ দ্বাৰাই লৰাৰ সতৰ্কতা আৰু লক্ষ্য কৰা শক্তিৰ উন্নতি হয়।

ৰঙীন কাগজ ভাঁজ কৰি বা কাটি নানা ৰকমৰ মনাকৰ্ষক বস্তু সাজি লৰাই বহুত আনন্দ পাব পাৰে। সাধাৰণ ৰঙীন কাগজ বা মাটি ৰবনীয়া কাগজ আৰু ফুলস্কেপ কাগজ, এনেকি পুৰণি কাগজো এই কামত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

এই কামত দক্ষ হৈ উঠিলে কাৰ্ডবোৰ্ড ব্যৱহাৰ কৰি নানা ৰকমৰ বস্তু সাজিব পাৰে।

কাগজ ভাঁজ কৰা ক্লাচত শিক্ষকে দিয়া আদেশবোৰ লৰাই ধৰকৈ আৰু নিৰ্ভুলে কামত পৰিণত কৰিব পাৰিব লাগে।

ওপৰত উল্লেখ কৰা কামবোৰৰ বাহিৰেও চিলাই কাম, উলৰ কাম, নানা ৰকমৰ বোৱা কাম, মিস্ত্ৰী কাম ইত্যাদি বহুত ৰকমৰ হাতৰ কাম স্কুলত শিকাব পাৰি।

১৭। বানান

স্কুলত বানান শিকোৱাৰ উদ্দেশ্য—

সবাই লিখি নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰোঁতে শব্দবোৰৰ আখৰবোৰ ক্ৰমান্বয়ে কোনটোৰ পাছত কোনটো আছে তাক যেন জানে।

বানানৰ উপকাৰিতা লিখা কামতহে। তল শ্ৰেণীত মুখেৰে বানান কৰিবলৈ দিয়া হয়, কিন্তু সিও কেৱল লিখা কামৰ সময়ৰ নিমিত্তেহে। মৌখিক বানানে শ্ৰৱণ স্মৃতি আৰু মাংসপেশীয় স্মৃতিৰ সহায় কৰে। অৰ্থাৎ লিখিবৰ সময়ত শব্দবোৰৰ গঠন মানস চকুৰে দেখা পোৱাত শ্ৰৱণ আৰু মাংসপেশীয় স্মৃতিয়ে সহায় দিব।

কি বানান শিকাব লাগে

১। ক) লিখা কামত যি যি শব্দৰ দৰকাৰ হয় (সেই শ্ৰেণীত)

(খ) পঢ়াৰ সময়ত বিশেষ শব্দ চিনি পোৱা উচিত

(গ) যিবোৰ শব্দৰ উচ্চাৰণ শিকিব লাগে এই শব্দবোৰ বাচিলৈ লিষ্টি দিব লাগে।

২। যিবোৰ শব্দৰ বানান লৰা-ছোৱালীয়ে ভুল কৰে, দৈনিক লিষ্টিত কেৱল সেই বোৰহে দিব লাগে। অৰ্থাৎ যিবোৰ শব্দৰ বানান ভুল নকৰে সেইবোৰ টান শব্দ হলেও লিষ্টিত দিব নেলাগে।

টান শব্দবোৰৰ কঠিন অংশবোৰ ফালে বিশেষকৈ মন কৰাব লাগে। যেতিয়ালৈকে সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভুলে লিখিব নোৱাৰে তেতিয়ালৈকে শিকিব।

যিবোৰ শব্দ সৰহকৈ ব্যৱহাৰ নহয়, সেইবোৰৰ বানান নেপাহৰিবৰ নিমিত্তে মাজে সময়ে পুনৰালোচনা কৰি থাকিব লাগে।

৩। যথেষ্ট শব্দৰ বানান জানিবৰ নিমিত্তে বয়স বঢ়াৰ লগে লগে লৰা-ছোৱালীয়ে অভিধানত শব্দৰ উচ্চাৰণ আৰু অৰ্থ চাবলৈ শিকিব লাগে।

৪ সাহিত্য কিতাপৰ বাহিৰে, ভূগোল বুৰঞ্জী আদিত লৰাই চিনিপোৱা শব্দ দেখা পালে, সেই শব্দ কি ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ আৰু কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে লৰাক মন কৰাব লাগে।

বানানৰ কাম শিক্ষা প্ৰণালী।

১। শিক্ষকে লৰা-ছোৱালীক পঢ়া কিতাপ মেলি লবলৈ দি পঢ়া পাঠটোৰ শব্দবোৰ ভেঙৰ পাছে পাছে শব্দটৈকে

উচ্চাৰণ কৰিবলৈ দিব। উচ্চাৰণ কৰোতে শব্দবোৰৰ কালে ভালকৈ মনদি চাবলৈ কব। যি যি শব্দ লৰাই ভুলকৈ উচ্চাৰণ কৰাৰ সম্ভাৱনা আছে সেই শব্দবোৰ এজন এজনকৈ উচ্চাৰণ কৰিবলৈ দিব লাগে।

২। লৰা-ছোৱালীক এই শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ কৰি বাক্য কৰলৈ দিব। প্ৰয়োজন হলে শিক্ষকে নিজে বাক্যৰ দ্বাৰা শব্দৰ অৰ্থ বুজাই দিব।

৩। শিক্ষকে বোৰ্ডত শব্দবোৰ এটা এটাকৈ লিখিব আৰু ছাত্ৰবিলাকে সেই সময়ত তেওঁৰ হাতৰ গতি লক্ষ্য কৰিব। এই কামটো বিশেষকৈ তল শ্ৰেণীবোৰত নিতান্ত প্ৰয়োজন। সকলো শ্ৰেণীতেই শিক্ষকে এটা শব্দ অকলে বোৰ্ডত লিখিব।

৪। লৰাই কিতাপত ছপোৱা শব্দ চাই লব। তাৰ পাছত নিজে লিখিব, তাৰ পাছত শিক্ষকে বোৰ্ডত লিখাৰ লগত নিজে বহিত লিখা তুলনা কৰি চাব।

বানানৰ নিমিত্তে দিয়া প্ৰতি শব্দৰ নিমিত্তে এই চাৰিটা খাপ ব্যৱহাৰ হব লাগে। প্ৰতিদিন দুটা তিনটা বানান দিব লাগে।

বানান অধ্যয়ন প্ৰণালী (ছাত্ৰৰ নিমিত্তে)—

১। শব্দটোৰ কালে চোৱা, আৰু নিজে নিজে স্পষ্টকৈ উচ্চাৰণ কৰা। উচ্চাৰণ কৰোতে শব্দটোৰ কালে ভালকৈ চাবা।

২। কিতাপ বন্ধ কৰি ভাবি চোৱা শব্দটো দেখিবলৈ

কেনেকুৱা আছিল।

৩। কিতাপ আকৌ মেলি চোৱা, তুমি যেনেকুৱা বুলি ভাবিছিলা শব্দটো দেখিবলৈ ঠিক তেনেকুৱা নে?

৪। শব্দবোৰ আকৌ উচ্চাৰণ কৰা আৰু আখৰবোৰৰ ফালে মন কৰা আৰু নিজে নিজে কোৱা।

৫। কিতাপ বন্ধ কৰি শব্দটো উচ্চাৰণ কৰা আৰু আখৰবোৰ নিজে নিজে কোৱা।

৬। ঠিককৈ কৈছিলানে নাই কিতাপ মেলি চোৱা

৭। শব্দটো ভালকৈ জানিলা বুলি ভাবিলে তুমি কাগজত শব্দটো লিখা তাৰ পাছত কিতাপত থকা বানানৰ লগত তুলনা কৰা। একে দৰে আৰু দুবাৰ লিখিবা। প্ৰতিবাৰ লিখাৰ পাছত কিতাপৰ লগত মিলাই চাবা। যদি তিনিওবাৰ নিৰ্ভুল হয় তেন্তে তাৰ পাছৰ শব্দটো শিকিবা।

বানান লিখিবলৈ শিক্ষা প্ৰণালী—

প্ৰথমদিন বানানৰ কাম দিয়া হব, দ্বিতীয়দিন শিকিবও লিখিবও আৰু তৃতীয়দিন কেৱল লিখিব—এই প্ৰণালীৰে বানান দিলে বেয়া নহয়। তৃতীয়দিনা প্ৰায় সকলো পৰাই শব্দবোৰ লিখিবলৈ পাৰিব, কাৰণ শিকিবলৈ দিয়া শব্দৰ সংখ্যা সৰহ নাছিল। আমাৰ সাধাৰণ দৈনিক লিখা কামতো আমি মনৰ পৰা বানান লিখোঁ।

মাজে মাজে বৈ যোৱা বানানবোৰো লিখিব। কিন্তু

এইবোৰ হলে মুখস্থৰ পৰা লিখিব নোৱাৰে।

যি শব্দবোৰৰ বানান শিকে সেইবোৰ ৰচনাত, চিঠিপত্ৰত আৰু ৰিপোৰ্ট ইত্যাদিত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈকো শিকিব। বহুত লৰা-ছোৱালীয়ে বানানৰ সময়ত বানান পাৰে কিন্তু এই একে শব্দবোৰৰ বানান ৰচনাত ভুল কৰে। সেই কাৰণে, সাধাৰণ শব্দবোৰৰ বানান লৰাই এনেকৈ জনা উচিত যে লিখোঁতে চিন্তা নকৰাকৈয়েই শুদ্ধকৈ লিখিবলৈ পাৰিব। যথেষ্ট পুনৰালোচনা হলেহে এনেকৈ বানান জনা সম্ভৱ হয়।

২০। প্ৰকৃতি পাঠ

স্কুলত প্ৰকৃতি পাঠ শিকোৱাৰ উদ্দেশ্য—

১। প্ৰকৃতিৰ লগত লৰা এনে দৰে পৰিচিত হ'ব যে প্ৰকৃতিৰ পৰা নতুন উৎসাহ, নতুন উদ্‌গনি পাব আৰু প্ৰকৃতিক ভাল পাব।

২। চাৰিওফালে যিবোৰ সাধাৰণ বস্তু আছে সেইবোৰেও যে বিস্ময়জনক অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে তাকে দেখিবলৈ চকু মুকলি হ'ব। এইবোৰ বস্তুক মৰম কৰিবলৈ শিকিব।

৩। লৰাই জ্ঞান পাবৰ নিমিত্তে শৃংখলাবে ভাবিবলৈ আৰু অনুসন্ধান কৰিবলৈ অভ্যাস কৰিব।

প্ৰকৃতি পাঠত লৰাৰ পৰ্য্যবেক্ষণ শক্তিৰ অনুশীলনৰ যথেষ্ট সুযোগ দিয়া হয় আৰু লৰাৰ কৌতূহল জাগ্ৰত কৰা হয়। বিচাৰ শক্তিৰ অনুশীলনৰো সুযোগ যথেষ্ট দিয়া হয়।

শিক্ষা পদ্ধতি—

প্ৰকৃতি পাঠৰ নিমিত্তে কেৱল সাধাৰণ বস্তু ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে, কাৰণ প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে লৰাই নিজে লক্ষ [illegible]

শিকিব, আৰু যি বস্তু লৰাই লক্ষ্য কৰিব পাৰে সেই বিষয়-বোৰহে আলোচনা কৰিব লাগে। সম্ভৱমতে প্ৰত্যেক ছাত্ৰৰ নিমিত্তে এটা এটা বস্তু দিব লাগে। নহলে বস্তুটো প্ৰতিজন ছাত্ৰই লক্ষ্য কৰিব পৰা বস্তু হব লাগে।

যদি পোক পৰুৱা, গছ ইত্যাদিৰ বিষয় শিকোৱা হয় তেন্তে এইবোৰ বস্তু বিচাৰি, লৰাই নিজে গৈ, এই বস্তুবোৰৰ স্বাভাবিক বাসস্থানত থকা অৱস্থান লক্ষ্য কৰিব লাগে। প্ৰকৃতিপাঠ এনেকৈ শিকালে লৰাৰ মন স্বভাৱতেই আকৰ্ষিত হয়, আৰু উৎসাহো বাঢ়ে। এই উদ্দেশ্যে মাজে সময়ে লৰা-বোৱালীক পথাৰত ফুৰিবলৈ নিব লাগে। এই দৰে ফুৰিবলৈ যাওঁতে বিশেষ কি কি বিষয়ে লক্ষ্য কৰিব লাগে, লৰাক আগৰ পৰা কৈ দিয়া উচিত।

কেৱল জ্ঞান দিয়াই প্ৰকৃতি পাঠৰ উদ্দেশ্য নহয়, সেই কাৰণে শিকিবলগীয়া বস্তুটোৰ বিষয়ে সকলো কথা কৈ দিব নেলাগে। নানাৰকমে প্ৰশ্ন সুধি লৰাৰ অনুসন্ধান কৰিবৰ ইচ্ছা জগাই দিলে জানিবলগীয়া কথাবোৰ লৰাই নিজে নিজেই আৱিষ্কাৰ কৰি শিকিব। লৰাই নিজে প্ৰশ্ন নুসুধিলে শিক্ষকে অযাচিতভাৱে কোনো বিষয়ে কৈ দিব নেলাগে।

খাৰি কৰা, জন্তু পোহা ইত্যাদিৰ পৰা বহুত বহুমূলীয়া প্ৰকৃতি বিষয়ক জ্ঞান লৰাই লাভ কৰিব পাৰে। সেই কাৰণে খাৰি কৰা আৰু জন্তু পোহা স্কুলৰ কামৰ এটা অংশ হব লাগে। জন্তু পোহাত কেৱল গৰু বা ছাগলী বা

হাঁহ, পাৰ ইত্যাদি ঘৰচীয়া জন্তু পুহিব আৰু সেইবোৰৰ যত্ন আৰু তত্ত্বাৱধান লব। বনৰীয়া চৰাই বা পহাপছু আদি পোহা উচিত নহয় কাৰণ সিহঁত হাবিত স্বাধীন কিন্তু মানুহে পুহিলে সজাত বন্ধ কৰি ৰাখিব লগাত পৰে। সজাত এইবোৰ প্ৰাণী ৰখা বৰ নিষ্ঠুৰতাৰ কাম।

লৰাই পোহনীয়া জন্তুবোৰৰ গৰাল নিজে সাজিব। এই খিনি হাতৰ কামৰ লগত যাব।

যিবোৰ প্ৰাণী পোহা হৈছে সেইবোৰৰ প্ৰকৃতি আৰু বাঢ়ন ইত্যাদি লৰাই নিজে লক্ষ্য কৰি ৰহিত দিনে দিনে নহলে বিশেষ বিশেষ পৰিবৰ্ত্তনবোৰ তাৰিখেৰে সৈতে লিখি ৰাখিব।

উদ্ভিদবিজ্ঞান শিকাৰ সময়ত পাত ফুল আদিৰ নমুনা গোটাই ৰহিত লগাব পাৰে। ফল আৰু গুটিও গোটাই তাৰ তালিকা লিখিব আৰু নমুনা আঁকিব।

সূৰ্য্যোদয়, সূৰ্য্যাস্ত, ঋতু পৰিবৰ্ত্তন, বতাহৰ গতি, ৰ'দৰ তাপ, বৃষ্টিপাত, দিক নিৰ্ণয় ইত্যাদি প্ৰকৃতিৰ ঘটনাবোৰ লৰাই নিজে লক্ষ্য কৰি ৰহিত নহলে চাৰ্টত লিখি থব। এই দৰে লৰাই বহুত জ্ঞান নিজেই আবিষ্কাৰ কৰি লব পাৰে।

বস্তু গোটোৱা, বস্তু সজা, বস্তু আবিষ্কাৰ কৰা, কাম কৰা, কৌতুহল, খেলা, অনুকৰণ এই সকলো সহজাত সংস্কাৰ প্ৰকৃতি পাঠত ব্যৱহৃত হয়। যদি প্ৰকৃতি পাঠ লৰাৰ

প্ৰিয় বিষয় হৈ উঠিব নোৱাৰে তেন্তে শিক্ষা প্ৰণালীৰ কিবা দোষ আছে বুলি জানিব লাগিব।

যি বিষয়ে আলোচনা কৰিবৰ নিমিত্তে হাতত লোৱা হয় তাৰ সম্বন্ধে যদি কিবা ভাল ৰচনা বা পত্ত (সেই শ্ৰেণীৰ লৰাৰ পঢ়াৰ উপযুক্ত) কৰবাত থাকে তেন্তে তাকো পঢ়ি শুনাই বা লৰাক পঢ়িবলৈ দি, সেই বিষয়ৰ প্ৰতি অনুৰাগ বঢ়াব পাৰি।

প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে শিক্ষা প্ৰায় প্ৰতিদিন অলপ নহলে অলপ হবই লাগে। বাহিৰত খেলোঁতে, ফুৰোঁতে প্ৰকৃতিৰ বস্তুবোৰ লক্ষ্য কৰি তাৰ বিষয়ে অলপ আলোচনা কৰিব লাগে।

প্ৰকৃতি পাঠৰ আৰম্ভণতে লৰা-ছোৱালীৰ মনত আলোচনা কৰিবলগীয়া বস্তুটোৰ সম্বন্ধে কৌতুহল জন্মাব লাগে।

বহু আবিষ্কাৰ কৰোঁতে লৰাই নিজে নিজৰ বুদ্ধি ব্যৱহাৰ কৰিব।

সঁজুলি—আলোচনাৰ বিষয়টো স্বাভাবিক অৱস্থাত থাকোতে দেখা হে প্ৰকৃতিৰ পাঠৰ নিমিত্তে ভাল কিন্তু অনেক সময়ত বস্তুটো তুলনৈ আনি ঘৰৰ ভিতৰত তাৰ বিষয়ে শিকাব লগা হয়। এনেকুৱা অৱস্থাত পৰিলে—

১। বস্তুৰ নমুনা তালৈকে বাচি আনিব লাগে।

২। সম্ভৱ হলে প্ৰত্যেক ছাত্ৰৰ হাতত এটা এটা নমুনা দিব লাগে।

৩। প্ৰকৃত বস্তু পোৱা নগলেহে ছবি ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।

৪। যিমানদূৰ সম্ভৱ প্ৰকৃত বস্তু দিব লাগে।

৫। নমুনাৰ কোন অংশটো লক্ষ্য কৰিব লাগে কৈ দিব লাগে।

৬। ছবি বা ড্ৰইং ব্যৱহাৰ কৰিব লগাত পৰিলে সেই ছবি বা ড্ৰইং সকলোৱে দেখা পোৱা হব লাগে আৰু সৰল হব লাগে। বিশেষকৈ যি অংশবোৰৰ বিষয় আলোচনা হব সেইবোৰ স্পষ্টকৈ দেখা যাব লাগে।

লৰা-ছোৱালীয়ে নমুনাবোৰৰ যত্ন লবলৈ শিকিব লাগে। ফুল, ডাল, পাত ইত্যাদি আনিলে সেইবোৰ কোনো এটা পাত্ৰত পানী দি ভালকৈ তিয়াই ৰাখিব। এই উদ্দেশ্য প্ৰতি কোঠালীত, গ্লাচ বা সৰু টেকেলি ৰাখিব পাৰি।

কিবা বস্তু ভাঙি বা কাটি কুটি চাবলগীয়া হলে সদাই ডেস্কৰ ওপৰত পাত বা কাগজ পাৰি তাৰ ওপৰতহে কাম কৰিবলৈ অভ্যাস কৰোৱাব লাগে।

প্ৰকৃতি পাঠ হৈ গলে পেলাই দিবলগীয়া বস্তুবোৰ গোটাই পেলাই দি কোঠালী একেবাৰে চাফা কৰিবলৈ শিকিব।

২১। ভূগোল আৰু বুৰঞ্জী

ভূগোল আৰু বুৰঞ্জী শিকাৰ পৰা মানুহ ভাল 'নগৰীয়া' বা Citizen হ'ব পাৰিব লাগে। ভাল নগৰীয়া বুলিলে আইন মানি চলা, ভোট দিয়া, ধাৰ মৰা, সমাজে নিজৰ উন্নতিৰ নিমিত্তে যিবোৰ কাম কৰে সেইবোৰত যোগ দিয়া, শিক্ষা বিস্তাৰত সহায় দিয়া ইত্যাদি বুজায়।

(ক) ইয়াৰ বাহিৰেও এই বিষয়বোৰ পঢ়িলে বা শিকিলে ভ্ৰমনত, নানা ৰকমৰ বস্তু কিনা বেচাত, আন ঠাইলৈ থাকিবলৈ যোৱা কামত আৰু আন সমাজৰ লগত মিলা কামত সহায় হয়।

(খ) বেলেগ বেলেগ ব্যৱসায় আৰু কামবোৰৰ পৰস্পৰৰ সম্বন্ধ বুজে আৰু এইবোৰৰ লগত আধুনিক জীৱনৰ সম্বন্ধ দেখে।

(গ) শিক্ষা জগতত, সমাজত, ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত আৰু অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত যি শিক্ষা সমাজে বাঞ্চনীয় বুলি ভাবে সেই শিক্ষাবোৰ পায়।

বিশেষ উদ্দেশ্য—

(১) প্ৰকৃত ঘটনা সম্বন্ধীয় (fact) প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ সমৰ্থ কৰা। (এই উত্তৰবোৰ লৰাই ঘৰত যুগুত কৰি আনিব পাৰে।)

(২) (Thought questions) ভাব প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ সমৰ্থ কৰা। এই প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ দিবৰ নিমিত্তে লৰাই আগৰ পৰা যুগুত হৈ আহিব নোৱাৰে। প্ৰশ্ন পোৱাৰ পাছত নিজৰ বুদ্ধি ব্যৱহাৰ কৰি ভাবি চিন্তিহে উত্তৰ দিব পাৰে। নিজৰ বুদ্ধি খটাবলৈ শিকোৱাই এই প্ৰশ্নবোৰৰ উদ্দেশ্য। এই প্ৰশ্নবোৰ ধৰা বন্ধা প্ৰশ্ন হব নেলাগে। দেশত বা সমাজত যেতিয়া যিবোৰ সমস্যা ওলায়, তেতিয়া তাৰ লগত খটোৱাই প্ৰশ্ন কৰিব লাগে।

(৩) দ্বীপ, যোজক, মালভূমি, সভ্য, ৰাজ্য, ৰাজহ, এক-চেতীয়া, কৰ, ইত্যাদি পৰিভাষাৰ শব্দবোৰ বুজিবলৈ সমৰ্থ কৰা।

(৪) লৰা-ছোৱালীক সমাজ ভক্ত, দেশভক্ত, উদাৰ ও সবল চিতীয়া, সহানুভূতিপূৰ্ণ আৰু ভাল বিচাৰ শক্তিৰ দ্বাৰা চালিত মানুহ হবলৈ সমৰ্থ কৰা।

কিছুমান গুণ আৰু শক্তি লাভ কৰোৱাই এই বিষয়বোৰ শিকোৱাৰ খাই উদ্দেশ্য।

২২। ভূগোল

পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ লগত মানুহৰ যি সম্বন্ধ আছে, সেই পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ প্ৰভাৱ, আৰু সেইবোৰ সালসলনি কৰাত মানুহৰ শক্তি ইত্যাদিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাকেই ভূগোল বোলে। যেনে—

১। বতৰ আৰু মাটি চাইহে মানুহে খেতি কৰে।

২। সদাগৰে বেহাবেপাৰ কৰোঁতে, কোন দেশত কি কি বস্তু পোৱা যায়, কোন দেশৰ পৰা, কি উপায়েৰে বস্তু আনি ক'ত বেপাৰ কৰিলে লাভ হব ইত্যাদি ভালকৈ আলোচনা কৰিহে কামত হাত দিয়ে।

৩। স্বাস্থ্যলাভৰ নিমিত্তে বায়ু পৰিবৰ্ত্তন কৰিব লাগিলে, মানুহে বিবেচনা কৰে, ক'ৰ জলবায়ু কেনেকুৱা আৰু ক'লৈ গলে স্বাস্থ্যলাভ সোনকালে হব।

ওপৰত দিয়া উদাহৰণবোৰত দেখা গৈছে, মানুহে পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থা চাই নিজৰ কাম চলাব লগাত পৰে। কোনো কোনো সময়ত মানুহে পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থা সলাবও পাৰে

যেনে—

১। খাল খান্দি পানী আনি মৰুভূমিতো খেতি কৰিব পাৰে।

২। নগৰ স্থাপন কৰি, ৰেলৰ আলি তুলি দৃশ্য সলাব পাৰে।

উদ্দেশ্য।

১। জ্ঞান সম্বন্ধীয়—

(ক) আয়, ব্যয় অৰ্থনীতিত পৃথিবীৰ বেলেগ বেলেগ অঞ্চলৰ পৰস্পৰ নিৰ্ভৰতা বুজিবলৈ হলে যিবোৰ ভৌগলিক মূলনীতি বুজা প্ৰয়োজন, সেইবোৰ বুজিবলৈ সমৰ্থ কৰা।

(খ) দেশ বিদেশৰ মানুহৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ আৰু ব্যৱসায় বৃত্তিৰ কথা জানিবলৈ হলে যিবোৰ ভৌগলিক বিষয় জনা উচিত সেইবোৰ জানিবলৈ সমৰ্থ কৰা।

২। অভ্যাস আৰু দক্ষতা সম্বন্ধীয়—

(ক) কাৰণ আৰু ফলৰ মাজত সম্বন্ধ দেখা শক্তিৰ পূৰ্ণ বিকাশ কৰিবলৈ সহায় কৰা।

(খ) ভূগোল সম্বন্ধীয় প্ৰবন্ধাদি পঢ়িবলৈ অভ্যাস কৰোৱা।

(গ) ভৌগলিক শব্দ আৰু ভাষা চিনি পাবলৈ আৰু বুজি পাবলৈ দক্ষ কৰোৱা।

(ঘ) মানচিত্ৰ, ছবি, নিৰ্ঘণ্ট, সংখ্যাতালিকা ইত্যাদি ব্যৱহাৰত দক্ষ কৰোৱা।

(ঙ) দৈনিক জীৱনত ভৌগলিক জ্ঞান ব্যৱহাৰ কৰাত দক্ষ কৰোৱা।

(চ) দেশৰ যিবোৰ প্ৰাকৃতিক ধন-সম্পত্তি আছে সেইবোৰৰ উন্নতিৰ আৰু ব্যৱহাৰৰ আশা কৰিবলৈ শিকোৱা।

(ছ) প্ৰয়োজন আৰু ইচ্ছামতে নিজৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক ভৌগলিক অৱস্থা পৰিবৰ্ত্তনত মানুহৰ শক্তি যে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে তাকে শিকোৱা।

৩। মনৰ ধাউতি, অনুৰাগ আৰু গুণ সম্বন্ধীয়—

(ক) বেলেগ বেলেগ জাতিক বুজা কামত দক্ষ কৰোৱা।

(খ) আন জাতিৰ উন্নতিৰ মূল্য বুজিবলৈ দক্ষ কৰোৱা।

(গ) যাত্ৰাৰ সময়ত, প্ৰকৃতিত ও আন আন কামত ভৌগলিক বিষয়ৰ প্ৰতি স্থায়ী অনুৰাগ জন্মোৱা আৰু তাৰ পৰা আনন্দ লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ কৰোৱা।

(ঘ) পৰীক্ষা কৰিহে সিদ্ধান্ত কৰিবলৈ, আনৰ মতত উদাৰ হবলৈ আৰু কৌতুহল দেখুৱাবলৈ শিকোৱা।

(ঙ) অভিজ্ঞতা বঢ়োৱা আৰু নানা দেশৰ কথা জনাৰ নিমিত্তে উচিত ৰকমে বিচাৰ কৰিবলৈ সক্ষম কৰোৱা।

প্ৰাকৃতিক ভূগোল—

১। চন্দ্ৰ, সূৰ্য্য, নক্ষত্ৰ লক্ষ্য কৰে। পৃথিবীৰ গতি, দিনও ৰাতি, ঋতু পৰিবৰ্ত্তন, অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমা ইত্যাদি শিকে।

এইবোৰ শিকাবৰ নিমিত্তে ভাল গ্লোব থকা দৰকাৰ। দিন আৰু ৰাতি বুজোৱাৰ সময়ত এটা গ্লোব ভিতৰত ৰাখি, এখন আর্চি ৰ'দলৈ নি সেই আর্চিত্ পৰা ৰ'দৰ প্ৰতিবিম্ব ভিতৰত থকা গ্লোবত পৰিবলৈ দিলে আৰু গ্লোবটো ঘূৰাই দিলে লৰা-ছোৱালীয়ে দিন ও ৰাতি কেনেকৈ হয় সহজে বুজিবলৈ পাৰিব।

ঋতু পৰিবৰ্ত্তন শিকাওঁতে এটা গ্লোব আৰু এটা চাকি লৈ শিকাব পাৰি। গ্লোবটো পৃথিবী আৰু চাকিটো সূৰ্য্য। গ্লোবৰ যি অংশ চাকিৰ বেচি ওচৰ সেই অংশে বেচি তাপ পায় একে দৰে পৃথিবীৰ যি অংশে সূৰ্য্যৰ তাপ বেচিকৈ পায় সেই অংশ বেচি গৰম হয়।

অক্ষৰেখা ও দ্ৰাঘিমা:—

লৰাই নিজে কৰি বুজিব যে এখন কাগজ বা এখন বোর্ডত যেয়ে সেয়ে এঠাইত এটা বিন্দু দি, কত আছে বৰ্ণনা কৰিবলৈ খুজিলে কামটো টান হয় কিন্তু যদি কিছুমান আর্চ দীঘে দীঘে পৰা যায় তেন্তে সোঁ বা বাওঁ হাতৰ কালে কোনডাল ৰেখাৰ ওপৰত সেই বিন্দুটো আছে কৈ দিলে, বিন্দুটো বিচাৰি পাবলৈ সিমান টান নহয়। যদি কিছুমান আর্চ পথালিয়েও পৰা যায়, তাৰ পাছত দীঘে পৰা কোনডাল আর্চ আৰু পথালীয়ে পৰা কোনডাল আর্চৰ ওপৰত সেই বিন্দুটো আছে, কৈ দিলেই অতি সহজে ঠাই বিচাৰি পাব পাৰি। মেপত থকা ঠাইবোৰ বিচাৰিবলৈ হলেও

এ.ক 'নয়ম খাটে। তাৰ পাছত কোনবোৰ দ্ৰাঘিমা আৰু কোনবোৰ অক্ষৰেখা বুজাই দিব পাৰি।

জলবায়ু।

সাধাৰণ বতৰকে জলবায়ু বোলে। মানুহৰ আহাৰত, পোচাকত, ঘৰ সজাত আৰু ব্যৱসায়ত জলবায়ুৰ যথেষ্ট প্ৰভাৱ আছে। জলবায়ু চাই মানুহ পৰিশ্ৰমী নহলে এলেহুৱা হয়।

জলবায়ু অনুসাৰে উদ্ভিদ জন্মে, সেই অনুসাৰে মানুহে শস্যৰ খেতি কৰে, সেই অনুসাৰে আহাৰ হয়। গৰম দেশৰ মানুহৰ কাপোৰ আৰু শীত প্ৰধান দেশৰ মানুহৰ কাপোৰ একে ধৰণৰ নহয়। গৰম দেশৰ ঘৰ আৰু শীত প্ৰধান দেশৰ ঘৰ একে ধৰণৰ নহয়।

জলবায়ু বুলিলে বিশেষ তিনিটা বস্তু বুজায়—

১। বৃষ্টিপাত।

২। তাপ।

৩। বায়ুৰ চাপ।

এইবোৰ বুজিবৰ নিমিত্তে লৰা-ছোৱালীয়ে নিজে তাপ নিৰ্ণয় যন্ত্ৰ, বায়ুৰ চাপ নিৰ্ণয় যন্ত্ৰ আৰু বৰষুণ জোখা যন্ত্ৰ লক্ষ্য কৰিব।

গোটেই পৃথিৱীৰ জলবায়ু লক্ষ্য কৰি দেখা যায় যে —

১। বিষুব ৰেখাৰ পৰা দূৰৈত থকা দেশবোৰ ঠাণ্ডা কাৰণ তাত সূৰ্য্যৰ ৰশ্মিৰ সংখ্যা কমকৈ পৰে।

২। ওখ ঠাইবোৰ ঠাণ্ডা আৰু চাপৰ ঠাইবোৰ গৰম। আমি যি তাপ অনুভৱ কৰোঁ সেই তাপ পৃথিৱীৰ তাপ। সূৰ্য্যৰ ৰশ্মিয়ে পৃথিৱী গৰম কৰে, সেই তাপ পৃথিৱীৰ পৰা প্ৰতিফলিত হোৱাত আমি তাপ অনুভৱ কৰোঁ।

৩। সাগৰৰ কিনাৰৰ ঠাইবোৰ অতি গৰম বা অতি ঠাণ্ডা নহয়। সাগৰৰ পানীৰ ওপৰেদি বৈ অহা বতাহে জলবায়ু মধ্যম কৰা কামত সহায় কৰে।

বায়ুৰ চাপ—সকলো বস্তু তাপ পালে বাঢ়ে। গৰম ঠাইৰ বায়ু সূৰ্য্যৰ তাপ পাই বাঢ়ে সেই কাৰণে পাতল হয়। শীতপ্ৰধান ঠাইবোৰৰ বায়ু ঘন আৰু গধুৰ। গ্ৰীষ্ম প্ৰধান দেশবোৰৰ বায়ু তপত হৈ পৰিমাণত বাঢ়ি পাতল হলে শীতপ্ৰধান দেশৰ ঘন আৰু গধুৰ বায়ু আহি সেই গৰম বতাহক ঠেলিয়াই ওপৰলৈ পঠাই তাৰ ঠাই লয়হি। ওপৰলৈ যোৱা গৰম বতাহ ঠাণ্ডা হৈ গধুৰ হয় আৰু শীতপ্ৰধান দেশলৈ বৈ গৈ, গ্ৰীষ্মপ্ৰধান দেশলৈ গুছি অহা বায়ুৱে খালি কৰা ঠাই লয়গৈ। এই দৰে অনৱৰত বায়ুৱে গ্ৰীষ্ম মণ্ডল আৰু হিম মণ্ডলৰ মাজত চলাচল হৈ আছে। নিজৰ ঠাইৰ বতাহৰ গতি লক্ষ্য কৰিব পাৰে।

বৰফুং—বতাহৰ ওপৰত বৰফুণ নিৰ্ভৰ কৰে। বতাহে লগত পনীয়া বাষ্প আনে, সেই পনীয়া বাষ্প চেঁচা হৈ জমি বৰফুণ হৈ মাটিত পৰে। যিবোৰ ঠাইত সাগৰৰ

পৰা অহা বতাহ মাৰে সেইবোৰ ঠাইত বৰষুণ হয়। পৰ্ব্বত থাকিলে তাত সাগৰৰ পৰা অহা বতাহে বাধা পায় আৰু বতাহত থকা পনীয়া বাষ্প বৰষুণ হৈ পৰে, পৰ্ব্বতৰ সিফালে বৰষুণ কম হয়। হিমালয় পৰ্ব্বতৰ দক্ষিণ ফালে বৰষুণ সৰহ পৰিমাণে হয় কিন্তু উত্তৰ ফালে তিব্বতত মৰু-ভূমি আছে। পৃথিবীৰ কোনো কোনো অঞ্চলত অতিবৃষ্টি আৰু কোনো কোনো অঞ্চল মৰুভূমি হোৱাৰ কাৰণ লৰা-ছোৱালীয়ে নিজে ভাবি উলিয়াব পৰাকৈ এই বিষয়টো শিকোৱা উচিত। এই বিষয় বুজাবৰ নিমিত্তে ভাল ভাল মেপ পোৱা যায়।

নিজৰ ঠাইৰ বৃষ্টিপাত লৰাই নিজে জুখিব পাৰে।

ভূগোল আৰু ভূতত্ত্ব—সমথল, পৰ্ব্বত, দ্বীপ ইত্যাদি কেনেকৈ সৃষ্টি হল? কোনো কোনো অঞ্চলত হ্ৰদ বেচিকৈ থকাৰ কাৰণ ইত্যাদি শিকোঁতে ভূতত্ব শিকা হয়।

স্কুলত ভূগোল শিকাওঁতে মন কৰিবলগীয়া বিষয়বোৰ।

১। কোনো কোনো শক্তিয়ে পৃথিবীৰ বাহিৰ ভাগৰ ওপৰত কাম কৰে, যেনে—নদী আৰু বতাহে মাটি ভাঙি নি আন ঠাইত থয়গৈ।

২। ভিতৰৰ শক্তিবোৰে পৃথিবীৰ বাহিৰ ভাগ পৰিবৰ্ত্তন কৰে, যেনে—পৰ্ব্বত আৰু উপত্যকা হোৱাৰ কাৰণ ভূমিকম্প, আগ্নেয়গিৰি ইত্যাদি।

৩। নানা ৰকমৰ শিল, মাটি, খনিজ দ্ৰব্য, মাটিৰ তলৰ পানী ইত্যাদিৰ বিষয়ে মন কৰিব।

কি কি খনিজ দ্ৰব্য কোন কোন ঠাইত পোৱা যায়, আৰু সেইবোৰ বস্তু সেই ঠাইবোৰত পোৱাৰ পৰা দেশৰ বা ঠাইখনৰ কি উপকাৰ হৈছে। যি ঠাইত সেইবোৰ খনিজ দ্ৰব্য পোৱা নেযায়, তাত কিহৰ অসুবিধা বা কেনেকৈ সেইবোৰ আন দেশৰ পৰা আনে। এই খনিজবোৰ কোন কোনটো মানুহৰ কি কি কামত লাগে ইত্যাদি শিকিব।

সাগৰৰ বিষয়ে শিকোঁতে মন কৰিব লাগে পৃথিৱীৰ কিমান অংশ পানীৰ তলত আছে। প্ৰধান সাগৰ আৰু মহা সাগৰবোৰৰ নাম আৰু অৱস্থান জানিব লাগে মানুহে নিজৰ নিমিত্তে সাগৰ ব্যৱহাৰ কৰে—

১। জাহাজ চলায়—এই সকলত প্ৰধান সাগৰ পথবোৰ আৰু সেই সাগৰ পথবোৰ কি কি অনা নিয়াত বিশেষৰে ব্যৱহাৰ হয় শিকিব।

২। মাছ ধৰে—পৃথিৱীৰ ঘাই ঘাই মাছ ধৰা ঠাইবোৰ ক'ত আছে শিকিব; সেই মাছ ধৰা ব্যৱসায়ৰ পৰা কি লাভ; কেনেকৈ ধৰাধৰি কৰে, ইত্যাদি শিকিব।

৩। সাগৰৰ পৰা বৰষুণ উৎপন্ন হয়। ইয়াৰ লগত মৌচুমী বায়ুৰ গতি আৰু Gulf stream আৰু ঠাণ্ডা সোঁত ইত্যাদিৰ গতি শিকিব।

ভূগোল আৰু উদ্ভিদ বিজ্ঞান।

কেনেকুৱা ঠাইত কি ৰকমৰ শস্য আৰু আন আন মূল্যবান উদ্ভিদ জন্মিব পাৰে মন কৰিব লাগে।

যেনে :—

ধানৰ খেতিৰ নিমিত্তে তাপ ৭০ ডিগ্ৰী বা তাৰ ওপৰত হব লাগে। বৃষ্টিপাত খেতিৰ সময়ত ৫ ইঞ্চিৰ ওপৰ হব লাগে আৰু পানী সৰকিব নোৱাৰা সাকৰা মাটিৰ প্ৰয়োজন। মৌচুমী বায়ু বোৱা দেশবোৰৰ নদীবোৰৰ উপত্যকা আৰু বদ্বীপবোৰত ধানৰ খেতি ভাল হয়।

ঘেঁহু বা গোমধানৰ খেতিৰ নিমিত্তে ঠাণ্ডা বতৰ, সামান্য বৃষ্টিপাত, শস্য পকিব পৰা সূৰ্য্যৰ তাপ, সাকৰা মাটি লাগে। ভাৰতৰ উত্তৰ পশ্চিম অঞ্চল আৰু নৰ্ম্মদা নদীৰ উপত্যকাত এই ধানৰ খেতি জাৰকালি কৰে। ইউৰোপ, উত্তৰ আমেৰিকা আৰু অষ্ট্ৰেলিয়াত গৰমৰ সময়ত ইয়াৰ খেতি হয়।

কুঁহিয়াৰৰ খেতিৰ নিমিত্তে জলবায়ু গৰম, যথেষ্ট বৃষ্টিপাত, বালিয়া বা পানী সৰকিব পৰা মাটি হব লাগে বৃষ্টিপাত অতি কমেও ৬০ ইঞ্চি হোৱা প্ৰয়োজন কিউবা, জাভা আৰু ভাৰতত সৰহকৈ কুঁহিয়াৰৰ খেতি হয়। ভাৰতৰ উৎপন্ন চেনিয়ে ভাৰতৰ চেনিৰ অভাৱ সম্পূৰ্ণ দূৰ নহয় সেই কাৰণে জাভাৰ পৰা চেনি আমদানি কৰা হয়।

বিট পালেঙ—চেনি উলিয়াবৰ নিমিত্তে ইয়াৰ খেতি কৰে। বালিয়া মাটি আৰু সামান্য বৃষ্টিপাত লাগে। তাপ ৬০ ডিগ্ৰীৰ ওপৰ উঠিব নেলাগে। উত্তৰ জাৰ্ম্মানীত ইয়াৰ খেতি ভাল হয়।

চাহৰ খেতিৰ নিমিত্তে সাৰুৱা, পানী ৰব নোৱাৰা মাটি, গৰম বায়ু আৰু বছৰি ১০০ ইঞ্চিৰ ওপৰ বা ১০০ ইঞ্চি বৃষ্টিপাত প্ৰয়োজন।

কপাহ—গৰম ঠাই, সামান্য বৰষুণ আৰু পানী ধৰি ৰাখিব পৰা মাটি হব লাগে। পশ্চিম ভাৰতৰ কলা মাটি কপাহৰ খেতিৰ নিমিত্তে ভাল। মিচৰ, উত্তৰ আমেৰিকাৰ দক্ষিণ অঞ্চল আৰু চীনদেশৰ কোনো কোনো অংশত কপাহ ভাল হয়।

মৰাপাট—গৰম ঠাই, সাৰুৱা আৰু পানী ধৰি ৰাখিব পৰা মাটি দৰকাৰ। মৰাপাটৰ খেতি কৰাৰ সময়ত তিনিমাহ বৰকৈ বৰষুণ দিয়া দৰকাৰ। তাৰ বাহিৰেও মৰাপাট পোতাবলৈ যথেষ্ট পানী খেতিৰ কাষতে পাব লাগে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উপত্যকা, বঙ্গৰ বদ্বীপ আৰু পূৰ্ব্ব বঙ্গত ভাল মৰাপাট হয়।

নাৰিকল—তাপ ৭০—৯০ ডিগ্ৰী, বৃষ্টিপাত ৪০ ইঞ্চি আৰু সাগৰৰ পাৰৰ বালিয়া মাটি নাৰিকলৰ নিমিত্তে উপযুক্ত।

ৰবৰ—গোটেই বছৰ গৰম আৰু প্ৰচুৰ বৃষ্টিপাত লাগে। বিষুৱ-ৰেখাৰ ওচৰৰ গ্ৰীষ্মপ্ৰধান দেশবোৰত ৰবৰ হয়।

কাফি—গ্ৰীষ্মমণ্ডলৰ ভিতৰৰ পৰ্ব্বতবোৰৰ গাৰে গাৰে হয়।
কোকো—আফ্ৰিকাত, বিষুৱৰেখাৰ ওচৰত বৰকৈ ৰ'দ নপৰা জেতুক ঠাইবোৰত হয়।

ভূগোল আৰু প্ৰাণীতত্ত্ব

ভূগোল শিকাওঁতে সৰহভাগ বনৰীয়া জন্তুবোৰৰ নাম মাথোন কৈ গলেও হয়। বিশেষ জন্তুৰ কিবা মূল্য আছে সেই-বোৰৰ বিষয় অলপ আলোচনা কৰিব পাৰি। যেনে—
হাতী—ইয়াৰ দাঁতৰ মূল্য আছে, তাৰ বাহিৰেও হাতীক মানুহে ভাৰবাহী জন্তুৰূপে ব্যৱহাৰ কৰে।

অসাধাৰণ জন্তুবিলাকৰ বিষয় অলপ কব লাগে, যেনে—কেঙেৰু, উট চৰাই, জিৰাফ ইত্যাদি।

মাছ মানুহৰ আহাৰ—এই মাছবোৰ ক'ত ক'ত ধৰে, কেনেকৈ দেশ বিদেশলৈ ৰপ্তানি কৰে। এই ব্যৱসায়ৰ পথা আৰু কেই ৰকমৰ ব্যৱসায় চলিব লগাত পৰে। ইত্যাদি আলোচনা কৰিব পাৰি।

মহ, মাহ ইত্যাদি বিশেষ পোকে মানুহৰ বা জন্তুৰ অনিষ্ট কৰে সেইবোৰৰ বিষয়ে জানিব লাগে।

মৌমাখি, লা পৰুৱা ইত্যাদি বিশেষ কীট পতঙ্গ মানুহৰ লাভ কৰে সেইবোৰৰ গুণ, বিশেষকৈ উল্লেখ কৰিব লাগে।

ঘৰচীয়া জন্তু মানুহৰ প্ৰধান উপকাৰী, সেই কাৰণে কোন দেশত কেনেকুৱা ঘৰচীয়া জন্তু পোহে আৰু কিয়

নিমিত্তে পোহে অলপ শিকিব।

জন্তুৰ সঁচ ভাল হলে যে জন্তুৰ পৰা উপকাৰো বাঢ়ে সেই বিষয়েও জনা উচিত।

মানুহ—ওপৰত উল্লেখ কৰা বিষয়বোৰৰ লগত মানুহৰ সম্বন্ধ কি তাকে বিশেষকৈ দেখুৱাব লাগে।

মানুহ পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ সম্পূৰ্ণ অধীন নহয়। কোনো কোনো সময়ত পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থা পৰিবৰ্তন কৰিব পাৰে। কোনো কোনো দেশৰ মানুহে দেশৰ প্ৰাকৃতিক ধনৰ উন্নতি কৰি চহকী হয়। যেনে ইংলেণ্ডে দেশৰ কয়লা ব্যৱহাৰ কৰি ধনী হৈছে। কোনো কোনো দেশত এইবোৰ ধন থাকিলেও তাৰ মানুহে তাৰ উন্নতি কৰিবলৈ নজানে। মানুহে নিজৰ বুদ্ধি ব্যৱহাৰ কৰি প্ৰাকৃতিক প্ৰতিবন্ধক জয় কৰিব পাৰে। যেনে—পানামা আৰু চুয়েজ খাল কাটি সাগৰৰ বাট চুটি কৰি লৈছে। কলৰেডো নদী বান্ধি ওচৰৰ মৰুভূমিক সাৰুৱা কৰিছে। দলং বনাই ডাঙৰ নদী পাৰ হবলৈ পাৰিছে।

নগৰ বা গাঁৱৰ অৱস্থান সম্পূৰ্ণকৈ ভৌগলিক অৱস্থাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। নদীৰ কিনাৰত তাৰ [illegible] অনেক বঙ সাৰুৱা মাটি আৰু উপযুক্ত জলবায়ুৰ [illegible] আহাৰ যোগাব পাৰে এনে ঠাইত মানুহে বসতি কৰে। কিন্তু বিভিন্ন ঠাইৰ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।

১। প্ৰণালী বা খালেৰে কিবা প্ৰতিবন্ধক জয় কৰিবৰ নিমিত্তে সাগৰৰ বাট লগ লগা ঠাইত নগৰ বহে। যেনে চিঙ্গাপুৰ, চৈয়দ বন্দৰ, এডেন বন্দৰ ইত্যাদি।

২। স্থলবাট আৰু জলবাটৰ সংযোগস্থলত নগৰ বহে।

(ক) এনেকুৱা ঠাইৰ ওচৰত ভাল পোতাশ্ৰয় হ'ব লাগে আৰু ওচৰৰ অঞ্চলবোৰ সাৰুৱা হ'ব লাগে। বোম্বাই এনেকুৱা নগৰ।

(খ) যোৱাৰভাটা হোৱা নদীৰ মোহনাৰ কিনাৰত নগৰ বহে। যেনে—লণ্ডন, হামবাৰ্গ, কলিকতা।

(গ) বদ্বীপৰ মূৰত। যেনে—কলিকতা, ৰেঙ্গুন।

(ঘ) বদ্বীপৰ ওচৰত কিন্তু বোকাৰ পৰা ৰক্ষা পোৱাকৈ অলপ আঁতৰত। যেনে—কৰাচী, আলেকজেণ্ড্ৰিয়া।

৩। কোনো প্ৰাকৃতিক প্ৰতিবন্ধক জয় কৰিবৰ নিমিত্তে য'ত স্থল পথবোৰৰ সংগম হয় তাত নগৰ বহে। যেনে—দিল্লী, পেচোৱাৰ।

৪। য'ত দুইখন নদীৰ উপত্যকা একে লগ হয়। যেনে—এলাহাবাদ।

৫। খনিৰ ওচৰত। যেনে—ডিব্ৰুচুকীয়া, জামচেদপুৰ, জোহান্সবাৰ্গ ইত্যাদি।

ভূগোলপাঠ শিকোতে ল'ৰাৰ কৌতূহল উদ্দিপনাৰ নিমিত্তে শিক্ষকে মাজে মাজে চিন্তা কৰি উত্তৰ দিব লগীয়া প্ৰশ্ন কৰিব। ইয়াৰ বাহিৰেও ল'ৰাৰ মনাকৰ্ষণ কৰিবৰ নিমিত্তে

আৰু ভূগোল সম্বন্ধে লৰাৰ স্মৰণ শক্তিৰ সহায় কৰিবৰ নিমিত্তে বহুত উপায় আছে। যেনে—

১। লেচন লোৱাৰ লগে লগে যাই যাই কথাবোৰ বোৰ্ডত লিখা। এইবোৰ লৰাই নিজৰ বহিতো লিখিব।

২। যি বিষয় শিকোৱা হৈছে সেই বিষয় স্পষ্ট ধাৰণা দিবৰ নিমিত্তে ছবি আৰু ডাইয়াগ্ৰাম ব্যৱহাৰ কৰা।

৩। মুখেৰে বৰ্ণনা কৰি যোৱাৰ লগে লগে ভাল ছবি দেখুওৱা।

৪। যি দেশৰ বিষয়ে আলোচনা হৈছে সেই দেশৰ মানুহৰ পোচাক পিন্ধি লৰা-ছোৱালীয়ে সেই দেশৰ মানুহৰ অনুকৰণ কৰি খেলিব।

৫। যি দেশৰ বিষয়ে আলোচনা হৈছে সেই দেশৰ গল্প শুনিব, সেই দেশৰ খেল খেলিব, ছবি আঁকিব, সম্ভৱ হলে গান শিকিব, বস্তু গোটাব, ডাক টিকট গোটাব।

৬। যি বিষয় শিকিছে, বালি বাকচ বা বাহিৰৰ পথাৰত কৰিব। যেনে—ৰেলৰ বাট বা জাহাজ ঘাট বা দেশৰ প্ৰাকৃতিক বিৱৰণ। এনেকুৱা কামত শিক্ষকে অলপ ভাবহে দিব, সকলোভাগ কাম লৰা-ছোৱালীয়ে নিজে কৰিব। যদি বাহিৰৰ পথাৰত এইবোৰ কাম কৰে তেন্তে কোনো কৃত্ৰিম সীমা নিদিলে ভাল আৰু দিশবোৰ প্ৰকৃত দিশৰ লগত মিলাই কৰিলে ভাল হয়।

যখন তিতৰত জাহাজঘাট বা ৰেলৰ লাইন আৰু ষ্টেচন শিকাবলৈ হলে শিক্ষকে কোনো যাত্ৰা বৰ্ণনা কৰিলে ভাল হয়। বোৰ্ডত থি মেপ থাকিব তাত দুই ৰকমে কাম চলাব পাৰি যেনে—

(ক) মেপখনত নদী বা ৰেল লাইন নবহাই কেৱল "আউটলাইন" কৰি ৰাখিব। পাঠ চলাৰ লগে লগে "লাইন" বা নদী বহাব পাৰি। ঘাট বা ষ্টেচনবোৰৰ নিমিত্তে কিবা চিন দি থোৱা হব। শিক্ষকে যাত্ৰা বৰ্ণনা কৰোতে ঠাইবোৰ এটা এটাকৈ বহাই যাব লগাত এখন ঠাইৰ পৰা আন ওচৰৰ ঠাইলৈ লাইন বা নদী আঁকিব আৰু ঠাইখনৰ নাম স্পষ্টকৈ লিখিব। যদি বৰ্ণনা ভাল হয় তেন্তে সবাই ষ্টেচনবোৰৰ নাম মনত ৰাখিব পাৰিব। এদিনত তিনটা বা চাৰিটা নামহে শিকাব লাগে আৰু সৰু সৰু ষ্টেচন বা ঘাটৰ নাম নিশিকালেও চলিব।

(খ) নদী বা ৰেল লাইন বহুওৱা থাকিব। বৰ্ণনাৰ লগে লগে ঠাইবোৰ মাথোন বহাই যাব। শিক্ষকে ঠাইৰ নাম কৈ দিলে এজন ছাত্ৰই নামটো লিখি দিব। এই দুয়ো ৰকমৰ কামত পুনৰালোচনাৰ সময়ত কেৱল নামবোৰ মুছি দি সবাক এটা এটাকৈ লিখিবলৈ দিয়া হব।

(গ) বাণিজ্যবস্তুৰ কাম কৰোতে শিক্ষকে বৰ্ণনা কৰি আৰু

আৰু লৰা-ছোৱালীয়ে তাৰ লগে লগে বালি বাকচত কাম কৰি যাব।

(ঘ) সৰু লৰা-ছোৱালীৰ নিমিত্তে ব্যৱহাৰ কৰা মেপ আৰু লৰা-ছোৱালীয়ে অকাঁ মেপ ডাঙৰ আৰু সৰল হোৱা উচিত।

২৩। বুৰঞ্জী

শিকাবলৈ জানিলে বুৰঞ্জীৰ পৰা অসীম লাভ হ'ব পাৰে আৰু শিকাবলৈ নেজানিলে বুৰঞ্জী শিকোৱা নিষ্ফল হ'ব পাৰে।

বুৰঞ্জীৰ ঘটনাবোৰ আন সকলো বিষয়ৰ পৰা পৃথক কৰি শিকালে, সেই শিকাৰ পৰা একো ফল নহয়, আৰু লৰা-ছোৱালীয়েও বুৰঞ্জী শিকিবলৈ বেয়া পায়। কিবা স্থায়ী ফল পাবলৈ খুজিলে শিক্ষকে এনেকৈ শিকাব লাগিব যে লৰাই প্ৰকৃততেই বুৰঞ্জী ভাল পায়। ঘটনা মুখস্থ কৰিলেই বুৰঞ্জী শিকা নহয়। মূলতঃ বুৰঞ্জী শিকাৰ পৰা লৰাই ঘটনা বুজিবলৈ শিকিব লাগে। লৰাৰ মনৰ অৱস্থা, পূৰ্ণতাৰ আদৰ্শ, দক্ষতা আৰু অভ্যাস উন্নতহৈ উঠিব লাগে। মহত্ত্ব, বীৰত্ব, উদাৰতা, স্বাৰ্থত্যাগ, দুঃসাহসিকতা, ভক্তি, পৰহিতাকাংক্ষা, দেশ প্ৰেম ইত্যাদি মহৎ গুণ শিকিবৰ সুবিধা বুৰঞ্জীত অসংখ্য আছে।

অতীতৰ ভ্ৰমণৰ পৰা বৰ্ত্তমানে শিক্ষা লব পাৰে; অতীতৰ দুৰ্ব্বলতা চাই বৰ্ত্তমানে বলী হবলৈ উপায় বিচাৰিব পাৰে। বৰ্ত্তমানৰ অৱস্থা বুজিবলৈ হলে বুৰঞ্জীৰ সহায় লাগে। কিবা সমস্যাত পৰিলে অতীতত মানুহে এনেকুৱা সমস্যাত কি কৰিছিল আৰু তাৰ ফল কি হল, বুৰঞ্জীয়ে আমাক কয়।

শিক্ষকে প্ৰতিদিন বুৰঞ্জীৰ ঘটনাবোৰ লৰাৰ আগত ডাঙৰ কৰি তুলি লৰাৰ আগত সেই ঘটনাবোৰ মূল্য-বান কৰি তুলিবলৈ আৰু লৰাক দেশ প্ৰেমিক কৰি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত।

বিশেষ উদ্দেশ্য

(ক) এতিয়া ঐতিহাসিক ঘটনা ঘটি আছে। দেশৰ আৰু সমাজৰ বৰ্ত্তমান অৱস্থা বুজিবলৈ হলে অতীতৰ কথাও জানিব লাগে এই গিনি ধাৰণা লৰাৰ মনত দিয়া।

(খ) কি কি ভৌগলিক, ৰাজনৈতিক, সামাজিক আৰু অৰ্থ-নৈতিক অৱস্থায় দেশক বৰ্ত্তমানৰ অৱস্থালৈ আনিলে তাক বুজিবলৈ সহায় কৰা।

(গ) যুদ্ধৰ দ্বাৰা নহয় কিন্তু মানুহৰ চেষ্টাৰ দ্বাৰাহে যে মানুহে উন্নতি কৰিবলৈ পাৰিছে, তাকে বুজিবলৈ সহায় কৰা।

(ঘ) বুদ্ধি আৰু বিবেচনা শক্তি ব্যৱহাৰ কৰি উচিতমতে দেশভক্ত হবলৈ শিকোৱা।

(ঙ) অতীতৰ ঘটনাবোৰৰ পৰা আনৰ লগত একেলগে কাম কৰাৰ মূল্য বুজিব।

(চ) দেশৰ উন্নতিৰ নিমিত্তে বিজ্ঞানীৰ পৰা কি কি উপকাৰ আৰু সহায় পোৱা গল তাকে বুজি সকলো দেশৰ মানুহৰ লগত মিলাপ্ৰীতিৰে থাকিবলৈ শিকোৱা।

প্ৰাইমেৰী ক্লাচত বুৰঞ্জী শিক্ষা

গল্প—

তল শ্ৰেণীৰ লৰা-ছোৱালীক বুৰঞ্জী শিকাওঁতে বিশেষকৈ সিহঁতৰ কল্পনা শক্তি ব্যৱহাৰ কৰোৱাৰ লাগে। বুৰঞ্জীৰ প্ৰতি অনুৰাগ জন্মাবৰ নিমিত্তে লৰাৰ মনত কৌতুহল জন্মাব লাগে। মনাকৰ্ষক গল্প, পুৰুষানুক্ৰমে চলি অহা গল্প, বীৰৰ গল্প, দুঃসাহসীক কাম কৰা গল্প, নানাৰকমৰ বস্তুৰ আবিষ্কাৰৰ গল্প, নানা দেশ বা নদী ইত্যাদি আবিষ্কাৰৰ গল্প, আন দেশৰ মানুহৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ বুজোৱা গল্প, দেশৰ পুৰণি কথীয়া গল্প ইত্যাদি বাচি লৈ লৰা-ছোৱালীৰ আগত কব লাগে।

গল্প আৰম্ভ কৰাৰ আগেয়ে সেই সময়ত সেই ঘটনা ঘটা ঠাইখনৰ অৱস্থা বা সেই সমাজৰ ৰীতি-নীতি, আচাৰ ব্যৱহাৰ ইত্যাদি বুজাবৰ নিমিত্তে অলপ বৰ্ণনা কৰিলে, লৰা-ছোৱালীয়ে গল্প বুজিবলৈ সহজ পায়। বুদ্ধিমান শিক্ষকে এইধৰণৰ - বৰ্ণনা কৰিবৰ উপায় অনেক উলিয়াব পাৰে।

দেশৰ প্ৰাকৃতিক বিবৰণ আৰু ওচৰ চুবুৰিয়া দেশবোৰৰ বিষয়ে কবলৈকো পাহৰিব নেলাগে। যেনে—চিবাজীৰ গল্প কোৱাৰ আগতে পৰ্ব্বতীয়া দেশৰ ছবি দেখুৱাই, তেনেকুৱা দেশত থকা মানুহৰ কি কি বিপদ হব পাৰে, সেই বিপদবোৰ জয় কৰিবলৈ সেই মানুহবোৰে কি কি ৰকমৰ অস্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰা সম্ভৱ ইত্যাদি লৰা-ছোৱালীৰ লগত আলোচনা কৰিলে গল্পটো লৰাই সহজে বুজিব পাৰে।

তাৰিখ আৰু চন—সৰু লৰা ছোৱালীয়ে চন বা তাৰিখৰ মৰ্ম্ম নুবুজে। অলপ ডাঙৰ হলে খ্ৰীষ্ট জন্মৰ আগেয়ে বা পাছত কেই শ বছৰত সেই ঘটনা ঘটিছিল অলপ কৈ দিলে বেয়া নহয়। কিন্তু শিক্ষকে গল্পবোৰ কওঁতে অতি পুৰণি কালৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ধাৰাবাহিকৰূপে তাৰ পাছৰ যুগবোৰৰ গল্প কব। যুগবোৰৰ সম্বন্ধে ধাৰণা হব লাগে।

ভাব—লৰা-ছোৱালীয়ে গল্পবোৰ কল্পনাৰ সহায়েৰে অনুভৱ কৰিব পৰাকৈ শিক্ষকে গল্প কব লাগে।

তলশ্ৰেণীৰ বুৰঞ্জী মৌখিক গল্প, সেই কাৰণে শিক্ষকে ব্যৱহাৰ কৰা ভাষা আৰু "ইলাচ্ ট্ৰেচনৰ" ওপৰত কৃতকাৰ্য্যতা নিৰ্ভৰ কৰে। মানুহবোৰৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ, পোচাক ইত্যাদিৰ সম্বন্ধে লৰা-ছোৱালীৰ ধাৰণা স্পষ্ট হব লাগে, সেই কাৰণে প্ৰকৃত বস্তু ব্যৱহাৰ কৰা শ্ৰেয়ঃ। যি দেশৰ গল্প কোৱা হৈছে সেই

দেশৰ ছবি, সেই দেশৰ মানুহৰ ছবি, সেই মানুহ-বোৰৰ যুদ্ধ প্ৰণালী বুজোৱা ছবি ইত্যাদি যথেষ্ট ব্যৱহাৰ হব লাগে। শিক্ষকে মুখেৰে বৰ্ণনা কৰি যোৱাৰ লগে লগে, লৰাই সেই ঘটনাবোৰ স্পষ্টকৈ কল্পনা কৰিবলৈ পাৰিব লাগে। কেতিয়াবা শিক্ষকে মুখেৰে বৰ্ণনা কৰি যোৱাৰ লগে লগে ছাত্ৰই আঁকি যাব পাৰে।

অতি পূৰ্বণিকালৰ গল্প লৰাই সহজেই বুজে কাৰণ তাত ন্যায় অন্যায় স্পষ্ট বুজা যায়।

প্ৰয়োগ—গল্প শুনাৰ পাচত লৰা-ছোৱালীয়ে সেই সম্বন্ধে স্বাধীন ভাৱে আঁকি বা কাগজ, মাটি বা বালিৰে মডেল কৰি নহলে 'এাক্‌টিং" কৰি, নিজৰ নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুযোগ পাব লাগে।

দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় শ্ৰেণীৰ লৰা-ছোৱালীয়ে শিক্ষকৰ সহায় লৈ চুটি ৰচনা লিখিব পাৰে। ৰচিত ৰচনা টোকাৰ পাচত কিবা "ইলাচট্ৰেচন" দিব পাৰে।

কেতিয়াবা ল'ৰা-ছোৱালীয়ে গল্প কব পাৰে। নহলে কোনো কোনো বিশেষ ঘটনা বৰ্ণনা কৰিব পাৰে।

বুৰঞ্জীৰ লগত, নানাৰকমৰ হাতৰ কাম, ভূগোল, অঙ্ক, সাহিত্য, সঙ্গীত, দেশীয় খেল ইত্যাদি শিকাৰৰ অনেক সুবিধা আছে। এই বিষয়বোৰ সম্বন্ধতে বুৰঞ্জীৰ লগত সম্পৰ্ক ৰাখি ব্যৱহাৰ কৰা উচিত।

গম্ম কওঁতে শিক্ষকে ঘাই ঘাই কথা আৰু মানুহৰ নামবোৰ বোৰ্ডত লিখি যাব ।

৩০ ৰ শ্ৰেণীৰ বুৰঞ্জী

১। এপৰ শ্ৰেণীৰ লৰা-ছোৱালীয়ে নিজৰ দেশৰ বিষয়ে অলপ ভালকৈ জানিব লাগে । বৰ্ত্তমান কালৰ পৰা অতি পুৰণি কাললৈকে আলোচনা কৰিব লাগে । বেলেগ বেলেগ যুগত দেশৰ অৱস্থা কি ৰকম আছিল, সভ্যতাৰ উন্নতি কিমান হৈছিল, আচাৰ ব্যৱহাৰ, পোচাক পৰিচ্ছদ কেনেকুৱা আছিল, যুদ্ধ প্ৰণালী, অস্ত্ৰ সস্ত্ৰ কেনেকুৱা আছিল ইত্যাদি শিকিব । বৰ্ত্তমানে কি প্ৰকাৰে দেশ শাসিত হয় আৰু বৰ্ত্তমানৰ নামজলা মানুহবিলাকৰ বিষয় জনাও উচিত ।

২। বৰ্ত্তমানৰ ঘটনাবোৰৰ বিষয়ে পঢ়ি তাৰ পৰা—

(ক) বিশ্বাসযোগ্য বাতৰি কত পোৱা যায় জানিব

(খ) বেলেগ বেলেগ কাগজবোৰৰ কোন অংশত কিহৰ বাতৰি থাকে জানিব ।

(গ) ঘাই খবৰ আৰু সামান্য খবৰ চিনি পাব ।

(ঘ) একেটা বিষয়ে যে বেলেগ বেলেগ মানুহৰ বেলেগ বেলেগ মত থাকে তাক জানিব ।

(ঙ) পত্ৰিকা আদি কেনেকৈ পঢ়িলে ভাল তাক জানিব ।

(চ) সমাজ আৰু ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত বৰ্ত্তমানৰ ঘটনাবোৰলৈ মন কৰিবলৈ শিকিব ।

(ছ) আন আন দলৰ মত বুজিবলৈ আৰু সেই মতবোৰৰ প্ৰতি উদাৰ ভাব দেখুৱাবলৈ শিকিব।

(জ) প্ৰতিদিন যে ঐতিহাসিক ঘটনা ঘটি আছে আৰু প্ৰতিজন নগৰীয়াৰ যে বিশেষ বিশেষ কৰ্ত্তব্য আছে তাক বুজিব।

প্ৰতি স্কুলত লৰা-ছোৱালীয়ে পঢ়িবৰ নিমিত্তে দেশৰ উত্তম বাতৰি কাগজ আৰু পত্ৰিকাৰ দুই এখনমান থাকিব লাগে।

শিক্ষকে পঢ়িবলগীয়া বিষয়বোৰ সাৱধানে বাচি সেই বিষয়বোৰ পত্ৰিকা আৰু বাতৰি কাগজৰ পৰা পঢ়ি আহিবলৈ লৰাক কব। এই কামটো সাহিত্যৰ কামৰ লগত চলিব পাৰে।

শিক্ষা পদ্ধতি—

১। আলোচ্য বিষয়ৰ সম্বন্ধে লৰাই কি কি জানে অলপ চাই লব লাগে।

২। যি বিষয়ে আলোচনা হব তাৰ বিষয়ে মোটামুটি কথা কৈ দিয়া ভাল।

৩। বিষয়টো লৰাই এই দৰে শিকিব—

(ক) মীমাংসা কৰিবলগীয়া এটা প্ৰশ্ন শিক্ষকে দিব। এই প্ৰশ্নটো দিয়াৰ আগেয়ে লৰাৰ উৎসাহ আৰু অনুৰাগ সাৰ পোৱাই লব লাগে, তাৰ পাছত কিবা বুজাবলগীয়া বিষয় থাকিলে বুজাই দিব লাগে।

কিতাপ পঢ়োতে বিশেষ কি উত্তৰ বিচাৰিব লাগে কৈ দিব লাগে।

(খ) লৰাই নানাৰকমৰ কিতাপত বিষয়টো পঢ়িব। বুৰঞ্জী কিতাপ, সাহিত্য, পদ্য ইত্যাদিত এই বিষয়বোৰ পোৱা যাব। কেতিয়াবা পত্ৰিকাবোৰত এইবোৰৰ সম্পৰ্কে প্ৰবন্ধও ওলায়

(গ) লৰাৰ পঢ়া হৈ গলে, মীমাংসা কৰিবৰ নিমিত্তে দিয়া প্ৰশ্নটোৰ মীমাংসা হৈছে নে নাই, চাবৰ নিমিত্তে আটায়ে মিলি আলোচনা কৰিব।

(ঘ) ঘাই ঘাই কথাবোৰ মনত ৰখাবৰ নিমিত্তে "ড্ৰিল" হব, কিন্তু এই "ড্ৰিল"বোৰ মনাকৰ্ষক হব লাগে।

(ঙ) এই প্ৰশ্ন মীমাংসাৰ সহায়ৰ নিমিত্তে কৰা ড্ৰইং, ৰচনা, পদ্য ইত্যাদি লৰাৰ কামবোৰ ভালকৈ জুকিয়াই লৰাৰ বহিত ধাৰাবাহিক ভাবে ৰাখিব।

(চ) লৰাই যি জ্ঞান পালে তাৰ চমু টোকা বোৰ্ডত লিখা হব।

(ছ) পৰীক্ষা হব

মানচিত্ৰ :—

পঢ়াৰ লগে লগে বুৰঞ্জীমূলক মানচিত্ৰ চাব। ইয়াৰ পৰা ঠাইৰ অৱস্থানৰ সম্বন্ধে ধাৰণা হয় তাৰ বাহিৰেও দেশৰ আক্ৰমণকাৰীবোৰ বিশেষ বিশেষ বাটেদি অহাৰ কাৰণ, বিশেষ বিশেষ জাতীয় অভ্যুদয় আৰু পতনত জলবায়ুৰ প্ৰভাৱ ইত্যাদি

বুজিবলৈ শিকে। এইবোৰ বিষয়ত বুৰঞ্জী আৰু ভূগোলৰ ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ আছে।

লবাই ঐতিহাসিক মানচিত্ৰ আঁকিব। সেই মানচিত্ৰত পাঠ বুজিবৰ নিমিত্তে যি যি প্ৰয়োজন কেৱল তাকেহে বহুৱাব। যুদ্ধৰ বিষয়ে পঢ়োতে নদী, পৰ্ব্বত বহুৱাব লগা হয়। সীমা বা কোনো ঠাইৰ অৱস্থানৰ বিষয় শিকোঁতে পাঠত আদি নিদিলেও কোনো কোনো সময়ত চলে।

অভিনয়—

বুৰঞ্জী শিকোৱাত অভিনয় কৰা প্ৰণালী অতি লাভজনক। যি যুগৰ বিষয় আলোচনা হৈছে; অভিনয়ত লৰা-ছোৱালীৰ পোচাক আৰু অস্ত্ৰ সস্ত্ৰ ঘৰ সজোৱাৰ নিয়ম সেই যুগৰ লগত মিলিব লাগে। শিক্ষকৰ যথেষ্ট উৎসাহ থাকিলে এই প্ৰণালীৰ পৰা অপাৰ লাভ হব পাৰে।

অভিনয়ৰ সময়ত লৰা-ছোৱালীয়ে চৰিত্ৰবোৰ নিজে বাছি লব। সিহঁতৰ বুজন শক্তি অনুসাৰে চৰিত্ৰ বাচি লব। উপযুক্ত বিষয় বাচি লোৱাৰ পাছত আলোচনা কৰিব লগীয়া কিবা থাকিলে, আলোচনা হব তাৰ পাছতহে কামত হাত দিব। দৰকাৰ হলে বুৰঞ্জী কিতাপ বা কোনো বিশেষ পত্ৰিকা পঢ়ি চাব।

তাৰিখ আৰু চন—

সকলো ঘটনাৰ তাৰিখ আৰু চন শিকিবৰ প্ৰয়োজন নাই। ঐতিহাসিক চন আৰু তাৰিখৰ তালিকা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকিব লাগে। এই তালিকাবোৰৰ পৰা লৰাই দেখিব যে কোনো কোনো সময়ত বিশেষ একো ঘটনা নাই অৰ্থাৎ এই সময়বিলাকত দেশত শান্তি আছিল। কোনো কোনো সময়ত অনেক ঘটনা ঘটিছিল—অৰ্থাৎ এই সময়বোৰত দেশত অশান্তি আছিল। বিশেষ বিশেষ ঘটনা বা আন্দোলনৰ আৰম্ভৰ তাৰিখ বা চন জানিলেই যথেষ্ট।

প্ৰয়োগ—

প্ৰাইমেৰী শ্ৰেণীবোৰৰ লৰে নানা ৰকম হাতৰ কাম, আৰু ৰচনা ও অভিনয় কৰিব পাৰে।

২৪। গল্প

অনুশ্ৰেণীত লৰাই পঢ়িবলৈ শিকাৰ লগে লগে ভৱিষ্যতৰ পঢ়াৰ ভেটিও তুলি যাব লাগে। গল্পৰ প্ৰতি অনুৰাগ জন্মিলে লৰাই বুজিবলৈ ধৰে যে পঢ়িবলৈ শিকিলে পাছত সিও কিতাপৰ পৰা গল্প পঢ়িবলৈ পাৰিব। লৰাই নিজে পঢ়িবলৈ হেপাহ কৰিলে পঢ়িবলৈ শিকোৱা কাম উজু হৈ পৰে।

গল্পৰ দ্বাৰাই, অতীতৰ সঞ্চিত সাহিত্যিক বস্তুবোৰৰ লগত লৰা-ছোৱালীৰ পৰিচয় হয়। এই গল্পবোৰ শুনাৰ ফল স্বৰূপে ভৱিষ্যতত লৰাই উপযুক্ত কিতাপ বাছি পঢ়িবলৈ শিকিব। এই কিতাপবোৰতেই অতীতৰ সঞ্চিত সকলো সাহিত্যিক ধন আছে।

ভাল গল্প আৰু ভাল পদ্যৰ সহায়েৰে আমি লৰা-ছোৱালীক যিমান সিদ্ধতাৰ আদৰ্শ দিব পাৰোঁ আন কোনো উপায়েৰে সিমান দিব নোৱাৰোঁ। গল্পৰ দ্বাৰাই এই বোৰ আদৰ্শ দিয়াৰ সুবৰ্ণ কাল ৫ বছৰৰ পৰা ১০/১১ বছৰ বয়সলৈকে।

গল্প কোৱাৰ উদ্দেশ্য—

১। আনন্দ উপভোগ কৰা

২। গল্পৰ পৰা পোৱা আনন্দৰ দ্বাৰাই পাৰমাৰ্থিক তৃপ্তি দিয়া।

যি শিক্ষকে লৰাৰ মনত আনন্দ দিয়ে, সেই শিক্ষকে লৰাৰ পাৰমাৰ্থিক জীৱনৰ নিমিত্তে অলপ নহলে অলপ কাম কৰেই কাৰণ তাত

(ক) লৰাৰ আবেগৰ ব্যৱহাৰ হয়।

(খ) সিদ্ধতাৰ আদৰ্শ জীৱনৰ বিষয়ে দুটা এটা কথা শিকে।

৩। গল্প কোৱা ভাল হলে,স্কুলৰ মানসিক কামত ভাগৰ পাই থকা মনে অলপ শিথিল হৈ জিৰণি পায়। গল্প শুনাৰ পাচত আকৌ নতুন উৎসাহেৰে নতুন কাম আৰম্ভণ কৰিব পাৰে।

৪। গল্প কোৱাৰ দ্বাৰাই শিক্ষকে অতি সহজে ছাত্ৰৰ লগত মিত্ৰভাব স্থাপন কৰিব পাৰে।

৫। গল্প শুনাত লৰাই একেৰাহে এটা বিষয়ত বহুতপৰ মন দিবলৈ অভ্যস্ত হয়।

গল্প কওঁতাৰ গুণ

মানুহৰ জীৱনত যিবোৰ ধাই গুণ নহলেই নহয় সেইবোৰ গুণৰ সম্বন্ধে অভিজ্ঞতা থাকিব লাগে। সকলো লোকৰ

মানুহৰ অৱস্থা বুজি, সিহঁতৰ দুখ সুখ বুজিব পৰা হব লাগে। ভাল উপন্যাস পঢ়িব লাগে। দৃশ্য বৰ্ণনা কৰিব পৰা আৰু কবি, খেতিয়ক ইত্যাদি সকলোকে জনা হব লাগে। শিশুৰ প্ৰকৃতি, অনুৰাগ, হেপাহ, ভালপোৱা বস্তু ইত্যাদিৰ বিষয়ে নেজানিলেও সিহঁতৰ প্ৰতি সহানুভূতি প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা হয়, সেই কাৰণে এইবোৰৰ বিষয়েও জনা উচিত।

গল্প মনৰ পৰা কৰও পাৰি আৰু কিতাপৰ পৰা পঢ়ি শুনাবও পাৰি। কৈ শুনালে শুনোতাবোৰৰ মনৰ অৱস্থা গম পাব পাৰি আৰু সেই অৱস্থা অনুসাৰে গল্প কৰও পাৰি। মুখত ভাব ভঙ্গি দিব পাৰি। গল্প শুনি আৰু কওঁতাৰ মুখৰ ভাবভঙ্গি চাই লৰা-ছোৱালীয়ে বৰ আনন্দ পায়। গল্প কওঁতে ব্যৱহাৰ কৰা ভাষাৰ সম্বন্ধে শিক্ষকে সাৱধান হোৱা উচিত। সৰল, সিধা আৰু স্পষ্টকৈ ভাব বুজোৱা শব্দহে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। গল্প শুনাব পৰা লৰাৰ হেপাহ জন্মিব লাগে।

গল্প প্ৰস্তুত কৰা

পঢ়ি শুনাবলগীয়া গল্পই হওক বা কৈ শুনাবলগীয়া গল্পই হওক, শিক্ষকে নিজে গল্পটোৰ ঘটনাবোৰ কোনটোৰ পাছত কোনটো আহিব তাকৈ জানিব লাগে। নহলে গল্প অবাধে নচলিব। কবলৈ বা পঢ়ি শুনাবলৈ গল্প প্ৰস্তুত কৰোঁতে প্ৰথমবাৰ শিক্ষকে নিজে আনন্দ উপভোগ কৰিবৰ

নিমিত্তে পঢ়ি লব, তাৰ পাছত গল্পটোৰ ঘটনাবোৰ ধাৰাবাহিকৰূপে মনত আছে নে নাই নিজেই পৰীক্ষা কৰি চাব। কওঁতা বা পঢ়োতাই গল্পটোৰ চমু কথাখিনি জানিব লাগে। লগতে যদি গীত বা শেষ শব্দবোৰ মিলা কিবা কবিতা থাকে সেইবোৰো মুখস্থ জানিব লাগে। লৰা-ছোৱালীৰ আগত কোৱাৰ আগেয়ে শিক্ষকে এবাৰ গল্পটো কৈ চালে ভাল হয়।

কোৱাৰ প্ৰণালী

কাণেৰে অলপ কমকৈ শুনা বা চকুৰ দৃষ্টি শক্তি অলপ কম হোৱা লৰা-ছোৱালীক আগত বহিবলৈ দিব লাগে। সকলো লৰা-ছোৱালীয়ে আৰামেৰে বহিবলৈ পাইছে বুলি জানিলেহে গল্প কবলৈ আৰম্ভ কৰিব লাগে।

ধীৰে ধীৰে, মাজে মাজে দৰকাৰ মতে অলপ ৰৈ ৰৈ গল্প কব লাগে। সময়ে সময়ে দুটা এটা অঙ্গিভঙ্গিও কৰিব লাগে কিন্তু শিক্ষকে পাহৰিব নেলাগে যে তেওঁ গল্পটো কৈছেহে, অভিনয় কৰা নাই; অঙ্গিভঙ্গিয়ে ভাবৰ আভাষহে দিব, অভিনয় নকৰিব। কওঁতাৰ মাত অলপমান নমালে ভাল কাৰণ তেতিয়া লৰাই সম্পূৰ্ণ মন দি শুনিবলৈ শিকে। চিঞঁৰি গল্প কলে, শিক্ষকে নিজেও আমনি পায় আৰু ছাত্ৰইও শুনিবলৈ ভাল নেপায়। শিক্ষকে সদাই মনত ৰাখিব লাগে যে তেওঁৰ ভাব বা মাত অপ্ৰিয়জনক হব নেলাগে। তেওঁ নিজে কি ভুল কৰে জানিবলৈ খুজিলে

সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীবোৰক গল্প কৰবলৈ দিলেই হব, কাৰণ শিক্ষকে যি ভুল কৰে ল'ৰাই সেই ভুল কৰিবই কৰিব। গল্পৰ সময়ত কেতিয়াবা ল'ৰাই কথা কৈ বা প্ৰশ্ন সুধি বাধা দিয়ে। এনেকুৱা বাধা পৰিলে কি কৰিব লাগিব জানিব লাগে। ধমক দিয়া বা তিৰস্কাৰ কৰা উচিত নহয় কিন্তু শিক্ষকৰ ব্যৱহাৰৰ পৰা লাহে ধীৰে ল'ৰাই বুজিবলৈ ধৰিব যে, সময়মতে ল'ৰাৰ মত তেওঁ গ্ৰহণ কৰিব কিন্তু তাৰ নিমিত্তে বিশেষ সময় দিয়া হব। কেতিয়াবা কেৱল চকুৰ ইঙ্গিতেৰে ল'ৰাক বাট চাবলৈ কলেও ল'ৰাই বুজিব। যদি কওঁতাই দৰকাৰত পৰি, গল্প থমাই দি কাৰোবাক কিবা কৰ লগাত পৰে তেন্তে ল'ৰা-ছোৱালীৰ আগত নিজৰ ত্ৰুটি স্বীকাৰ কৰিব লাগে। গল্পৰ সময়ত শিক্ষকে ল'ৰা-ছোৱালীক কোনো ৰকমৰ প্ৰশ্ন ধৰিব নেলাগে।

ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কোৱা গল্প

সদায় যে শিক্ষকে অকলে গল্প কৰ এনে নহয়, কেতিয়াবা ল'ৰা-ছোৱালীয়েও গল্প কৰ লাগে। ল'ৰা-ছোৱালীয়ে নিজে গল্প কৰবলৈ ভাল পায় তাৰ বাহিৰে গল্প কোৱাৰ পৰা ল'ৰাই ভাষা জুকিয়াই নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ শিকে। আগেয়ে শুনা বা নিজে সজা গল্প কৰবলৈ দিব লাগে।

অভিনয়

সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীয়ে গল্প অভিনয় কৰিবলৈ বৰ ভাল পায়। প্ৰথম প্ৰথমে সিবোৰ অভিনয় কৰে তাত দুটা বা তিনটা বাক্য কৈয়েই শেষ কৰি দিয়ে। কিন্তু দিন যোৱাৰ লগে লগে আৰু বয়স বঢ়াৰ লগে লগে অভিনয়বো লাহে লাহে উন্নতি হব। চাওঁতাবিলাকেই এই উন্নতি কৰাব। কাৰণ সিহঁতে অনবৰত পৰামৰ্শ দি থাকে।

পোচাকৰ নিমিত্তে বিশেষ একো বস্তু নেলাগে। দুটা এটা টুপি এখন বা দুখন কাপোৰ, কাগজেৰে বনোৱা লোযোৰ মান কাণ আৰু নেজ হলেই হব।

ড্ৰইং—গল্প শুনাৰ পাছত লৰা-ছোৱালীয়ে গল্পটোৰ বিশেষ বিশেষ ঘটনা বা বস্তু আঁকিব পাৰে। কেতিয়াবা শিক্ষকে কৈ দিব পাৰে, কোনে কি আঁকিব। সকলোৰে আঁকা হৈ গলে ড্ৰইংবোৰ এখন দীঘল কাপোৰ বা কাগজত লগাই বেৰত আঁৰিব পাৰে, নহলে বাইস্কোপ কৰিব পাৰে। প্ৰতিখন ড্ৰইঙৰ তলত দৃশ্যটোৰ বুজাবৰ নিমিত্তে বাক্য খা কিব।

বোকাৰ কাম— গল্পৰ বিশেষ বিশেষ বস্তু মাটিৰে গঢ়িব পাৰে।

ৰচনা—ওখ শ্ৰেণীত লৰা-ছোৱালীয়ে গল্পটো লিখিব পাৰে। কেতিয়াবা বহিবোৰ "ইলাচট্ৰেট্" কৰিবও পাৰে।

২৫। ব্যাকৰণ

ব্যাকৰণ শিকোৱাৰ উদ্দেশ্য—

মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰোতে শুদ্ধ ভাষা আৰু স্পষ্টকৈ অৰ্থ বুজোৱা শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ অভ্যাস কৰোৱা আৰু পদবোৰৰ সম্বন্ধ দেখি পাবলৈ অভ্যাস কৰোৱা।

ভাষাই দুই ৰকমে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰাব পাৰে যেনে—

১। মৌখিক—অৰ্থাৎ কথা কোৱাৰ দ্বাৰা,

২। লিখিত—অৰ্থাৎ লিখাৰ দ্বাৰা,

দুয়োবিধৰ ভাষাতে ব্যাকৰণৰ প্ৰয়োজন আছে। কাৰণ নিৰ্ভুলে ভাষা লিখা বা কোৱা বিদ্যাকেই ব্যাকৰণ বোলে।

স্কুললৈ অহা লৰা-ছোৱালীয়ে ভাষা জানে। নিজৰ মনৰ ইচ্ছা ভাষাৰ সহায়েৰে প্ৰকাশ কৰিবলৈকো পাৰে। বস্তু বা ঘটনাও বৰ্ণনা কৰিব পাৰে, কিন্তু সদায় ভাষা শুদ্ধৰূপে ব্যৱহাৰ নকৰে। লৰাৰ এই কুঅভ্যাস দূৰ কৰি

তাৰ ঠাইত ভাষা ব্যৱহাৰ কৰাৰ সুঅভ্যাস গঠন কৰাই ব্যাকৰণ শিক্ষকৰ কাম ।

ব্যাকৰণ শিক্ষকে নিজে ব্যাকৰণ ভালকৈ জনা উচিত। যিমান খিনি ব্যাকৰণ শিকাব কেৱল সিমান খিনি জানিলে যথেষ্ট নহয় । তেওঁ তাতকৈ অধিক জনা প্ৰয়োজন ।

শিক্ষকে কোৱা আৰু লিখা ভাষাও নিৰ্ভুল হব লাগে ।

লৰা ছোৱালীৰ ভাষাত সাধাৰণতে কি কি ভুল আছে আৰু কি কি ভুল থকা সম্ভৱ শিক্ষকে জানিব লাগে ।

বুজিবৰে প্ৰশ্ন সুধিবলৈ আৰু ব্যাকৰণ শিকাব নিমিত্তে নানা উপায় উলিয়াবলৈ শিক্ষকে পাৰিব লাগে ।

শিকোৱাৰ পদ্ধতি–

সূত্ৰ মুখস্থ কৰাই ব্যাকৰণ শিকোৱাৰ থাই উদ্দেশ্য নহয় । শব্দবোৰৰ অৰ্থ বুজা আৰু আন শব্দৰ লগত সেই শব্দৰ কি সাদৃশ্য আৰু প্ৰভেদ আছে তাক ভাবিবলৈ আৰু চিনিবলৈকো শিকাব লাগে ।

নতুন বিষয় শিকাবলৈ হলে সদায় Inductive method অৰ্থাৎ প্ৰথমে নানা ৰকমৰ উদাহৰণ দি সেই উদাহৰণ বোৰৰ পৰা শিক্ষকৰ প্ৰশ্নৰ সহায়েৰে ছাত্ৰই নিজে বুজি সূত্ৰ উলিওৱা প্ৰণালীৰে শিকাব লাগে

শিকি থোৱা বিষয়বোৰ মনত স্থায়ীভাবে ৰখাৰৰ নিমিত্তে "ড্ৰিল" লেচন নিদিলে নচলে। কিন্তু এই ড্ৰিল বোৰ মনাকৰ্ষক কৰিবলৈ নানা ৰকমৰ উপায় অৱলম্বন কৰিব পাৰি।

সূত্ৰবোৰ—

চুটি, স্পষ্ট আৰু সম্পূৰ্ণ হব লাগে। যি শিকোৱা হল তাৰ সাৰাংশই সূত্ৰ। সূত্ৰ শিকাবলৈ হলে—

(১) শিক্ষকে উপযুক্ত উদাহৰণ থকা বাক্য বোৰ্ডত লিখিব।

(২) যি পদ শিকাবলৈ লোৱা হৈছে সেই পদবোৰ বোৰ্ডত থকা বাক্যবোৰৰ পৰা লৰা-ছোৱালীয়ে বাচিব। (শিক্ষকে অলপ উদ্‌গুকিয়াই দিব কি ৰকমৰ শব্দ বাচিব লাগিব) যেনে বিশেষ্য পদ শিকাবলৈ হলে "নাম বুজোৱা পদ" বাচিবলৈ দিব, বিশেষণ পদ শিকাবলৈ হলে বস্তু বৰ্ণনা কৰা পদ বা গুণ বুজোৱা পদবোৰ বাচিবলৈ দিব।

(৩) শিক্ষকৰ প্ৰশ্নৰ সহেতৰ দ্বাৰাই লৰাই দেখিব যে সিহঁতে বচা পদবোৰ বিশেষ এক শ্ৰেণীৰ পদ।

(৪) তাৰ পাচত শিক্ষকে সেই পদৰ নাম

(ক) কব (উচ্চাৰণ জনাৰৰ নিমিত্তে)

(খ) বোৰ্ডত লিখিব (শব্দটো কেনেকৈ লিখে জনাৰৰ নিমিত্তে)

(গ) লৰাক উচ্চাৰণ কৰিবলৈ দিব।

(ঘ) শব্দটো লিখিবলৈ দিব ।

(৫) সাৱধানে প্ৰশ্ন ধৰি সূত্ৰৰ এক এক অংশ লৰা-ছোৱালীৰ পৰা উলিয়াব, লগতে বোৰ্ডত লিখি যাব।

(৬) লৰা-ছোৱালীয়ে সূত্ৰ বহিত লিখিব ।

(৭) বোৰ্ড বা বহি নেচাই সূত্ৰ কৰ ।

(৮) লৰাই নিজে কিছুমান উদাহৰণ দিব ।

ড্ৰিল লেচনত—

(১) উদাহৰণ থকা শব্দ বোৰ্ডত দি লৰাক শব্দবোৰ বাচিবলৈ দিব পাৰি ।

(২) উদাহৰণ থকা বাক্য লৰাক ৰচনা কৰিবলৈ দিব পাৰি।

(৩) খালি ঠাই পূৰ কৰিবলৈ দিব পাৰি ।

২৬। শ্ৰুতলিপি

মুলতঃ শ্ৰুতলিপি দিয়াৰ উদ্দেশ্য—

১। মনোযোগ শক্তি আৰু স্মৃতি শক্তিৰ অনুশীলন কৰোৱা।

২। শুদ্ধ বানান আৰু আখৰৰ আকৃতি, নেচাই খৰকৈ লিখাৰ অভ্যাস কৰোৱা।

শ্ৰুতলিপি দিয়াৰ পদ্ধতি—

১। শ্ৰুতলিপি দিবলগীয়া অংশটোৰ থকা কঠিন শব্দবোৰৰ বানান শিক্ষকে ল'ৰা-ছোৱালীক শিকাব।

২। সেই বানানবোৰ শিক্ষকে ল'ৰা-ছোৱালীৰ পৰা লব।

৩। বানান লোৱা হৈ গলে শিক্ষকে ল'ৰা-ছোৱালীক শ্ৰুতলিপি লিখিবৰ নিমিত্তে সাজু হবলৈ কব

৪। শিক্ষকে এনেকুৱা ঠাইত থিয় হব যে তেওঁ সকলোকে দেখিবলৈ পাব আৰু সকলোৱে তেওঁৰ মাত স্পষ্টকৈ শুনা পাব। তাৰ পাছত তেওঁ শ্ৰুতলিপি দিবলৈ আৰম্ভ কৰিব।

(ক) তেওঁ লিখিবলগীয়া অংশডোখৰ ধীৰে ধীৰে, স্পষ্ট মাতেৰে ছুবাৰ পঢ়ি শুনাব।

(খ) তাৰ পাছত তৃতীয়বাৰ পঢ়োতে তেওঁ ধীৰে ধীৰে এটা এটা ছুটি বাক্য পঢ়িব। যদি বাক্য দীঘল হয়, উপযুক্ত ঠাইত বাক্য চিঙি পঢ়িব। পঢ়োতে ডাৰি, কমা আদিত যিমান পৰ ৰৰৰ নিয়ম সিমান পৰ বৈ বৈ পঢ়িব। লৰাই বাক্যটো আগেয়ে শুনি লব তাৰ পাছতহে যেন লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰে, তাক শিক্ষকে চাব। লৰাই লিখিবৰ নিমিত্তে শিক্ষকে পঢ়োতে কেৱল এবাৰহে পঢ়িব।

(গ) লৰাৰ লিখা হৈ গলে, শিক্ষকে গোটেইখিনি আকৌ এবাৰ পঢ়ি শুনাব।

৫। বহি চোৱা আৰু সংশোধন কৰা—

(ক) লৰা-ছোৱালীয়ে বহি সলাব।

(খ) শিক্ষকে কিতাপৰ যি অংশৰ পৰা শ্ৰুতলিপি দিছিল সেই অংশ সিহঁতে মেলি লব আৰু তাকে চাই চাই লৰা-ছোৱালীয়ে বহিত ভুল হোৱা বানানবোৰ কাটিব। শিক্ষকে মাজে মাজে ঘূৰি লৰা-ছোৱালীৰ

কাম চাব ।

(গ) শিক্ষকে নিজে বহিবোৰত নম্বৰ দিব ।

(ঘ) লৰা-ছোৱালীয়ে নিজৰ নিজৰ বহি ওভটাই লব আৰু ভুল হোৱা বানান ৫ বাৰকৈ লিখিব ।

(ঙ) শিক্ষকৰ আগত ভুল হোৱা বানানবোৰ মুখে মুখে কব, নহলে আকৌ লিখিব ।

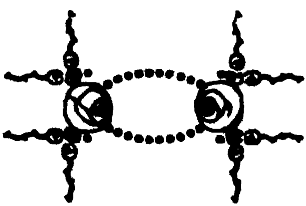

২৭। ব্যায়াম

লৰা-ছোৱালীৰ স্বাস্থ্য ভালে ৰাখিবৰ নিমিত্তে আৰু উন্নতি কৰোৱাবৰ নিমিত্তে প্ৰতি স্কুলত ব্যায়ামৰ ব্যৱস্থা কৰা থাকিব লাগে। ব্যায়াম বুলিলে ড্ৰিল, আৰু নানাৰকমৰ খেল ধেমালি বুজায়। ব্যায়ামৰ দ্বাৰাই লৰা-ছোৱালীৰ শৰীৰ বৰ্দ্ধন আৰু স্বাস্থ্যৰ উন্নতিত সহায় হয়।

সকলো লৰা-ছোৱালীয়ে প্ৰতিদিন শৰীৰৰ ব্যায়াম পাবৰ নিমিত্তে প্ৰতি স্কুলত খেলমাটি থকা উচিত।

শৰীৰৰ ব্যায়াম হলে লৰাই স্কুলৰ কোঠালিত বহি কাম কৰোতে পোৱা ভাগৰৰ পৰা জিৰণি পায়। সকলো ৰকমৰ শাৰীৰিক ব্যায়ামৰ পৰা তলত দিয়া উপকাৰবোৰ পোৱা যায়। যেনে—

(১) লৰা-ছোৱালীৰ শৰীৰক স্বাভাৱিক অৱস্থালৈ আনে অৰ্থাৎ কুঁজা হৈ বহা বা খোজ কঢ়া পোনকৈ থিয় হবলৈ বা বহিবলৈ নোৱাৰা লৰা-ছোৱালীৰ এই দোষবোৰ সংশোধন কৰে।

২। শৰীৰৰ শক্তি আৰু উৎসাহ ৰক্ষা হয় আৰু বাঢ়ে। অৰ্থাৎ স্নায়ুৰ, মাংশপেশীৰ, তেজ চলাচল কৰোৱা, আহাৰ পৰিপাক কৰোৱা ইত্যাদিৰ শক্তি বঢ়োৱাই আৰু শৰীৰ বৰ্দ্ধন কৰায়।

৩। জ্ঞানেন্দ্ৰিয়বোৰ আৰু হাত ভৰিৰ ব্যৱহাৰ হয়।

৪। লৰাই বিবেচনা কৰি কাম কৰিবলৈ শিকে।

৫। আমোদ পায় আৰু সমাজত থকাৰ আনন্দ উপ-ভোগ কৰিবলৈ শিকে।

(ক) ড্ৰিল

শিকোৱা পদ্ধতি—

কৰিবলগীয়া ব্যায়ামবোৰ শিক্ষকে এনে ভাৱে প্ৰস্তুত কৰিব লাগে যে তাৰ প্ৰতি লৰাৰ অনুৰাগ জন্মিব আৰু সদাই কিবা এটা নতুন ব্যায়াম শিকিবলৈ পাব।

সকলো ৰকমৰ ব্যায়াম মুকলি বতাহত হব লাগে।

আজ্ঞা দিওঁতে—

১ এনুৱা মাতেৰে, চুটিকৈ স্পষ্টমাতেৰে উৎসাহেৰে দিব লাগে। শিক্ষকৰ আজ্ঞাৰ উৎসাহৰ ওপৰত ছাত্ৰৰ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ উৎসাহ নিৰ্ভৰ কৰে।

২। অলপ সংখ্যাৰ মাংশপেশী ব্যৱহাৰ হোৱা ব্যায়াম বোৰ খৰকৈ ~~শিকিবলৈ~~ দিব লাগে আৰু বহু সংখ্যক মাংশপেশী ব্যৱহাৰ হোৱা ব্যায়ামবোৰ ধীৰে ধীৰে কৰিবলৈ দিব লাগে যেনে—

বাহুচালনা—খৰকৈ কৰিব।
গোটেই শৰীৰ চালনাৰ ব্যায়াম—ধীৰে ধীৰে।
উশাহ নিশাহ লোৱা ব্যায়াম—অতি ধীৰে ধীৰে।
উশাহ পেলোৱাৰ পাছত অলপ ৰব পাৰে কিন্তু লোৱাৰ পাছত ৰব নেলাগে।

৫। গাৰ কাপোৰ ঢিলা হব লাগে। খালি ভৰি বা কাপোৰৰ জোতা পিন্ধা ভৰিৰে ব্যায়াম কৰিব। টান চামৰাৰ জোতা বা গোৰোহা থকা জোতা পিন্ধা একেবাৰে নিষেধ হব লাগে।

আজ্ঞাৰ দুটা অংশ আছে। যেনে—

(ক) বুজোৱা আৰু সাজু কৰা—কি কৰিব লাগে শিক্ষকে বুজাই দিয়ে। বুজাই দিওঁতে প্ৰয়োজন হলে শিক্ষকে দুজন বা এজন লৰাক লৈ কামটো কৰি দেখুৱাবও পাৰে।

সাজু কৰা আজ্ঞাৰ পাছত লৰাক ভাবিবলৈ অলপ সময় দিব লাগে তাৰ পাছতহে কাম কৰা আজ্ঞা দিব লাগে।

(খ) কাম কৰোৱা আজ্ঞা—উৎসাহেৰে স্পষ্টকৈ সকলোৱে

গুনাকৈ দিব লাগে, সেই বুলি চিএঁৰিবও নেলাগে। উৎসাহ নোহোৱা আত্মাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া উৎসাহ নোহোৱা হয়।

মাৰ্চিং কৰাৰ পৰা লৰাই বাধ্য হবলৈ, খৰকৈ ভাবিবলৈ, পোনকৈ খোজ কাঢ়িবলৈ ইত্যাদি শিকে।

(ক) খেল-ধেমালি

খেলৰ পৰা পোৱা উপকাৰ—

১। বিবিলাক লৰা-ছোৱালী লেহেম, ভোদা, এলেহুৱা আৰু চাৰিওকালে কি ঘটিছে তাক যি লৰা-ছোৱালীয়ে লক্ষ্য নকৰে, কিবা দেখিলে বা শুনিলে বৰ ধীৰে ধীৰে তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া কৰে, অৰ্থাৎ যি বোৰ লৰা-ছোৱালীয়ে বৰ লাহেকৈ দেখে, শুনে, লক্ষ্য কৰে, চিন্তা কৰে আৰু কাম কৰে, সেই বোৰক খেলৰ সহায়েৰে সম্পূৰ্ণ পৰিবৰ্ত্তিত কৰিব পাৰি। খেলৰ সহায়েৰে বহুত নতুন জ্ঞানো দিব পাৰি।

২। যিবোৰ লৰা-ছোৱালীয়ে আনৰ লগত একেলগে মিলি কাম কৰিব নেজানে সেইবোৰ লৰাই খেলত লোকৰ লগত সহযোগেৰে কাম কৰিবলৈ শিকে। নিজৰ কথা নেভাবি দলৰ জয় পৰাজয়ৰ কথা ভাবে।

৫। ইচ্ছা-শক্তি চলাবলৈ শিকে। খেলত লৰাই আত্মদমন কৰি নিজৰ পাললৈ বাট চাবলৈ, শেষলৈকে ধৈৰ্য্য ধৰিবলৈ, কষ্ট পালে সহিবলৈ আৰু বিবেচনা কৰি কাম কৰিবলৈ শিকে। লোকৰ পাল আছিলে খেল এৰি দিয়া, ন্যায় ভাবে কাম কৰিবলৈ শিকা, আনৰ ভালকাম দেখি প্ৰশংসা কৰা, হাৰিলে সহিব পৰা ইত্যাদি নৈতিক বল পায়।

বেলেগ বেলেগ বয়সৰ খেল—

৬ বছৰলৈকে লৰাই এজনে আন জনক খেদা খেল, জন্তু বা নানাৰকম ব্যৱসায়ৰ অনুকৰণ কৰা খেল, গান গাই খেলা খেল ইত্যাদি ভাল পায়। বস্তু বিচৰা খেলো ভাল পায়।

৯ বছৰলৈকে লৰা-ছোৱালীয়ে খেদাখেদি খেল, অনুমান কৰা খেল, সাঁথৰ কোৱা খেল ইত্যাদি ভাল পায়।

১২ বছৰলৈকে জিতাজিত কৰা খেল, দক্ষতা দেখুওৱা খেল (Games of skill) আৰু দল বন্ধা খেল ভাল পায়।

১৫ বছৰলৈকে যথেষ্ট শাৰীৰিক পৰিশ্ৰম হোৱা খেল ভাল পায়।

দলবন্ধা খেল বা Team খেল ১০—১২ বছৰৰ লৰা-ছোৱালীয়ে খেলিবলৈ বৰ ভাল পায়। এই খেলবোৰ

প্ৰধান মূল্য হৈছে আনক নিজৰ সহযোগীতা দিবলৈ শিকা। নিজৰ গৌৰৱৰ কথা নেভাবে, দলৰ গৌৰৱৰ কথাহে ভাবে।

এইবোৰ খেলত প্ৰতিজনে নিয়ম পালন নকৰিলেই নহয়।

সবাই জিকিবৰ নিমিত্তে খেলে কিন্তু শিক্ষকে চোৱা উচিত যেন সবাই ন্যায়েৰে খেলিবলৈ শিকে।

শিকোৱাৰ পদ্ধতি—

শিক্ষকে লৰাৰ লগত খেলত যোগ দিবলৈ দ্বিধা বোধ কৰা উচিত নহয়। তেওঁ খেলত যোগ দিলে লবাই আনন্দ ও উৎসাহ পায়।

১। লৰা-ছোৱালীয়ে খেলিবৰ নিমিত্তে নিজৰ নিজৰ ঠাই লোৱাৰ আগতে শিক্ষকে খেলটো স্পষ্টকৈ বুজাই দিব। প্ৰয়োজন হলে দুজন একন লৰাক লৈ খেলটো খেলিও দেখুৱাব।

২। লৰা-ছোৱালীয়ে নিজে স্থিৰ কৰিব, সিহঁতে কি খেল খেলিব। খেলৰ সময়ত শিক্ষক আদেশ দিওঁতা নহয় সহায় কৰোঁতাহে।

৩। খেল চলাওঁতাৰ হাতত এটা "হুইচ্‌ল্‌" থকা দৰকাৰ। চিঞৰি কথা কোৱাত অনৰ্থক শিক্ষকৰ শক্তি ব্যয় হয়। হুইচ্‌ল্‌ শুনা মাত্ৰকে প্ৰতিজনে নিজৰ নিজৰ কাম তৎক্ষণাৎ থমাই চলাওঁতাৰ কথালৈ মন দিবলৈ শিকিব লাগে।

৪। প্ৰতিজনে খেলত যোগ দিবলৈ সুযোগ পাব লাগে।

খেলবোৰ গম্ভীৰ হব নেলাগে। যিমানদূৰ সম্ভৱ সকলোৰে হাঁহিবলৈ সুযোগ পাব লাগে।

৫। লাজুকীয়া আৰু ভয়াতুৰ লৰা-ছোৱালীক খেলত যোগ দিবলৈ আৰু সঙ্কট জয় কৰিবলৈ সাহ কৰোৱাবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। অকৃতকাৰ্য্য হলে বিশেষ একো লক্ষ্য কৰিব নেলাগে, কিন্তু কৃতকাৰ্য্য হলে যথেষ্ট প্ৰশংসা কৰিব লাগে। লাহে লাহে সিহঁতৰ লাজ আৰু ভয় গুচিব।

৬। আপোনপেটীয়া আৰু সুদক্ষ লৰাই যেন সকলো সময়তে সুযোগ নেপায় তাৰ ফালে মন কৰিব লাগে।

৭। নিজৰ পাল অহালৈ যেন প্ৰতিজন লৰা-ছোৱালীয়ে মন কৰিবলৈ আৰু পাল আহিলে তৎক্ষণাৎ পাল লবলৈ শিকে, শিক্ষকে চাব লাগে।

৮। খেলত লৰাৰ জ্ঞানেন্দ্ৰিয় পৰিচালনা হবই লাগে।

৯। খেলি থাকোঁতে লৰাই পৰিলে বা অলপ দুখ পালে শিক্ষকে ভয় খাব নেলাগে। 'প্ৰকৃতিয়ে লৰাক এনেকৈয়ে শিকায়। লৰাই দুখ পালে সহিবলৈ উৎসাহ দিয়া উচিত। অলপ দুখ পালে লৰাই আকৌ খেলত যোগ দিব লাগে। বৰকৈ দুখ পালে খেলমাটিৰ পৰা আঁতৰাই নি তত্বাৱধান লব লাগে।

২৮। নৈতিক শিক্ষা

নৈতিক শিক্ষা লৰাক বাহিৰৰ পৰা দিব নোৱাৰি। বলেৰে লৰাক বাধ্য কৰাব পাৰি হয় কিন্তু লৰাই নিজৰ অন্তৰত যি কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰে, আৰু যেনেকুৱা মানুহ হবলৈ ইচ্ছা কৰে তাৰ পৰাহে চৰিত্ৰ গঠিত হয়। লৰাই কি কি ভাল পায়, কি কি বেয়া পায়, কি কি কৰাৰ ধাউতি আছে, অতি কম বয়সতেই বুজা যায়। এইবোৰৰ গতিবিধি চাই লৰাৰ নৈতিক শিক্ষা আৰম্ভ কৰিবৰ আৰু চলিবৰ বাট মনোনিত কৰিব পাৰি। লৰাৰ প্ৰকৃতি চাই, সেই প্ৰকৃতিক বাধা নিদি, আন বাটেদি চলাই সিহঁতক নিষ্ঠাবান কৰিব পাৰি। যেনে—সাধাৰণতে লৰাই চৰাই, কেৰেকেটুৱা, নিগনি আৰু পোক পৰুৱা ধৰি মাৰিবলৈ ভাল পায়। মনোবিজ্ঞানত এই ইচ্ছাটোক "চিকাৰ কৰিবৰ ইচ্ছা" বোলে। এইবোৰ ইতৰ প্ৰাণীৰ প্ৰতি নিষ্ঠুৰ ব্যৱহাৰ কৰা উচিত নহয় বুলি উপদেশ দি বা এইবোৰ নিষ্ঠুৰ কাম কৰাৰ নিমিত্তে শাস্তি দি বিশেষ একো উপকাৰ দেখা নেযায়।

লবাৰ এই স্বভাবটোক বাধা নিদি ইয়াক আন উপায়েৰে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। যেনে—সিহঁতে এই প্ৰাণীবোৰক লক্ষ্য কৰি ছবি আকিব পাৰে। ছবি আকিবৰ নিমিত্তে প্ৰাণীবোৰক লক্ষ্য কৰিব লাগিব। মাৰি পেলাবৰ নিমিত্তে যিমান সাৱধানে প্ৰাণীবোৰৰ ওচৰ চাপিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল এতিয়াও সিমান চেষ্টা কৰিব। এই প্ৰাণীবোৰৰ নিমিত্তে গৰাল বা বাহ সাজিব পাৰে বা পানী আৰু খোৱা বস্তু যোগাৰ কৰিব পাৰে।

লৰা-ছোৱালীৰ ওপৰত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ কিছুমান ইচ্ছা আছে। এইবোৰ নৈতিক উন্নতিৰ কামত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

১। ক্ষমতা পাবলৈ ইচ্ছা

যেনে ধপাত এৰিলে খেলত পাৰ্গত হব পাৰিব বুলি জানিলে লৰাই ধপাত এৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব।

২। জীৱিকা আৰ্জিবৰ ইচ্ছা

ইয়াৰ লগত আত্ম সন্মান আৰু আত্ম নিৰ্ভৰতাত গৌৰৱ কৰাৰ ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ আছে। ইসবৰ আশ্ৰয়ত শিক্ষকে নানাৰকমৰ গুণ বঢ়াব পাৰে।

বীৰ পূজা কৰিবৰ ইচ্ছা

যিবিলাক মানুহে শাৰীৰিক বলেৰে ডাঙৰ কাম কৰে সেই লৰা-ছোৱালী সেইবোৰ মানুহৰ বৰ ভক্ত হয়। ফুটবল খেলোৱাৰ, মটৰ ড্ৰাইভৰ ইত্যাদিক সিহঁতে বৰ ভাল পায়। এই সুযোগতেই লৰাক সহনশীল, অধ্যৱসায়ী আৰু সাহীয়াল হবলৈ শিক্ষকে উৎসাহ দিব পাৰে। বয়স বঢ়াৰ লগে লগে নামজ্বলা লোকৰ জীৱনী শুনাই লৰাৰ আদৰ্শ ওখ থাপলৈ দিব পাৰি।

৪। সহযোগীতাৰ ইচ্ছা

আন অনেক আকাঙ্খাৰ লগত সহযোগীতাৰ ইচ্ছা জৰিত আছে। এই ভাবটো বংশ গৌৰৱত দেখা যায়। ইয়াৰ পৰা লৰা অহঙ্কাৰী হবও পাৰে আৰু বংশ নিস্কলঙ্ক ৰাখিবৰ নিমিত্তে বা নিজৰ বংশৰ গৌৰৱ আনিবৰ নিমিত্তে ভাল হবও পাৰে। লৰাই নিজৰ স্কুলৰ গৌৰৱৰ নিমিত্তে কাম কৰিবলৈ ভাল পায়। শিক্ষকে লৰাৰ এই ইচ্ছাৰ আশ্ৰয় লৈ লৰাৰ নৈতিক গুণৰ উন্নতি কৰিব পাৰে। এই ভাবটোৱেই আগলৈ সমাজ আৰু দেশ ভক্তিত পৰিণত হব।

বিখ্যাত আৰু স্বাধীন হবৰ ইচ্ছা

সমাজত থাকিবৰ ইচ্ছাৰ লগতে সমাজত নামজ্বলা মানুহ হবৰ ইচ্ছাও থাকে। এই কাৰণেই ভাল কামৰ নিমিত্তে

লৰাক প্ৰশংসা কৰিলে লাভ দেখা যায়। জয় কৰিবৰ ইচ্ছাও লৰাৰ এটা সহজাত সংস্কাৰ। ইয়াৰ পৰা লৰাৰ মনত নিজৰ জীৱনৰ বাধাবিঘিনী জয় কৰিবৰ ইচ্ছা আৰু নিজৰ জীৱন মনোমত গঢ়ি তুলিবৰ ইচ্ছা জন্মাব পাৰি। লৰাই বুজিব লাগে যে স্বাধীন হবলৈ হলে লোকৰ স্বাধীনতা ৰক্ষা কৰি নচলিলে নহয়।

৬। লোকক চলাবৰ ইচ্ছা

এই ইচ্ছাটো বিখ্যাত হবৰ ইচ্ছাৰ লগতে যায়। বেলেগ বেলেগ লৰা-ছোৱালীৰ ওপৰত স্কুলৰ বেলেগ বেলেগ কামৰ ভাৰ দিব পাৰি। কামৰ ভাৰ পালে লাজুকীয়া আৰু ভয়াতুৰবিলাকে সাহ পায় আৰু প্ৰতাপ দেখুৱাবলৈ ভালপোৱা বিলাকে প্ৰতাপ দেখুৱাবৰ সুযোগ ভাল বাটত ব্যৱহাৰ কৰে।

৬। জয় কৰিবৰ ইচ্ছা

খেলত ইচ্ছাটো পূৰ্ণ মাত্ৰায় ব্যৱহাৰ হয়। লৰাই ভাল নোপোৱা কামো কৰিবলৈ শিকে।

৭। ন্যায় বিচাৰৰ ইচ্ছা

এই গুণটোও খেলৰ সহায়েৰে শিকাব পাৰি।

৯। উদাৰ হবৰ ইচ্ছা

প্ৰায় সকলো মানুহৰ গাতেই এই ইচ্ছাটো আছে। আনৰ নিমিত্তে চিন্তা কৰিবলৈ আৰু নিজতকৈ দুৰ্ভাগা মানুহক সহায় কৰিবলৈ অভ্যাস লৰাক সৰুৰে পৰা কৰোৱাব লাগে। সিহঁতৰ দানশীলতা যে অকৃত্ৰিম তাকে দেখুৱাবৰ নিমিত্তে সিহঁতে নিজে চিনি পোৱা, সচাঁকৈ দুখত পৰা মানুহক সহায় কৰিবলৈ পাব লাগে। সচাঁকৈ সহায় কৰিবলৈ সুযোগ নিদি সহায় কৰাৰ ভাবটো মাথোন দিলে একো লাভ নাই।

স্ত্ৰী-পুৰুষ সম্বন্ধীয় ইচ্ছা

এই ইচ্ছাৰ তত্বাৱধান নললে বহুত অপকাৰ হব পাৰে। এই ভাবটো উচিত ৰকমে চলাব পাৰিলে মানুহৰ চৰিত্ৰ মহৎ হৈ উঠিব পাৰে। এই ভাবটো সলাই নি লৰাক দুৰ্ব্বলৰ সহায়ৰ নিমিত্তে দুঃসাধ্য কাম কৰিবলৈ শিক্ষা দিব পাৰি। এই গুণটোক ইংৰাজীত Chivalry বোলে।

ধৰ্ম্ম সম্বন্ধে ইচ্ছা

শিক্ষক যদি প্ৰকৃত ধৰ্ম্ম পৰায়ণ লোক হয় তেন্তে তেওঁক দেখি লৰাই স্বভাৱতেই ধৰ্ম্মমতি হৈ উঠিব আৰু উচিত আৰু

ন্যায় কাম কৰিবলৈ বিচাৰিব।

প্ৰশংসা পাবৰ নিমিত্তে কৰাতকৈ উচিত বুলি বিশ্বাস কৰি কৰা লৰাৰ নিমিত্তে উত্তম। কিন্তু বহুত শিক্ষকে লৰাৰ প্ৰেম আৰু ভক্তিৰ আশ্ৰয়ত দুঃসাধ্যও সাধন কৰে। "মোৰ মুখলৈ চাই এইটো কৰিবা" বুলিলে লৰাই নকৰি নোৱাৰে। অৱশ্যে লৰাৰ বয়স অনুসাৰে নৈতিক বিচাৰ শক্তিৰ আশা কৰিব লাগে।

শাস্তিৰ ভয় নেদেখুৱাই লৰাৰ আত্মসন্মানৰ আশ্ৰয় লোৱা ভাল।

অভ্যাসৰ পৰাই যে চৰিত্ৰ গঠিত হয় তাকো পাহৰিব নেলাগে।

লৰাক স্বাবলম্বী কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। শিক্ষকৰ উৎসাহ আৰু আদৰ্শ পালে লৰাই আত্মনিৰ্ভৰ কৰিবলৈ শিকিব। সকলো কাম শিক্ষকে কৰি দিয়া বা সকলো কামতে শিক্ষকে অতিমাত্ৰাই সহায় দিয়া ভাল নহয়।

স্বইচ্ছাৰে লোকৰ লগত মিলি কাম কৰিবলৈ সুযোগ দিব লাগে। অভিনয় কৰোঁতে এই কামটো উত্তমৰূপে হয়। এটা অভিনয় কৰিবলৈ হলে "পাৰ্ট" লব লাগে। প্ৰতিজনে নিজৰ নিজৰ "পাৰ্ট" ভালকৈ নকৰিলে বা এজন দুজনে যোগ দিবলৈ অৱহেলা কৰিলে কামটো হৈ নুঠে। ইয়াত লৰাই সহযোগীতাৰ মূল্য বুজিবলৈ শিকে।

বিশেষ বিশেষ কামবোৰ কিয় কৰিব লাগে কৰা হয় লবাই বুজিব লাগে। কৰাৰ উদ্দেশ্য বা কাৰণ বুজিলে অনেক অপ্ৰিয় কামো লবাই সন্তুষ্ট মনেৰে কৰিবলৈ শিকে।

লবাৰ স্বভাৱ ভাল কৰিবলৈ খুজিলে ভাল কাম কৰিবলৈ সুযোগ দিব লাগে। বেয়া কামৰ নাম কৰি "নকৰিবা" বুলি কোৱাতকৈ ভাল কামৰ নাম কৰি "কৰিবা" বুলিলে লাভ হয়।

যিজনে লবাক ভালকাম কৰিবৰ ভাব দিয়ে তেওঁ লৰা-ছোৱালীৰ প্ৰেম ও ভক্তিৰ পাত্ৰ আৰু প্ৰশংসনীয় হব লাগে।

যেই সেই সময়ত য'তে ত'তে নৈতিক শিক্ষা দিবলৈ চেষ্টা কৰা বৃথা। ঠাইৰ অৱস্থা আৰু লবাৰ মনৰ অৱস্থা নৈতিক শিক্ষা দিয়াৰ আৰু গ্ৰহণ কৰাৰ উপযুক্ত গম্ভীৰ কৰি লৈহে নৈতিক ভাব দিব লগীয়া কথা কব লাগে।

কথাৰ ছলেৰে ভাল কাম কৰিবলৈ ভাব দিলেও লবাই ভাল হবলৈ চেষ্টা কৰে।

লবাই জানিব আৰু বিশ্বাস কৰিব পাৰিব লাগে যে শিক্ষকে বিশ্বাস কৰে যে সি প্ৰকৃততেই ভাল হব পাৰে।

মূলত শিকোৱা সকলো বিষয়ৰেই নৈতিক মূল্য আছে। যেনে বিজ্ঞান—

মানুহে নিজৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাক ইয়াৰে জয় কৰিছে। আজি আমি যি যি বস্তুৰ ব্যৱহাৰত সুখ পাই আছো

বিপদৰ পৰা ৰক্ষা পাইছোঁ। সেই ৰোগৰ আবিষ্কাৰৰ নিমিত্তে যি পণ্ডিতসকলে পৰিশ্ৰম কৰিলে, জীৱন দিলে এনেকি প্ৰাণ দিলে, তেওঁলোকৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতা দেখুৱাবলৈ সকলোকে শিকাব লাগে। আমাৰ ইচ্ছা যে সিহঁতেও নিজৰ জীৱনত স্বাৰ্থত্যাগ অধ্যৱসায় আৰু সততা আবিষ্কাৰ কৰিবলৈ ভাল পায়।

বুৰঞ্জী ও ভূগোল—

এই বিষয়বোৰে, মানুহে একেলগে সমাজপাতি থাকিবৰ নিমিত্তে কি কি কৰা উচিত তাৰ কাৰণে লৰা-ছোৱালীৰ চকু মুকলি কৰি দিয়ে। বুৰঞ্জীত মানুহে অনেক বিষয়ে কৃতকাৰ্য্য হোৱা আৰু অনেকবিষয়ে অকৃতকাৰ্য্য হোৱা দেখা যায়। জয় আৰু পৰাজয় উভয়েই মানুহক পৃথিবীৰ ভাল নগৰীয়া হবলৈ উৎসাহ দিব লাগে। ন্যায় পৰতা সাহ, উদাৰতা, উত্তমকাম কৰোঁতাক ভক্তি সহযোগীতা ইত্যাদিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ শিক্ষকে বহুত সুযোগ পায়।

সাহিত্য—

ইয়াৰ পৰা লৰাই অনেক উচ্চ আদৰ্শ পায়। শিক্ষকে এই আদৰ্শবোৰৰ কথা এনেভাবে আলোচনা কৰিব লাগে যে লৰাই মোহিতহৈ নিজৰ জীৱন সেই আদৰ্শ লোকসকলৰ দৰে চলাবলৈ চেষ্টা কৰিব।

জীৱনী—

এইবোৰ প্ৰকৃত মানুহৰ জীৱনী, সেই কাৰণে লৰাই জানে যে যাৰ জীৱনী পাঢ়িছে তেওঁৰ নিচিনা সিহঁতেও হব পাৰে। বীৰ-পূজা কৰা লৰাৰ স্বভাব। জীৱনী পঢ়াৰ পৰা লৰাই বহুত উচ্চ আদৰ্শ লাভ কৰিব পাৰে।

এই সকলো বিষয় শিকাওঁতে লৰাৰ অনুভূতি জাগ্ৰত কৰিব লগাব লাগে। অনুভৱ কৰিব নোৱাৰিলে সকলো নৈতিক শিক্ষা মিছা।

পৰ্ব্ব ও উৎসৱ পালন কৰা—

শিক্ষাৰ যাই অংশৰ ভিতৰত প্ৰেম ও ভক্তি কৰিবলৈ শিকাও সোমায়। দেশৰ নাম জলা মানুহবোৰৰ জন্ম আৰু মৃত্যুৰ তিথি পালন কৰি আৰু দেশৰ বুৰঞ্জীৰ বিশেষ বিশেষ ঘটনাৰ উৎসৱ পালন কৰি আমি অজ্ঞাত-সাৰে লৰাক শিকাওঁ যে মানুহৰ সহযোগীতাত আৰু একতাত লাভ আছে।

নৈতিক শিক্ষাৰ নিমিত্তে লৰাৰ বয়সলৈ মন কৰিব লাগে। উপযুক্ত বয়স নহলে নৈতিক শিক্ষা দিয়াৰ কোনো লাভ নহয়। যি বয়সত যিমানখিনি বিবেচনা আৰু আত্মদমন ইত্যাদিৰ সম্ভৱ সেই বয়সত সিমান খিনিহে আশা কৰিব লাগে। তাতকৈ বেছি আশা কৰি কাম কৰিবলৈ দিলে সকলো বৃথা হব।

নৈতিক জ্ঞানহীন মানুহৰ সংখ্যা অতি বিৰল। বিবোৰ স্বভাবে লৰাক বিপথলৈ নিয়ে সেইবোৰ স্বভাবৰ পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পাৰি। একেটা শক্তি ভাল কামতো ব্যৱহাৰ হব পাৰে, বেয়া কামতো ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। লৰা সম্পূৰ্ণ ভাল বা সম্পূৰ্ণ দুষ্ট নহয়। সি কেনেকুৱা হব সেইটো চলাওঁতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। যি ধৰণৰ কাম কৰিবলৈ লৰাই সুযোগ পায় তাৰ ওপৰত লৰাৰ চৰিত্ৰ নিৰ্ভৰ কৰে। ভাল কাম কৰিবলৈ যদি যথেষ্ট সুযোগ পায় তেন্তে লৰা ভাল হব। শিক্ষকে চাব যেন ভালকাম কৰা লৰাৰ পক্ষে সম্ভৱ হৈ উঠে। শিক্ষকে দিয়া আদৰ্শ আৰু উৎসাহ, আৰু লৰাৰ অন্তৰত সঞ্চিত হোৱা নৈতিক ধনৰ ওপৰত লৰাৰ চৰিত্ৰ নিৰ্ভৰ কৰে।

২৭। স্বাস্থ্যৰক্ষা

ল'ৰা-ছোৱালীয়ে স্কুলত স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ বিষয়ে শিকে কিন্তু সেই শিক্ষা কামত সমূলি ব্যৱহাৰ নকৰে। কাৰণ স্বাস্থ্যৰ সম্বন্ধে বিবেচনা কৰা ল'ৰা-ছোৱালীৰ স্বভাৱ নহয়। যিবোৰ নিয়ম স্কুলত স্বাস্থ্যৰক্ষা শিক্ষাৰ সময়ত শিক্ষকে কৈ দিয়ে সেইবোৰ নিয়মৰ লগত প্ৰকৃত ঘটনাৰ একো সম্বন্ধ নেদেখে। লৰাৰ সাধাৰণ ব্যৱহাৰ লক্ষ্য কৰিলে দেখা পোৱা যায় যে স্বাস্থ্য ৰক্ষাৰ নিয়মবোৰ পালন কৰিবলৈ সিহঁতৰ ধাউতি নাই। এই কাৰণেই লৰা-ছোৱালীক স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ নিয়ম পালন কৰাবলৈ টান।

এই নিয়মবোৰ পালন কৰাবলৈ হ'লে শিক্ষাবোৰৰ লগত লৰাৰ স্বাভাৱিক ইচ্ছাবোৰৰ সম্বন্ধ স্থাপন কৰিলেহে ভাল ফল পোৱা যায়। যেনে—লৰাই জাপ মাৰিবলৈ, লৰমাৰিবলৈ গছত বগাবলৈ আৰু আনতকৈ সিদ্ধকৈ শিল বা ঢেপু মাৰিবলৈ ভাল পায়। আনতকৈ বলবান হবলৈ ভাল পায়। যব গৰম লাগিলে মাটিত বাগৰিলে বা

হৰ'কে ঘামি থাকোঁতে খেলিলে মানুহৰ পানী লাগে বা জ্বৰ উঠে, কেতিয়াবা পেটৰ বেমাৰ হয়। এইবোৰ হলে শৰীৰৰ শক্তি কমি যায় আৰু আনৰ নিচিনাকৈ উপৰোক্ত কামবোৰ কৰা অসম্ভৱ হৈ উঠিব বুলি জানিলে লৰাই সাৱধান হব।

লৰাৰ পেট কামুৰিলে বা মূৰ কামুৰিলে তাৰ কাৰণবোৰ কৈ দিলে লৰাই স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ নিয়ম পালন নকৰিলে কি হয় বুজিব। আগৰ পৰা কাৰণবোৰ শিকাই থোৱাতকৈ ঘটনাবোৰ হওঁতে নিয়মবোৰ শিকোৱা ভাল। তেতিয়া লৰাই কাৰণ আৰু ফলৰ সম্বন্ধ বুজি পায়। কোনো কোনো ৰোগ ব্যাধিৰ নিমিত্তে অৱশ্যে অলপ বেলেগ নিয়ম ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিব। কালেৰা, আই ইত্যাদি মহামাৰিৰ পৰা লৰাক ৰক্ষা কৰিবলৈ হলে, টিকা নিদিলে কি ক্ষতি হয় তাৰ প্ৰমাণ, গেলা ফল মূল, নৈৰ অপৰিষ্কাৰ পানী ইত্যাদি খালে কি অপকাৰ হয়, প্ৰকৃত ঘটনা দেখুৱাই দিলেই লৰাই শিকিব। কিন্তু এই ৰকমৰ শিক্ষা অলপ বয়স পোৱা লৰা-ছোৱালীৰ নিমিত্তেহে উপযুক্ত।

বাৰে বাৰে অসুখৰ কাৰণবোৰ দেখুৱাই থাকিলে লৰাই স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ নিয়মৰ মূল্য বুজিবলৈ ধৰিব। দাতৰ যত্ন, আহাৰ ভালকৈ চোবোৱা, অতিমাত্ৰাত মিঠাই ব্যৱহাৰ কৰা অসময়ত খোৱা, মুখেদি উশাহ লোৱা, খিড়িকী বন্ধ কৰি বাতি শোৱা, অতিৰিক্ত তামল খোৱা, তিতা কাপোৰ

নসলোৱা ইত্যাদিৰ ফলবোৰ প্ৰমান কৰি দেখুৱাই দিলে লৰাই শিক্ষকৰ কথা বিশ্বাস কৰিব। স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ নিয়ম পালন কৰিলে যে শৰীৰৰ শক্তি বাঢ়ে, তাৰ প্ৰকৃত উদাহৰণ দেখুৱালেও লৰাই মনোযোগ দিয়ে।

আন শিক্ষাৰ দৰে স্বাস্থ্য ৰক্ষাৰ শিক্ষাত লৰাৰ প্ৰয়োজন আৰু অনুৰাগ চাইহে দিব লাগে। ৬ষ্ঠ শ্ৰেণীৰ লৰাক যি বিষয়ে শিকাব পাৰি ২য় বা ৩য় শ্ৰেণীৰ লৰাক সেই শিক্ষা দিব নোৱাৰি। মানুহৰ অনুৰাগ আৰু প্ৰয়োজনৰ লগত নিমিলিলে কোনো শিক্ষায় সুফল নিদিয়ে। মানুহ এনেকুৱা প্ৰকৃতিৰ নহয় যে অপৈনত বয়সত সকলো শিকি জমা কৰি ৰাখি পাছত দৰকাৰ মতে সেই শিক্ষাবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। এই দৰে সঞ্চিত কৰা জ্ঞান হয় ব্যৱহাৰত নেলাগে নহলে পাহৰি যায়। যি শিক্ষাৰ দ্বাৰা জীৱনত ফলপ লাভ পায় সেই শিক্ষা মনতো থাকে, মানুহে কামতো ব্যৱহাৰ কৰে।

——•:৪:•——

৩০। অভিনয়

——০:৪:০——

সক লৰা-ছোৱালী মাত্ৰই কল্পনা প্ৰিয়। সিহঁতে কল্পনাতেই নিজৰ চাৰিওকালে এক নতুন জগত সৃষ্টি কৰি লৈ তাৰ ভাৱবীয়া নিজেই হয়। অভিনয় কৰিবলৈ দি স্কুলত লৰা-ছোৱালীৰ কল্পনা শক্তিৰ ব্যৱহাৰ আৰু উন্নতি কৰোৱা প্ৰতিজন শিক্ষকৰ কৰ্ত্তব্য। স্কুললৈ অহোঁতে লৰাই লগত কাম কৰিবৰ ইচ্ছা, ন্যায়বান হবৰ ইচ্ছা, বীৰপূজা কৰিবৰ ইচ্ছা, সুন্দৰ প্ৰতি অনুৰাগ আৰু স্বাধীন কল্পনা শক্তি লৈ আহে। এই শক্তিবোৰৰ ব্যৱহাৰ কৰি এইবোৰক জীয়াই ৰাখিবলৈ পাৰিলে আগলৈ লৰা-ছোৱালীয়ে নিজক সকলো অৱস্থাতেই খাপ খুৱাব পৰা মানুহ হৈ উঠিব।

স্কুলত শিক্ষাৰ সুফল পাবৰ নিমিত্তে অভিনয় কৰালে সেই অভিনয়ৰ ভাব লৰাৰ পৰা আহিব লাগে আৰু লৰাই যে অভিনয়ৰ দ্বাৰা গল্পটো আনৰ আগত কৰবলৈ চেষ্টা কৰিছে সেইটো বুজিব লাগে। শিক্ষকে গল্প ঠিক কৰি, পাঠ ভগাই দি কি কৰিব লাগিব আৰু কেনেকৈ

কৰিব লাগিব ইত্যাদি সকলো কৈ দিলে সেই অভিনয়ৰ পৰা লৰাৰ কোনো শক্তিৰ বিশেষ উন্নতি নহব। অৱশ্যে শিক্ষকে পৰামৰ্শ দিব কিন্তু সেই পৰামৰ্শই লৰাক বশ কৰিব নেলাগে।

স্কুলত হোৱা অভিনয়বোৰ অতি সৰল আৰু সাধাৰণ হব লাগে। এইবোৰৰ নিমিত্তে আগৰ পৰা সময় দি আলচিবলৈ বা সাজু হবলৈ প্ৰয়োজন নাই। কোনো এটা গল্প শুনাৰ পাছত লৰাই লিখা কোনো গল্প পঢ়াৰ পাছত, বিদেশৰ বিষয়ে ভূগোল শিকাৰ পাছত, বা বুৰঞ্জীৰ কোনো এটা পাঠৰ পাছত অভিনয় কৰিব পাৰে। এইবোৰ অভিনয়ৰ মাজত গল্পৰ অভিনয়বোৰত পোচাক বা ষ্টেজ বা দৃশ্যৰ প্ৰয়োজন নহয়। কেতিয়াবা বুৰঞ্জী বা ভূগোলৰ অভিনয়ত পোচাক লাগিবও পাৰে। কিন্তু অধিকাংশ অভিনয় বিনা আৰম্বৰেৰে হৈ যাব লাগে। বস্তুৰ যি অভাৱ লৰাৰ কল্পনাৰেই সেই অভাৱ পূৰ হব। এডাল বাৰিক তৰোৱাল, মাটিত এডাল বেথাক নৈ, ক্লাচকোঠালীৰ এটা চুকক অৰণ্য, আঠু কাঢ়িলে জন্তু হৈছে বুলি লৰাই কল্পনা কৰি লবলৈ অলপো দ্বিধাবোধ নকৰে।

স্কুলৰ সকলো অভিনয় স্কুলত হোৱা কামৰ পৰা উলিয়াব লাগে। আৰু সকলো লৰাই নিজেই ঠিক কৰিব লাগে। অভিনয় কৰিবলৈ দিলে লৰাৰ পঢ়াত সহায় হয়। শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ মাজত সদ্ভাৱ হয়। লৰাই ধাৰাবাহিক

ভাবে ভাবিবলৈ শিকে আৰু লৰাৰ চঞ্চলতা কমে। ইয়াৰ ওপৰিও লৰাই বিশেষ বিশেষ কথা মনত ৰাখিবলৈ সহজ পায়, কাৰণ অভিনয় কৰিলে শিক্ষণীয় বিষয়বোৰ লৰাৰ আগত জীয়া হৈ উঠে।

মনত ধাৰণা পোৱা মানুহৰ উন্নতিত এটা বৰ দৰকাৰী কাম। মনে যি ধাৰণা পায় তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া শৰীৰত হয়। বিবোৰ ধাৰণা পোৱাৰ পাছত লৰাই কামত প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুযোগ নেপায় সেই ধাৰণাবোৰ বেচিদিন মনত নেথাকে। সেই কাৰণেই লৰাই পোৱা ধাৰণাবোৰ কামত প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিব লাগে। অভিনয়ত লৰাই নিজৰ মনৰ ধাৰণা প্ৰকাশ কৰে।

৩১। অধ্যয়নৰ অভ্যাস
(Study Habits)

প্ৰশিক্ষক শিক্ষকে জনা উচিত যে—

১। লৰাই নিজে কৰিহে শিকিব পাৰে ; পঢ়া শিকিবলৈ সহায় কৰা শিক্ষকৰ কৰ্ত্তব্য নহয়।

২। ঘৰত কৰিবলৈ দিয়া কাম কৰিলেই শিকা নহয়। কেইটা ঘৰৰ কাম কৰিছে তাত নহয় কিন্তু লৰাই কিমান শিকিছে তাতহে শিক্ষকৰ শিক্ষা প্ৰণালীৰ কৃতকাৰ্য্যতাৰ প্ৰমাণ হয়।

শিক্ষকে বুদ্ধি ব্যৱহাৰ কৰি কাম ঠিক কৰি দিলে আৰু সেই কাম কেনেকৈ কৰিব লাগে সেই সম্বন্ধে সু পৰামৰ্শ দিলে লৰাই সহজেই স্বাধীনভাৱে শিকিব পাৰিব। মাজে সময়ে মন কৰিব লাগে কাম ঠিক নিয়ম মতে কৰিছে নে নাই বা লৰাই কিবা কৰিবলৈ নোৱাৰিছে নেকি।

লৰাক প্ৰশ্ন সুধিবলৈ উৎসাহ দিব লাগে কিন্তু সেই প্ৰশ্নৰ সকলো উত্তৰ শিক্ষকে কৈ দিব নেলাগে। উত্তৰ পাবলৈ হলে কি কৰিব লাগিব শিক্ষকে কৈ দিলে লৰাই

নিজেই উত্তৰ বিচাৰি পাব। শিক্ষকে উত্তৰটো কৈ দিব লাগিব হয় কিন্তু ছাত্ৰই যেন ভাবিবলৈ নেপায় যে শিক্ষকে নিশ্চিত সহায় কৰিব খোজা নাই। ছাত্ৰ আৰু শিক্ষকৰ মাজত মিত্ৰভাব স্থাপন কৰিবলৈ আৰু সেই ভাব স্থায়ী কৰিবলৈ শিক্ষকে বিশেষ চেষ্টা কৰা উচিত। তথাপি লৰাৰ এনেকুৱা অভ্যাস হব নেলাগে যে সকলো কামতে কেৱল শিক্ষকৰ সহায় বিচাৰিব আৰু সেই সহায় নেপালে একো কৰিবলৈ নোৱাৰিব। অধ্যৱসায়, স্বাবলম্বন আৰু বুদ্ধিৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লৰাক উৎসাহ দিয়া উচিত।

কোনো কোনো সময়ত লৰাই নিজে বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰা বিষয় থাকিলে হাতে শিক্ষকে সহায় দিব।

শিক্ষকে দিয়া কাম লৰাই কৰি আনিব লাগে হয় কিন্তু সেই খিনি কৰাতেই শিক্ষা নহয়। প্ৰকৃত অধ্যয়ন কৰাবলৈ হলে তলত দিয়া নিয়মবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিলে ভাল অভ্যাস আৰম্ভ হয়।

১। এটা পেৰেগ্ৰাফৰ মাই কথা বিচাৰিব।

২। শিক্ষকে মাই ভাববোৰ দিয়ে লৰাই পেৰেগ্ৰাফবোৰত সেইবোৰ বিচাৰি মিলাই চাব।

৩। এটা অধ্যা বা পৃষ্ঠা পঢ়ি তাৰ (outline) আউট-লাইন উলিয়াব।

৪। পেৰেগ্ৰাফৰ মাই ভাববোৰক সহায় কৰা ভাববোৰ উলিয়াব।

৫। মীমাংসা কৰিব লগীয়া এটা প্ৰশ্ন পালে আউটলাইন (Outline) ব্যৱহাৰ কৰি কাম কৰিব।

৬। এটা মত পালে তাৰ লগত মিলা কথাবোৰ বিচাৰিব।

৭। ৰিপোৰ্ট কৰিবৰ নিমিত্তে টোকা লিখিব।

৮। যি পঢ়া হৈছে তাৰ থাই থাই ভাববোৰ বিচাৰিব।

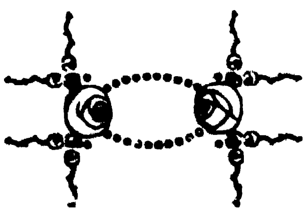

৩২। ডল্টন প্ল্যান

আমেৰিকাত মিচ হেলেন পাৰ্কহাৰ্ষ্ট নামেৰে এগৰাকী শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ডল্টন নামৰ ঠাইত এই প্ৰণালী উলিয়াই ব্যৱহাৰ কৰিছিল সেই কাৰণেই ইয়াৰ নাম "ডল্টন প্ল্যান" হৈছে।

যিবোৰ স্কুল এই প্ল্যান মতে চলে সেইবোৰত লৰা-ছোৱালীয়ে নিজৰ বিবেচনা শক্তি ব্যৱহাৰ কৰি পঢ়াৰ বিষয়বোৰ নিজৰ সুবিধামতে জুকিয়াই লয়। শৰীৰ সুস্থ সবল ৰাখি পূৰ্ণ শক্তি ব্যৱহাৰ কৰি কাম কৰাবলৈ হলে যি যি মানসিক আৰু শাৰীৰিক স্বাধীনতা প্ৰয়োজন এইবোৰ স্কুলৰ ছাত্ৰছাত্ৰীয়ে পায়। লৰাই স্কুলৰ শিক্ষণীয় বিষয়বোৰৰ মাজত যেতিয়া যিটো কৰিবলৈ মন কৰে তেতিয়াই সেই কাম হাতত লব পাৰে। সেই কাম কৰোঁতে কোনেও কোনো বাধা নিদিয়ে। ছাত্ৰৰ যিমানপৰ সেই কামটো কৰিবলৈ মন যায় সিমান পৰ কৰি থাকিব পাৰে। লৰাৰ অনুৰাগ (interest) থাকিলে মানসিক শক্তিবোৰ আন সময়তকৈ তীক্ষ্ণ হয়, সেইকাৰণে পঢ়াত লোৱা বাধা বিপত্তিবোৰ সহজে জয় কৰিব পৰা হয়। এই স্কুলবোৰত সময়ৰ তেনেকুৱা

পিৰিয়ডেডত বিভক্ত কৰা নেথাকে। প্ৰতিজন ছাত্ৰই নিজৰ নিজৰ মানসিক শক্তিৰ ক্ষমতা অনুসাৰে স্কুলৰ কামত আগ বাঢ়ে। লৰাক স্বাধীনতা দিয়া এই প্ল্যানৰ ঘাই বিশেষত্ব।

ডল্টন প্ল্যানৰ আৰু এটা বিশেষত্ব, লোকৰ লগত সহযোগেৰে কাম কৰিবলৈ শিকোৱা। শিক্ষক আৰু ছাত্ৰই একেলগে বাধাবিপত্তি জয় কৰে। লৰাই নিজৰ দলৰ লগত থাকি আনন্দ উপভোগ কৰিবৰ নিমিত্তে সমাজৰ সভ্য হলে যি নিয়মবোৰ মানি চলিব লাগে সেইবোৰ মানি চলে। সামাজিক জীৱনৰ মূল্য এই যে, সমাজত থাকিবলৈ হলে প্ৰতিজন সভ্যৰ বিশেষ বিশেষ কৰ্ত্তব্য আছে তাক প্ৰতিজনে বুজে।

গোটেই স্কুল বেলেগ বেলেগ শ্ৰেণীত বিভক্ত হয়। প্ৰতি শ্ৰেণীৰ নিমিত্তে একজন একজন শিক্ষক থাকে কিন্তু এই শিক্ষকে শ্ৰেণীৰ হাজিৰা বহি ধৰা, প্ৰতি বিষয়ত লৰাৰ উন্নতিৰ হিচাব ৰখা ইত্যাদি কাম কৰে আৰু বিশেষ এটা বিষয়ে গোটেই স্কুলৰ ছাত্ৰক পঢ়ায়।

স্কুলৰ কাৰিকুলাম (maximum) আটাইতকৈ বেচি আৰু (minimum) আটাইতকৈ কম, এই দুই ৰকমে ঠিক কৰা হয়। আগৰটো মন চোকা লৰা-ছোৱালীৰ নিমিত্তে, পাছৰটো অলপ জোটা বুদ্ধিৰ লৰা-ছোৱালীৰ নিমিত্তে। এই কাৰিকুলামবোৰ বেলেগ বেলেগ মাহৰ নিমিত্তে ভগাই লোৱা হয় আৰু মাহৰ কাৰিকুলাম সপ্তাহত ভাগ কৰা হয়। প্ৰতি মাহত পঢ়ে ২০ দিন কাৰ্য্য দিন পৰে, সেই কাৰণে

প্ৰতি মাহে প্ৰতি বিষয়ত ২০টা "ইউনিট" Unit কৰি শেষ কৰিব লাগে। শিক্ষকে assignment বা কৰিবলগীয়া কাম ঠিক কৰি দিয়ে আৰু প্ৰতি assignmentত কেইটা ইউনিটৰ মূল্য থাকিব কৈ দিয়ে।

শিক্ষনীয় বিষয়বোৰ major আৰু minor বিভাগত ভাগ কৰা হয়—

"মেজৰ"	'মাইনৰ'
গণিত	গান
বুৰঞ্জী	ড্ৰইং
বিজ্ঞান	হাতৰ কাম
সাহিত্য	গৃহ বিজ্ঞান
ভূগোল	ব্যায়াম
পৰভাষা	

"মেজৰ" বিষয়বোৰত লবাৰ কাম চাই প্ৰয়োজন দিয়া হয়।

প্ৰতিজন ছাত্ৰই শিক্ষকে ঠিক কৰি দিয়া কামবোৰ কৰিবলৈ এখন চুক্তিপত্ৰত চহি দিয়ে। চুক্তিপত্ৰখন এই দৰে লিখা থাকে

"মই ... ... এখন ... শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰই এই চুক্তিপত্ৰত চহি দিছোঁ যে ... কামটো মই কৰিব তাৰিখ ... লাম।

এই চুক্তিপত্ৰত চহি দিয়াৰ পাছত শিক্ষকজন পৰা কাম কৈ লবাই নিজে বিবেচনা কৰি কামত হাত দিব

যদি পাৰে দুমাহৰ কাম এমাহতে শেষ কৰিব পাৰে, কিন্তু এমাহৰ কাম সকলো শিক্ষণীয় বিষয়ত শেষ নকৰিলে আনমাহৰ কোনো বিষয়ৰ কাম আৰম্ভ কৰিব নোৱাৰে।

প্ৰত্যেক শিক্ষণীয় বিষয়ৰ নিমিত্তে এটা এটা 'খোটালি বা লেবৰেটৰি" থাকে, আৰু এইবোৰ খোটালিত ১জন এজন "স্পেচালিষ্ট" শিক্ষক থাকে। এওঁ লৰ ছোৱালীবোৰক সহায় কৰে। লৰাই নিজে শিক্ষকৰ গুৰিলৈ সহায় বিচাৰি গলেহে শিক্ষকে সহায় দিয়ে। লৰাই যি দিনা যিটো খোটালিত যিমান পৰ কাম কৰিব খোজে কৰিব পাৰে। এইবোৰ স্কুলত টাইমটেবিল নাই। কিবা এটা নতুন বিষয় শিকাবলৈ হলে শিক্ষকে গোটেই দলটোক বুজাই দিয়ে তাৰ পাছত লৰাই স্বাধীনভাবে কাম কৰে।

লৰাৰ উন্নতিৰ হিচাবৰ নিমিত্তে কেইখন মান "প্লেক" থাকে
১নং—প্ৰতি শ্ৰেণীৰ নিমিত্তে এখন "বিষয়' শিকাওঁতাৰ Subject- teacher হাতত থাকে। তাত শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নাম আৰু কোনে কেইটা ইউনিট কৰি শেষ কৰিছে শিক্ষকে তাৰ হিচাব ৰাখে।
২য় নং—ছাত্ৰৰ নিজৰ হাতত থাকে। কোন কোন সপ্তাহৰ কেইটা কাম কৰি শেষ কৰিলে তাৰ হিচাব প্ৰতি ছাত্ৰই নিজে ৰাখে।
৩য় নং—প্ৰতি শ্ৰেণীৰ কোঠালীত 'শ্ৰেণীৰ শিক্ষকে" Class

teacher ৰ্‌খে খোটালিৰ বেৰত আঁৰা থাকে । সেই শ্ৰেণীৰ লৰা-ছোৱালীৰ কামৰ হিচাব শিক্ষকে ৰাখে।

৪নং—উপস্থিত, অনুপস্থিত, দেৰী আৰু ঠিক সময়ত উপস্থিত ছোৱাৰ হিচাব থাকে ।

ছাত্ৰই এটা ইউনিট কৰি "বিষয় শিক্ষক"ক দেখুৱাব শিক্ষকে যদি সেই কামত সন্তোষ পায় তেহে নতুন ইউনিট আৰম্ভ কৰিব পাৰে ।

নমুনা এচাইনমেন্ট

বিষয়— বুৰঞ্জী

মাহ— মাৰ্চ্চ

কনট্ৰাক্ট— ১ম নং

"উত্তমাশা অন্তৰীপ পাৰহৈ আহি পৰ্টুগিজবিলাকে ভাৰতলৈ অহা বাট আৱিস্কাৰ কৰাৰ বিষয়ে আলোচনা হব ।

পঢ়া শেষ হলে ৩টা ইউনিটৰ মূল্য পাবা ।

প্ৰশ্নৰ উত্তৰবোৰৰ নিমিত্তে ২টা ইউনিটৰ মূল্য পাবা।

পঢ়া —ভস্কডিগামাই ভাৰতলৈ অহাৰ বিৱৰণ পঢ়িবা ।

প্ৰশ্ন—১। এখন মেপ আকি ভস্কডিগামাই ভাৰতলৈ অহা বাট দেখুৱাই দিয়া ।

২। যি তিনিখন জাহাজ আহিছিল সেই কেইখনৰ নাম আৰু কাপ্তেনৰ নাম লিখা ।

৩। ভাডানে কোন আছিল ? তেওঁ ভাস্কডিগামাৰ কি উপকাৰ কৰিছিল ?

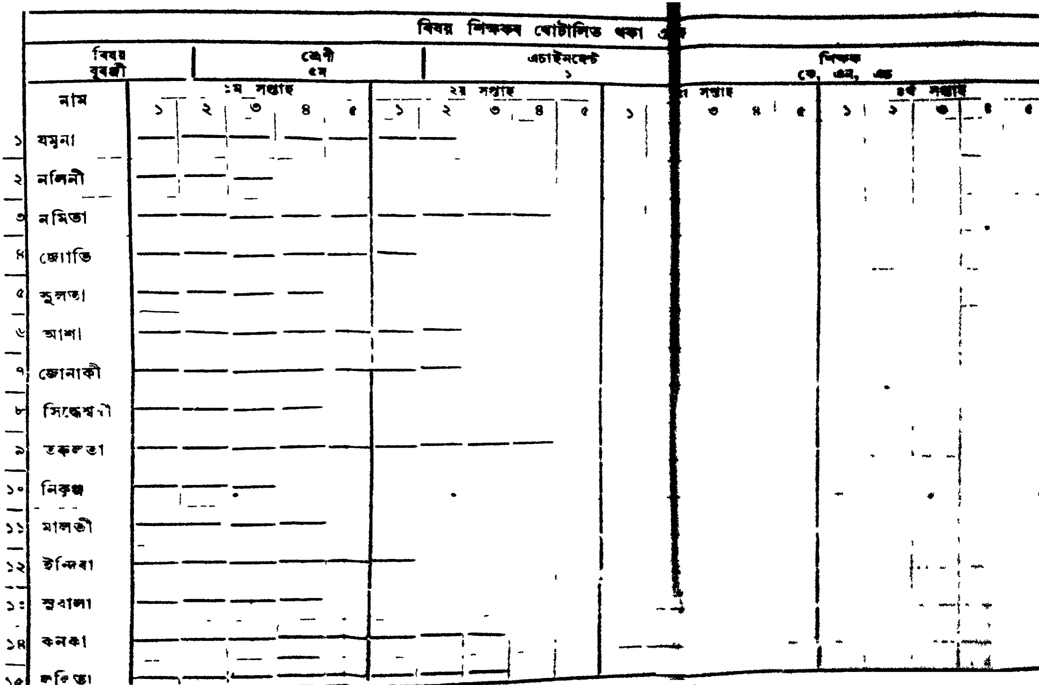

প্রথম গ্রাফ । প্রকৃত ক্ষেত্র ১২ × [illegible] ।

ছাত্রর হাতে থকা গ্রাফ

নাম যমুনা বরুয়া ঠিকনা — পানীগাওঁ নগাওঁ টাউন			স্কুলর নাম মিচন বালিকা স্কুল বয়স ১২ বছর শ্রেণী ৫ম শ্ৰেণী	রেজিষ্টার সংখ্যা · ১	আরম্ভ করার তারিখ মার্চ্চ ১৫ তারিখ শেষ করার তারিখ	সপ্তাহের সংখ্যা	দিনের সংখ্যা	অনুপস্থিত দিন
৪র্থ সপ্তাহ								
৩য় সপ্তাহ								
২য় সপ্তাহ								
১ম সপ্তাহ								
বিষয়	অসমীয়া	ভূগোল	বুরঞ্জী	গণিত (?)	সাধারণ জ্ঞান (?)			
পরীক্ষা	৮৩	৭৫	৯০ (?)					

দ্বিতীয় গ্রাফ। [illegible]

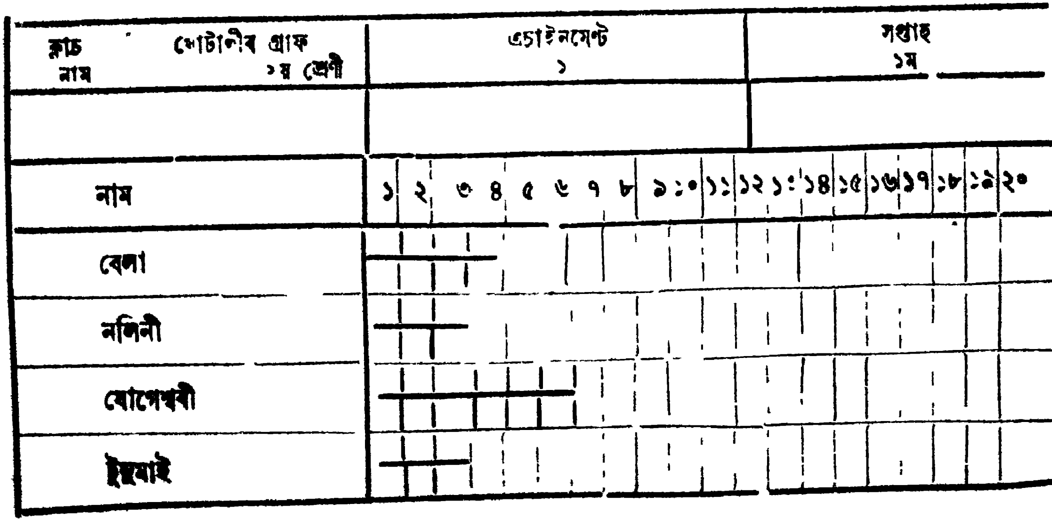

৩য় গ্রাফ।

প্রকৃত মাপ ১২"×১০" ইঞ্চি।

উপস্থিত দেখুউরা গ্রাফ ।

দিন আক তারিখ—বুধবার, মার্চ্চ ১৫, ১৯২৯				
নাম	আগবেলা		পাছবেলা	
	সময়ত	দেৰী	সময়ত	দেৰী
জ্যোতি	P		P	
মলিনা	P		P	
মায়া	P		P	
ফুল		১১—৪৫	P	
হীৰা	P		P	
ললিতা	P			২—২০
মুক্তা	P		P	
মণি	P		P	

৭ৰ্থ গ্ৰাফ

৩৩। প্ৰজেক্ট মেথড
(Project method)

স্বাভাৱিক পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাত সম্পূৰ্ণ হৃদয় ও মন দি কিবা বিশেষ অভিপ্ৰায় সিদ্ধ কৰিবৰ নিমিত্তে লৰা-ছোৱালীয়ে কৰা কামকে প্ৰজেক্ট বোলে। এনেকুৱা কাম কৰোতে লৰাই নিজৰ মনৰ সমস্ত শক্তি শিকা কামত (Learning process) প্ৰয়োগ কৰে। এই শিকা কামত লৰাই মনোবিজ্ঞানৰ নিয়মে চলিবলৈ পায় আৰু কৰা কামটোৰ (Activity) পৰা জীৱনৰ নিমিত্তে প্ৰকৃতই কিবা লাভ পায়।

প্ৰজেক্ট নানা ৰকমৰ হব পাৰে কিন্তু সকলো ৰকমৰ প্ৰজেক্টত লৰাৰ কাম কৰিবৰ বিশেষ অভিপ্ৰায় বা উদ্দেশ্য থাকে। এইয়ে প্ৰজেক্টৰ মূল্য। প্ৰত্যেক প্ৰজেক্টত লৰাৰ নিজৰ কিবা উদ্দেশ্য বা অভিপ্ৰায় থাকে আৰু সেই অভি-প্ৰায় সাধনৰ নিমিত্তে লৰাই স্বইচ্ছাৰে নিজৰ সমস্ত মন ও বল কামত প্ৰয়োগ কৰে।

লৰাই নিজৰ কাম বচাত আৰু কাম কৰিবৰ নিমিত্ত উপায় আৰু প্ৰণালী নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাত সম্পূৰ্ণ স্বাধীনতা পাব লাগে ।

প্ৰজেক্টবোৰৰ বিষয়বোৰ পোৱাৰ ঠাই—

১। স্কুলীয়া জীৱনত বা স্কুলৰ বাহিৰৰ নিজৰ জীৱনৰ যিবোৰ কামত লৰা-ছোৱালীয়ে স্বভাৱতেই অনুৰক্ত সেইবোৰ লব পাৰি ।

২। সিহঁতৰ জীৱনত কৰা নানা কাম বা সিহঁতৰ অভাৱ-বোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোঁতে প্ৰজেক্টৰ উপযুক্ত বিষয় উলিয়াব পাৰে ।

৩। সমাজৰ বিষয় আলোচনা কৰাৰ পৰা বিষয় পাব পাৰি

৪। প্ৰকৃতি লক্ষ্য কৰি আৰু প্ৰকৃতিৰ সংস্পৰ্শ (Contact)ৰ পৰাও বিষয় পাব পাৰি ।

৫। সমাজত বেলেগ বেলেগ মানুহৰ পৰস্পৰ নিৰ্ভৰ সম্বন্ধে আলোচনা কৰিও প্ৰজেক্টৰ বিষয় পাব পাৰি ।

৬। আন স্কুলত যিবোৰ বিষয়ত কৃতকাৰ্য্য হৈছে সেইবোৰ লব পাৰি ।

প্ৰত্যেক প্ৰজেক্টৰ ৪টা খাপ আছে—

(ক) প্ৰস্তাৱ (খ) মন্ত্ৰণা (Plan) (গ) কামবোৰ কৰা (ঘ) বিচাৰ (judging)

প্ৰস্তাৱ—এনেকৈ প্ৰস্তাৱ হব লাগে যে লৰাই উদ্দেশ্যটো সাধন কৰিবৰ নিমিত্তে উৎসাহেৰে কাম হাতত লৈ

কৃতকাৰ্য্য হবই হব। প্ৰস্তাব লৰা-ছোৱালীয়ে কৰিব, নহলে শিক্ষকে কিছুমান বিষয়ৰ তালিকা দিব তাৰ পৰা লৰা-ছোৱালীয়ে বাচি লব। বাচি লোৱাৰ পাছত তাৰ বিষয়ে সকলোৱে আলোচনা কৰিব—অৰ্থাৎ সেই কামটো হাতত লোৱা ভাল হবনে নহয় এইবোৰ আলোচনা হব। সকলো লৰা-ছোৱালীয়ে ভয় নকৰাকৈ স্বাধীন ভাবে নিজৰ মত প্ৰকাশ কৰিব। আলোচনা হৈ গলে শিক্ষকে "ভোট" Vote কৰাব। যদি সকলোৱে সেই কামটো কৰিবলৈ সন্মত হয় তেহে কাম হাতত লব লাগে, নহলে লৰাই সমস্ত মন আৰু শক্তিৰে কাম নকৰিব।

মন্ত্ৰণা (Plan)—বিষয় বহা হৈ গলে, কামটো কৰিবলৈ হলে কি কি জানিব লাগে সেই বিষয়ে সকলোৱে মিলি চাব। যদি নতুন জ্ঞান পাবৰ নিমিত্তে কিতাপ পঢ়াৰ দৰকাৰ তেন্তে পঢ়িবলৈ বন্দোবস্ত হব। সকলো কথা গোটোৱাৰ পাছত কাম কেনেকৈ চলালে ভাল হব তাকে স্থিৰ কৰি লব।

কাম কৰা—নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা প্ৰণালীৰে সকলো লৰা-ছোৱালীয়ে নিজৰ নিজৰ ভাগৰ কাম কৰিব।

বিচাৰ—কাম শেষ হলে, কামবোৰ কেনেকুৱা হল, তাৰ পৰা কি কি লাভ পোৱা গল, যি উদ্দেশ্য লৈ কামটো হাতত লোৱা হৈছিল সেই উদ্দেশ্য সাধিত

হল নে নাই ইত্যাদি বিবেচনা কৰা।

শিক্ষকৰ কৰ্ত্তব্য—

লৰা-ছোৱালীৰ কাম কৰাৰ উদ্দেশ্যবোৰ সম্ভৱ নহয় ওথ কৰাব লাগে। তাকে কৰিবলৈ হলে তেওঁ—

(ক) গোটেই দলে কৰা প্ৰস্তাববোৰ লৰা-ছোৱালীৰ লগত বিবেচনা কৰি তাৰ মূল্য উলিয়াব।

(খ) উপযোগী কামবোৰ প্ৰস্তাব কৰিবলৈ উৎসাহ দিব আৰু ক্লাচ খোটালি এনে ভাবে ৰাখিব যে তাৰ পৰাই লৰাই উপযুক্ত প্ৰস্তাব কৰিবলৈ ভাব পাব।

(গ) উপযুক্ত কামবোৰৰ এটা তালিকা দিব পাৰে, লৰাই তাৰ পৰা বাছি লব।

(ঘ) বিষয় আলোচনাৰ সময়ত কি বাছিলে ভাল হব অলপ উদুকিয়াই দিব পাৰে (Suggestion)

প্ৰজেক্টৰ বিষয়টো যবে পৰা পোৱা যাওক কামটো এবাৰ হাতত ললে সকলো লৰা-ছোৱালীয়ে সমস্ত হৃদয়েৰে গ্ৰহণ কৰি তাৰ উদ্দেশ্যতো নিজৰ কৰি লব পৰা হব লাগে।

শিক্ষকে কাম এনেকৈ চলাব লাগে যে লৰাৰ অনুৰাগৰ ক্ষেত্ৰ আৰু সহানুভূতি ও সহযোগৰ ক্ষেত্ৰ বাঢ়ি যাব আৰু কৃতকাৰ্য্যতা বাঢ়ি যাব।

হাতত লোৱা কামটোৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিবৰ নিমিত্তে লৰাই আন কাম কৰিবলৈকো ভাল পায়। যদি লৰাই দেখে যে হাতত লোৱা কামটো ভালকৈ কৰিবলৈ হলে, পঢ়া, লিখা,

গণনা ইত্যাদি জানিব লাগিব তেন্তে সি নিজে নিজেই এইবোৰ বিষয় শিকিবলৈ চেষ্টা কৰিব, কাৰণ সি জানে যে এইবোৰ নহলে তাৰ নচলিব। এই কাৰণে শিক্ষকে বিবেচনা কৰি যথেষ্ট Practice exercise ঠিক কৰি ৰাখিব লাগে

(১) নমুনা প্ৰজেক্ট
(Moga journal)

১ম পাঠ—বিষয় নিৰ্ব্বাচন। লৰাবোৰক নিজৰ পছন্দ মতে প্ৰজেক্টৰ বিষয় বাচিবলৈ দিয়াত দুটা প্ৰস্তাব হল।

(১) এখন বাগিচা কৰ।

(২) গাওঁবোৰক সহায় কৰা।

দুয়োটা বিষয়ে আলোচনা কৰি সুবিধা আৰু অসুবিধা আৰু সকলো বিবেচনা কৰা হল। বহুত তৰ্ক বিতৰ্ক আৰু আলোচনাৰ পাছত "গাওঁবোৰক সহায় কৰা" এই বিষয়টো বাছি লোৱা হল।

২য় পাঠ—লৰাবোৰে কেতিয়াবা গাওঁলৈ গৈছে নে নাই বিচাৰ কৰাত দেখা গল যে প্ৰায় সকলোৱে গাওঁলৈ গৈছে। তাৰ পাছত আলোচনা কৰি চোৱা হল গাওঁত এনেকুৱা কি কি আছে যাৰ সংস্কাৰৰ নিমিত্তে গাওঁলীয়া মানুহবোৰক শিক্ষা দিব পাৰি। এজন

সবাক বোৰ্ডত লিখিবৰ নিমিত্তে নিযুক্ত কৰা হল।
এইবোৰ আলোচনাত ওলাল—
১। খেপাখেপিকৈ ঘৰ সজা।
২। বতাহ যথেষ্ট নোপোৱা আন্ধাৰ খোটালী।
৩। কুসংস্কাৰ।
৪। মলিয়ন কাপোৰ।
৫। ঘৰৰ ওচৰত গোবৰ আৰু জাবৰৰ দ'ম।
৬। ঘৰৰ ওচৰত অপৰিষ্কাৰ পুখুৰি। মেলেৰিয়াৰ উৎপত্তি স্থান।
৭। নিৰক্ষৰতা।
৮। অপৰিষ্কাৰ জীহ্বা।
৯। চুৰ কৰা, জুৱা খেলা।
১০। নাদৰ ওচৰত গোবৰৰ দ'ম।

আৰু অলপ আলোচনা কৰি এইবোৰৰ প্ৰতিকাৰ কৰাৰ উপায় বিবেচনা কৰা হল। এজনে কলে যে গাৱলীয়া মানুহবোৰক শিক্ষিত কৰিলে এই সকলো দূৰ হব। এই প্ৰস্তাবৰ পৰা এটা প্ৰজেক্ট আৰম্ভ হল।

৩য় পাঠ—গাৱত শিক্ষা বিস্তাৰৰ বিষয়ে আলোচনা হল।
এজন লৰাই কলে যে, গাৱত এটা স্কুল আৰম্ভ কৰিলে ভাল হব। বহুত আলোচনা কৰাৰ পাছত দেখা গল যে গাৱত স্কুল চলোৱা এই লৰাবোৰৰ পক্ষে অলপ টান হব সেই কাৰণে মানুহবোৰক

শিক্ষা দিবলৈ আন এটা উপায়ৰ প্ৰজেক্ট কৰিলেহে ভাল হব।

৪ৰ্থ পাঠ—গাৱলীয়া মানুহক শিক্ষা দিয়াৰ বিষয় আলোচনা কৰি থাকোতে এটা লৰাই কলে যে 'প্ৰচাৰ' (propaganda) কৰিলে মানুহবোৰক শিকাব পাৰি। এই প্ৰচাৰ কাম গান, উপদেশ, ছবি ইত্যাদিৰ সহায়েৰে চলাব পাৰি। দুজন লৰাই ঘৰ, শৰীৰ আৰু কাপোৰৰ পৰিচ্ছন্নতাৰ বিষয়ে কিছুমান পদ্য গোটাবৰ ভাৰ গাত ললে। দুজন লৰাই আদৰ্শ গাৱলীয়া ঘৰৰ নক্সা আকিবলৈ ভাৰ ললে। আনবোৰে পৰিস্কাৰ পৰিচ্ছন্নতাৰ বিষয়ে ৰচনা লিখিবলৈ ভাৰ ললে।

তাৰ পাছৰ দুটা পাঠত তলত দিয়া সৰু প্ৰজেক্টটো কৰা হৈছিল।

১। শৰীৰৰ পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্নতা।

২। কাপোৰ ধোৱা।

৩। পৰিচ্ছন্ন ঘৰ।

৪। গৰু মহ আদিৰ যত্ন লোৱা।

৫। স্বাস্থ্যকৰ নাদ।

শাৰীৰিক স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ সম্বন্ধে শিক্ষা দিয়া এখন চাৰ্ট লৰাবোৰে প্ৰস্তুত কৰিলে। স্বাস্থ্যৰ সম্বন্ধে আলোচনা কৰোঁতে এজনে কলে যে নিচুকে পাল পান কৰি দাতৰ

কাটিলে ভাল হব। তাৰ পৰাই কটাৰীৰ বিষয়ে আলোচনা আৰম্ভ হল। কটাৰী ক'ত পোৱা যায়, সেই ঠাইবোৰলৈ যোৱা বাট আৰু ঠাইবোৰ মেপত কিচৰা হল। ভূগোলৰ লগতে গণিতো কৰা হল। এই ঠাইবোৰত পোৱা বস্তুবোৰৰ দাম নিৰ্ণয় কৰা হল।

তাৰ পাছৰ পাঠত দেখা গল যে গাঁৱলীয়া মানুহৰ অৱস্থাৰ উন্নতি কৰিবলৈ হলে গাঁৱৰ আৰ্থিক উন্নতিৰ প্ৰয়োজন। আৰ্থিক উন্নতি কেনেকৈ কৰা যাব পাৰে সেইবিষয় আলোচনা কৰাত দেখা গল যে এইবোৰ কৰিব লাগিব—

১। হালবোৱাৰ উন্নতি।
২। গৰু ছাগলীৰ ভাল জাত বিচৰা।
৩। খেতিৰ মাটিত সাৰ দিয়া।
৪। ভাল সচৰ গুটি ব্যৱহাৰ কৰা।

পিছৰ দিনা ক'ত ক'ত ভাল কৃষিৰ সজুলি পোৱা যায়, ক'ত ক'ত ভাল গৰু পোৱা যায়, ইত্যাদি আলোচনা কৰি মেপত ঝিলাম, হিচাৰ, মণ্টগোমেৰি ইত্যাদি ঠাই বিচাৰিলে। লগতে অলপ হিচাবো কৰিলে।

তাৰ পিছৰ পাঠত লৰাবিলাকে কৰা কামবোৰৰ আলোচনা হল। গাঁৱলীয়া মানুহৰ উপকাৰী শিক্ষাবোৰ গোটাই লোৱা হল। এজনে প্ৰস্তাৱ কৰিলে যে প্ৰচাৰৰ

নিমিত্তে মিটিং বহাই তাত এইবোৰ দেখুওৱালে হয়। এই কথা শুনি বহুতে ল'ৰাই পাৰিব উদ্ভিদ সহায়ৰ নিমিত্তে পদ্য, চাৰ্ট, ৰচনা ইত্যাদি যুগুত কৰিবলৈ লাগি গ'ল।

শেষৰ পাঠত এটা ল'ৰাই নিজে কৰা এখন চাৰ্ট পঢ়ি শুনালে, আন দুটা ল'ৰাই স্বাস্থ্যৰক্ষা আৰু মাটি দখলৰ সম্বন্ধে ৰচনা পঢ়ি শুনালে। কিছুমানে সুৰাপান আৰু স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ সম্বন্ধে গান গাই শুনালে।

এই প্ৰজেক্টটোত কি কি কাম হ'ল—

পঢ়া—কেইখনমান পত্ৰিকাৰ পৰা ল'ৰাবোৰে প্ৰজেক্টৰ বিষয়টোৰ সম্বন্ধে প্ৰবন্ধ পঢ়িছিল। তাত মনে মনে পঢ়াৰ অভ্যাস হৈছিল।

মৌখিক ৰচনা—প্ৰতিদিন আলোচনাত ইয়াৰ যথেষ্ট অভ্যাস হৈছিল

হাতৰ লিখা—ৰিপোৰ্ট লিখা, ৰচনা আৰু চাৰ্টলিখাত হৈছিল।

গণিত—ৰেলৰ ভাড়া, গৰুৰ দাম ইত্যাদি উলিয়াইছিল। কিছুমান আৰ্থিক শিকিৰ লগত পৰিছিল।

ভূগোল—ঠাইবোৰ মেপত বিচৰা আৰু মেপ আঁকি সেই ঠাইবোৰ বহুৱা হৈছিল।

ড্ৰইং—আদৰ্শ ঘৰ, চুলাহ, খিৰিকী ইত্যাদি আঁকিছিল।

খেলা—গীত গোৱা হৈছিল।

মনৰ শক্তি ও অভ্যাস সম্বন্ধীয় ফল—

১। মনে মনে পঢ়াৰ ক্ষমতা বঢ়োৱা হৈছিল।

২। জ্ঞান সংগ্ৰহ কৰিবৰ নিমিত্তে পঢ়াৰ অভ্যাস হৈছিল

৩। পাৰ্টনীয়া মানুহৰ প্ৰতি সহানুভূতি আৰু শিক্ষৰ অভ্যাস বৃদ্ধিবলৈ শিকিছিল।

৪। লোকক সহায় কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিছিল।

৫। সৰ্বাবোৰে পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন হবলৈ শিকিছিল।

৬। নিজক পৰীক্ষা কৰিবলৈ শিকিছিল, কাৰণ উপদেশ থকৈ আদৰ্শ পৰাক্ৰমী।

৭। সহযোগৰ অভ্যাস হৈছিল।

(২) চিঁয়াহী বনোৱা
(Moga journal)

১ম দিনা—সৰ্বাবেৰক প্ৰজেক্টৰ বিষয় প্ৰস্তাৱ কৰিবলৈ দিয়াত কেইবাটাও বিষয় প্ৰস্তাৱ হল। বহুত আলোচনা আৰু তৰ্ক বিতৰ্কৰ পাছত "চিঁয়াহী বনোৱা" প্ৰজেক্টটো বাচি লোৱা হল। চিয়াহী বনাবলৈ হলে কি কি বস্তু প্ৰয়োজন হব বিবেচনা কৰি দেখা গল যে

২। বাদামৰ খোলা।

১। গম আঠা।

৩। কেৰাচিন তেল।

৪। এডটা টিন।

৫। পানী।

৬। খুন্দনি। এইবোৰ বস্তু লাগিব। যেনেগৈ যেনেগৈ বস্তু আনিবলৈ লৰাবোৰে ভাৰ ললে।

২য় দিনা—লৰাবোৰে সকলো সঁজুলি আনিলে। বাদামৰ খোলাবোৰ ক'ত পুতিলে ভাল হ'ব তাক আলোচনা কৰা হল। খোটালীত যোৱা গুলাই বাৰলৈ বাট নাছিল সেই কাৰণে বাৰান্দাত পুতিবলৈ বন্দবস্ত হল। কিন্তু বতাহৰ কোবত তাতো জুই ধৰা অসম্ভৱ যেন দেখি, বাহিৰত এজোপা ডাঙৰ গছৰ আঁৰত পুতিবলৈ বন্দবস্ত হল। তাৰ পাছত—

(ক) বাদামৰ খোলাবোৰ ভাগকৈ পুতি চেতা হবলৈ দিয়া হল

(খ) এঙ্গাৰবোৰ খুন্দনিত ভালকৈ খুন্দি লোৱা হল।

(গ) গম আঠাত অলপ পানী মিহলাই তাত এঙ্গাৰ গুৰিবোৰ দি ভালকৈ ঘুঁটি লোৱা হল।

(ঘ) ঘুঁটি লোৱা এঙ্গাৰ গুৰি টিন চটাত চালি পাতলকৈ লিপি ৰ'দত শুকাবলৈ দিয়া হল।

(ঙ) শুকান চিয়াহী টিনৰ পৰা চুচি লোৱা হল।

৩য় দিনা—এক প্যাকেট চিয়াহী গুৰি বজাৰৰ পৰা কিনি আনি ওজন কৰি চাই লৰাবোৰে দেখিলে যে সেই দৰে বেচিলে নিজৰ চিয়াহীৰ পৰা /১০ (কেই পইচা) লোৱা যাব।

কোনখিনি চিয়াহী ভাল প্ৰমাণ কৰি চাবলৈ নিজিতে দুয়োখিনি বেলেগ ঠাইত গুলি দেখিলে যে বজাৰৰ

চিয়াঁহীখিনি বেচি উজ্জ্বল। ইয়াৰ পৰাই লৰাবোৰে নিজে বনোৱা চিয়াঁহীৰ উন্নতি কেনেকৈ কৰিব পৰা যাব তাৰ বিষয়ে ভাবিবলৈ ধৰিলে।

এই প্ৰজেক্টটো লোৱাৰ ফল

ৰচনা (১) সিহঁতে পোৱা শিক্ষাখিনি লৰাবোৰে এখন বহিত লিখি থলে।

(২) চিয়াঁহীৰ নাম দিলে।

(৩) সিহঁতৰ চিয়াঁহীৰ বিষয়ে বিজ্ঞাপন লিখিলে।

ভূগোল—বাদাম আৰু গম আঠা পোৱা দেশবোৰৰ বিষয়ে শিকিলে।

(১) বাদাম তোমালোকে কৰ পৰা পাইছিলা ?

(২) বজাৰলৈ বাদাম ক'ৰ পৰা আহিছিল ?

(৩) ইয়াত বাদাম নোহোৱাৰ কাৰণ কি ?

(৪) বাদামৰ নিমিত্তে কেনেকুৱা জলবায়ু ভাল ?

(৫) এনেকুৱা জলবায়ুত আৰু কি কি উৎপন্ন হয় ?

বিজ্ঞান (১) দগা পাল্লা ব্যৱহাৰ।

(২) ওজন কৰি চোৱা।

(৩) গোটা বস্তু পানীত গলোৱা।

হাতৰ কাম (১) চিয়াঁহী বনোৱা।

(২) চিয়াঁহীৰ বৰি বনোৱা।

(৩) চিয়াঁহী থবৰ নিমিত্তে লেফাফা বনোৱা।

গণিত (১) তোলা, মহা, ৰতি, ধান ইত্যাদি ওজন কৰি বুজিলে ।

(২) লৰাবোৰে বনোৱা চিয়াঁহীৰ ওজন আৰু দৰ নিৰ্ণয় কৰিলে ।

(৩) ঐকিক নিয়মে চিয়াঁহীৰ মূল্য উলিয়ালে । যেনে— বজাৰত এমহা ওজনৰ এক প্যাকেট চিয়াঁহীৰ দাম এপইচা । তেন্তে এতোলা, পাচমহা তিনি ৰতি চিয়াঁহী কিমানত বেচিবলৈ পাৰিবা উলিওৱা ।

প্ৰজেক্টটো কৰি থকাৰ সময়তে লৰাবোৰে কলে যে এই প্ৰজেক্টৰ কথাখিনি স্কুলৰ ব্যৱহাৰৰ নিমিত্তে লিখি থলে ভাল হব । এখন চাৰ্টত কথাখিনি লিখি থোৱাৰ বন্দোবস্ত হল । চিয়াঁহী আৰু লিখাৰ বুৰঞ্জী, চিয়াঁহী বনোৱাৰ নিয়ম বৰ্ণাই এখন চাৰ্টত বৰ সুন্দৰকৈ লিখি স্কুলক দিয়া হল ।

প্ৰজেক্ট ঠিক কৰোতে আৰু প্ৰজেক্টৰ কাম চলাওঁতে শিক্ষকে মন কৰিব লাগে তাৰ পৰা :—

(১) লৰাৰ "কাৰ্য্য আৰম্ভ কৰা (Initiative) শক্তিৰ বিকাশ কৰিবলৈ চেষ্টা হৈছেনে ?

(২) লৰাক আত্মনিৰ্ভৰ কৰি বিবেচনা কৰিবলৈ শিকোৱা হৈছেনে ?

(৩) যিমান দূৰ সম্ভৱ সহযোগীতাৰ সুযোগ দিয়া হৈছেনে ?

(৪) লৰাৰ জ্ঞানক্ষেত্ৰ বঢ়াবলৈ সকলো সুযোগ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছেনে ?

(৫) কামৰ সময়ত (Activity hour) সম্ভৱ হলে গণিত, পঢ়া আৰু লিখা ইত্যাদিৰ অভ্যাস হৈছেনে?

প্ৰতিদিন প্ৰজেক্টৰ সময়ত অহা তলত দিয়া বিষয়বোৰৰ সংক্ষেপ প্ল্যান শিক্ষকে লিখিব লাগে।

১। সাহিত্য। পঢ়া বা ৰচনা, বানান ইত্যাদি)

২। গণিত।

৩। ভূগোল ও বুৰঞ্জী।

৪। প্ৰকৃতি পাঠ

৫। স্বাস্থ্য ৰক্ষা।

দিনৰ কামৰ শেষত শিক্ষকে পৰীক্ষা কৰি তলত দিয়া বিষয়ত কি লাভ কৰিলে চাব—

১। অভ্যাস আৰু মনৰ ধাউতি সম্বন্ধীয়।

২। জ্ঞান সম্বন্ধীয়—

(ক) সাহিত্যত

(খ) গণিতত

(গ) ভূগোল বা বুৰঞ্জীত

(ঘ) প্ৰকৃতি পাঠত।

(ঙ) স্বাস্থ্যৰক্ষাত।

তলত দিয়া বিষয়বোৰৰ প্ৰজেক্ট গাঁৱলীয়া স্কুলতো ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি (Moga Journal)

১ম শ্ৰেণী—নিজৰ প্ৰতি অনুৰাগৰ সম্বন্ধত—

১। আমাৰ ঘৰ।

২। আমাৰ ভাত বা কটি।

৩। খেলাৰ ঘৰ সজা।

৪। আমাৰ জন্তুবোৰ।

৩য় শ্ৰেণী—প্ৰকৃতিক পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাত লবাৰ অনুৰাগ সম্বন্ধীয়—

১। পানী

২। আমাৰ স্কুলৰ বাগিচা।

৩। সময়।

৪। চৰাইবোৰ।

৫য় শ্ৰেণী— স্থানীয় সমাজত লবাৰ অনুৰাগ সম্বন্ধীয়—

১। খেতিয়ক আৰু তেওঁৰ কাম।

২। দোকান (বেলেগ বেলেগ ৰকমৰ)

৩। হাট

৪। আমাৰ স্কুল।

৪র্থ শ্ৰেণী—যাতায়তৰ বিষয়ে লবাৰ অনুৰাগ সম্বন্ধীয়।

১। পোষ্ট অফিচ'।

২। ৰেলবাট।

৩। নৈ আৰু বাদ্ধ বা নাও ও জাহাজ।

৪। আমি কেনেকৈ যাত্ৰা কৰো।

৫ম শ্ৰেণী—স্বাস্থ্য সম্বন্ধে লবাৰ অনুৰাগ সম্বন্ধীয়—

(১) আমাৰ কাপোৰ।

(২) আমাৰ গাটক কেনেকৈ সহায় কৰিব

পাৰো ।

(৩) মেলেৰীয়া ।

(৪) আহাৰ ।

৬ষ্ঠ শ্ৰেণী —সমাজিক আৰু ব্যৱসায় জীৱনত লবাৰ অনুৰা

সম্বন্ধীয়—

১ । পঞ্চায়ত, মিউনিচিপালিটি বা লোকেল বৰ্

২ । আমাৰ দেশ ।

৩ । লাইব্ৰেৰী ।

৪ । পোহৰ ইত্যাদি ।

৩৪। Activity Programme.

(এ্যাকটিভিটি প্ৰগ্ৰাম)

প্ৰজেক্ট আৰু এ্যাকটিভিটি প্ৰগ্ৰামৰ প্ৰভেদ এই যে, প্ৰজেক্টবোৰ স্কুলৰ শিক্ষনীয় বিষয়বোৰৰ সহকাৰী কাম কিন্তু এ্যাকটিভিটি প্ৰগ্ৰাম শিক্ষনীয় বিষয়বোৰৰ জীৱনকণ।

এই প্ৰণালীত শিক্ষকে নহয়, ছাত্ৰই নিজে কাম কৰে। শিক্ষকে প্ৰস্তাৱ কৰা বিষয়বোৰৰ পৰা সবাই এটা বাছিলে সেই সম্বন্ধে কৰিবলগীয়া কামবোৰৰ মাজৰ পৰা নিজৰ কাম বাছি লয়, নিজৰ লাগতীয়াল বস্তু আৰু সঁজুলি আনে আৰু নিজে বাছি লোৱা কামটো কৰি যায়। শিক্ষকৰ ওপৰত পৰামৰ্শ লোৱা আৰু কামটো শেষহৈ গলে বিচাৰ কৰি দিবৰ নিমিত্তেহে নিৰ্ভৰ কৰে। কাম কৰিবৰ নিমিত্তে সবাই স্বাধীন ভাবে খোটালিত ঘূৰি ফুৰিব পাৰে আৰু কামৰ সম্বন্ধে আনৰ লগত কথা পাতিবও পাৰে কিন্তু সেই কথা পতাৰ দ্বাৰা আনৰ বিঘিনি জন্মাব নেলাগে। স্কুলৰ সবাই নানা ৰকমৰ শাৰীৰিক, মানসিক আৰু সামাজিক কাম কৰে।

যিমান পৰ লৰাই দ'কৈ মনদি কাম কৰিব পাৰে সিমান পৰ একেটা কামতে লাগি থাকে। লৰাৰ অনুৰাগ আৰু মনোযোগ কমি যোৱা যেন দেখিলেই সেই বিষয় সলাই আন বিষয় হাতত লৰলৈ দিয়া হয়।

শিক্ষকে কাম ঠিক কৰোঁতে বিশেষ উদ্দেশ্য লৈ ঠিক কৰে। প্ৰতি activity unit (কামৰ গোটা বিষয়)ৰ পৰা লৰাই—

১। কিছু নতুন জ্ঞান পাব লাগে। (Knowledge.)

২। কিছুমান অভ্যাস আৰু দক্ষতা লাভ কৰিব লাগে (Habits and Skills)

৩। মনৰ ধাউতি, আদৰ্শ, অনুৰাগ আৰু মূল্য বুজা শক্তিৰ অলপ উন্নতি হব লাগে। (altitudes, Ideals, Interests and appreciations.)

মোটামুটি ভাবে তলত দিয়া নিয়মে কাম চলালে বিশেষ ভাল ফল দেখা যায়—

১। বিষয় তালিকাৰ ধৰণ এই ৰকমৰ হব—

আহি বিষয়বোৰ

সামাজিক শিক্ষা (Social studies)

সম্বন্ধ থকা "পাঠ" (related reading)

সাহিত্য (হাতৰ লিখা, বানান আৰু ব্যাকৰণ)

দক্ষতা আৰু ক্ৰিয়াৰ বিষয়বোধ

তাষাৰ উন্নতি কৰা।
পঢ়িবলৈ শিকা।
হাতৰ লিখাৰ অভ্যাস।
গণিত।
বানান শিকা।

মূল্য বুজিবলৈ শিকা কাম (Appreciation)

সাহিত্য।
আমোদৰ নিমিত্তে পাঠ।
চিত্ৰাঙ্কন।
গীতবাদ্য।
প্ৰকৃতি পাঠ।
অভিনয়।

মাংসপেশী চালনাৰ কাম

ব্যৱসায় সম্বন্ধীয় কাম।
গাৰ্হস্থ বিজ্ঞান।
কৃষিকাৰ্য্য।
ব্যায়াম শিকা।

সময় তালিকা তলত দিয়া, নিয়মে কৰিলে কাম ভালকৈ চলে—

সময়	বিষয়	কাম
১১—১২টা	সামাজিক শিক্ষা। অলপ পৰ ছুটি।	পৰস্পৰৰ অভিবাদন, কৰা, আবৃত্তি গীত বা প্ৰাৰ্থনা, জাননী, আলোচনা, দলে দলে কাম কৰা, বস্তু সুকিয়াই থোৱা।
১২— ১টা	বাছি লোৱা বিষয়ৰ সম্বন্ধে পঢ়া।	বিষয়টো ভালকৈ জানিবৰ নিমিত্তে আৰু সেই সম্বন্ধীয় সকলো কথা জানিবৰ নিমিত্তে পঢ়া। যি পঢ়া হল তাৰ বিষয়ে মুখেৰে নহলে লিখি ৰিপোৰ্ট দিয়া, আলোচনা, অভিনয় ইত্যাদি কৰা। ইয়াৰ লগতে প্ৰয়োজন মতে, বানান, হাতৰ লিখা, ব্যাকৰণ ইত্যাদিও শিকা হয়।

সময়	বিষয়	কাম
১—১॥টা	ছুটি	
১॥—২॥ টা	গুণ বুজিবলৈ শিক্ষা	আনন্দ পাবৰ নিমিত্তে পঢ়া পদ্য পঢ়া, অঙ্কন শিক্ষা, বাদ্য সঙ্গীত আৰু আন আন সৌন্দৰ্য্য মূলক কাম। প্ৰকৃতি পাঠ, গল্প, অভিনয় ইত্যাদিও ইয়াৰ ভিতৰত যায়।
২॥—৩॥ টা	দক্ষতা আৰু ড্ৰিল	অঙ্ক, সাহিত্য শিক্ষা, পঢ়াৰ দুৰ্ব্বলতাৰ প্ৰতিকাৰৰ নিমিত্তে পঢ়া, হাতৰ লিখা শিক্ষা, বানান শিক্ষা ইত্যাদিৰ ড্ৰিল।
৩॥—৪॥টা	মাংসপেশী ব্যৱহাৰ	হাতসাজী কাম, গাৰ্হস্থ্য বিজ্ঞান কৃষিকাৰ্য্য শাৰীৰিক ব্যায়াম ইত্যাদি।

প্ৰতি "ইউনিট" ঠিক কৰোতে শিক্ষকে তলৰ চাৰিটা বিষয়ে যুক্ত হব লাগিব

(১) উদ্দেশ্য—ইউনিটটো কৰাৰ বিশেষ উদ্দেশ্য কি কি।
(২) আৰম্ভন—বিষয়টো লবাৰ আগত এনে ধৰণেৰে প্ৰস্তাৱ কৰিব লাগে যে লৰাৰ অনুৰাগ সাৰ পাই যাব।
(৩) কাম চলোৱা—লৰাৰ যি যি অভিজ্ঞতাই সিহঁতৰ অনুৰাগ আৰু অভাৱ পূৰ কৰি ভাল ফল দিব সেই সকলো কামত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
(৪) ফলাফল—

এইদৰে লিষ্টি কৰিব লাগে—

জ্ঞান—(কিহৰ কিহৰ বিষয়ে শিকিলে)

অভ্যাস ও দক্ষতা— (কি কি কৰিবলৈ শিকিলে আৰু পাৰিলে)

মূল্য বুজা— (ক) (কিহৰ কিহৰ অনুৰাগ (interest)
[খ] (কি কি কৰিবলৈ ইচ্ছা]

ফলাফল পৰীক্ষা কৰিবৰ নিমিত্তে মাজে মাজে শিক্ষকে দুটা এটা প্ৰশ্ন সুধি চাব পাৰে।

এই ৰকমৰ কাম চলাবলৈ হলে যথেষ্ট "ৰেফাৰেন্স"ৰ সঁজুলি থকা নিতান্ত প্ৰয়োজন।

"নমুনা ইউনিট" (৪র্থ শ্রেণী)

পুৰণিকালৰ পৰা এভিয়াটৈলৈকে আলি কজিয়াৰ লগত।

(ক) উদ্দেশ্য

(১) অতীতৰ আৰু বৰ্ত্তমানৰ আৰববাসী বিলাকৰ জীৱনৰ বিষয়ে এনেদৰে শিকোৱা হব যে লৰা-ছোৱালীয়ে নিজে সেই মানুহবোৰ আৰু সেই যুগবোৰত আছে বুলি ভাবি লব পাৰিব।

(২) মৰু দেশবোৰৰ সম্বন্ধে ভৌগলিক জ্ঞান সংগ্ৰহ কৰিবলৈ লৰা-ছোৱালীক সহায় কৰা।

(৩) আৰব দেশৰ বুৰঞ্জীৰ যি যি অংশ পৃথিবীৰ বুৰঞ্জীৰ পৰা বেলেগ কৰিব নোৱাৰি, আৰু য'ৰ পৰা আন আন দেশৰ বিষয় আলোচনা আৰম্ভ হয় সেই বিষয়বোৰ আলোচনা কৰা।

খ) আৰম্ভন — (তলত দিয়া অনুষ্ঠানবোৰৰ পৰা কাম আৰম্ভ হব পাৰে। আটাই কেইটা ব্যৱহাৰ নকৰিলেও হব। শিক্ষকে আৰম্ভ কৰিব।)

১। মুছলমান বিলাকে নামাজ পঢ়োতে পশ্চিমলৈ মুখ কৰে। কিয়?

২। মহাত্মা মহম্মদ কোন দেশত জন্মিছিল ?

৩। বছৰে বছৰে অনেক মুছলমান হজলৈ যায়। কিয় ?

৪। উট কোন দেশত বেছি আছে বুলি জানিলা ?

৫। শেখ শব্দৰ অৰ্থ কি ?

শিক্ষকে আদি কাজিয়াৰ গল্পটো কব। লগতে সেই দেশৰ বিশেষ ঠাইবোৰ, মানুহবোৰৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ ইত্যাদি বৰ্ণাব।

এইবোৰৰ ভিতৰত দুটা। এটা আলোচনা কৰাৰ পাছত লৰা-ছোৱালীবোৰে নিজৰ ইচ্ছামতে পঢ়িবৰ নিমিত্তে "আৰব্য উপন্যাস" এখন শ্ৰেণীৰ ওপৰতে থৈ দিবা। এই সম্বন্ধত আৰু আন কিতাপবোৰো থলে ভাল। পাৰিলে উটৰ মৰুভূমি, মৰুভূমিৰ জীৱন, আৰব দেশৰ লোক ইত্যাদিৰ ছবিও লৰাই চাব পৰা ঠাইত থব লাগে।

(গ) কাম—

কামৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ পাছত শ্ৰেণীৰ কেইটামান দলত ভাগ কৰি লব লাগে। প্ৰতিজনে কৰিব লগীয়া কামৰ এটা বা দুটা ভাগ কৰিবলৈ ভাৰ লব। অভিনয়মূলক দৃশ্যবোৰ লৰা-ছোৱালীয়ে প্ৰথমতে অভিনয় কৰিব তাৰ পাছত "লিখক" বিলাকে লিখিব। এই লিখক বিলাকে সকলো বিৱৰণ লিখিবোৱাৰ দায়িত্ব পাব।

১। আদি কাজিয়াৰ লগত পুৰণিকালত [illegible] পৰা মক্কালৈ যাত্ৰা।

১। এটা কেৰাভানে মৰুভূমিৰ পৰা ৰাওনা হোৱা দৃশ্য এটা ৰচনা কৰিবা। সকলো বিশেষ বিষয় হয় মুখেৰে বৰ্ণনা কৰিব লাগিব নহলে অনুকৰণ বা বস্তুৰ সহায়েৰে বুজাব লাগিব। যেনে—

(ক) এটা কেৰেভা কিহেৰে হয়?

(খ) বনিকবোৰে লগত কি কি নিব—এটা লিষ্টকৰা।

(গ) কিমান মানুহ যাব? কোন কোন যাব?

(ঘ) সেই মানুহবোৰৰ পোচাক কি ৰকমৰ হব?

(ঙ) তোমালোক কলৈ যাবা আৰু ক'ত ক'ত ৰবা? আলিকালিৰ আলিৰ দেখুওৱা মেপ আঁকিবানে? পুৰণি কালৰ মেপ ক'ত পাবা?

(চ) বাটত তোমাৰ কি কি বিপদ হব পাৰে? কেনেকৈ তাৰ পৰা ৰক্ষা পাবা?

২। এখন মৰুস্থানৰ কেৰাভানচৰাইত এৰাতি। পশুবোৰ আৰু আলহিবোৰৰ তত্বাৱধান কৰিব লাগে। এই দৃশ্যটো অনুকৰণ কৰি দেখুৱালে লৰা-ছোৱালীয়ে বুজি মনত ৰাখিব পাৰিবনে?

(ক) কি খাবা? কেনেকৈ তোমাক আহাৰ দিব?

[খ] কেনেকৈ শুবা?

[গ] পশুবোৰৰ কি তত্বাৱধান লবা?

[ঘ] খেলটো

এজন বেদুইন লোকৰ কবিতা পোৱা—

(ক) মানুহবোৰে আলহীৰ লোৱপোহ কৰেনে ? তোমাক কেনেকৈ গ্ৰহণ কৰিব বুলি ভাবা ?

(খ) তাম্বু আৰু তাৰ ভিতৰৰ বস্তুবোৰ সজোৱাৰ বিষয়ে সকলো কথা বিচাৰিবা। বহুত বস্তু থাকিব বুলি ভাবানে ?

(গ) আৰবদেশীয় মানুহবোৰৰ গৃহস্থালীৰ ব্যাপাৰৰ বিষয় যিমানদূৰ সম্ভৱ অনুসন্ধান কৰিবা।

(ঘ) মানুহে কয় মৰুভূমিত থকা আৰবীয় মানুহে নিজৰ স্ত্ৰীতকৈ ঘোঁৰাক বেচি মৰম কৰে, তুমি কথাটো বিশ্বাস কৰানে ?

(ঙ) তোমালোকে যি গল্পবোৰ পঢ়িলা তাৰ পৰা আৰব দেশত তিৰোতাবিলাকৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে কি জানিবলৈ পোৱা ?

(চ) এই শেখ জনৰ চাকৰ আছেনে ? সিহঁতৰ গাৰ বৰণ কি ?

(ছ) তোমাক আদৰ দিবৰ নিমিত্তে সিহঁতে কি কৰিছে ?

(জ) এই বিষয়টো তুমি অনুকৰণ কৰি দেখুৱাব পাৰিবানে ছবি আঁকি বেৰত লগাই দেখুৱাব পাৰিবা ?

৪। মদিনা সম্বন্ধে বোজা—

(ক) মহম্মদৰ কবৰটো চোৱা।

(খ) মহম্মদক কিয় ইমান সন্মান দেখুওৱা ?

৬। মৰুভূমিৰ ভকাইহক্ত—অনুকৰণ কৰি দেখুৱাব পাৰা নে৷
মচজিদ আৰু তম্বুবোৰে ঢাকিছে মক্কা—

আমি আজি কাফিলাৰ দলতে এই নগৰলৈ যোৱাৰ পাৰোঁ কাৰণ এই নগৰত "মহা পবিত্ৰ স্থান" আছে। ইয়াকে চাবলৈ চেষ্টা কৰি হেজাৰ হেজাৰ মানুহে প্ৰাণ হেৰুৱালে কিন্তু মানুহৰ বলেৰে আচৰিত কাম কৰিব পাৰি।

[ক] কাবা কি ?
[খ] তীৰ্থ ঠাইৰ বিষয়ে সকলো কথা লিখা।
[গ] লোক সংখ্যা— কি কি ৰকমৰ মানুহ, কিমান ?
[ঘ] ধন সম্পত্তি,
[ঙ] মক্কা শব্দটোৰ দ্বাৰা কি বুজায় ? কিয় ?
[চ] মক্কাৰ দৃশ্য এনেকুৱা ? এই দৃশ্য বনাবলৈ তুমি কি ব্যৱহাৰ কৰিবা ?

৭। প্ৰতিজনে নিজৰ দলৰ পৰা এজন বা দুজনক দেশৰ কাৰণে সভায় দিবৰ নিমিত্তে বাচি দিব। এই ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে এখন বৰ ডাঙৰ কাগজত আৰব দেশৰ মেপ আঁকিব। তাত দৃশ্য আৰু উৎপন্ন দ্ৰব্য দেখুৱাবৰ নিমিত্তে ড্ৰইং কৰিব। যি বাটেদি সিইজন কেৰেভান গৈছিল সেই বাট মেপত দেখুৱাব।

২। পুৰণি টাইৰাৰ নগৰ—
আমি আজি কাফিলাৰ দলত টাইৰাৰ নগৰ চাবলৈ যাম। আমি কেনেকৈ আপোনাৰ নগৰলৈ পাবলৈ

হুহকি যাব লাগিব।

১। এই নগৰৰ সম্বন্ধে তুমি পাৰামানে বিচাৰ কৰিবা।
২। ছবি চাই আৰু বুৰঞ্জী পঢ়ি এই নগৰৰ অতীত কথা ভাবিবলৈ চেষ্টা কৰা।
৩। আঠা আৰু কাগজ ব্যৱহাৰ কৰি এই নগৰখন সকলৈকে পুনৰ নিৰ্মাণ কৰা।
৪। লুপ্ত হৈ যোৱা আন কেইখনমান নগৰৰ নাম লিখা।
৫। তোমালোকৰ যেণখনত এটা নগৰৰেবি সঁহৰা।
৬। চাইনাৰ নগৰৰ ছবি সংগ্ৰহ কৰা।
৭। উদ্ধিযোৱা দলিচাত উঠি বৰ্ত্তমান সময়লৈ আহা।
[১] বেইজিংৰ পৰা এডেন বন্দৰলৈ আধুনিক যাত্ৰা কৰা।
[২] তুমি কেনেকৈ যাত্ৰা কৰিবা ?
[৩] থাকিব লাগিবনে ?
[৪] আগৰ দিনৰ কেবেন্তানৰ বাটৰ লগত এই বাট কোনো কোনো ঠাইত মিলিবনে ?
[৫] যাত্ৰাৰ সময়ত ঠাইবোৰৰ পৰা কিবা সোৱৰণী বস্তু গোটাবা।
[৬] আগৰ দিনৰ উৎপন্ন দ্ৰব্য আৰু ঠাইবোৰৰ লগত বৰ্ত্তমানৰ উৎপন্ন দ্ৰব্য আৰু ঠাইবোৰৰ তুলনা কিমান দূৰ হয় ?
৮। "পূৰ্ব্ব পশ্চিম—আলোচনৰ উত্তৰ"
[১] জাহাজৰ ছবি আৰু বিজ্ঞাপন গোটাই দেৱালত উলিয়াই

জাহাজ বন্দোবস্ত কৰা।

[২] কোন দিশে তুমি যাত্ৰা কৰিবা ?

[৩] কোন বন্দৰৰ পৰা ৰাওনা হবা ?

[৪] ভাৰত পাওঁতে কোন বন্দৰত নামিবা ? ঘৰ পাই কেনে লাগিছে ?

ফলবোৰ –

এইবোৰৰ জ্ঞান পাইছে—

(১) আৰবৰ মৰু অঞ্চলৰ সম্বন্ধে কিছু সাধাৰণ জ্ঞান।

(২) ঐতিহাসিক আৰু বৰ্ত্তমান সময়ৰ আৰববাসী বিলাকৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ ৰীতি নীতি সম্বন্ধে।

(৩) কিছুমান নতুন শব্দ।

(৪) আৰব সম্বন্ধে মেপ।

অভ্যাস আৰু দক্ষতা-

(১) সাধাৰণ মেপ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ জানিছে।

(২) সহজ কিতাপ পঢ়ি খবৰ পাবলৈ শিকিছে।

(৩) অভিনয় কৰি নিজৰ জ্ঞান আৰু অনুভূতি প্ৰকাশ কৰিবলৈ পাৰিছে।

(৪) মৌখিক আৰু লিখিত ভাবে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰাত দক্ষতা অলপ বাঢ়িছে।

মূল্য বুজা—

(১) আনদেশীয় মানুহৰ বিষয়ে জানিবলৈ আগ্ৰহ জন্মিছে, ইয়াৰ পৰা আনলৈ আৰু শিকিবলৈ ইচ্ছা জন্মিব।

(২) আনদেশীয় শিশু জীৱনত সহানুভূতি।

(৩) আৰবদেশে পৃথিৱীৰ উন্নতিত কিমান সহায় কৰিলে তাকে বুজিছে।

বিজ্ঞান পাঠৰ টোকা।

[শিক্ষকৰ নিজৰ নিমিত্তে]

বিষয়— বিজ্ঞান।

বিশেষ পাঠ—সমাজ জীৱন।

১ম দিন।

১। উদ্দেশ্য—

[ক] মূল উদ্দেশ্য—

(১) আনন্দ আৰু আৰামৰ নিমিত্তে আনৰ ওপৰত নির্ভৰতা বুজিব।

(২) অকলে থকাতকৈ আনৰ লগত থকা যে নিৰাপদ তাক বুজিব।

(৩) মানুহৰ সমাজ জীৱনৰ লগত কীট পতঙ্গৰ সমাজ জীৱনৰ তুলনা।

(গ) বিশেষ উদ্দেশ্য—

১। এইবোৰৰ বিষয়ে জনা—

(ক) কীটবোৰে ইটো সিটোক ৰক্ষা কৰা।

(খ) কীটৰ সমাজ জীৱন।

৩। কাইলৈ আমি সমাজ বান্ধি থকা আন আন কীটবোৰৰ বিষয় আলোচনা কৰিম। যিবোৰ বৰলে অকলে থাকে সেইবোৰ আৰু যিবোৰে সমাজ বান্ধি থাকে সেইবোৰক দেখি কব পাৰিবা নে চেষ্টা কৰিবা। লাইব্ৰেৰীৰ মেজত থকা বিজ্ঞান কিতাপবোৰৰ যেই সেই এখনত এই বিষয়ে সহায় পাব পাৰিবা।

২য় দিন।

বিষয়— একে।

বিশেষ পাঠ— একে।

১। উদ্দেশ্য— একে।

২। শিক্ষা কাম।

(ক) পুনৰালোচনা।

১। পকৰাৰ সম্বন্ধে হোৱা আগৰ পাঠৰ পুনৰালোচনা।

(খ) পাঠ—

১। লৰা-ছোৱালীবোৰে কোঁনো বকলৰ বিষয় আলোচনা কৰিবলৈ যুগুত হৈ আছিব লাগিব আৰু অঞ্চলটোৰে থকা বকলবোৰ ও সমাজত থকা বকলবোৰক চিনি পাবলৈ পাৰিব লাগিব ।

২। বাহৰ আকাৰ, জোখ, ৰং, সজাৰ ধৰণ ইত্যাদি জানিব লাগিব আৰু এই বাহবোৰ সাধাৰণতে ক'ত দেখা যায় ও বছৰৰ কোন সময়ত বেচিকৈ দেখা যায় জানিব লাগিব ।

৩। কোঁনো বকল, কুমাৰী চিনি পাব লাগে ।

৪। লৰা-ছোৱালীয়ে সকলো কথা কব । মানুহ আৰু কীটৰ সমাজৰ সাদৃশ্য কিছুত কিছুত তাক বোৰ্ডত লিখা হ'ব । সহযোগীতা আৰু পৰস্পৰৰ ওপৰ নির্ভৰতাৰ বিষয়ে বিশেষ মন দিয়াৰ লাগিব ।

(গ) কৰিবলৈ দিয়া কাম—

১। কাইলৈ আমি "অকলশৰীয়া বকলৰ" বিষয়ে পঢ়িম ।

২। আজি আমি যিবোৰৰ বিষয়ে শিকিলোঁ আৰু কাইলৈ যি পঢ়িম দুয়োবিধৰ বকলক চিনি ।

(গ) পৰুৱা কেনেকৈ থাকে ।

*(ঘ) বকল কেনেকৈ থাকে ।

(ঙ) উদ্ভিদ জীৱন আৰু কীট জীৱনৰ পৰস্পৰৰ ওপৰত নির্ভৰ ।

২। শিক্ষণ কাৰ্য্য—

[ক] পূৰ্ব্বালোচনা

[১] আগেয়ে শিকা পোকৰ ঘৰৰ বিষয়ে পাঠবোৰ সোঁৱৰণ কৰা।

[২] গছৰ পাতত থকা সৰু সৰু গোল গোল পোকৰ ঘৰ কেই ৰকমৰ আছিল সোঁৱৰণ কৰা।

[৩] এইবোৰৰ পাৰ্থক্য বৰ্ণনা কৰা।

[খ] পাঠ—

[১] জগত দিয়াবোৰ কেনেকুৱা আৰু কত থাকে ছাত্ৰবোৰে কব পাৰিব লাগে।

[ক] কুমাৰণী।

[খ] মজাবলি।

[গ] উঁই।

[২] পকৰাৰ বাঁহৰ বিষয় আলোচনা—তাত মাক পকৰা অৰ্থাৎ ৰাণী আৰু তাইৰ শ শ পোৱালী থাকে। এইবোৰক কৰ্ম্মী বোলে।

[৩] লৰা-ছোৱালীবোৰে মানুহৰ সমাজ আৰু পকৰাৰ সমাজ কিহত কিহত একে তুলনা কৰিব।

[ক] পকৰাৰ মাটিৰ তলৰ গাতবোৰ মানুহৰ খনিৰ নিচিনা।

[খ] বহুত সুৰুং আৰু এইবোৰ সংযোগ কৰা কোঠালী আছে।

[গ] বহুত ৰকমৰ কৰ্ম্মী পকৰা থাকে যেনে—বৰ্কুৱীয়া

পকৰা, পাত কটা পকৰা, মৌজোল অনা পকৰা ইত্যাদি ।

[ঘ] মানুহ আৰু পকৰা হুয়ো সমাজত সভ্যাকিলাকে সহযোগেৰে কাম কৰে ।

[গ] কৰিবলৈ দিয়া কাম –

১ । তোমালোকৰ ঘৰৰ ওচৰত পকৰাৰ বাঁহ বিচাৰিবা । দিনৰ বেলেগ বেলেগ সময়ত বেলেগ বেলেগ কৰ্মীবোৰে কি কৰি থাকে মন কৰিবা । তুমি লক্ষ্য কৰি যি শিকিলা ক্লাচৰ আনবোৰকো সেই জ্ঞান দিবৰ নিমিত্তে কাগৈলৈ সাজু হৈ আহিবা ।

২ । কি কি বিষয়ত পকৰাৰ সমাজ মানুহৰ সমাজৰ নিচিনা, চমুকৈ লিখি আনিবা ।

যি যি বিষয়ত পাৰ্থক্য দেখা লিখি আনিবা ।

৩ । এই বৰুলাবোৰৰ সম্বন্ধে বিশেষ মনাকৰ্ষক বিষয়বোৰ লিখি থবা ।

৪ । তলত দিয়া নিয়মবোৰৰ এটাৰ বিষয়ে এক পৃষ্ঠা ৰচনা লিখা—

[ক] বৰুলবোৰৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ ।

[খ] শিল্পত বৰুলৰ মূল্য ।

[গ] বৰুলৰ পৰা মানুহে কি আবিষ্কাৰ কৰিবলৈ শিকিলে ।

[ঘ] বৰুলৰ স্বভাৱবোৰ লক্ষ্য কৰি আমি কি শিকিব পাৰোঁ ।

৩৫। New Type Test.

নতুন ধৰণৰ পৰীক্ষা।

বছৰৰ শেষ বা মাহৰ শেষলৈ বাট নেচাই শিক্ষকে যেতিয়াই সুবিধা বুজে তেতিয়াই এই নতুন ধৰণৰ পৰীক্ষাবোৰ লব পাৰে। এইবোৰ পৰীক্ষাৰ দ্বাৰাই

[১] ল'ৰাই থিৰাংকৈ কি কি জানে ধৰিব পাৰি।

[২] ল'ৰাই নজনা বিষয় শিকে।

[৩] শিক্ষকৰ কাগজ চোৱা কাম সহজ হয়।

[৪] অলপ সময়ৰ ভিতৰতে বহুতখিনি কাম হয়।

[৫] ল'ৰাই পৰীক্ষা দিবলৈ আনন্দ পায়।

[৬] ল'ৰাই মানসিক শক্তি প্ৰয়োগ কৰি কাম কৰে।

এই ধৰণৰ পৰীক্ষা কেবাবিধৰ আছে তাৰ ভিতৰত মুখ্য কেইটা হৈছে :—

১। সঁচা মিছা, হয় নহয় উত্তৰ হোৱা পৰীক্ষা।

২। বহুতৰ মাজত বছা।

৩। যোৰ মিলোৱা।

৪। শেষ কৰা।

৫। শ্ৰেণী ভাগ কৰা।

[১] সচা মিছা—প্ৰশ্নবোৰ আধাখিনি সচা আৰু আধাখিনি মিছা হব লাগে। সৰহ ভাগ সচা বা সৰহভাগ মিছা হব নেলাগে।

প্ৰশ্ন গঠনৰ নিয়ম—

[১] প্ৰশ্ন দীঘলীয়া হব নেলাগে। ১০।২০টা কথাতেই প্ৰশ্ন ধৰিব পাৰি।

[২] প্ৰশ্নৰ ভাব স্পষ্ট হব লাগে।

[৩] সামান্য কথা এৰিব লাগে।

[৪] উত্তৰ উলিকিয়াই দিয়া প্ৰশ্ন হব নেলাগে।

[৫] সম্ভৱ মতে প্ৰশ্নবোৰ "পজিটিভ" Positive হব লাগে।

[৬] আগৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পাছৰ প্ৰশ্নত থাকিব নেলাগে।

[৭] প্ৰশ্নৰ এক অংশে আন অংশৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব নেলাগে। অৰ্থাৎ "যদি" শব্দ হব নেলাগে।

[৮] এনেকুৱা জটিল বাক্যৰ প্ৰশ্ন হব নেলাগে যাৰ এভাগ সচা আৰু এভাগ মিছা। আধা মিছা হলে গোটেই প্ৰশ্ন মিছা বুলি ধৰিব লাগিব।

কিমান প্ৰশ্ন দিয়া উচিত :—

এই ধৰণৰ প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ লবাই এভাগ আন্দাজত দিয়ে আৰু আধা খিবাংকৈ জানি দিয়ে, আৰু ভুলবোৰৰ নিমিত্তে দুগুণ নম্বৰ কটা হয়, সেই কাৰণে প্ৰশ্ন সংখ্যা সৰহ হব লাগে। নহলে লবাৰ প্ৰতি ন্যায় বিচাৰ কৰা নহয়। যদি প্ৰয়োজনৰ নিমিত্তে এনেকুৱা প্ৰশ্ন দিয়া হয় তেন্তে অতি কমেও ১০০ টা প্ৰশ্ন দিব লাগে।

প্ৰশ্ন দিয়াৰ নিয়ম :—

শিক্ষকে প্ৰশ্নবোৰ লিখিও দিব পাৰে বা মুখেৰেও কৈ যাব পাৰে। প্ৰতি লবাৰ হাতত এখন দীঘলীয়া কাগজ থাকিব। শিক্ষকে যিমান প্ৰশ্ন ঠিক কৰি আনিছে সিমান নম্বৰ কাগজৰ বাওঁকালে এটাৰ তলত এটাকৈ নম্বৰ লিখি লব। যদি ৫০টা প্ৰশ্ন থাকে ১—৫০ লৈকে লিখিব।

লবাৰ নিমিত্তে শিক্ষা :—

"যি প্ৰশ্নখিনি তোমালোকে পাবা তাৰ আধা খিনি সচা আৰু আধাখিনি মিছা। যিটো সচাবুলি ভাবা তাৰ ওচৰত যোগ চিন (+) দিবা আৰু যিটো মিছাবুলি ভাবা তাৰ ওচৰত শূন্য (০) দিবা। ভুলি নজনা প্ৰশ্নৰ ওচৰত কোনো চিন নিদিবা। চিনবোৰ প্ৰশ্নৰ ক্ৰমানুসাৰে দিবা।

আন্দাজ নকৰিবা, কৰিলে নম্বৰ যাব।
কোনো প্ৰশ্ন সুধুধিবা।

নমুনা প্ৰশ্ন :—

যদি ক্লাচত চাহজাহানৰ বিষয়ে পঢ়া হল হেন্তে পাঠ শেষ হোৱাৰ পাচত এইবোৰৰ নিচিনা প্ৰশ্ন সুধিব পাৰি।

+ ১। চাহজাহান মোগল বংশীয় ৰজা আছিল।
২। চাহজাহানৰ বাপেকৰ নাম হুমায়ুণ।
+ ৩। চাহজাহানৰ আন এটা নাম খুৰম।
+ ৪। চাহজাহানে ডেকাকালত পিতাকৰ বিৰুদ্ধী হৈছিল।
• ৫। চাহজাহানৰ ঘৈণীয়েকৰ নাম নুৰজাহান।
+ ৬। চাহজাহানে বহুত মচজিদ আৰু সুন্দৰ সুন্দৰ ঘৰ সাজিছিল।
• ৭। চাহজাহানে মোগলৰাজ্য বঢ়াবলৈ বহুত যুদ্ধ কৰিছিল।
০ ৮। চাহজাহানে ইংৰাজ বিলাকৰ লগত যুদ্ধ কৰিছিল।
ইত্যাদি।

নম্বৰ দিয়াৰ নিয়ম :—

এই ধৰণৰ পৰীক্ষা দিওঁতে ধৰি লোৱা হয় যে সবাই আন্দাজেৰে দিবোৰ উত্তৰ দিব তাৰ এভাগ শুদ্ধ হব আৰু এভাগ ভুল হব। আন্দাজেৰে দিয়া উত্তৰৰ লিখিতে যেন কোনো নম্বৰ পাব নোৱাৰে তাৰ নিমিত্তে শুদ্ধ উত্তৰত ১ নম্বৰ দিব

লাগে আৰু ভুল উত্তৰত ২ নম্বৰ কাটিব লাগে। অৰ্থাৎ প্ৰতি আন্দাজেৰে দিয়া ভুল উত্তৰত ভুলহোৱাৰ নিমিত্তে ১ নম্বৰ আৰু আন্দাজেৰে দিয়াৰ নিমিত্তে শুদ্ধ উত্তৰটোৰ নিমিত্তে ১ নম্বৰ হেৰুৱাব।

হয় নহয়—

এই পৰীক্ষা সচা-মিছাৰ নিচিনাই। প্ৰশ্নৰ ধৰণ অলপ বেলেগ আৰু উত্তৰত তিনটা সুযোগ দিয়া হয়। যিটো সচা উত্তৰ তাৰ তলত আঁচ পাৰি দিয়ে। যেনে—

১। আৰ্য্যবিলাক খাইবাৰ পাচেদি ভাৰতলৈ আহিছিল।
হয় ভালকৈ কব নোৱাৰো নহয়।

২। হৰ্ষ বৰ্দ্ধনে হিন্দু ধৰ্ম্ম মানি চলিছিল।
হয় ভালকৈ কব নোৱাৰো নহয়

৩। আহমদচা আবদালিয়ে আকবৰৰ লগত যুদ্ধ কৰিছিল।
হয় ভালকৈ কব নোৱাৰো নহয়

(২।) বহুতৰ মাজত বচা পৰীক্ষা
Multiple Choice Test.

এই ধৰণৰ পৰীক্ষাবোৰৰ উপকাৰীতা —

১। বিষয়টো ভালকৈ আৰু অত ভালকৈ জনা দৰকাৰ হয়

২। বিবেচনা শক্তি কামত লগাব লগাত পৰে।

৩। কেইবাটাও উত্তৰৰ মাজৰ পৰা এটা বাছি লব পৰা হব লাগে।

ছাত্ৰৰ নিমিত্তে দিহা—

এটা এটা বাক্যৰ পাছত ৪টাকৈ শেষ শব্দ দিয়া হৈছে, তাৰে কেৱল এটাহে শুদ্ধ। কেৱল যিটো শুদ্ধ তাৰ ওচৰত (+) এই চিনটো দিবা।

(শিক্ষকে এটা উদাহৰণ কৰি দেখুৱালে ভাল হয়)

নমুনা প্ৰশ্ন—

১। চাহজাহানে তাজমহল সাজিছিল কাৰণ

[ক] তেওঁ সেই ঘৰত থাকিবলৈ খুজিছিল।

[খ] তেওঁ আগ্ৰা নগৰ সুন্দৰ কৰিবলৈ খুজিছিল।

[গ] তেওঁ নিজৰ প্ৰিয়পত্নীৰ স্মৰণ চিন ৰাখিবলৈ খুজিলে।

[ঘ] তেওঁ এটা সুন্দৰ মচজিদ সাজিবলৈ খুজিলে।

২। চাহজাহানৰ জীৱনৰ শেষভাগ দুখপূৰ্ণ হল কাৰণ

[ক] তেওঁৰ ৰাজ্য ধ্বংস হল।

[খ] স্বাস্থ্য ভঙ্গ হল।

[গ] দেশত মহামাৰী হল।

[ঘ] পুত্ৰেকে বিদ্ৰোহ কৰিবলৈ ধৰিলে।

এই ধৰণৰ প্ৰশ্নবোৰ মুখেৰে কোৱা নেযায়। ছপাই বা "লিখো" কৰি দিব লাগে। অতি কমেও ৫০টা প্ৰশ্ন দিয়া উচিত।

[illegible]বোৰৰ গঠন সম্ভৱ হব নোৱাৰে। alternativeবোৰ [illegible] হব লাগে

(৩) যোৰ মিলোৱা পৰীক্ষা।
(Matching Test.)

উপকাৰীতা—সম্পূৰ্ণ খিবাংকৈ নেজানিলে প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব নোৱাৰে। আন্দাজ কৰি শুদ্ধ উত্তৰ পোৱাৰ সম্ভাৱনা অতি কম থাকে।

ছাত্ৰৰ নিমিত্তে দিহা—১ম 'কলম'ত 'কাৰণ' আৰু ২য় 'কলমত' 'ফল' দিয়া আছে। 'ফল'বোৰৰ আগত বন্ধনী ( )ৰ ভিতৰত যি কাৰণটোৰ ফল সেইটো সেই কাৰণটোৰ নম্বৰ লিখিবা।

(শিক্ষকে এটা কৰি দেখুৱাব)

১ম কলম	২য় কলম
কাৰণ	ফল
১। বানপানী	( ) মেঘ
২। সাগৰৰ ওপৰেদি বহা বতাহ	(৩) ভূমিকম্প

৩। আগ্নেয়গিৰি	(৬) জলবায়ু ঠাণ্ডা
৪। হিমালয়ৰ বৰফ গলি	(৭) মৰাপাট জন্মে
৫। গঙ্গায় অনা বোকা জমি	(১০) দিন ও ৰাতি হয়
৬। ওখ ঠাই	(১) মাটি খহায়
৭। অতি বৃষ্টি হোৱা গৰম ঠাইত	(৪) গঙ্গা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানী বাঢ়ে
৮। চন্দ্ৰৰ আকৰ্ষণত	(২) বৰষুণ
৯। মৌচুমী বায়ু হিমালয়ত লাগি ওভটাত	( ) মৰুভূমি
১০। পৃথিৱী নিজৰ মেৰুদণ্ডত ঘূৰাত	(৫) বদ্বীপ হৈছে
	(৮) জোৱাৰ ভাটা হয়
	(৯) উত্তৰ ভাৰতত বৰষুণ হয়

(ওপৰত এটা উদাহৰণ কৰি দেখুওৱা হল)

কিমান প্ৰশ্ন দিব লাগে—

অতি কমত দহটা প্ৰশ্ন দিব লাগে, — কিন্তু ১৫।২০ টাৰ ওপৰ দিব নেলাগে। প্ৰশ্নৰ সংখ্যা সৰহ হলে উত্তৰ মিলাবলৈ টান হব।

নম্বৰ দিয়াৰ নিয়ম—

মিলালটো উত্তৰ শুদ্ধ হব নিশান নম্বৰ পাব।

বিশেষ দ্ৰষ্টব্য—

দুই কলমৰ বাক্যৰ সংখ্যা সমান হ'ব নেলাগে এটাত বেছি আৰু এটাত কম সংখ্যাৰ দিলেহে, উত্তৰ বিচাৰোঁতে বুদ্ধি বেছিকৈ ব্যৱহাৰ হয়। ওপৰত দিয়া উদাহৰণত ১ম কলমত ১০ টা আৰু দ্বিতীয় কলমত ১২ টা দিয়া হৈছে।

(৪) বাক্য পূৰ কৰা পৰীক্ষা (Completion Test)

যি বাক্যবোৰ দিয়া হয় তাৰ কিবা এৰি দিয়া হয় আৰু ছাত্ৰই সেই এৰিদিয়া অংশ পূৰ কৰে।

বাক্যবোৰ ঠিক কৰোঁতে এনেভাবে ঠিক কৰিব লাগে যে শুদ্ধ শব্দটোৰ বাহিৰে আৰু আন কোনো শব্দ তাত বহুৱা সম্ভৱ নহয়।

বাক্যবোৰত সকলো শব্দ এৰি দিব নেলাগে। যি বিষয়টো পঢ়া হল তাৰ পৰা বিশেষ বিশেষ ভাৱ থকা বাক্যবোৰ বাছিলৈ সেই বাক্যবোৰৰ পৰা বিশেষ বিশেষ শব্দ এটা দুটা গুচাই দিব লাগে। যি খালি ঠাই হয় ছাত্ৰই সেই খালি ঠাইবোৰ পূৰ কৰিব।

ছাত্ৰৰ নিমিত্তে দিহা—

তলত দিয়া বাক্যবোৰৰ প্ৰতিবাক্যৰ পৰা এটাকৈ শব্দ এৰি দিয়া হৈছে।

খালি থকা ঠাইত কি শব্দ লিখিলে বাক্যযাৰ সম্পূৰ্ণ হ'ব আৰু অৰ্থ ঠিক হ'ব ভাবি চোৱা।

খালি ঠাইবোৰত তুমি ভবা শব্দটো লিখা।

কোনো কোনোৰ প্ৰথম আখৰ দিয়া হৈছে শব্দটো লিখাৰ আগেয়ে বাক্যটো আৰু এবাৰ পঢ়ি চাবা।

শব্দটো লিখাৰ পাচত আৰু এবাৰ পঢ়ি চাবা।

বাক্যটো শুদ্ধ আৰু অৰ্থ ঠিক হৈছেনে বিশেষকৈ মন কৰিবা।

(বুজিবাৰ আৰু সাধুবোৰৰ গল্প পঢ়াৰ পাচত)

১। দুয়ো ঘৰৰ———পালেহি।

২। বুজিবানে যি——কথাৰ তাও বুজিলে।

৩। শেষত দুয়োবো লোৰ্থোৰ———পালিল।

৪। গোৱা-কা———পল।

৫। হাকিমে কলে "বুজিবাৰ তোম— ——ক্ষোম

৬। নি কলে "কৰ্মীৰ———বহুতলাই,

নম্বৰ দিয়াৰ নিয়ম—

বিজনে যিমান শুদ্ধ কৰিলে সিমান নম্বৰ পাব।

(৫) শ্ৰেণী ভাগ কৰা পৰীক্ষা।

Classification Test.

ছাত্ৰৰ নিমিত্তে দিহা—

তলত দিয়া শাৰীবোৰত যি শব্দবোৰ শাৰীৰ আন শব্দবোৰৰ লগত নিমিলে সেই বোৰ কাটি দিয়া। কেৱল প্ৰতিশাৰীত এটা শব্দ কাটিবা। যেনে—

হাঁহ, মুৰ্গী, কাউৰী, চিলনি, মেকুৰ, শালিকা।

(তলত আঁচ পৰা শব্দটো নিমিলে। আনবোৰ চৰাই কিন্তু এইটো কম)

১। গঙ্গা, যমুনা, সিন্ধু, চিল্কা, সুৰমা, তাপ্তী।
২। অষ্ট্ৰেলিয়া, আমেৰিকা, এচিয়া, বঙ্গদেশ, ইউৰোপ।
৩। সাগৰ, উপসাগৰ, দ্বীপ, মহাসাগৰ।
৪। গৰু, ছাগলী, হৰিণা, ম'হ, সিংহ, মেথন।
৫। আম, বাঁহ, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]।
৬। [illegible], [illegible], লাই, [illegible], [illegible], পালেং।

৭। মেঘ, বৰষুণ, পানী, কাচ ।

৮। বৰষুণ, সাকৰা মাটি, বোকা, উট, মৰাপাট ।

৯। কলিকতা, কৰাচী, ৰেঙ্গুন, চিমলা, বোম্বাই, মাদ্ৰাজ ।

১০। হায়দৰাবাদ, কাশ্মীৰ, আসাম . মহীশূৰ. জয়পুৰ. যোধপুৰ ।

নম্বৰ দিয়াৰ নিয়ম—

যি, জনে, যিমান ঠিক কৰিব সিমান নম্বৰ পাব ।

বিশেষ দ্ৰষ্টব্য—

এই আটাইকেইৰকমৰ প্ৰশ্ন মিহলাই পৰীক্ষা দিবও পাৰি ।

——•:৪:•——

৩৬। শিক্ষা জগতৰ দুজনমান আগৰণুৱা।

১। যোহান হেন্ৰিক পেষ্টালজ্জি

(১৭৪৬—১৮২৭)

চুইচ শিক্ষা সংস্কাৰক। এওঁ চুইট্জাৰলেণ্ডৰ জুৰিক নগৰত জন্ম পাই, সেই একে নগৰৰে বিশ্ববিদ্যালয়ত শিক্ষিত হৈছিল। তেওঁৰ জীৱনৰ আৰম্ভতেই শ্ৰমজীৱি মানুহবিলাকৰ দুৰৱস্থাৰ লগত পৰিচিত হৈছিল। কৰ্ম্ম জীৱনৰ আৰম্ভত কেইবাটাও কামত অকৃতকাৰ্য্য হৈ অৱশেষত শিক্ষক হবলৈ মনস্থ কৰিলে। তেওঁ নিজৰ ঘৰতে দুখীয়া লৰা-ছোৱালী বোৰক লৈ শিকাবলৈ ধৰিলে। নিজৰ খেতিত লৰাবোৰক কৃষি-শিল্পাদি শিকাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ এই চেষ্টাৰ মূল্য কোনেও বুজি নেপালে আৰু অৰ্থৰ অভাৱত তেওঁ স্কুল বন্ধ কৰিব লগাত পৰিল। "লেওনাৰ্ড এণ্ড গাৰ্ট্ৰোড"

নামেৰে এখন পুথি লিখি তাতে তেওঁ শিক্ষা সম্বন্ধে নিজৰ মতবোৰ প্ৰকাশ কৰি থৈ গৈছে। তেওঁ কৈছিল যে—

১। লৰাই জ্ঞানেন্দ্ৰিয়বোৰেহে সকলো শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। অৰ্থাৎ নিজে লক্ষ্য কৰিহে শিকে।

২। লৰাই নিজে যি লক্ষ্য কৰি শিকে তাৰ লগত ভাষাৰ ঘনিষ্ট সম্বন্ধ আছে।

৩। শিকাৰ যি সময় সেই সময় বিচাৰ কৰা বা গুণ দোষ ধৰাৰ সময় নহয়।

৪। সকলো বিষয়তে অতি সৰল আৰু সামান্যৰ পৰা শিক্ষা আৰম্ভ কৰি লৰাৰ শক্তি বিকাশৰ লগে লগে, ক্ৰমে ক্ৰমে জটিললৈ নিব লাগে। অৰ্থাৎ মনোবিজ্ঞান-মতে লৰাৰ বাঢ়নৰ যি নিয়মবোৰ আছে সেইবোৰৰ অনুসাৰে চলিব লাগে।

৫। লৰাৰ বাঢ়ন আৰু উন্নতিৰ লগে লগেহে শিক্ষাক খাপ খুৱাই চলাব লাগে।

৬। এটা নতুন বিষয়ে শিকাৰ পাচত সেই বিষয়টো ভালকৈ বুজি গমি লবলৈ লৰাক সময় দিব লাগে।

৭। সৰু লৰা-ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য জ্ঞান দিয়া নহয়। লৰাৰ শক্তিবোৰৰ বিকাশ কৰা আৰু বঢ়োৱা।

৮। জ্ঞান পাই সেই জ্ঞান কামত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা হব লাগে।

৯। শিক্ষকৰ চকুত প্ৰতিজন লৰা পবিত্ৰ হব লাগে।

১০। শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ মাজত মৰম থাকিব লাগে আৰু শিক্ষকে লৰাক মৰমেৰে শাসন কৰিব লাগে।

১১। শিক্ষকে লৰাৰ কামৰ বাধা বিঘিনিবোৰ গুচাই দিব আৰু লৰাক কাম কৰিবলৈ উৎসাহ দিব।

১২। শিকিলেই যথেষ্ট নহয়, সেই শিক্ষাই জীৱনৰ উন্নতি কৰাবলৈ পাৰিব লাগে।

২। ফ্ৰেডেৰিক উলহেম আগচ্‌টাচ্‌ ফ্ৰবেল
(১৭৮২—১৮৫২)

জাৰ্ম্মান শিক্ষক আৰু কিণ্ডাৰগাৰ্টেনৰ প্ৰতিষ্ঠাতা। তেওঁ বাল্য কালত অলপ লিখা পঢ়া শিকিছিল, তাৰ পাচত "ফৰেষ্ট্ৰি" শিকিছিল। কিন্তু তাত কৃতকাৰ্য্য নহৈ ১৮০৩ খ্ৰঃ অব্দত "ফ্ৰাঙ্কফোৰ্ট-অন-মেইনত" এটা স্কুলত পণ্ডিত কাম আৰম্ভ কৰে। কিছুমান দিনৰ পাচত তেওঁ পেষ্টালজ্জিৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁৰ শিক্ষা প্ৰণালী শিকিছিল। ইয়াৰ পাচত "কিলহাও" নামৰ ঠাইত বিখ্যাত কিণ্ডাৰ গাৰ্টেন খুলিলে। তেওঁৰ প্ৰধান মতবোৰ এই—

১। শিক্ষাৰ কাম লৰাৰ স্বাভাবিক বাঢ়নক সহায় কৰা। লৰাৰ বাঢ়ন এই পৃথিৱীত প্ৰথমবাৰ উশাহ লোৱাৰ

লগে লগে আৰম্ভ হয়। শিক্ষাও তাৰ লগতে আৰম্ভ হব লাগে।

২। শিক্ষাৰ আৰম্ভৰ ওপৰত পাচৰ শিক্ষাৰ নির্ভৰ কৰে। সেই কাৰণে শিক্ষাৰ আৰম্ভ বৰ সাৱধানে কৰিব লাগে।

৩। বাল্যকালত লৰাৰ আধ্যাত্মিক আৰু শাৰীৰিক বাঢন বেলেগ নহয়। দুয়োটাৰ এটাৰ লগত সিটোৰ ঘনিষ্ট সম্বন্ধ আছে।

৪। শিক্ষাৰ আৰম্ভত লৰাৰ শাৰীৰিক বাঢনত সহায় কৰিব লাগে আৰু জ্ঞানেন্দ্ৰিয়বোৰৰ সহায়েৰে আধ্যাত্মিক বাঢনৰ সহায় কৰিব লাগে।

৫। লৰাৰ সহজাত সংস্কাৰবোৰ লক্ষ্য কৰিলেই জনা যাব লৰাক কি প্ৰণালীৰে শিক্ষা দিলে ভাল হব। এই বোৰ লক্ষ্য নকৰিলে শিক্ষা দিয়াৰ প্ৰকৃত প্ৰণালী জানিব নোৱাৰি।

৬। লৰাৰ সহজাত সংস্কাৰে লৰাৰ শাৰীৰিক আৰু আধ্যাত্মিক অভাৱ দেখুৱাই দিয়ে। শিক্ষায় দুয়ো অভাৱ পূৰ কৰিব লাগে।

৭। লৰাই জন্ম পায়েই বাহু লৰাবলৈ ধৰে, অর্থাৎ লৰাই লৰচৰ কৰাই বাহুৰ উন্নতি সর্ব্বপ্ৰথমে কৰি লয়, সেই কাৰণে শিক্ষাৰ আৰম্ভত যথেষ্ট হাত ব্যৱহাৰ কৰা বাম দিব লাগে।

৮। লৰাৰ আত্মাক সাৰ পোৱাবলৈ হলে শৰীৰে গম পাব লাগে, সেই কাৰণে বৰ সাৱধানে ধাৰাবাহিকৰূপে শৰীৰৰ সহায়েৰে নানাৰকমৰ জ্ঞান পোৱাব লাগে। ফ্ৰবেলৰ স্কুলৰ সকলো শিক্ষাৰ তিনিটা অংশ আছিল [১] গান [২] অঙ্গি-ভঙ্গি কৰা [৩] বস্তু সজা।

এই বোৰৰ লগত ভাষাৰ ব্যৱহাৰো শিকিছিল। যেনে— এটা গল্প শুনাৰ পাচত লৰা-ছোৱালীয়ে সেই গল্পৰ লগত সম্বন্ধ থকা গান গাব, গান গাওঁতে হাতেৰে অঙ্গি-ভঙ্গি কৰিব আৰু অনুকৰণ কৰিব, তাৰ পাচত হাতেৰে কিবা বস্তু সাজিব।

লৰা-ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ নিমিত্তে তেওঁ "দান" আৰু "কাম" দিছিল। বিশেষকৈ ৬টা দান আছিল। যেনে—

[১] বেলেগ বেলেগ বঙৰ ৬টা উলৰ গুলি। খেলৰ সময়ত এইবোৰ বগৰাই ইয়াৰ দ্বাৰা বং বস্তু আকাৰ গতি, দিশ আৰু মাংসপেশীৰ চালনা সম্বন্ধে জ্ঞান পাব।

[২] এটা গোলক, ঘন ফল থকা কাঠৰ টুকুৰা (cube) আৰু দীঘলীয়া আৰু ঘূৰণীয়া বস্তু (cylinder)। এই বোৰ ইটোৰ সিটোৰ লগত তুলনা কৰি তাৰ সাদৃশ্য আৰু প্ৰভেদ বুজিব।

[৩] এটা ডাঙৰ cube কেইবাটাও সৰু সৰু cubeত ভাগ কৰা থাকিব। এই কাঠৰ টুকুৰা বোৰেৰে

নানাৰকমৰ চকি, ঘৰ, মেঞ্চ ইত্যাদি সাজিব।

ইয়াৰ পাচৰ বাকী তিনিটা "দান"ৰ কাঠৰ টুকুৰা বোৰ নানা ভাবে কটা থাকে। ইয়াৰ বাহিৰেও কাঠি, কাগজৰ টুকুৰা, আঙঠি ইত্যাদি দিয়া হয়।

"কাম"বোৰ, লৰাই নানাৰকমকৈ কৰা কাম বুজায় যেনে— কাগজেৰে বস্তু সজা, বালিত বস্তু সজা, কাঠ, বোকা ইত্যাদিৰে বস্তু সজা।

দানবোৰৰ দ্বাৰাই মেলি লৰাই ধাৰণা পায় আৰু "কাম"ত এই ধাৰণাবোৰ ব্যৱহাৰ কৰে।

৩। ডাক্তৰ মাৰিয়া মণ্টিচৰি।

ৰোম বিশ্ব বিদ্যালয়ৰ পৰা "ডক্তৰ অব মেডিচন্" উপাধি পোৱা মহিলা এৱেঁই প্ৰথম গৰাকী। মানসিক ৰোগ চিকিৎসা, মনোবিজ্ঞান আৰু বৈজ্ঞানিক নিয়ম মতে শিক্ষা দিয়াত এওঁ বিশেষ নিপুণ। তেওঁৰ মতে—

[১] সৰু লৰা-ছোৱালীয়ে স্কুলত সম্পূৰ্ণ স্বাধীনতা পাব লাগে আৰু লৰাই নিজৰ অভিজ্ঞতা আৰু কামৰ দ্বাৰাহে শিকিব লাগে। লৰাই জ্ঞানেন্দ্ৰিয় আৰু মাংসপেশীৰ চালনাৰেহে শিকে।

[২] ধাৰাবাহিক নিয়মে লৰাক নিজৰ মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুচল দিব লাগে ।

যিবোৰ কাম কেৱল মণ্টিচৰি স্কুলত দেখা যায় সেই বোৰ বিশেষ তিনটা শ্ৰেণীত পৰে ।

১। ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ কামবোৰৰ অভ্যাস কৰা, যেনে— ইজনে সিজনক নমস্কাৰ কৰা, খোৱা মেজ ঠিক কৰা, খোৱা বস্তু ভগাই দিয়া, কাঁহি-বাটি ধোৱা, জোতাৰ বোতাম মাৰা, হুক মাৰা ইত্যাদি ।

২। জ্ঞানেন্দ্ৰিয়ৰ শিক্ষা— ইয়াৰ উদ্দেশ্য ডাক্তৰ মণ্টিচৰিৰ মতে মনোযোগ, তুলনা আৰু বিচাৰ কৰাই লৰাৰ জ্ঞানেন্দ্ৰিয়বোৰক তীক্ষ্ণ কৰি তোলা হয় ।

(ক) লৰাৰ চকু বান্ধি বস্তুৰ ওপৰত আঙুলি বুলুৱাই (খহটা) (মিমজ) কৰবলৈ দিয়ে । তাৰ পাচত বস্তু দুই চাই লৰাই কয়—কোনটো খহটা কোনটো মিমজ । এইদৰে—

(খ) তাপৰ জ্ঞান ।

(গ) বস্তুৰ জ্ঞান ইত্যাদি দিয়া হয় ।

মণ্টিচৰি স্কুলত লৰাই নানা আকাৰৰ কাঠৰ টুকুৰাৰে ঘৰ বান্ধ সাজে । সূতাৰ গুলিবোৰ লৈ বা কাগজৰ টুকুৰাবোৰ লৈ ৰং মিলায় । আঙুলিৰে আখৰ বা জ্যামিতিমূলক আকাৰবোৰ "ষ্ট্ৰেচ" কৰে । দূৰত্ব জোখে । বস্তুৰ ওজনৰ মাপ আৰু প্ৰভেদ বুজিবৰ নিমিত্তে বস্তু দাঙি চায় । তাত

কাগজৰ আখৰ জোটাই পঢ়িবলৈ শিকে। বালিত বা মক্তিয়াত বা বোৰ্ডত শব্দ "ট্ৰেচ" কৰি লিখিবলৈ শিকে।

নানা ৰকমৰ শিক্ষাবোৰ পাবৰ নিমিত্তে বিশেষ বিশেষ সজুলি আছে।

মণ্টিচৰি স্কুলত লৰাই ৩ বছৰ বয়সত ভৰ্ত্তি হয় আৰু ৬ বছৰলৈকে থাকিব পাৰে। স্কুলত লৰা-ছোৱালী গোটেই দিনটো থাকে। খোৱা বোৱা জীৱণি লোৱা ইত্যাদিৰ বন্দোবস্ত থাকে। লৰাই সকলো কাম নিজে স্বাধীনভাৱে কৰে। স্কুলৰ সময়ত বেলেগ বেলেগ পিৰিচয়ড নাই আৰু যি লৰাই যি কামটো যিমান পৰ বা যিমান দিন কৰিব খোজে কৰিব পাৰে। শিক্ষয়িত্ৰীয়ে লৰাৰ প্ৰশ্ন ইত্যাদিৰ উত্তৰ দিয়ে বা লৰাই জানিবলৈ খুজিলে বিশেষ বিশেষ কামবোৰ কেনেকৈ কৰে দেখুৱাই দিয়ে।

CURZON HALL LIBRARY
No.
GAUHATI—ASSAM.

উপৰঞ্চি

বায়োস্কোপ—এটা গল্প কোৱাৰ পাচত শ্ৰেণীৰ ল'ৰা-ছোৱালী-বোৰে গল্পটোৰ এটা এটা অংশ বাচি লৈ সেইবোৰ ঘটনা আঁকিব। সকলোৰে ড্ৰইংবোৰ একে জোখৰ হব লাগে। ৩"×৪" হলেই হব। আঁকা শেষ হ'লে এডোখৰ পুৰণা পাতৰি কাগজ বা আন কাগজ ৭ ইঞ্চিমান বহলকৈ কাটি লৈ তাতে ল'ৰা-ছোৱালীয়ে অঁকা ছবিবোৰ গল্পৰ ঘটনানুযায়ী লগাই যাব।

এটা খালি কাগজৰ বা সৰু কাঠৰ বাকচ লৈ তাৰ একাণে ½ ইঞ্চি বহল আৰু ৭½ ইঞ্চি দীঘল দুটা বাট ৩ ইঞ্চি আঁতৰত কাটি লব লাগে।

যি কাগজখনত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে অঁকা ছবিবোৰ লগোৱা আছে সেই কাগজখনৰ এটা (বাওঁফালৰ) মূৰ বাকচৰ গাৰ সোঁফালৰ বিন্ধাই দি ভিতৰৰ ফালৰ পৰা বাহিৰলৈ উলিয়াই আনি আকৌ সেই একে মূৰটোকেই বাওঁফালৰ বিন্ধাটোত বাহিৰৰ পৰা

ভিতৰলৈ সুমুৱাই দিব লাগে। তাৰ পাচত কাগজ খন বাওঁফালে টানি লৈ গৈ থাকিলে বাইয়োস্কোপৰ দৰে এটা এটা দৃশ্য ওলাই আহি থাকিব।

ৰঙ্গীন মণিঃ—সমান জোখৰ ময়দা আৰু নিমখ মিহলি কৰি তাত ৰং সানি অলপ পানী দি ভালকৈ মাৰি লব লাগে। এই মাৰি লোৱা ময়দাৰে নানা আকাৰৰ সৰু সৰু মণি সাজি এডাল সৰু খৰিকাৰে মণিবোৰৰ মাজেদি বিন্ধা কৰি লব লাগে। ব'দত ভালকৈ শুকুৱাই লৈ সূতাৰে গাথি লব।

কাগজৰ মণিঃ ৰং বিৰঙৰ কাগজ, ছবি অকা কাগজ ইত্যাদি ১ ইঞ্চি বহলকৈ ৪ ইঞ্চি দীঘলকৈ কাটি লব লাগে। তাৰ পাচত এফালে ১ ইঞ্চি বহল ৰাখি দীঘৰ দুই কিনাৰ কাটি সিফালে কাটি নি এটা দীঘল ত্ৰিভুজ ওলিয়াব লাগে। এই ত্ৰিভুজ টোৰ এফাল এক ইঞ্চি আৰু দুই কিনাৰ প্ৰায় ৪ ইঞ্চি হব। এক ইঞ্চি বহল হোৱা ফালৰ পৰা ঘুৰিয়াই নিলে এটা দীঘলীয়া মণিৰ আকাৰ হব। আগটোত অলপ আঠা লগাই দিলেই থাকি যাব। সূতাৰে গাথিবলৈ মাজতে এটা বিন্ধা দেখা যাব।

আঠাঃ—অলপমান ময়দা পানীত অলপ গেলগেলিয়াকৈ গুলিলৈ অলপ সিজালে ভাল আঠা হয়। এই

আঠা বেচি দিব নালাগিব নোৱাৰি ।

আঠাৰ ৰং :—ময়দাৰে বনোৱা আঠাত ৰং সানিলৈ লবাই কাগজত তাৰে লিপি নানাৰকমৰ নকচা তাৰ ওপৰত আঁকিব পাৰে ।

কণিৰ চোকোৰা :–(১) কণিৰ চোকোৰাত পেনচিলেৰে চাৰিচুকীয়া দাগ আঁকি উবুৰিয়াই দিলে এচকিমো বিলাকে সজা ৰবফৰ ঘৰৰ নিচিনা দেখি ।

(২) প্ৰাকৃতিক ক্লাচৰ নিমিত্তে কণিৰ চোকোৰাত মাটি ভৰাই গুটি কই ক্লাচ-কোঠালীৰ খিৰিকীৰ কাঠত থব পাৰি । গছ বঢ়া লবা-ছোৱালীয়ে লক্ষ্য কৰিব ।

বাহৰ চকুৱা :—বাহৰ চকুৱাৰ গাত থকা গুংবোৰ বালিৰে ঘঁহিলে সহজে গুচে । অলপ বঁদত দিলে বা জুইত সেকিলে মেল খায় । কাগজৰ সলনি এই চকুৱা বোৰৰ পৰা নানাৰকম মাছ, জন্তু ইত্যাদি কটাৰী বা কেচিৰে কাটি উলিয়াব পাৰি ।

—অন্ত—